АНДРІЙЧЕНКО Ю. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Статтю присвячено аналізу естетичного сприйняття тексту художнього твору. Поняття "текст" набуло в останні роки чималої популярності в різноманітних наукових колах. Увага до проблем естетичного сприйняття тексту художнього твору спостерігалася задовго до їх виділення у самостійні філологічні дисципліни. Виникнення теорії аналізу художнього тексту пов'язане з потребою глибшого, ніж на рівні сприйняття, вивчення пам'яток словесного мистецтва.
Ключові слова: ґендер, текст, стереотип, комунікація.

Статья посвящена анализу эстетического восприятия текста художественного произведения. Понятие "текст" получило в последние годы широкую популярность в разнообразных научных кругах. Внимание к проблемам эстетического восприятия текста художественного произведения наблюдалось задолго до его выделения в самостоятельные филологические дисциплины. Появление теории анализа художественного текста связано с необходимостью более глубокого, чем на уровне восприятия, исследования памяток словесного искусства.
Ключевые слова: гендер, текст, стереотип, коммуникация.

The article is devoted the analysis of aesthetic perception of text of artistic work. A concept "text" got the last years a mass appeal in various scientific circles. Attention to the problems of aesthetic perception of text of artistic work was observed long before his selection in independent philological disciplines. Appearance of theory of analysis of artistic text is related to the necessity more deep, than at the level of perception, research of reminders of literary text.
Key words: gender, text, stereotype, communication.

Метою статті є розкриття поняття тексту, його ознак та якостей, а також аналіз і систематизація вітчизняних та зарубіжних досліджень процесу естетичного сприйняття, розглянути теоретико-методологічні засади аналізу феномену сприймання літературного тексту, а саме рецептивної естетики, аналітичної, герменевтичної традиції та їхнє відображення у вітчизняних та іспаномовних дослідженнях.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю визначення функціонально-семантичних параметрів естетично значущих лексем у текстах художніх творів та дослідження актуалізації семантики лексичних одиниць у складі певних

© Андрійченко Ю. В.

мікросистем – образних полів, що відображають образний світогляд автора в сучасних іспаномовних творах.

Об'єктом дослідження є іспаномовні тексти художніх творів латиноамериканських авторів.

Предметом дослідження є естетичний потенціал в іспаномовних текстах художніх творів.

До середини XX століття дослідники концентрували свою увагу на вивченні лише двох компонентів текстів художніх творів: саме твір і його автор. Але настав час, коли ресурси дослідження, які ґрунтувалися на дескриптивних засадах, вичерпалися. Виникла необхідність пошуку нових альтернатив, які б запропонували більш інтерпретаційний і динамічний підхід. На сьогоднішній день відомо, що художній твір позиціонується як мистецтво лише до моменту його сприйняття адресатом, який, в свою чергу, зі своїми уподобаннями і смаками визначає розвиток літературної діяльності в цілому. Теорія сприйняття *замкнула* комунікативне коло, додаючи елемент, який був необхідний для завершення цього процесу. Тому, дослідники спрямовували свої зусилля на вирішення цієї проблеми: прибічники російського постформалізму, під керівництвом М. М. Бахтіна, критикували обмеження своїх попередників і запропонували нове вивчення текстів художніх творів, додав до нього соціолінгвістичний аспект: аналіз соціальних, релігійних, етичних проблем, які виникають при створенні твору. М. М. Бахтін запропонував вважати літературну естетику соціальним діалогом, в якому нарративний склад тексту сприймався б в трьох аспектах:

1) контекстуального, де містяться думки та ідеологія, які виражаються в творі;
2) етичного, в якому надаються характеристики персонажів;
3) естетичного, де співіснують історичні і соціальні відтінки [1].

Ю. М. Лотман розширює цю тему, додаючи теорію про два коди, які існують в природі художнього тексту: базова лінгвістична система, що є кодом мови і екстралінгвістичний літературний код, який знаходиться у щільному зв'язку з ідеологією і різноманітними культурними нормами. За допомогою їхньої комбінації виникає полісемія, яка пропонує таку можливість, в якій текст отримує різні трактування. Ю. М. Лотман зазначає, що інтерпретація це –

© Андрійченко Ю. В.

зближення, гра відтінків, в якій повинні оцінюватись різні перспективи наближення адресата до твору [2: 437–510]. Акоста Гомес та інші дослідники мають ту саму точку зору стосовно того, що теорія сприйняття тексту ґрунтується на соціологічному аспекті [3; 4]. Частину з своїх концептів вчені узяли з філософської герменевтики Ганса-Георга Гадамера. Розгляньмо кожен з них.

Соціологічні дослідження літературного тексту аналізують відношення літератури з суспільством, яке її створило. Вони вивчають ефект, який спричинив твір, на адресата і також пояснюють рівень знання і відношення сприйняття або, навпаки, відмови адресатів, враховуючи їхнє соціальне середовище. Також потрібно враховувати важливість впливу певних соціальних груп в момент створення твору. Цей момент перетворюється в фундаментальний для того, щоб визначити реакції автора; потрібно відштовхуватись від того, що він в своїй творчій діяльності не діє незалежно, а згідно зі стимулами і сигналами, які йому надає адресат, або соціальна група. Л. Л. Шукінг ще у 1933 році в своїй статті *Естетичний смак* відкидав ідею про те, що автор – це єдиний елемент, який залучений до створення тексту і запропонував визначити різницю естетичних уподобань. Створення твору, на думку вченого, є соціальним і комбінаційним феноменом, який створено як під ідеологічним так і під матеріальним впливом. Створення твору є соціальним, тому що щільно пов’язане з адресатом і комбінаційним оскільки варіюється в залежності від часу і місця. Дослідник зазначав, що кожна соціальна група має свої особисті смаки і уподобання, елементи, які автор свідомо або несвідомо має на увазі під час написання твору. Фактори, які визначають створення естетичного уподобання це – пропаганда, літературна критика.

В 1960 році Ганс-Георг Гадамер опублікував своє дослідження “Правда і метод”, яке через декілька років стало відправною точкою теорії сприйняття. В своїй статті “Історія сприйняття як герменевтичний принцип” Ганс-Георг Гадамер, враховуючи набутки Хайдеггера стосовно кола розуміння і суб’єктивізму інтерпретації для того, щоб пояснити, що в літературі ми здійснюємо процес, в якому беруть участь елементи, які перешкоджають об’єктивізації значення тексту; і ці елементи мають

© Андрійченко Ю. В.

назву стереотипів. Вчений визначає, що стереотип – це оцінювання, яке може бути позитивним, допомагає наблизитись до об'єкту, який здається невідомим. Наступним кроком в процесі інтерпретації є підтвердження *законності* стереотипу: в кінці стереотипи стають реальними, якщо все ще, знаходячись в суб'єктивній позиції, їхнє походження відповідає інтерсуб'єктивній історичній ситуації, яка його виправдовує і надає *чинності* [5:122]. Якщо ж інтерсуб'єктивна історична ситуація не надає йому чинності, такий стереотип вважається *штучним*.

Руперт Браун також надає стереотипові подібне негативне визначення, підкреслюючи, що він є об'єднанням фальшивих, штучних, ірраціональних помилок [6:98].

Читаючи текст минулих часів, адресат одразу ж відчуває певну темпоральну дистанцію між собою і автором, який пропонує йому більш широку перспективу літературного об'єкту, і оскільки не є можливим опинитися в минулому, за допомогою інтерпретації адресат відтворює картину того часу, про який йдеться в тексті, враховуючи не лише історичний бік твору, але й всі ефекти, які він спричинив з моменту своєї появи.

Ханс Роберт Хаусс зробив спробу відновити традиційні літературні підходи у вивів тези, які містять принципи підтвердження теорії і естетики сприйняття тексту: адресат повинен відтворити історизм твору, ґрунтуючись на минулому досвіді інших прочитань і зменшити стереотипи історичного об'єктивізму, які визначають літературний текст як елемент універсальної цінності:

1) стає можливим зрозуміти прагматичний ефект від твору відповідно від очікувань адресата, які базуються на а) минулому досвіді від літературного жанру в цілому; б) минулому досвіді від читання інших творів; в) контрасті між поетичною і розмовною мовою;
2) спектр очікувань зазнає змін з моменту нових читань, тому відмова або сприйняття того або іншого тексту залежить від ситуації і очікувань, в яких здійснюється інтерпретація;
3) адресат може відтворити свої образи минулого, шляхом запитань, на які відповідає безпосередньо сам текст, і тим самим відтворити реакцію читачів тієї епохи на твір;

© Андрійченко Ю. В.

4) різноманітні звертання до твору нам дозволяють зрозуміти його краще, як за формою, так і за сенсом;
5) Історичний літературний підхід може зазнати змін, додаючи до традиційно вживаного діахронічного елементу (через час), синхронічні відрізки (в певний специфічний момент), які дозволяють зрозуміти літературні структурні зміни в момент написання твору;
6) соціальна функція літератури проявляється лише тоді, коли досвід адресата співпадає з його очікуваннями і це має своє відображення в його поглядах на життя;

До процесу сприйняття залучено два елементи: сприйняття тексту, і сприйняття адресата. Це діалогічний процес, в якому текст впливає на читача, якщо для останнього цей момент є сприятливим для його розуміння. Теорія сприйняття пропонує інтерпретаційну модель, відому як модель запитання і відповіді. В 1975 році Х. Р. Хаусс розширює свою ідею очікувань, в якій демонструє плюралізм сприйняттів тексту і надає пояснення, чому в певний історичний момент надається перевага одним текстам художніх творів і ігноруються інші. Відстань *простір-час* між автором і читачем викликає напруження, яке веде до різного сприйняття тексту [7:59–71].

Вольфганг Ісер концентрує свою увагу саме на ефектах, які спричиняє текст на адресата. Вчений вважає, що для розуміння певних механізмів читання тексту, потрібно знати здатність адресата, яку в більшому або меншому ступені враховує адресант, створюючи свій твір. Вольфганг Ісер розмежовує *імпліцитного читача*, якого бере до уваги автор в процесі написання свого твору і *реального читача*, який встановлює контакт з текстом. Реальний читач зіштовхується з кодом цінностей, запропонованим автором, порівнює його зі своїм, зазнаючи певні трансформації. Незалежність тексту є одним з концептів, які досліджує Вольфганг Іссер в своїй теорії. На думку вченого, текст пропонує множинність можливостей, оскільки їхнє значення є *пустим,* і саме читач повинен наповнити його відповідно до свого досвіду; тому кожне читання є різним креативним актом. Ступінь нескінченності в літературній прозі, а мабуть, в усій літературі, – це найважливіший елемент, який поєднує текст і адресата [8:35]. Дослідник аналізує

акт читання з перспективи процесу комунікації і досліджує зв'язок *автор-читач.*

Якщо літературне сприйняття здійснюється успішно, то автор ґрунтується на позитивній реакції реального читача у підтверджує той факт, що реальний читач співпадає з імпліцитним. І навпаки, якщо сприйняття не є успішним, то зв'язок між двома типами читачів відсутній, і автор має можливість змінити свій твір на іншу концепцію, яка буде сприйнята імпліцитним читачем. Умберто Еко в своїй теорії пояснює яким чином читач діє у тексті. Ґрунтуючись на концепції Ісера стосовно імпліцитного читача, Умберто Еко каже про *читача-модель* і *приховані текстуальні елементи*. Вчений вважає, що автор залишає порожні місця тому, що текст – це *повільний* механізм, що підживлюється відчуттями, які виражає читач і залежить від естетичного сенсу, де інтерпретаційна ініціатива залишається за автором [9:78].

Перспективи дослідження. Безперечним є той факт, що для розуміння літературного процесу необхідно проаналізувати всі його компоненти. Для цього залучаються методи дескриптивного характеру з суміжних дисциплін: психометричні і соціометричні методи емпіричного дослідження. Тому, перспективи подальшого дослідження вважаємо в поглибленні методологічного аналізу нез'ясованих моментів дослідження естетичного впливу тексту художнього твору на адрестата.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтин М. М.* Собрание сочинений : в 7 т. / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5 : Проблема речевых жанров. – С. 159–206. 2. *Лотман Ю. М*. Анализ поэтического текста / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Искусство-СПб, 1996. – 848 с. 3. *Gómez Redondo F*. La crítica literaria del siglo XX / Redondo Fernando Gomez. – Madrid : Editorial EDAF, 2006. – 142 p. 4. *Acosta Gómez L.* El lector y la obra. Teoría de la recepción literaria / Acosta Gómez Luis. – Madrid : Ed. Gredos, 1999. – 235 p. 5. *Gadamer H.-G.* Verdad y Método! / Hans-George Gadamer. – Madrid : Ediciones Sigúeme, 2005. – 250 p. 6. *Brown R*. Prejudice: Its Social Psychology / Roupert Brown. – Galliard by Spi Blackwell Publisher Services, Pondicherry, India, 2010. – 345 p. 7. *Jauss H. R.* Cambio de paradigma en la ciencia literaria. Compilado por Dietrich Rail en En busca del texto: teoría de la recepción literaria / Hans Robert Jauss. – México : UNAM, 1993. – P. 59–71. 8. *Iser W*. La estructura apelativa de los textos / Wolfgang Iser. – México : Bicentenario, 2004. –118 p. 9. *Eco U.* Signo / Umberto Eco. – Barcelona : Editorial Labor, 1988. – 209 p. 10. *Escarpit R.* Sociology of Literature / Robert Escarpit. – [2-nd ed.]. – L. : Frank Cass & Co, 2001. – 132 p.

© Андрійченко Ю. В.

БЕЗПАЛЕНКО А. М.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ГУМОР У ДЗЕРКАЛІ ҐЕШТАЛЬТУ

Стаття є продовженням серії публікацій автора, де комунікативна ситуація розглядається з позицій ґештальт-теорії. У статті описується такий тип ґештальтвідношень, як лінгвістичний гумор. Стверджується, що ефект комічного досягається за рахунок двофігурності внутрішньої форми або за рахунок двофігурності змісту мовного знака.
Ключові слова: ґештальт, комічне, гумор, фігура, розуміння.

Статья является продолжением серии публикаций автора, где коммуникативная ситуация рассматривается с позиций гештальт-теории. В статье описывается такой тип гештальтотношений, как лингвистический юмор. Утверждается, что эффект комического достигается за счет двухфигурности внутренней формы или двухфигурности содержания языкового знака.
Ключевые слова: гештальт, комическое, юмор, фигура, понимание.

This article continues the series of the author's publications where the communicative situation is considered from the gestalt-theory position. It is described in the article such type of gestalt-relations as linguistic humor. It is alleged that the comical effect is achieved for account of either double figure in interior form or in of double figure in semantic content of language sign.
Key words: gestalt, comical, humor, figure, understanding.

Ґештальт – це комплексний (багатокомпонентний) образ ділянки дійсності, у якому системно і якісно неповторно схоплено часовою зв'язкою та пов'язано "спільною долею" однорідні і різнорідні елементи так, що цей багатокомпонентний образ утворює нову якість, відмінну від якостей його елементів, і властивості якого не можна вивести із властивостей цих елементів [1], [2:41], [3:346], [4:444]. Ґештальт, як і мова, супроводжує усе наше життя, усі наші дії, тому повсякчасно у мові знаходить своє відображення, впливає на неї і взаємодіє з нею. У цій взаємодії слід розрізняти два напрями: "від мовця (адресанта) до адресата" і "від адресата до мовця". Стосовно мовця, то на ґештальт, що виникає у його свідомості, впливає реальна ситуація, затим, використовуючи свою мовну компетенцію, він доносить її до слухача. Стосовно ж слухача – навпаки, мовлення самого мовця формує ґештальт у свідомості слухача, а затим відбувається "звіряння" з метою установлення його **збігу** чи **незбігу** з ґештальтом ситуації. Збіг означає розуміння, незбіг – нерозуміння або псевдорозуміння.

У попередніх публікаціях, [5; 6] ми детально описали кілька типів ґештальтвідношень у комунікативній ситуації, які призводять до семантичних зсувів у змісті слові, зокрема "ситуативне розуміння" і

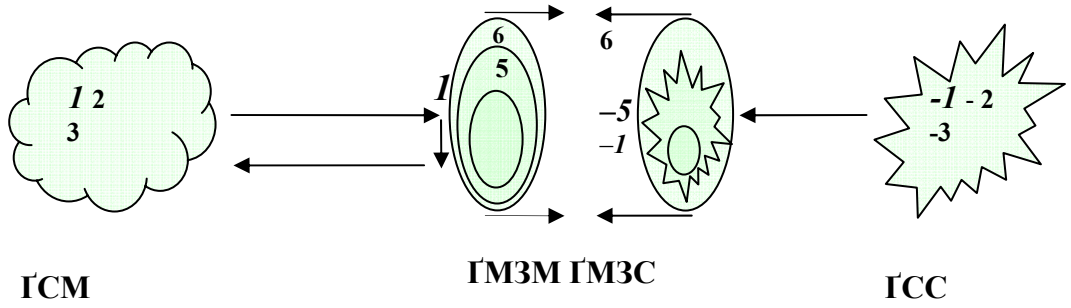
© Безпаленко А. М.

“неточне розуміння”. **Метою** цієї статті є охарактеризувати іще один тип, який призводить до виникнення комічного ефекту.

Як і кожен інший, цей тип ґештальтвідношень являє собою “гру” чотирьох ґештальтів – ґештальту ситуації мовця (ҐСМ), ґештальту ситуації слухача (ҐСС), а також ґештальту мовного знака (слова) мовця (ҐМЗМ) та ґештальту мовного знака (слова) слухача (ҐМЗС).

а) двофігурність внутрішньої форми (код +11 – 511)

Незбіг фігур внутрішньої форми спричиняє незбіг ҐСС із ҐСМ, в результаті чого має місце абсолютне нерозуміння.

Цифрами *1, 2, 3* на схемі позначаються елементи (фігури) змісту мовного знака (слова). Цифрою 6 – елемент (фігура) його зовнішньої форми, цифрою 5 – елемент (фігура) його внутрішньої форми. При збігові елементів зовнішньої форми мовного знака (6) обидва учасники комунікації виділяють різні фігури його внутрішньої форми (+5 і *–5*). Незбіг фігур внутрішньої форми спричиняє незбіг ҐСС із ҐСМ, в результаті чого має місце абсолютне нерозуміння, яке супроводжується ефектом комічного, що використовується у такому жанрі, як “лінгвістичний анекдот”, а також у випадках, коли “обігруються” омофони і створюються “смішні” слова: – *Уяви! Щойно по телевізору показали, як гепард вислідив, наздогнав і з□їв* ***газель****! – З пасажирами? ...* Або із розмови “блондинок”: – *Алло, не хвилюйся, я на* ***дні*** *народження. – О! … А де це –* ***дно*** *народження?* [10:18] та ін.

Тут при спільному ґештальті зовнішньої форми (експонента) слова (“дні”, “газель”) адресант і адресат виділяють різні фігури його внутрішньої форми: 1) дні ← *ден*-ь, 2) дні ← *дн*-о та 1) газель ←*газел*-ь, 2) газель ←*ГАЗ*-ель. У результаті незбіг фігур внутрішньої форми породжує незбіг фігур змісту слова. Деяким просуванням до розуміння тут можна вважати те, що адресант зрозумів, що адресат виділив **іншу фігуру** внутрішньої форми у застосованому ним мовному знакові (на схемі це показано

© Безпаленко А. М.

поворотом стрілки). Подібного розуміння з боку адресата не відбувається. Як акт комунікації цей тип ґештальтвідношень не веде до якихось соціальних змін у застосовуваних мовних знаках, словах (за умови, що розвиток комунікації на цьому зупиниться і буде підведено риску, і фрагмент тексту залишатиметься у такому вигляді – таке суцільно зустрічається у повсякденному житті, адже ми частіше "споживаємо" уривки різноманітних дискурсів, ніж цілісні і закінчені тексти). Цей тип ґештальтвідношень не може продовжуватись тривалий час, бо зворотна звірка з ґештальтами ситуації рано чи пізно розкриває адресантові і адресатові розбіжність у виділенні ними фігур, а відтак і девіантність діалогу. Але подібні ґештальтвідношення активно використовуються авторами при створенні лінгвістичних анекдотів, а також у жартівливому тлумаченні слів, як от: ***сто*рож** – *натовп роззяв*, ***ветеринары*** – *ветер и нары*, ***чай*хана** – *кінець робочого дня в узбецькій їдальні*, ***да*ні** – *коротка відповідь бюро погоди на запитання стосовно опадів на завтра* тощо, які подаються у гумористичних журналах. А артисти гумористичного жанру, обігруючи цей тип ґештальтвідношень, створюють комічні мізансцени, наприклад: під картиною, на якій зображено *лісову галявину, пеньок і залишки від пікніка: порожні пляшки, серветки, зім'яті пластикові стакани і тарілки з недоїдками,* ставиться підпис російською мовою **"Голубые ели"** (сцена гумористичної передачі "Городок" за участю акторів Ю. Стоянова та І. Олейнікова. До речі, тут російська лексема "ели" має дві фігури внутрішньої форми (*есть* и *ель*), слово ж "голубые" має дві фігури змісту при одній фігурі внутрішньої форми, тому його вживання тут служить ілюстрацією вже для наступного типу ґештальтвідношень – див. нижче **б) двофігурність змісту**).

Важливо підкреслити, що подібні приклади демонструють універсальність ґештальт-теоретичного закону перцепції, який полягає у тому, що у кожному окремому акті сприйняття можливе виділення не більше, ніж однієї фігури. Цей закон дійсний як для оптичного сприйняття, так і для інших його модифікацій: слухового, тактильного, доказом чого є почергове сприйняття фігур на відомому малюнку Рубіна "ваза-лице" та у "кубі Неккера" [7:263]. Як би ми не намагалися виділити тут обидві фігури одночасно, нам це не вдасться. В момент часу $\mathbf{t^1}$ ми здатні виділяти як фігуру тільки *обличчя*, а в момент часу $\mathbf{t^2}$ – тільки *вазу*, або навпаки, але ніяк не обидві фігури в момент часу $\mathbf{t^1}$. Усвідомлення ж одразу двох фігур може бути лише ментальним, кожен окремий акт перцепції завжди

© Безпаленко А. М.

монофігурний. Обидві фігури перебувають у нашій свідомості у відношеннях суміжності, наслідком чого є їх взаємозамінність, субституція у часі та просторі. Цей механізм має місце і при акустичному сприйнятті та розуміння ґештальту мовного знака: у звукокомплексі **“на дні”** адресат здатен спочатку виділити тільки одну фігуру або *“дно”*, або *“день”,* але ніяк не обидві одночасно. Тому розуміння девіантності діалогів, подібних до наведених, приходить в наступний відрізок часу, після того, як усвідомлюється інша фігура внутрішньої форми. Тут дві фігури перебувають у відношеннях суміжності, а виділення їх можливе лише альтернативно і субститутивно.

При цьому типові ґештальтвідношень, як уже зазначалося, має місце незбіг не лише фігур ҐМЗ, а й незбіг самих ҐСМ та ҐСС. Саме останній незбіг не дає можливості другому учасникові комунікації усвідомити, що ним виділено іншу фігуру ґештальту внутрішньої форми мовного знака, простіше кажучи, другий учасник не усвідомлює, що не розуміє першого, а навпаки, перебуває в упевненості, що розуміє його. У свідомості ж першого мовця, який у відповідь почув словосполучення “дно народження” або “гепард з’їв газель с пасажирами”, спочатку виникає проблемна ситуація, потім направлене напруження, а затим інсайт – усвідомлення того, що адресат виділив іншу фігуру внутрішньої форми застосованого ним мовного знака, і як наслідок, неправильно його зрозумів. Тут момент інсайту (ага-переживання), як правило, супроводжується сміхом. У подальшому, в результаті коригування розуміння внутрішньої форми мовного знака іншим учасником комунікації можливе перетікання цього типу ґештальтвідношень у інший тип (“банальна семантизація” або “повне розуміння”), наприклад, при продовженні комунікації у першому прикладі: *… та ні, з’їв ту* ***газель****, що живе в Африці, що схожа на маленького оленя …* , у другому прикладі: *… та, ні, не* ***дно*** *народження, а* ***день*** *народження у мого друга, приходь і ти, він запрошує* і т. д. Тоді діалог може продовжуватися, але в такому разі й анекдот перестане бути анекдотом.

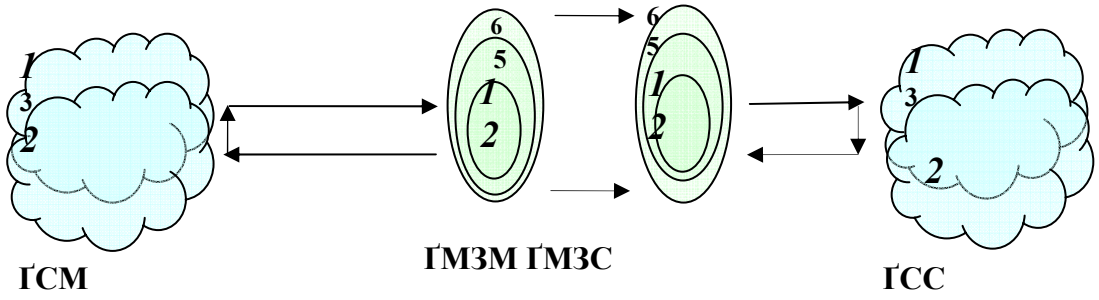
Жива комунікація – це безкінечний і швидкозмінний рух, подібний до руху кінострічки (англ. *movie*), в якому ґештальтситуація міняється з кожним наступним словом, у результаті чого в кожному новому “кадрі” може відбуватися функціональне переструктурування ґештальтів і фігур усіх ужитих слів. Комунікативна лінгвістика (прагмалінгвістика) здійснює аналіз ситуації всього лише **у** стоп-кадрі, начебто штучно обірвавши текст

спілкування, підвівши риску, аналізує цей застиглий фрагмент. Але додавання всього лише одного слова до аналізованого фрагменту (після підведеної риски) регресивно може абсолютно змінити фігурно-фонові співвідношення у ґештальті одного, кількох або ж навіть усіх застосованих у ньому мовних знаків. Наприклад: – *Пішов я, значить, в атаку з гранатою в руках. Справа вибух, зліва шквальний вогонь. Земля горить під ногами. Мене важко поранило, однак я все одно підбиваю танк і, зціпивши зуби, повзу вперед. – А далі що? – А далі підійшов мій онук і виключив* ***комп'ютера****!* [11].

Кожен окремо взятий акт мовної комунікації, як і мова загалом, – це відкрита система, і прагмалінгвістика **вимушена** оперувати конкретними уривками з глобального тексту, якими і є наведені нами приклади.

б) двофігурність змісту, код (+1111):2

Тут комунікацію обумовлює не ҐС, а ҐМЗМ. Він є опорою комунікації. Адресант, заздалегідь усвідомивши наявність двох фігур у ґештальті змісту мовного знака, свідомо будує комунікацію у напрямі від використовуваного ҐМЗ до ҐС. З боку адресанта має місце "віраж замислу (думки)": від ҐМЗ до ҐС і знову до ҐМЗ. Тут ґештальт ситуації мовця формується ґештальтом мовного знака, а не навпаки, як це відбувається в інших типах ґештальтвідношень. Оскільки ґештальт змісту мовного знака двофігурний, то це обумовлює і двофігурність ҐС адресанта, але така двофігурність усвідомлюється не симультанно, а субститутивно (почергово). Адресат усвідомлює цю двофігурність і розуміє адресанта, і його розуміння фігур теж не симультанне, а субститутивне (почергове).

Ілюстрацією такого типу ґештальтвідношень є тексти гумористичного змісту, де гумор тримається виключно на двофігурності ґештальту змісту мовного знака.

1. – *Старой и лысой автопокрышке пообещали заслуженный отдых. – И что? – Разумеется, опять* ***надули***. [12:32].

2. – *Извращенцы!* ***Языком*** *насилуют грамматику!* (С. Лєц) [13:960].

3. – *Если Паниковский пустит еще одного* ***рогоносца****, не служить*

больше Паниковскому, – сказав Остап, після того, як відвідувач приніс до контори "Рога и копыта" мішок "маленьких кривых грязных рогов" [14:455].

Аналізуючи цей та попередній типи ґештальтвідношень, ми, власне, намагаємося "алгеброю повірити" гумор. Цілком усвідомлюючи, що пояснювати комічне – невдячна справа. Гумор, як і музику, слід розуміти і цінувати, а не розтинати комічне, як труп (пор. Сальєрі у Пушкіна: *"музЫку я разъял, как труп"*), тим не менше, зауважимо, що "мовний поворот", який породжує комічне, є одним із різновидів гностичного феномену, який називається **"хід думки"**, що для когнітивістики, психології та психолінгвістики є першочерговим предметом дослідження. У науці не може бути заборонених для дослідження предметів. Як здається, у лінгвістиці, окрім коментаря на кшталт "обіграється двозначність слова", іншого пояснення феномену гумористичного у подібних комунікативних ситуаціях не існує. В обох ситуаціях – і у випадку з *"**дном** народження"*, і у випадку з *"**надуванием** покрышки"* – ми переживаємо комічне, при цьому не усвідомлюючи, що шляхи думки, які ведуть до цього комічного, в обидвох випадках принципово різні. Як бачимо, думка може рухатися до однієї мети – ефекту комічного – різними "траєкторіями". (Пропонований термін "траєкторія думки" співвідносний із терміном із психології "рух у просторі задач" [8:138–139]). Знаходження різниці в "траєкторіях" думки завжди було найважливішою ціллю когнітивістики. Праця М. Вертгаймера "Продуктивне мислення" [9], а, за великим рахунком, навіть уся ґештальт-теорія цілковито присвячена саме "полюванню" за траєкторіями думки, оскільки усвідомити різні структури в одному і тому самому означає пройти думкою до одного і того самого різними траєкторіями. Існує кілька способів вирахування площі трикутника, в основі кожного із них лежать різні "траєкторії" ходу думки, різні її"". Ґештальтаналіз допомагає багато чого пояснити у лінгвістиці.

У цьому типі ґештальтвідношень можна виділити як окремий підтип, випадки, коли двофігурне розуміння змісту "дарується" не адресантом адресатові, а навпаки – адресатом адресантові. Тоді на схемі, яка, окрім іншого, відображає розвиток комунікації у часі, "подвійна хмара" ґештальту ситуації "розпочнеться" і "поширіться" не зліва направо, а справа наліво, позаяк двофігурність змісту знака відкриває не адресант для адресата, а навпаки, адресат дарує адресантові іншу фігуру змісту: – *Ви на роялі **граєте**? – Ні … Карти сковзають* [15:9].

Цей випадок аналогічний випадкові з "***газеллю*** *з пасажирами, яку з'їв гепард*", і "***дном*** *народження*", де також адресат дарував адресантові іншу фігуру, але іншу фігуру не змісту, а іншу фігуру внутрішньої форми. Там опорою комічного служить двофігурність внутрішньої форми мовного знака, тут – двофігурність його змісту.

Отже ґештальт-теоретичний погляд на мовні факти допомагає глибше зрозуміти психічну сутність мови, оскільки "дарує" іще одну точку зору, що саме по собі є цінним, бо дає можливість по-іншому побачити, здавалось би, звичні мовні явища. Ґештальт є реальним когнітивно-відображальним актом нашої психіки, що охоплює певну кількість елементів-образів, об'єднуючи та структуруючи їх "спільною долею" в єдине ціле, а будь-яке сприйняття і пізнання у кінцевому результаті є виділенням фігури на фоні інших суміжних елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вертгаймер М.* О ґештальттеории / Макс Вертгаймер // Хрестоматия по истории психологи / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1980. – С. 84–97. 2. *Короткий психологічний словник* / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1976. – 191 с. 3. *Ждан А. Н.* История психологии от античности до наших дней : [учебн. для вузов]. / Антонина Николаевна Ждан. – [7-е изд. испр. и доп.]. – М. : Фонд "Мир", 2007. – 576 с. 4. *Соколов Е. Н.* Векторная психофизиология / Е. Н. Соколов // Психофизилогия : [учебн. для вузов] / под ред. Ю. И. Александрова. – [3-е изд. доп. и перераб.]. – СПб. : Питер, 2006. – С. 438–465. 5. *Безпаленко А. М.* Зміни у змісті слова у дзеркалі ґештальтпсихології / Анатолій Мілетійович Безпаленко // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : Пам'яті Леоніда Булаховського : зб. наук. пр. (Ювілейний випуск до 120-річчя з дня народження). – К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2008. – С. 7–18. 6. *Безпаленко А. М.* Зміни у змісті слова у дзеркалі ґештальтпсихології. Субститутивне розуміння (ч. 2.) / Анатолій Мілетійович Безпаленко // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : Пам'яті акад. Леоніда Булаховського : зб. наук. праць. – К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2009. – Спец. вип. – С. 113–124. 7. *Грюссер О.-Й.* Зрение / О.-Й. Грюссер, У. Грюссер-Корнельс // Физиология человека : [в 3-х т.]. – Т. 1. / под ред. Р. Шмидта и Г. Тевса ; [пер. с англ. под ред. акад. П. Г. Костюка]. – М. : Мир, 1996. – С. 235–274. 8. *Ньюэлл А.* Движение в пространстве задачи / Аллен Ньюэлл, Герберт А. Саймон // Психология мышления / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Ф. Спиридонова, М. В. Фаликман, В. В. Петухова]. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : АСТ : Астрель, 2008. – С. 138–148. 9. *Вертгеймер М.* Продуктивное мышление / Макс Вертгеймер ; [пер. с англ. ; общ. ред. С. Ф. Горбова и В. П. Зинченко ; вступ. ст. В. П. Зинченко]. – М. : Прогресс, 1987. – 336 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Газета* "Аргументы и Факты в Украине". – август 2009. – № 32 (677). 11. *Телепередача* "Далекі родичі". – 07.11.2009. 12. *Газета* "Аргументы и факты в Украине". – август 2009. – № 34 (679). 13. *Душенко К. В.* Большая книга афоризмов / Константин Васильевич Душенко. – [8-е изд., испр.]. – М. : Эксмо, 2006. – 1056 с. 14. *Ильф И.* Двенадцать стульев ; Золотой теленок : [романы] / Илья Ильф, Евгений Петров. – Архангельск : Сев.-Зап. кн. изд-во, 1988. – 639 с. 15. *Газета* "Обзор". – 26.09. 2008.

© Безпаленко А. М.

БОЛОБАН М. А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКІ ІМЕННИКИ СФЕРИ ЧАСУ І КАЛЕНДАРЯ В ІСТОРИЧНОМУ Й КОГНІТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Основним завданням дослідження є вивчення принципів номінації, відображених в українських словах на позначення часу й календарних понять.
Ключові слова: українська мова, час, календар.

Основным заданием исследованияявляется изучение принципов номинации, отраженных в украинской лексике, обозначающей время и календарные понятия.
Ключевые слова: украинский язык, время, календарь.

The major concern of the research is the study of the principles of nomination reflected in the Ukrainian words for time and calendar terms.
Key words: the Ukrainian language, time, calendar.

Актуальність дослідження лексики української мови сфери часу і календаря визначається тим, що виникає потреба осмислення та моделювання тих або інших сегментів мовної картини світу в їхній специфіці порівняно з іншими мовами. Особливої уваги заслуговують мовні репрезентації тих сфер буття і свідомості, які пов'язані з найважливішими рисами національного характеру та світосприйняття. До них належать, серед інших, часові й календарні уявлення в їх мовній репрезентації. У більш загальному вигляді йдеться про образ часу, що поряд зі спільними для всього людства рисами має характеристики, специфічні для певної епохи та культури. Пізнання через мову, а саме через її лексичні засоби, особливостей ставлення українців до часу і його календарної сегментації може виступати важливим компонентом сучасного комплексного народознавства і формування міжкультурної комунікації на основі максимально об'єктивних і повних знань про специфіку ментального освоєння дійсності українським народом у зіставленні з іншими народами.

Лексичні репрезентації часових і тісно пов'язаних із ними календарних уявлень містять різнорідну лінгвофілософську, лінгвокультурологічну, лінгвофольклористичну, етнолінгвістичну та іншу інформацію, яка потребує комплексного дослідження з використанням міждисциплінарних підходів. Утілені у мові реалії

© Болобан М. А.

народного календаря, пов'язані з поняттями народної астрономії, є невіддільною частиною етнолінгвістичного дослідження кожного народу. Розгляд морфологічної будови, внутрішньої форми та етимології, зокрема прамовних форм і шляхів запозичення кожної лексеми сфери часу і календаря дозволяє змоделювати не лише в синхронії, а й у діахронії сферу часових понять носіїв мови та її мовні віддзеркалення.

Мета дослідження – здійснити різноаспектне синхронічне та діахронічне студіювання української лексики як віддзеркалення уявлень про час і календар.

Предмет дослідження – особливості втілення в українськомовній лексиці універсальних та етноспецифічних уявлень носіїв мови про час і календар.

Об'єкт дослідження – лексика української мови, що репрезентує сферу часу і календаря.

Матеріал дослідження – українська лексика, що репрезентує часовий і календарний сегмент мовної картини світу.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому вперше систематизовано і проаналізовано українськомовну лексику календарно-часової сфери як динамічний сегмент мовної картини світу та результат тривалого формування.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. Загальна проблема полягає в побудові комплексної міждисциплінарної моделі формування календарно-часових уявлень носіїв української мови на основі мовних і позамовних свідчень.

Постановка завдання. Конкретним завданням дослідження виступає розгляд української лексики з метою виявлення специфіки уявлень прочасі календар і їх відображенняв мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвоконцептологія або, ширше, лінгвоментологія репрезентована публікаціями Л. П. Гнатюк, І. О. Голубовської, С. П. Денисової, С. А. Жаботинської, В. В. Жайворонка, О. С. Колесника, В. І. Кононенка, І. В. Кононенко, Л. А. Лисиченко, А. М. Приходька, Т. В. Радзієвської, В. М. Русанівського, О. О. Селіванової, В. П. Сімонок, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Ж. П. Соколовської, Н. І. Сукаленко, О. Б. Ткаченка, Г. М. Яворської в українській лінгвістиці і Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, Є. Бартмінського,

© Болобан М. А.

Т. В. Булигіної, А. Вежбицької, С. Г. Воркачова, Г. Д. Гачева, А. А. Зализняка, В. І. Карасика, В. В. Колесова, Г. В. Колшанського, О. О. Корнилова, О. С. Кубрякової, Дж. Лакоффа, В. А. Маслової, Т. М. Ніколаєвої, Б. О. Серебренникова, Ю. С. Степанова, В. М. Телії, С. М. Толстої, О. В. Урисон, А. А. Уфимцевої, Н. В. Уфимцевої, Т. В. Цив'ян, А. Д. Шмельова в зарубіжній лінгвістиці.

Архаїчні й міфологічні уявлення про час і календар висвітлені у працях Дж. Дж. Фрезера, Р. Грейвза, М. Еліаде, Б. О. Рибакова. Особливості втілення стародавніх календарних уявлень у пам'ятках матеріальної культури розглянуті в дослідженнях А. Маршака, Б. О. Фролова, В. Є. Ларичева, М. О. Чмихова. Однак комплексного долідження формування української часово-календарної лексики в контексті історії матеріальної й духовної культури українців і віддзеркалення в цьому лексичному пласті сегменту мовної картини світу ще не було здійснено.

Наукові результати полягають у визначенні тих принципів номінації, які покладені в основу українських назв понять зі сферичасу і календаря.

Українське *сонце* належить до спільнослов'янських і спільноіндоєвропейських назв [1, т. 5:354]. Праслов'янська назва сонця, як і праслов'янська назвак місяця, містить суфікс зі зменшувально-пестливим значенням, що може віддзеркалювати культ і денного, і нічного світил. В інших індоєвропейських мовах відповідників суфікса з таким значенням не спостерігається.

Українське *місяць* із відповідниками в інших слов'янських і неслов'янських індоєвропейських мовах належить до слів не тільки праслов'янського, а й праіндоєвропейського походження. Традиційно вважається, що корінь означає "міряти" [1, т. 3:484–485], що вказує на використання фаз місяця для вимірювання часу вже в праіндоєвропейську добу (розпад праіндоєвропейської мови відбувся близько V тисячоліття до н. е.). Згідно з іншою, менш популярною гіпотезою, індоєвропейська назва місяця пов'язана з назвою поняття «міряти» і відображає спостереження нічного світила, що зменшує свій видимий розмір.

Надзвичайно важливою для реконструкції давніх уявлень про небо є українська номінація *луна*. Етимологічний словник української мови за редакцією О. С. Мельничука вміщує дві статті про цю

© Болобан М. А.

звукову форму. У першій розглядається укр. *луна* “відгомін, відголосок”, рос. діал., білор. діал. *луна* “відгомін”, укр. *лунати*, білор. *лунаць* “звучати” – визначається як “не зовсім ясне” і, можливо, пов’язане з праслов’янським **luna* “місяць; світло; відблиск”: “значення “відгомін” могло виникнути внаслідок давнього перенесення значення із зорової сфери на слухову” [1, т. 3:304]. У другій статті висвітлюється укр. *луна* “відблиск, заграва”, рос. *луна* “місяць”, діал. “заграва, відблиск на небі; промінь світла”, білор. діал. *луна* “невелика хмарка”, давньоруськ. *луна* “місяць”, польськ. *łuna* “відблиск сильного світла, вогню” та ін. від праслов’янськ. **luna* “світло, блиск, відблиск; місяць; райдуга” з відповідниками в інших індоєвропейських мовах зі значеннями місяця, зірок, світла, блиску. Підкреслюється, що “як назва місяця ієв. **louksnā* виникло в результаті табуїстичної заміни давнішої назви ієв. **mēns*-, звідки псл. **měsęcь*, укр. *місяць*; заборона вживання первісної назви ґрунтувалася на віруванні про магічні властивості місяця” [1, т. 3:304–305].

Твердження про табуїстичну заміну індоєвропейської назви місяця суперечить тому фактові, що назви, начебто замінювані, збереглисяв багатьох групах індоєвропейських мов, нерідко поряд із тими, які вважаються вторинними (наприклад, *месяц* і *луна* в російській мові), до того ж первісна назва нерідко позначала персоніфіковані міфологізовані уявлення про небесне світило. Очевидно, різними назвами місяця могли позначати неоднакові його функції, як-от місяць у ролі божества і місяць у ролі вимірювача календарно-часових одиниць. Слід звернути увагу на гіпотезу Ю. Л. Мосенкіса про те, що однакове позначення у слов’янських мовах світлових і звукових відгомонів свідчить про знання стародавніми слов’янами ще праслов’янського періоду того факту, що місяць світить віддзеркаленим світлом сонця. Своєю чергою, зазначене може свідчити про високий рівень давньослов’янської астрономії.

Українське *рік* споріднене з російським *рок* “доля”, білоруським діалектним *рок* “рік”, давньоруським *рокъ* “вік; доля” з відповідниками в інших слов’янських мовах зі значеннями “рік” і “термін”, у старослов’янській мові *рокъ* “призначений заздалегідь термін”; праслов’янське **rokъ* реконструюють зі значенням “термін, умовлений час”, споріднене з *ректи* [1, т. 5:94]. Таким чином,

© Болобан М. А.

значення розгляданого слова віддзеркалює уявлення про долю й не пов'язане з астрономічно-календарними поняттями. Порівняймо російське *год*, яке відображає уявлення про гарний час на противагу поганому часові.

Українське *день* має відповідники в інших слов'янських і неслов'янських індоєвропейських назвах дня і споріднене з індоєвропейським іменем бога ясного деннного неба; первісне значення кореня – "ясніти, блищати" [1, т. 2:33–34]. Українські слова *вечір* і *ніч* також належать до одиниць спільноіндоєвропейсього походження. Носіями деяких індоєвропейських мов назви вечора й ночі вживалисяяк міфоніми. Українське *ранок* із паралелями вінших слов'янських мовах не має загальноприйнятої праслов'янської реконструкції й етимології, зв'язки за межами слов'янських мов дискусійні [1, т. 5:24]. Українське *утро* так само не має загальноприйнятої праслов'янської реконструкції й етимології, за однією з версій старослов'янське *заоустра* "на наступний ранок, завтра", старопольське *justrzenka* "ранкова зірка, зоря", болг. діал. *застра*, макед. *застра* "завтра, завтрашній день" дозволяє реконструювати праслов'янське **ustro*, яке відповідає назвам зорі, світання й Ранкової Зірки, тобто планети Венера, в інших групах індоєвропейських мов [1, т. 6:52].

Отже, праслов'янська мова і слідом за нею українська успадкуваласпільноіндоєвропейські уявлення про день, вечір і ніч, зокрема як міфологізовані істоти, тоді як формування давньослов'янських уявлень про ранок і специфіку відображення цих уявлень у мові є предметом дискусії [1, т. 6:52].

Українські й спільнослов'янські назви *зими* і *весни* належать до спільноіндоєвропейских, причому внутрішняформа назви зими пов'язана з коренем зі значенням "текти" через дощову зимову погоду або, згідно з припущенням Ю. Л. Мосенкіса, через стародавнє розташування точки зимового сонцестояння в сузір'ї Водолія. Назва *літа* є спільнослов'янською, однак первісне значення її й зв'язки за межами слов'янських мов дискусійні [1, т. 3:269–270]. Слов'яно-балто-германська назва *осені* проеціюється в індоєвропейську ретроспективу на основі реконструкції давньогрецької форми [1, т. 4:221].

© Болобан М. А.

Українське *тиждень* є спільнослов'янським і походить від сполучення слів *той же день* [1, т. 5:565], що вказує на існування вже в праслов'янський період уявлення про повернення до того самого дня після завершення семиденного тижня (пор. *понеділок*).

Українське *верем'я* "погода, добра погода" з відповідниками на позначеннячасу і погоди в інших слов'янських мовах зводиться до праслов'янського **vermę* від **vertmę*, споріднене з *вертіти* і давньоіндійським *vartman* "колія, дорога, жолоб"; слов'янське позначення часу первісно означало "обертання, чергування дня й ночі, пір року" [1, т. 1:353].

Українське *час* має відповідники в інших слов'янських мовах зі значеннями "час", "година", "погода", "мить", "пора", "хвилина", близькі значення в інших індоєвропейських мовах. Найбільш вірогідна етимологія пов'язує розглядане позначення з коренем, що означає відтинання [1, т. 6:282], що вказує на уявлення про відтинки часу. Цей корінь у мовах багатьох родин детально дослідив О. С. Мельничук.

Українське *вік* із відповідниками в інших слов'янських мовах, старослов'янське *вѣкъ* "тривалість життя; вічність" виводяться від праслов'янського **věkъ* "сила, здоров'я людини, життя" з відповідниками в інших індоєвропейських мовах зі значеннями "сила", "життя", припускається спорідненість із другою частиною слова *чоловік* [1, т. 1:397], що свідчить про антропоморфізацію уявлень про час, пор. етимологію англійського *world*.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином, українська лексика на позначення понять зі сфери часу і календаря значною мірою сягає праслов'янського і праіндоєвропейського періодів ізасвідчує уявлення про обертання неба (*верем'я*), антропоморфізацію часу (*вік*), уявлення про гарний і поганий час (*год*), уявлення про заздалегідь визначений час (*рік*), давні культи сонця і місяця (засвідчені зменшувально-пестливими суфіксами їхніх назв) та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Етимологічний* словник української мови / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.

© Болобан М. А.

ВЕРЬОВКІН В. В.
Національній педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ЛЮДИНИ ПРО ВІЙНУ В ГРЕКО-РИМСЬКОМУ, ДАВНЬОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ І ДАВНЬОГЕРМАНСЬКОМУ КУЛЬТУРНИХ ПРОСТОРАХ

Статтю присвячено ідентифікації концептуальних уявлень людини про війну та їх вербалізації в греко-римському, давньослов'янському і давньогерманському культурних просторах в контексті багатогранної проблеми еволюції античних поглядів на феномен війни в європейській філософії Нового часу (XVI–XVII ст.) та доби Просвітництва (XVIII ст.).

Ключові слова: концепт ВІЙНА, вербалізація, концептуальні уявлення, лінгвокультурологія, культурний простір, греко-римський, давньослов'янський, давньогерманський, еволюція античних поглядів.

Статья посвящена идентификации концептуальных представлений человека о войне и их вербализации в греко-римском, древнеславянском и древнегерманском культурных пространствах в контексте многогранной проблемы эволюции античных взглядов на феномен войны в европейской философии Нового времени (XVI–XVII вв.) и эпохи Просвещения (XVIII в.).

Ключевые слова: концепт ВОЙНА, вербализация, концептуальные представления, лингвокультурология, культурное пространство, греко-римский, древнеславянский, древнегерманский, эволюция античных взглядов.

The article is devoted to identifying human conceptual notions of war and their verbalization in Greco-Roman, Old Slavonic and Old Germanic cultural spaces in the context of multilateral problem of evolution of classical view of the war phenomenon in Early Modern Philosophy (16th–17th cent.) and the Age of the Enlightenment (18th cent.).

Key words: concept *WAR*, verbalization, conceptual notions, linguoculturology, cultural space, Greco-Roman, Old Slavonic, Old Germanic, evolution of classical view.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Протягом останніх десятиліть, що в лінгвістичній науці позначилися активними процесами гуманізації порівняльно-історичної й системно-структурної парадигм і виходом на передній план принципу антропоцентризму у працях представників когнітивної лінгвістики взагалі (О. С. Кубрякова) й лінгвокультурології зокрема (Ю. С. Степанов), війна і мир як особливі стани суспільства й типи взаємин між окремими людьми або людськими колективами постійно перебувають у центрі уваги фахівців різного профілю, котрі проводять дослідження на стику когнітивної лінгвістики і філософії, соціології, психології,

© Верьовкін В. В.

літературознавства, культурології та інших суміжних дисциплін. У сучасному мовознавстві особливу увагу сфокусовано на взаємозв'язку мови та культури: з одного боку, дослідники беруть до уваги мовну свідомість, в якій перехрещуються мовний та ментальний коди [1:335], а з іншого – аналізують лінгвокультурний простір як сферу функціонування мовних одиниць різних рівнів.

У процесі опису універсальних конструктів, до яких належать концепти ВІЙНА і МИР, поряд із загальними їх властивостями виявляються і специфічні, зумовлені світобаченням конкретного етносу. При цьому в роботах із лінгвокультурології недостатньо уваги приділяється діахронічному дослідженню вербальної репрезентації цих складних ментальних утворень в аспекті еволюції понять і їх мовних позначень, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки. На наше глибоке переконання, з'ясування місця, ролі й структури концепту ВІЙНА в лінгвокультурах сучасних народів Європи видається неможливим без урахування системи концептуальних уявлень архаїчної людини про війну в культурних просторах давньоєвропейських етнічних спільнот. Таким чином, під концептуальними уявленнями розуміємо культурно-зумовлені ментальні репрезентації знань, що лежать в основі понятійної системи людини й у своїй сукупності відображають культурно-історичний досвід того чи іншого народу.

Метою статті є системна ідентифікація концептуальних уявлень людини про війну та їх мовного відображення в греко-римському, давньослов'янському і давньогерманському культурних просторах в контексті багатогранної проблеми еволюції античних поглядів на феномен війни в європейській філософії Нового часу (XVI–XVII ст.) та доби Просвітництва (XVIII ст.).

Завдання статті:

1) визначити коло базових лексем військової сфери, що запозичені сучасними європейськими мовами з класичних мов, а отже сягають своїми витоками часів античності або навіть більш ранніх періодів історії та передісторії Європи;

2) з'ясувати особливості вербалізації системи античних уявлень людини про війну і їх розвитку в європейській філософії Нового часу (XVI–XVII ст.) та доби Просвітництва (XVIII ст.) шляхом аналізу значеннєвого наповнення концепту ВІЙНА за збереженими

© Верьовкін В. В.

фрагментами творів давньогрецького філософа Геракліта Ефеського, трактатом Томаса Гоббса "Про громадянина" і статтею "Війна" (Guerre) із Енциклопедії Дідро й д'Аламбера;

3) здійснити зіставний аналіз історичних свідчень та сучасних лінгвокультурологічних розвідок, предметом яких виступає специфіка концептуалізації уявлень про війну у свідомості стародавніх германців і східних слов'ян доби Київської Русі, з метою окреслення перспектив подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Наукові результати. Не буде значним перебільшенням твердження про те, що "війна в житті античного світу була майже постійним явищем" [2:398]. Ціла низка античних джерел значною мірою присвячена військовим питанням – це праці істориків Геродота, Фукідіда, Ксенофонта, Полібія, Діодора Сицилійського, Тита Лівія, Діона Кассія, Плутарха, Арріана, Амміана Марцелліна, "Записки про Галльську війну" Юлія Цезаря, спеціальні праці з військового мистецтва – "Обов'язки начальника кінноти" і "Про верхову їзду" Ксенофонта, "Про захист обложених міст" Енея Тактика, "Стратегеми" Фронтина, "Стратегеми" Поліена, "Про терміни військової справи" Модеста, "Настанови з військової справи" Вегеція та ін. У перелічених текстах висвітлюються найрізноманітніші аспекти війни – її "філософія" і "культура" її ведення, питання стратегії і тактики (варто звернути увагу на той факт, що обидва наведені слова запозичені сучасними європейськими мовами, включаючи й українську, з античного світу) і навіть військова термінологія. З грецької і латинської мов прийшли такі слова, як *трофей*, *фаланга*, *легіон*, *когорта, армія, флот, балістика* та ін. Відома всім європейським мовам лексема латинського походження *диктатор* первісно також означала військового командувача, наділеного надзвичайними повноваженнями в умовах війни. Слово *тріумф* також походить із військової сфери й первісно означало вшанування полководця-переможця в Римі під час його урочистого в'їзду з військом до столиці [3:1887].

Найдавніша писемна фіксація військової лексики давньогрецької мови припадає на другу половину II тисячоліття до н.е. (написи Криту і материкової Греції 1500–1200 років до н. е.), і ця лексика продовжила своє функціонування у творах Гомера (близько VIII століття до н. е.) і, далі, класичного періоду історії Греції (середині I

© Верьовкін В. В.

тисячоліття до н. е.), що свідчить про тривалий розвиток і безперервність віддзеркалення відповідної сфери у свідомості античної людини та вербалізації відповідних концептів. Військова тематика була однією з центральних у давньогрецькій і давньоримській поезії упродовж усієї історії розвитку античної літератури. Так, поет Тіртей спеціалізувався на створенні пісень, які піднімали бойовий дух спартанських воїнів, допомагаючи їм долати ворогів [4:130], а поет Архілох сам був військовим найманцем [3:125–126]. Деталізацію уявлень, пов'язаних із війною, в давньогрецькій і латинській мовах засвідчує наявність величезного масиву лексики на позначення військових посад, обладунків, зброї, загонів тощо.

Значеннєве наповнення концепту ВІЙНА можна простежити на прикладі низки збережених фрагментів творів давньогрецького філософа Геракліта Ефеського, що дають загальне уявлення про семантичні складові цього концепту:

Із того, що перебуває у розбраті (diaferonton), найкраща гармонія [походить], і все народжується через боротьбу (kat'erin) [5:152].

Війна (polemos) – батько усього, цар усього; одним вона призначила бути богами, іншим – людьми; одних вона зробила рабами, інших – вільними [5:162].

Необхідно знати, що війна (polemos) – всезагальна, боротьба (eris) – це справедливість, і все народжується і гине через боротьбу [5:169].

Отож, із цих фрагментів можна зробити висновок про те, що у грецькому концепті ВІЙНА поняття *polemos* перебуває ближче до смислового ядра, має загальніше значення, а *eris* – це втілення загальної «війни» у конкретній суперечці двох елементів чи учасників. Певною мірою можна вважати, що Геракліт виразив актуальне для всієї давньогрецької культури розуміння війни в широкому значенні – як змагальності чи творчої конкуренції, яка на різних рівнях світобудови і суспільства врівноважує протилежності, забезпечує вічний рух і оновлення.

Античні уявлення про війну були частково актуалізовані в європейській свідомості Нового часу (XVI–XVII ст.), коли починаючи з епохи Відродження античне мислення стало культивуватися як одна з основ європейської філософії.

© Верьовкін В. В.

Мовне втілення давньогрецького концепту ми розкрили на прикладі збережених текстів Геракліта. Вербалізацію концепту ВІЙНА в європейській філософській думці розглянемо на прикладі трактату "Про громадянина" – однієї з найяскравіших праць Томаса Гоббса – визначного англійського філософа XVII століття, який розкриває своє розуміння війни як широкого і всезагального поняття, співвідносного з уявленнями давнього грека.

Трактат Гоббса "Про громадянина" був спершу опублікований латинською мовою (1642), а вже потім набув поширення в перекладі англійською мовою (1651). Тому звернемося до латинського оригіналу та англійського перекладу найвідомішого вислову Гоббса, що стосуються війни як усезагального явища.

Оригінал латинською мовою: *Ostendo primo conditionem hominum extra societatem civilem (quam conditionem appellare liceat statum naturae) aliam non esse quam bellum omnium contra omnes; atque in eo bello jus esse omnibus in omnia* [6:148].

Переклад англійською мовою: *I demonstrate in the first place, that the state of men without civil society (which state we may properly call the state of nature) in nothing else but a mere war of all against all; and in that war all men have equal right unto all things* [7:34].

Переклад українською мовою, здійснений нами: "Я вказую передовсім, що становище людини поза цивілізованим суспільством (це становище можна було б назвати "природним") є нічим іншим як війною всіх проти всіх; до того ж, у цій війні усі мають право на все".

Трактування Гоббсом концепту ВІЙНА значно вплинуло на розуміння війни в подальшому розвитку суспільної думки, зокрема у філософії Просвітництва.

Стаття "Війна" (Guerre) із Енциклопедії Дідро й д'Аламбера є важливим джерелом для дослідження просвітницького смислового наповнення однойменного концепту. Нас цікавить, яким чином конституювалося концептуальне поле концепту, яким було його мовне втілення. Автором статті є Луї де Лавернь, граф де Трессан [8:292].

У дусі просвітницької філософії, війни поділяються на справедливі та несправедливі (justes – injustes) [9:985], нападницькі та оборонні (offensive – defensive). Наведемо приклади мовної реалізації концепту ВІЙНА у статті.

© Верьовкін В. В.

La guerre offensive est celle dans laquelle on se propose d'attaquer l'ennemi. Dans la défensive, on a pour principal objet de résister aux efforts de l'ennemi, & de l'empêcher de faire des conquêtes. ("Нападницькою війною є така, у якій мають намір атакувати ворога. У оборонній війні за головну мету мають опиратися зусиллям ворога і завадити йому робити завоювання").

La guerre de campagne est celle qui se fait entre deux armées opposées. A l'égard de celle des sièges, elle consiste dans l'attaque & dans la défense des places. ("Польова війна – це така, що відбувається між двома супротивними арміями. Щодо війни з облогами, то вона полягає в атаці і обороні [захищених] місць").

З одного боку, в аналізованій статті графа де Трессана бачимо конституювання понять у межах концептуального поля концепту ВІЙНА за принципом **бінарних протиставлень** (*justes – injustes, offensive – defensive*), що сягають первісної свідомості. В автора спостерігаємо також класифікацію типів війни за типом місцевості та розподілом сил (*польова війна, війна з облогою*). Суто мовним вираженням концепту ВІЙНА є слова зі сфери військового вжитку, які стосуються різних аспектів концепту: *d'attaquer* (нападати), *l'ennemi* (ворог), *résister* (опиратися, оборонятися), *conquêtes* (завоювання), *armées* (армії), *sièges* (облоги), *l'attaque* (напад), *défense* (захист), *places* ([укріплені] місця).

У часи виникнення давньогерманських епічних творів дійсність цікавила людей лише в міру її насиченості подіями. А подією вважали передусім порушення миру, чвару (рос. *распря*). Тому чвари – основний зміст епічних саг, саме чвари визначають їхню внутрішню логіку і композицію [10:67–68]. Першорядну увагу до військових сюжетів засвідчують і літописи Київської Русі, зокрема "Слово о полку Ігоревім". У додержавний період описували не війну, а сутички між окремими членами суспільства, поєдинки [10:72, 82]. Ритуально-символічні поєдинки перед битвами (пор. бій Пересвіта і Челубея перед Куликовською битвою 1380 року) або навіть замість битв (бій Мстислава з Редедею) відігравали неабияку роль і в пізніші періоди. Подібні поєдинки широко репрезентовані у слов'янському фольклорі, зокрема казках, давньоруських билинах, українських думах.

© Верьовкін В. В.

Психологічні переживання героїв давньогерманського епосу виступають предметом опису лише тією мірою, якою вони мотивують військові події [10:80–81].

Здійснювані в процесі військових сутичок убивства описуються як речі цілком природні й законні [10:82], однак вони свідчать не про жорстокість тодішніх людей, а про виконання ними певних моральних обов'язків. У свою чергу, змістом обов'язку виступає, як правило, та або інша форма помсти – за самого себе, свого родича, коня тощо. Сила обов'язку помсти змушувала йти на будь-які ризики й жертви. Описувані вбивства могли відбуватися й не в бою, але вони були відповідними до бойових умов: убивали, як правило, тільки чоловіків, а не жінок і дітей, убивство завжди здійснювали вдень, удару зазвичай завдавали відкрито, не зі спини або прикриття, і вбивця мав одразу ж повідомити комусь про здійснене. У давньоісландській мові – мові північногерманського героїчного епосу – слово *vig* означає водночас "бій, битва" і "вбивство" [10:85, 87]. Убивства описуються в епосі не тому, що до них існував підвищений інтерес, а тому, що мирне життя не усвідомлювали як тему для оповіді [10:86].

Два значення слова *vig* – "бій" і "вбивство" – поєднувалися, суміщувалися в деяких складних словах, як-от *vighugr* "войовничий настрій", "бажання вбивати". Однак підкреслюють, що словом *vig* позначали не всяке вбивство, а тільки вбивство в бою або відкрите вбивство, а як юридичний термін – убивство, про яке той, хто його здійснив, оголошував негайно. Коли ж убивця не оголошував про здійснене так, як того вимагали звичаї, або вбивав сплячого, вночі та за інших недозволених обставин, то таке вбивство називалося *morđ* – це слово позначало вбивство в його сучасному семантичному відтінку засудження [10:87–89].

В основі обов'язку помсти лежали давньогерманські уявлення про честь. Дослідники припускають розуміння честі і як чогось зовнішнього щодо людини, певного дару інших людей, і як чогось внутрішнього, своєрідної самоповаги, і як того й іншого водночас. Ціла низка слів давньопівнічної мови – не менше 12 – може бути перекладена сучасним словом *честь*, що свідчить про значні відмінності між давніми і сучасними уявленнями і нагадує труднощі перекладу позначень слави, щастя, душі та ін. [10:89]. У давній

© Верьовкін В. В.

англосаксонській героїчній системі цінностей, похідній від давньогерманської, найвищими чеснотами були честь, доблесть і слава, а найгіршою долею вважали забуття [11:158].

Помста в додержавному суспільстві виступає відповідником пізнішого державного покарання. Для того, щоб кровна помста була ефективною формою суспільної регуляції стосунків, вона має бути обов'язком, тобто здійснюватися незалежно від почуттів людини, її симпатій або антипатій, любові або ненависті, відчуття образи, гніву або навіть справедливості. Здійснення помсти у стані афекту вважали поганим виконанням обов'язку. Чим більше витримки виявляв месник, тим вище оцінювали його вчинок. Згідно з давньоісландським прислів'ям, "Тільки раб помщається одразу, а боягуз – ніколи". Коли афект відсутній, утілене в помсті відчуття обов'язку виступає в чистому вигляді [10:89–91]. Оскільки кривава помста була обов'язком, то її уявляли як благо і подвиг. Вона була найкращим задоволенням для ображеного і найкращим пошануванням для вбитого. Серед чоловічих якостей найвище цінувалися войовничість, хоробрість, уміння вбивати [10:92], що, на нашу думку, свідчить про долюдські біологічні витоки агресивності як причини війни та підтверджує результати спеціального дослідження лауреата Нобелівської премії К. Лоренца [12], який інтерпретує агресію як інстинкт, властивий і людині, і тваринам.

Прийняття християнства не принесло докорінної зміни у свідомість, зокрема в погляди на війни, поєдинки й убивства: для віруючого християнина, як і для віруючого язичника, здійснити вбивство з помсти було подвигом, а не здійснити його – ганьбою. У язичницьку епоху уявлення про вбивство могли пов'язуватися з культом Одіна як бога війни, якому посвячувалися вбиті. У християнську епоху ці уявлення могли пов'язуватися з культом християнського Бога. У північногерманських сагах неодноразово оповідається про те, як той, хто збирається здійснити вбивство з помсти, звертається до християнського Бога і отримує від нього допомогу [10:94–95].

Однак давньогерманське суспільство не змогло б довго існувати, оскільки його члени швидко винищили б один одного, якби не існувало уявлення про те, що неспровоковане вбивство – зло, тобто

© Верьовкін В. В.

коли б люди не цінували миролюбності. У язичницькому храмі було заведено просити богів про урожай і мир [10:97].

Таким чином, в основі уявлень про війну, битву, бій, поєдинок у давньогерманському суспільстві (ідеологія якого в найбільш чистому й архаїчному вигляді зафіксована північногерманськими сагами) лежать уявлення про обов'язок, помсту, честь, витримку. Справедливе вбивство протиставляється несправедливому. Войовничість героїзується, однак і миролюбність високо цінується.

Англосакси успадкували від стародавніх континентальних германців уявлення про війну як священний акт космологізації Всесвіту і про підпорядкування інших сфер життя концептуальній сфері війни [11:7]. Давньоанглійські епічні тексти об'єктивують компонент етнічного міфу, який утілює та регламентує існування військового суспільства. Язичницька образно-символічна підоснова текстів та їх мілітаристична тематика сприяють протиставленню понять за віссю "користь – шкода" і "слава – забуття" [11:158].

У давньоанглійських епічних текстах досить повно представлене семантичне поле "війна", що виявляється, серед іншого, у наявності численних лексем на позначення різновидів зброї. З другого боку, відзначається фактична відсутність елементів семантичного поля "краса", незважаючи на те, що в лексикографічних джерелах наявна значна кількість лексем, що співвідносяться з концептом "краса" [11:26–27].

Мовний матеріал, зокрема епічні тексти, підтверджує тези М. Еліаде про те, що давні англосакси уявляли війну як священний ритуал, що охоплює всі сфери життя. Битву прирівнювали до жертвоприношення, а героїчну смерть вважали долученням до релігійного досвіду. Будь-який збройний конфлікт розглядали як підготування до вирішальної битви – Рагнареку. Екстатична природа смерті наближувала воїна до натхненного поета, шамана або провидця. А. С. Слухай вважає цілком закономірним, що концепт ВІЙНА є головним об'єктом художнього осмислення в давньоанглійській літературі, адже метою будь-якого збройного конфлікту є відновлення світу та забезпечення неперервності циклу сакральної історії [11:31].

У центрі уваги континентальних германців перебували війна та полювання, військові пісні були улюбленою формою їхньої

художньої творчості [11:110]. Давньогерманський епос відповідно до його пріоритетної тематики є всі підстави визначити як передусім військовий епос.

Що стосується давньослов'янського суспільства, то, за мовними й історичними свідченнями, основним концептом, який віддзеркалює уявлення про військові дії як внутрішньодержавного, так і міжнародного масштабу в Київській Русі виступає ПОХІД – військова експедиція (походи Аскольда, Олега, Ігоря, Святослава на Константинополь та ін.). Військові дії, зокрема походи на Візантію, виступали для Київської Русі важливим чинником легітимізації київської великокнязівської влади на міжнародній арені, оскільки після кожного походу були укладені міждержавні угоди. Похід князя Володимира на Корсунь, значною мірою ритуалізований, відіграв неабияку роль у процесі державного прийняття Руссю християнства з Візантії. Описи військової доблесті як зразка для наслідування виступали предметом і дидактичної літератури ("Повчання дітям" Володимира Мономаха), і художніх творів епічного жанру ("Слово о полку Ігоревім"). Війна виступає одним із основних мотивів і поетичного, і прозовогго епосу як фольклорного і літературного родів літератури.

Подібною була ситуація й у західноєвропейському Середньовіччі (Хрестові походи).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз лексикографічних джерел дозволив з'ясувати, що до кола базових лексем військової сфери, які запозичені сучасними європейськими мовами з класичних мов, належать такі слова, як *трофей*, *фаланга*, *легіон*, *когорта, армія, флот, диктатор, тріумф*. Ці лексеми віддзеркалюють окремі аспекти уявлень про війну й у своїй сукупності вербально репрезентують культурно-історичний досвід сучасних народів Європи, що бере початок від воєнних кампаній часів античності.

За проаналізованими фрагментами творів є підстави зробити висновок про те, що актуальне для всієї давньогрецької культури (Геракліт Ефеський) розуміння війни в широкому значенні – як змагальності чи творчої конкуренції, яка на різних рівнях світобудови і суспільства врівноважує протилежності, було частково актуалізоване в європейській свідомості Нового часу (Томас Гоббс).

© Верьовкін В. В.

У філософії Просвітництва конституювання понять у межах концептуального поля концепту ВІЙНА відбувається за принципом бінарних протиставлень.

З'ясовано, що в основі уявлень про війну, битву, бій, поєдинок у давньогерманському суспільстві лежать уявлення про обов'язок, помсту, честь, витримку. Війна у свідомості давніх германців постає як священний акт космологізації Всесвіту (А. С. Слухай), тимчасом як в уявленні східних слов'ян доби Київської Русі військові експедиції виступають як важливий чинник легітимізації київської великокнязівської влади на міжнародній арені. При цьому основним концептом, що віддзеркалює давньоруські уявлення про воєнні дії, є ПОХІД.

Перспективним видається дослідження загальних закономірностей текстуальної реалізації греко-римських, давньогерманських і давньослов'янських уявлень про війну в героїчному епосі як сфері вербалізації концепту ВІЙНА, зокрема у "Слові о полку Ігоревім", що й стане предметом наших дальших розвідок і дозволить зробити важливі теоретичні узагальнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Красных В. В.* "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с. 2. *Радциг С. И.* Введение в классичечкую филологию / Сергей Иванович Радциг. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1965. – 526 с. 3. *Большой* Российский энциклопедический словарь. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2008. – 1887 с. 4. *Гиленсон Б. А.* История античной литературы : [в 2 кн.] / Борис Александрович Гиленсон. – Кн. 1 : Древняя Греция. – М. : Флинта : Наука, 2001. – 416 с. 5. *Die Fragmente* der Vorsokratiker. Griechisch und Deutsch von Herman Diels. Erster Band. – Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1960. – 504 S. 6. *Thomae Hobbes.* Opera Philosophica qui latine scripsit Omnia / Thomae Hobbes. – Vol. II. – Londini, 1839. – 432 p. 7. *Thomas Hobbes.* De Cive. The English version / Thomae Hobbes. – Oxford : Clarendon Press, 1987. – 299 p. 8. *История* в Энциклопедии Дидро и д'Аламбера. – Ленинград : Наука, 1978. – 312 с. 9. *Encyclopédie* ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers [Електронний ресурс]. – Ф. 7, p. 985 і далі. – Режим доступу : http://encyclopedie.uchicago.edu. 10. *Стеблин-Каменский М. И.* Мир саги. Становление литературы / Михаил Иванович Стеблин-Каменский. – Л. : Наука, 1984. – 247 с. 11. *Слухай А. С.* Етнічний міф в образних парадигмах давньоанглійських епіко-міфологічних текстів : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Анастасія Сергіївна Слухай ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – 275 с. 12. *Лоренц К.* Агрессия (так называемое зло) [Електронний ресурс] / К. Лоренц ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – Режим доступу : http://lib.ru/PSIHO/LORENC/agressiya.txt.

© Верьовкін В. В.

ДАНИЛИЧ В. С.
Київський національний лінгвістичний університет

МОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІБЕРО-РОМАНІЇ

У статті розглядаються питання історії та теорії функціонування мови епохи ранньої середньовічної Іберо-Романії.
Ключові слова: кастильський період мовної історії, латина, національна мова, іберо-романська література.

В статье рассматриваются вопросы истории и теории функционирования языка эпохи ранней средневековой Иберо-Романии.
Ключевые слова: кастильский период языковой истории, латинский язык, национальный язык, иберо-романская литература.

The problems of the language history and functioning at the epoch of the early Middle Age Ibero-Romany are depicted in this article.
Key words: Castilian period of language history, Latin, national language, Ibero-Romance literature.

Не “мистецтво задля мистецтва”, а мистецтво для життя, – так характеризує Рамон Менендес Підаль художню літературу Іспанії епохи ранньої середньовічної Іберо-Романії. Коли у Франції народний епос відмирає, іспанська епічна поезія ще продовжує жити і зберігати свій стародавній політичний та історичний зміст протягом багатьох століть; вона залишається аж до нового часу джерелом натхнення для творців інших літературних жанрів. Як джерело історичних спогадів зберігають практичну цінність романси – випадок, що не має аналогій у ліро-епічній поезії інших країн.

Становлення національних функцій літератури як іспанської, так і французької є досить чітко вираженим позитивним процесом виникнення національного змісту, що розкривається національною мовою. У зв’язку із цим надзвичайно важливим є характеристика соціально-культурного ландшафту Піренейської Романії
XI–XII століть, коли в Іспанії сформувалися три основні центри латинської культури: Толедо в Кастилії, монастир у Сантьяго-де-Компостела – у Галісії, монастир Святої Марії Ріпольської – в

© Данилич В. С.

Каталонії. Паломництво в XI–XII століттях було найважливішим способом поширення культури. Серед французьких прочан, принаджених у Сантьяго ніби-то знайденою там гробницею апостола Іакова, було чимало досвідчених у літературі. На відміну від Толедської школи, письменники, які творили в Сантьяго і Ріполе, вже незабаром стали провідниками французького літературного впливу. За Данте, справжнім прочанином у його часи міг називатися лише той, хто побував у Галісії. А в Галісію вела знаменита французька дорога (Camino francés), уздовж якої виникли епічні легенди Каролінгського циклу.

Ціла епоха, починаючи з XI століття, характеризується в Іспанії потужним впливом Франції в різних сферах суспільного життя країни. Разом із французькими прочанами в Сантьяго проникають французькі героїчні поеми, які стимулювали творчість іспанських хугларів.

Регулярніші зв'язки з лицарською культурою Франції існували в каталанців. Дослідники відзначають, що каталанська література майже до кінця XIV століття орієнтувалася на південь Франції, а її письменники сприймали як ідеї і форми розвиненої куртуазної культури Провансу, так і її мову. Саме це призвело до втрати каталанською поезією на декілька століть не лише оригінального вигляду, але і своєї мови.

У світових цивілізаційних процесах різних історичних періодів одним із найвагоміших чинників духовно-інтелектуального поступу є фактор впливу однієї культури, літератури на іншу, запозичення жанрів, сюжетів, тем, мотивів. Так, Альфонс Мудрий запозичав не мову мистецтва взагалі – галісійсько-португальську, що зберегла своєрідність та цілісність майже до початку XV століття, а жанр "пісні про Богородицю", який, як і інші його сучасники, він не сприймав поза конкретною мовною формою. На значення таких запозичень звертали увагу, зокрема, італійський вчений і поет Данте, каталанський учений Р. Льюль, поети-провансальці. Проте специфіка національного в тому і полягає, що національний зміст залишається непідробним.

Звернення Альфонса Мудрого до галісійсько-португальської мови в поезії, є, на думку істориків літератури, переконливим свідченням того, що цей культурно-інтелектуальний феномен

© *Данилич В. С.*

внутрішньо осмислювався королем Леона і Кастилії як не менш патріотична справа, ніж використання кастильської у прозових творах. Традиція закріпила за галісійсько-португальською функцію мови лірики, і король підтримав цю традицію за умов відсутності загальної національної мови середньовічної Іспанії. Збагачуючись й, у свою чергу, збагачуючи інші літератури, іспанська поезія галісійсько-португальською мовою створила свої шедеври в любовній і релігійній ліриці. Важко переоцінити вплив її на італійську поезію сицилійської і ломбардської шкіл, на створення "солодкого нового стилю", на творчість її геніїв Данте, флорентійця Гвідо Кавальканті та ін.

Пам'ятки писемності, переважно, кастильсько-галісійсько-португальського етапу формування національної мови Іспанії XII–XIV століть переконливо свідчать як про строкатість й складність етнічного ландшафту, так і про своєрідність й епічну унікальність цього мовно-культурного феномену.

Було б спрощенням не брати до уваги тезу про єдність світового літературного процесу, а разом із нею й уявлення про загальні закони історичної поетики, поетики майбутнього, що має справу з еволюцією поетичної свідомості та її форм, встановлює закономірності розвитку літературних явищ і тим самим дає підґрунтя для їх співвіднесення.

Одне із самих чудових творінь іспанського народу – героїчний епос раннього Середньовіччя – не канув у Лету не лише через щасливу випадковість (мабуть, далеко не рідку) наявності на тому чи іншому етапі розвитку цивілізації мудрих і завбачливих "мужів", переписувачів, учених, укладачів хронік. Виникаючи в природних умовах буття і переборюючи своєрідний фільтр історичної дистанції, епос заявляє про яскраву самобутність цілої естетичної епохи відносин між людиною й історією. Тут ми маємо епічний матеріал, що цілком став літературою і зберіг для нас інтерес як надбання культури, далеко виходячи за рамки епохи і межі свого національного надбання.

Серед великої кількості питань, що постають перед сучасними дослідниками функціонування романських мов в епохи Раннього і Пізнього Середньовіччя, особливе місце має проблема мовленнєвої діяльності і мовної свідомості носіїв мови. Тут

© Данилич В. С.

лінгвіст неминуче зустрічається з бідністю джерел, що документують мовну свідомість, хоча сам факт використання в мовленнєвій діяльності місцевої, романської, а не латинської мови, є свідченням процесів зародження національної самосвідомості. Тому інтерес до наукових праць учених, що стояли біля витоків формування романського мовознавства, цілком закономірний. Він обумовлений тим, що, по-перше, у роботах філософів, філологів, лінгвістів цих епох містяться найбільш достовірні дані про стан мови на одному з найважливіших етапів її історії – становлення, формування й розвитку майбутньої національної мови.

По-друге, праці вчених і Середніх віків, і епохи Відродження дають можливість виявити абриси культурного континуума певної епохи, а, отже, і характер диференціації мови залежно від того, які комунікативні завдання вона реалізує, у яких сферах людської діяльності використовується. Лише в 70-х роках XIX століття стали вирішувати питання про функціональні парадигми мови та їх соціальний статус.

Аналіз мовної ситуації епохи створення перших літературних пам’яток середньовічної Іспанії, переконливо свідчить, що мова як культурно-історичне явище соціальної взаємодії на якому б етапі свого розвитку не знаходилася, до якої б епохи не належала, цілком забезпечує потреби носіїв мови, віддзеркалюючи і закріплюючи у своїх формах динаміку багатогранного життя, звичаїв, почуттів, настроїв, вірувань і віри – усього, що належить до матеріальної і духовної сфери буття народу.

Зокрема, на думку В. П. Григор’єва, місцева ситуація вносить свої корективи в закономірності загального процесу розвитку художньої творчості народу, тому романська мова, а не латинська, могла мати естетичне значення. “Нерозвиненість лексики романських мов не відчувається в початковий період лише тому, що самі ситуації, у яких народжувався синкретичний ліричний чи епічний твір, були досить нерозвиненими, вимагали для передачі найпростіших, елементарних понять і відповідного словесного оформлення, крім того, мовне повідомлення дублювалося за допомогою музики, пластики і т. п. Лише з розвитком загальної

© Данилич В. С.

культури і національної самосвідомості увага до словника зростає" [1:22–-23].

Можна, очевидно, вказати на те, що мова сприймалася вченими як своєрідна єдність – нерідко розпливчаста й інтуїтивна, але яка обов'язково включала окремі організовані сукупності. Дві лінії в історії мовознавства, з яких одна пов'язана з вивченням у майбутньому мови як системи, а інша – з вивченням її як члена системи іншого порядку, ще довгий час продовжують розвиватися окремо. В історії науки про мову першим в органічному об'єднанні цих двох ліній став В. Гумбольдт (1767–1835), який пов'язав внутрішній механізм мови з її роллю в людському суспільстві. Основним правилом, – за В. Гумбольдтом, – повинно стати вивчення кожної окремої мови в її внутрішньої цілісності і систематизації всіх виявлених в ній аналогій, щоб опанувати знаннями способів граматичного поєднання ідей у мові, обсягом позначених понять, природою їхнього позначення, а також щоб осягнути тенденцію до розвитку й удосконалення, що властива більшою чи меншою мірою кожній мові [2:312].

Перевага одного напряму над іншим – це значною мірою питання не особистих уподобань дослідника, а загального стану розвитку науки про мову, але будь-яке дослідження мови та жодна лінгвістична теорія не можуть бути адекватними, коли обходять найважливіший фактор, що конструює весь мовний механізм. Мова є системою, що цілком забезпечує комунікативні інтенції суспільства, і, функціонуючи, охоплює своїми засобами весь концептуальний континуум, властивий людській свідомості. Трактування мови як органону, знаряддя, що слугують цілям спілкування, відоме в лінгвістичній літературі ще з часів Аристотеля. Мова починає жити в мовному колективі, виступаючи як явище індивідуальне і разом із тим явище суспільне. Розвиток та існування мови як феномена об'єктивної дійсності підпорядковані законам діалектики, і будь-яка мовна система, що є результатом реалізації діючих у даній мові тенденцій, слугує цілям комунікації. Дане дослідження базується на конкретному мовному матеріалі літературних пам'яток епохи становлення національної мови Іспанії і визначається мовною реальністю,

© Данилич В. С.

атестованою у творах цього періоду, а також зафіксованою в працях граматиків і істориків мови.

Упродовж усього раннього Середньовіччя в країнах Романії мовою державних актів, науки, богослужіння і, меншою мірою, ділового листування залишається латинська мова. Розквіт римської культури в Іспанії доводить, що культура латинської мови міцно ввійшла в життя і побут населення, в усякому разі, у великих містах, де римляни створили систему народної освіти. В Оске, Севільї, Кордові школи виникли вже у I ст. до н.е. "для навчання гордих іберійців", – як пише Плутарх [цит. за: 3:45].

В історії іспанської літератури відомо про творчість представників кордовської школи – Марка Порція Латрона (Marcus Portius Latro), Юнія Галліона (Junius Gallion), Луція Аннея Сенеки (Lucius Annaeus Seneca), Туріна Клодія (Claudius Turinus) тощо. У зв'язку з інтерпретацією їх діяльності доцільно згадати Марка Фабіа Квінтіліана (Marcus Fabius Quintilianus, бл. 35 р. н. е., Калагуріс, Іспанія – бл. 100 р., Рим) – найвизначнішого ритора й автора відомих праць з риторики ("Про виховання оратора" – 12 книг), сатирика Марка Валерія Марціала з Калатаюда, епічного поета Марка Аннея Лукана з Кордови.

У різні періоди історії латинської мови взаємини літературної мови і народної мови були далеко не однакові, та й саме поняття *"латинська мова"* досить неоднорідне. Письменник класичного періоду Квінтіліан визнавав, що повсякденною мовою він користувався в розмові з дружиною, дітьми, рабами: *Quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi quae sit cotidiano sermoni simillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, servis loquamur* (Inst. Orat., XII, 10, 40) [цит. за: 3:79]. "Дехто думає, що немає іншого природного красномовства, крім найбільш близького до повсякденної мови, якою ми розмовляємо з друзями, дружинами, дітьми і рабами".

Тут слід відзначити, що для вираження понять *"мова (мовлення)"* і *"розмовне (звичайне) мовлення"* традиційно вживаються різні терміни: *lingua "мова (мовлення)" (Latinae linguae gnārus* – T. Livius, 59 р. до н. е. – 17 р. н. е.*)* та *sermo "звичайне мовлення, мова; говір, наріччя, діалект"* (*sermo Graecus* – M. Tullius Cicero, 106 – 43 р. до н. е.; *sermo patrius* – T. Lucretius

© Данилич В. С.

Carus, бл. 98 р. до н. е. – 55 р. н. е.; *cotīdiānus* – M. Fabius Quintilianus; *urbānus, rūsticus* – T. Livius). У стародавній період Плавт говорить про *plēbēius sermo* “плебейське мовлення”, а в класичний період Квінтіліан згадує про *vulgaris sermo* “народне мовлення”, *vulgi sermo* “мовлення народу”: *Mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio* (там само, XII, 10, 43). “Мені здається, що природа народного мовлення одна, а природа мовлення красномовного мужа – трохи інша”. У Цицерона *plēbēius sermo* протиставляється *nobilis sermo.* Сільське мовлення називалося *rūsticus sermo (rūstica vox, rūsticum vocabulum, sonus subrūsticus, vox subagrestis),* на відміну від *urbanus sermo* “міське мовлення”. Мовлення воїнів називалося *militaris sermo, militaris vulgārisque sermo* (Ієронім), *verba castrensia* (Пліній) [див. 3:80].

У формуванні семантичних парадигм синонімічних латинських термінів *lingua*, *ae* f (1) “мова”; 2) “мовлення”, “слова”, “мова”, “наріччя”; 3)“дар слова”, “красномовство”; “балакучість”, “хвалькуватість”; 4) “звук”, “спів”) [4:345], *sermo*, *ōnis* m (1) “мовлення”, “розмова”; “диспут”; 2) “поголоска”, “чутки”; 3) “образ викладу”; “дикція”; 4) “мова”, “наріччя”) [там само, с. 518] та *verbum*, *ī* n (1) “слово”; pl. “мовлення”; 2) “пусте слово”, “пустий звук”; 3) “вираз”, “заява”; 4) “вислів”; “приказка”; 5) “дієслово” [там само, с. 586]) досить чітко виявляється їх диференціація, зумовлена соціальним, культурним й етнічним контекстом, власне його прагматичними імперативами. Відзначимо також не лише засвідчену писемними пам’ятками диференціацію понять “мова” та “мовлення”, а й важливість для носіїв мови давніх епох цих понять.

У плані історичного вивчення мови важливим є факт протиставлення ще римськими письменниками і граматиками писемної літературної мови (*sermo urbānus*) розмовній мові населення Імперії (*sermo rūsticus, plebējus, vulgāris, cotīdiānus, usuālis*). “Імовірно, кожна з назв за походженням характеризувала певні стилістичні шари розмовної мови, але це розходження було практично цілком загублене надалі. Тому традиція вибрала лише протиставлення писемного варіанта (*sermo urbānus*) – усному, розмовному (*sermo vulgāris*), пам’ятки якого досить широко

представлені в написах, висловленнях граматиків і працях письменників як класичного, так і післякласичного періоду" [1:26].

Разом із тим, римські письменники й оратори розрізняли латинську мову завойованих провінцій (*sermo peregrīnus*) і латинську мову Імперії, навіть у її розмовному варіанті (*sermo rūsticus*). Тому, як нам видається, класична літературна латинь і народна (вульгарна) латинь повинні розглядатися не лише як історичні й стилістичні варіанти латинської мови взагалі, але й як її соціальні і територіальні варіанти. Звідси і зрозумілими стають терміни: *sermo urbānus, sermo rūsticus, sermo plebēius, sermo nobilis, sermo mīlitāris, sermo vulgāris.* До кінця IV століття н. е. розходження між класичною латиною і народною стають усе більш явними [5:79; 6:37–45]. Про них говорять латинські граматики, аналізуючи різні їхні рівні: лексичний, фонетичний і структурно-граматичний.

Період між VI і IX–X століттями – це перехідний період між латинню і романськими мовами. Умовно його можна назвати романським, але це не загальнороманський період, тому що в той час не досягли максимальної напруги диференційні процеси. Загальнороманські тенденції по-різному здійснювалися в нових політичних і соціальних умовах і призвели до паралельних, але не однакових результатів.

Зміни, що відбувалися в розмовній мові VI–VIII століть, уже не мають значення для історії власне латині, але, навпаки, для розвитку романських мов їхнє значення величезне. Тому цей період відноситься в більшому ступені до історії окремих романських мов, ніж до історії латині.

Починаючи з X–XI століть у Західній Європі з'являються писемні документи, що відтворюють усне романське мовлення. Важко точно встановити момент зародження романських мов. Сліди їхнього виникнення, як відзначають дослідники, губляться в "темних" VI–VII століттях. Поодинокі писемні свідчення VIII століття також не сприяють вирішенню цієї проблеми. Лише починаючи з IX століття, за даними спогадів сучасників і окремих нечисленних писемних фрагментів, що відтворюють романське мовлення, можна впевнено говорити про існування, поряд із

© *Данилич В. С.*

латинською мовою, різних територіальних романських говорів, на основі частини з яких через певні соціально-політичні передумови, спричинені, насамперед, ще розпадом величезного етнополітичного утворення – Римської імперії, поступово формуються – разом із ранньосередньовічними великими й малими етнодержавними утвореннями, романізованими або зазнавшими більшою чи меншою мірою римський вплив, – самостійні романські мови. Уже біля IX століття народна латинська мова на ґрунті Іспанії в процесі свого розвитку настільки віддалилася від своєї первісної основи, що її, починаючи з цього часу, слід розглядати як зовсім самостійну іспанську мову. Перші її пам'ятки (акти, збірники законів, написи, окремі слова, вставлені в латинські тексти) належать до IX–X століть. Поза сумнівом, що в цей час вже існувала поетична творчість іспанською мовою. Про це свідчить, зокрема, відкриття мувашшахів – невеликих поем, призначених для співу під акомпанемент музичного інструмента. Цей жанр середньовічної арабської поезії, на думку більшості дослідників, зародився серед арабів Піренейського півострова в IX столітті і лише пізніше поширився на всьому арабському Сході. Зміст мувашшахів, звичайно, складає або освідчення в коханні, або панегіричне вихваляння якогось персонажа. Кінцева строфа мувашшаха, що одержала назву "харджа" (jarŷa, kharja чи jarcha), визначає всю тональність, розмір і риму вірша. "Важко сказати чи свідчить відкриття харджа як зразка романської поезії X століття, а можливо і IX, про несвідомий період, чи про початок свідомого жанроутворення, заснованого на якихось нових мовних критеріях. Адже харджа по своїй суті – лише реєстрація факту можливого буття іспанської літератури серед літератури чужої, арабською чи єврейською мовами" [7:27].

Розшифровуючи ці харджі, С. М. Штерн та ін. наприкінці 40-х років XX століття відкрили, що деякі з них написані староіспанською мовою з включенням окремих арабських чи давньоєврейських слів. Ці розшифровки особливо яскраво показали синкретичний арабо-романський характер хронологічно найбільш ранньої поезії Піренейського півострова. Можливо, що через Іспанію трубадури Провансу якоюсь мірою знайомилися не

лише з арабською, але також з перською поезією в арабських перекладах. З часу публікації перших подібних харджа в 1946 році до початку 60-х років минулого сторіччя виявлено 65 харджа староіспанською мовою. Найдавніша з них належить Юсуфу аль Катіба і написана до 1042 року. У другій половині XI і на початку XII століття ці харджі створювали поети Севільї, Кордови і Гранади, в їх числі Мойсей ібн Езра й особливо найвидатніший єврейсько-іспанський поет Ієгуда Галеві, якому належить найбільше число (понад десяти) дотепер розшуканих і розшифрованих харджа староіспанською мовою. Останні з цих "іспанських" харджа належать до кінця XIII століття. Таким чином, харджа староіспанською мовою існували в поезії біля трьох сторіч, причому, очевидно, спочатку арабські і єврейські поети лише зрідка включали в харджа окремі іспанські слова, а з часом іспанський текст у них займає більш значне місце.

На користь припущення, що мувашшах вже в IX столітті зародився в результаті сприйняття іспано-арабськими та іспано-єврейськими поетами деяких рис пісенної творчості іспанського народу, говорить багато фактів, у тому числі та обставина, що його метрика докорінно відрізняється від метрики всієї іншої арабської поезії. Пізніше цей вплив став явним у харджа, що зберегли для нас деякі зразки чи принаймні відгомони таких стародавніх жанрів народної поезії Іспанії, як, наприклад, "пісні про милого" (cantigas de amigo). Відповідь на питання про походження харджа можна отримати в результаті аналізу лише кожної пам'ятки окремо, тому що немає загальності їхнього походження [7:27], і, принаймні, три народи внесли сюди свою лепту – іспанці, араби та євреї. Ці двомовні і найстарші пам'ятки місцевої народної мови певною мірою віддзеркалюють один із найдавніших етапів становлення кастильської поезії.

Погляди на походження кастильської мови займають певне місце в історії лінгвістичної свідомості іспанців того часу і утворюють цікавий розділ в історії іспанської філології. Через ряд об'єктивних причин деякі ідеї граматистів Середніх віків і Відродження не відразу одержали те поширення і розвиток, які вони заслуговують. Проте можна стверджувати, що багато з них були згодом наче відкриті і переосмислені заново вченими

© *Данилич В. С.*

наступних поколінь. І теоретичні, і практичні цілі, поставлені вченими цієї епохи, мали важливе значення у розвитку лінгвістичних теорій, у породженні нових гіпотез і нових концепцій у науці про мову, нових ідеологічних парадигм щодо суспільного характеру людини і мови, в осмисленні того, що людина працює, діє, думає, живе, будучи зануреною у змістовний (чи значимий) світ мови, що мова в зазначеному аспекті, по суті, є "живильним середовищем існування людини і що мова, за будь-яких обставин, є неодмінним учасником формування тих психічних параметрів, з яких складається свідома і навіть несвідома поведінка людини. Інакше кажучи, мова є не щось стороннє щодо людини, що можна вивчати лише як деяку "пам'ятку" епохи, чи напрямку художньої творчості окремих людей, а частина самої людини (розрядка автора. – *В. Д.*) такою ж мірою, в якій частиною людини є її здатність ходити на двох ногах у вертикальному положенні, створювати знаряддя праці, мислити поняттями та ін." [8:19]. Можна стверджувати, що в цій цитаті схематично розкриваються ідеї взаємодії механізмів життя і мови, ідеї звернення до глибинних когнітивних категорій, що лежать в основі людського мислення, бачення світу, функціонування мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Григорьев В. П.* История испанского языка / В. П. Григорьев. – М. : Высшая школа, 1985. – 176 с. 2. *Гумбольдт В. фон.* Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольт ; [пер. с нем.]. – [2-е изд.]. – М. : Прогресс, 2001. – 400 с. 3. *Корлэтяну Н. Г.* Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками / Н. Г. Корлэтяну. – М. : Наука, 1974. – 304 с. 4. *Краткий* латинско-русский словарь / под ред. А. М. Малинина. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1941. – 671 с. 5. *Николаева С. П.* О некоторых фонетических особенностях ибероромансских и балканороманских языков / С. П. Николаева // Романское языкознание. – Серия : "Филологические науки". – № 350. – Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1972. – Вып. 75. – С. 78–81. 6. *Тронский И. М.* Очерки из истории латинского языка / И. М. Тронский. – М.–Л. : Просвещение, 1953. – 272 с. 7. *Григорьев В. П.* Становление языка испанской национальной литературы (К постановке проблемы стилистики жанра как ведущей категории в познании особенностей начального периода развития языка и литературы) : [учебн. пособие]. – Л. : Гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена, 1975. – 87 с. 8. *Звегинцев В. А.* Теоретическая и прикладная лингвистика / В. А. Звегинцев. – М. : Просвещение, 1968. – 336 с.

© Данилич В. С.

ЄНЧЕВА Г. Г.
Національний авіаційний університет

ПЕРЕКЛАД АВІАЦІЙНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ АБРЕВІАТУР ТА АКРОНІМІВ У НОРМАТИВНО-ТЕХНІЧНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ

У статті висвітлено особливості перекладу англійських термінологічних абревіатур та акронімів у нормативно-технічній документації, визначено головні способи та прийоми їхнього перекладу українською мовою.

Ключові слова: абревіація, абревіатура, акронім, авіаційний термін, спосіб перекладу.

В статье отображены особенности перевода английских терминологических аббревиатур и акронимов в нормативно-технической документации, определено главные способы и приемы их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: аббревиация, аббревиатура, акроним, авиационный термин, способ перевода.

The article deals with a comprehensive study of the translation' peculiarities of the English terminological abbreviations and acronyms in normative and technical documents. The research makes it possible to acknowledge the ways and methods used in translation of abbreviations and acronyms.

Key words: abbreviation, acronym, contraction, abbreviation, ways of translation.

Переклад фахової лексики становить основу наукового перекладу, є важливим засобом міжкультурної комунікації, і постійно привертає увагу дослідників. Аналіз доробків лінгвістів та перекладознавців останнього десятиріччя свідчить про те, що авіаційна термінологія не посідає провідного місця в колі їхніх інтересів. Окремо або ж разом з іншими мовознавчими проблемами різні аспекти перекладу термінів висвітлювалися в працях таких відомих учених, як Л. С. Бархударов, М. М. Бондарчук, Т. Р. Кияк, В. Н. Комісаров, В. М. Лейчик, Д. С. Лотте, Р. К. Міньяр-Бєлоручев, Л. Л. Нелюбін, А. Л. Пумпянський, Є. Ф. Скороходько, Ф. А. Циткіна.

Теоретико-методологічні орієнтири перекладацького аналізу термінології, багатоаспектність взаємопов'язаних проблем потребують створення сучасних комплексних підходів до дослідження термінології, зокрема авіаційної; виявлення особливостей перекладу абревіатур та акронімів поряд з потребою у технічному перекладі створюють міцне підґрунтя для наукових розвідок з оптимізації перекладацького процесу, а отже, визначають їх **актуальність** і своєчасність. .

© Єнчева Г. Г.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей та способів українського перекладу англійських авіаційних абревіатур та акронімів, репрезентованих у нормативно-технічній документації ІСАО.

Предметом дослідження є особливості та способи перекладу англомовних авіаційних абревіатур та акронімів українською мовою.

Об'єктом дослідження є авіаційні абревіатури та акроніми, які функціонують в англомовній авіаційній нормативно-технічній документації, словниках та їхні українські відповідники.

Фактичний матеріал дослідження – це понад 350 зразків англійських авіаційних абревіатур та акронімів та їхні переклади українською мовою, які функціонують в авіаційній нормативно-технічній документації ІСАО, відібрані методом суцільної вибірки.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що, хоча англійська й українська мови перебувають у тривалій культурно-історичній взаємодії, у перекладознавстві не було встановлено головних способів та прийомів перекладу авіаційних абревіатур та акронімів також не визначеними є труднощі, з якими стикається перекладач, відтворюючи англійські абревіатури та акроніми авіаційної галузі українською мовою.

Скорочення номінативних одиниць – одна з провідних тенденцій словникового складу сучасної англійської мови, яка відображається в усіх сферах її функціонування. Інтенсивному поширенню скорочень у різних галузях знань сприяли такі екстралінгвістичні чинники, як зростання кількості наукових відкриттів, збільшення потоку інформації, поява засобів масової комунікації, розвиток транспорту, зв'язку тощо.

До лінгвістичних чинників, які сприяли появі скорочених лексичних одиниць, як правило, відносять тенденцію до мовної економії та прагнення англійської мови до моносилабізму. Поряд з цими чинниками, головною є номінативна доцільність утворення абревіатур, тобто необхідність давати назву новим явищам та реаліям об'єктивної дійсності. Вважається, що абревіатурне мислення – це мисленнєва здатність людини рефлексувати абревіатурні структури мови й оперувати ними як одиницями лінгвокреативного рівня [1:28]. Тобто, визнається здатність абревіації бути засобом категоризації спеціальних понять на рівні з усіма іншими способами словотвору.

© Єнчева Г. Г.

Широке вживання абревіатур у професійній комунікації фахівців – підтвердження пріоритету спеціального поняття над мовною формою його вираження, постійне прагнення до компресії мовних форм у галузевих термінологіях віддзеркалює здатність людини мислити, абстрагуючись від повних і чітких словесних відповідників понять.

“Авіація” – широке поняття, що включає теорію й практику пересування в атмосфері на апаратах важче за повітря. Висока надійність та безпека авіації, використання найсучасніших технологій у будівництві та керуванні літаками, досягнення “не конфліктності” з екологією можливі лише за умови дотримання авіапідприємствами різних країн світу Стандартів і Рекомендованих практик ICAO.

Головним призначенням нормативно-технічної документації є надання чіткої, достовірної, юридично закріпленої інформації ICAO, рекомендацій, правил, вимог, об’єктивний опис ситуації в авіаційній галузі, постановка завдань та умов для їх вирішення, а найголовніше – створення чіткої, зрозумілої структури для успішного і безпечного функціонування усієї авіаційної галузі та можливості уніфікованого здійснення регулярних, безпечних, економічно вигідних перевезень.

За сферами вживання абревіатури видається можливим поділити на декілька досить об’ємних напрямків діяльності ICAO:

- назви організацій, структур, документів, наприклад: *ANC* (Air Navigation Commission) – *АНК* (аеронавігаційна комісія), *SCAA* (State Civil Aviation Authority) – *ДС ЦА* (Державна служба цивільної авіації); *AIP* (Aeronautical Information Publication) – *ЗАІ* (Збірка аеронавігаційної інформації);
- скорочення, які використовуються при виконанні польотів, організації повітряного руху тощо, наприклад: *RVSM* (Reduced Vertical Separation Minimum) – Скорочений мінімум вертикального ешелонуванн, *ATC* (Air Traffic Control) – *КПР* (керування повітряним рухом);
- скорочення, які застосовуються у радіотелефонному зв’язку між пілотами та диспетчерами. Оскільки однозначність фразеології радіообміну – це одна зі головних вимог, то існування двох однакових скорочень є недопустимим. І тим не менш, деколи трапляються казуси. В авіаційній практиці мав місце випадок, коли штурман після вказівки диспетчера “*Climb to altitude 6000 feet Victor Mike Charlie*” знервовано гортав збірку в пошуках ВОРа з позивними VMC, хоча йшлося про

© Єнчева Г. Г.

"*visual meteorological conditions*". Таким чином нерекомендована вимова абревіатури диспетчером могла ввести екіпіж в оману.

Залежно від способів скорочень (скорочення до окремих букв, до кількох складів, до кореня / основи [3:39] в англійській авіаційній термінології можна виділити такі різновиди абревіатур:

- поскладові абревіатури, а саме такі різновиди, як апокопа (скорочення останніх елементів слів), синкопа (скорочення звуків або літер всередині слів), та їх комбінація: *ADR* – advisory route; *BRG* – bearing; *DOP* – Doppler radar; *ELEV* – elevation; *ENG* – engine; *FIFOR* – flight forecast; *FT* – foot; *GRASS* – grass landing area; *GY* – grey; *HEL* – helicopter; *IBN* – identification beacon; *INA* – initial approach;
- ініціальні абревіатури – утворення з перших літер слів словосполучення назви поняття, що має алфавітне читання; причому в скороченому варіанті не обов'язково відображаються всі елементи словосполучення: *ACC* – area control center; *ACN* – aircraft classification number; *ATC* – air traffic control; *CMN* – control motion noise; *DPCM* – differential pulse-code modulation; *FIC* – flight information center; *GPU* – ground power unit; *IFR* – instrument flight rules.

Серед ініціальних авіаційних абревіатур зафіксовано також омонімію скорочення двох різних складних комплексів: *ACP* **[**aerodrome control point**] –** *ACP* **[**African, Caribbean and Pacific Countries**];**

- акроніми – утворення з перших літер або складів слів словосполучення назви поняття, яке читається як звичайне англійське слово і вимовляється як одне ціле: *AIRAC* – Aeronautical Information Regulation and Control; *AICMA* – International Association Of Aicraft Manufactures, *EASA* – European Aviation Safety Authority; *ECAC* – European Civil Aviation Conference; *GAT* – Greenwich apparent time; *IATA* – International Air traffic Association; *MECA* – main engine controller assembly;
- подвійне скорочення – термінологічна одиниця, що функціонує в спеціальних текстах як слово-абревіатура і є скороченням морфолого-синтаксичного утворення, до складу якого вже входить абревіатура. У складі авіаційної термінології виявлено такі подвійні скорочення: *ADS-C – ADS contract*, контракт на передавання інформації автоматичного залежного спостереження; *ELT(AD) – automatic deployable ELT*, аварійний привідний радіомаяк

© Єнчева Г. Г.

автоматичного розгортання; *ELT(AF) – automatic fixed ELD*, автоматичний стаціонарний аварійний привідний радіомаяк;

▪ .ініціально-цифрові: TM5 = TM AIRCRAFT.

Переклад англійських абревіатур українською мовою виконується за певними правилами, існує низка особливостей їх відтворення. Будучи, на думку С. Флоріна і З. Влахова, "словом, скорочення має на загальних підставах підлягати правилам перекладу лексики, в основі яких лежать семантичні відповідники, співвідносні з одиницями цієї пари мов" [4:315]. Проте, "абревіатура, зазвичай, власного значення не має, а є зменшеним віддзеркаленням значення початкової одиниці, яке має відтворюватися і у перекладі" [4:316]. Тому зовсім "не слід прагнути у кожному випадку передавати іншомовне скорочення українською мовою також скороченням" [4:297].

Відомо, що при перекладі документів ICAO та інших організацій перекладачі мали труднощі, вишукуючи відповідники в авіаційній мові своєї країни. І якщо переклад англійської авіаційної мови труднощів практично не викликає, то абревіатури іноді стають непереборною перешкодою. Так, навіть досвідчені перекладачі не розрізняють українські абревіатури *КПР*, *ОПР*, здійснюють неправильний переклад, який призводить до зміни значення та втрати часу. Ну скажімо такі абревіатури як *ATC* (Air Traffic Control) – *КПР* (керування повітряним рухом), *ATS* (Air Traffic Service) – *ОПР* (обслуговування повітряного руху), а *ATM* (Air Traffic Management) – *ОПР* (організація повітряного руху).

Уміння зробити правильний вибір серед головних прийомів перекладу – одне з головних професійних умінь перекладача.

У роботі нами встановлено такі головні способи перекладу абревіатур авіаційної галузі:

1. ***Переклад відповідною повною формою слова або словосполучення***. Цей спосіб використано перекладачами нормативно-технічної документації ICAO за умови відсутності у мові перекладу відповідного скорочення, наприклад, *GA* – general aviation – авіація загального призначення, *GA* – gliding angle – кут планерування, *GHA* – Greenwich hour angle – гринвіцький часовий кут, *ESRO* – European Space Research Organization – Європейська організація з космічних досліджень, *FA* – fan marker – віяловий маркер, *EAP* – effective air path – діюча повітряна траса.

© Єнчева Г. Г.

Exercises up to the first solo cross-country flight comprise a total of at least 10 hours of dual flight instruction and at least 10 hours solo flight including:knowledge of meteorological briefing arrangements, evaluation of weather conditions for flight and use of AIS [5]. *– Вправи аж до першого самостійного польоту за маршрутом становлять в цілому, щонайменше, 10 годин льотної підготовки з інструктором та щонайменше 10 годин самостійного польоту, включаючи:знання порядку метеорологічного інструктажу, оцінка погодних умов для польоту і використання Служби аеронавігаційної інформації* [6].

Якщо в оригіналі скорочення у дужках після подання повної форми скорочення і далі у тексті скорочення вжито кілька разів, перекладач вводить до тексту перекладу відповідне скорочення українською мовою.

Повна форма скорочення перекладається якомога точніше за допомогою калькування так, щоб з перекладеної повної форми можна було утворити скорочення: *ESA* – European space Agency – Європейська космічна агенція – *ЄКА, FAR* – Federal Aviation Regulations – федеральні авіаційні правила – *ФАП*, як бачимо з прикладів, це стосується, загалом, назв федерацій, агенцій, установ. Проте, у більшості випадків зафіксовано відхилення від дослівного перекладу з тим, аби врахувати норми мови перекладу та повніше передати зміст скорочення: *TFD* – time frequency dissemination – передача по радіо сигналів точного часу та частот, *FAL* – facilitation of international air transport – спрощення формальностей при міжнародних повітряних перевезеннях, *FAF* – final approach fix – контрольна точка кінцевого етапу заходження на посадку, *GCA* – ground controlled approach system – система заходження на посадку за командами з землі.

2. ***Метод прямого запозичення***. Під час перекладу авіаційної термінології використовується перенесення скорочення у його оригінальній формі у текст перекладу, нерідко у сполученні із пояснювальним загальним словом: *DME FIX* – відстань за *DME*.

Наприклад: *A safety pilot is a pilot who is qualified to act as PIC on the class / type of aeroplane and carried on board the aeroplane for the purpose of taking over control should the person acting as a PIC holding a specific medical certificate restriction become incapacitated* [7]. *– Дублюючий пілот – це пілот кваліфікований для виконання функцій PIC для типу / класу літака, який знаходиться на борту літака для*

прийняття на себе керування, якщо особа, яка діє в якості PIC, і яка є власником спеціального обмеження медичного сертифіката, стала недієздатною [8].

Перенесення оригінальної форми скорочення до тексту перекладу зафіксовано при передачі марки літальних апаратів (*B737-200, ATR-42, DC-8-54*), авіаційних двигунів (*RTM322, TRE331-14, JT15D-4*), пілотажно-навігаційного обладнання (*AN/AC182, LRN500, ASR360*).

Наприклад: *Use of Aero Navigation systems, satellite navigation systems RNAV-SATNAV. – Використання аеронавігаційних систем, супутникові навігаційні системи RNAV-SATNAV.*

3. *Описовий спосіб*. Описовий спосіб спостерігаємо в тих випадках, коли у МП не існує еквівалента. В такому випадку фіксуємо розгорнений опис слова. Наприклад, *DEPA* – deportee accompanied – депортований з супроводженням, *INAD* – особа, якій відповідними органами відмовлено у праві на в'їзд до держави. До такого способу в авіаційних стандартах вдаються рідко, оскільки авіаційні тексти мають перш за все бути лаконічними та економними, але часто такі слова зустрічаються в відділах перевезень пасажирів. Описовий метод повністю має виявляти технічну сутність скорочення, наприклад: *WIDE – Wide-angle Infinity Display Equipment – призначена для наземних тренажерів широко кутова система, що сприймає інформацію від ЕОМ.*

4. *Транскодування скорочення*, наприклад, *AEROSAT* – Aeronautical Satellite Council – *AEPOCAT* – Рада з використання супутників для потреб авіації, *AFIL* – air-filed flight plan – *АФІЛ* – переданий з борту план польоту, *AIKMA* – International Association of Aircraft Manufacturers – *AIKMA* – Міжнародна асоціація конструкторів авіаційної промисловості, *INSERFA* – uncertainty phase – *ІНСЕРФА* – стадія непевності.

No matter how effective the classroom curriculum, interpersonal drills, LOFT exercises, and feedback techniques are, a single exposure during the multi-crew co-operation course for the initial issue of a multi-pilot aeroplane type rating will be insufficient [9]. *– Немає значення, наскільки ефективними є теоретичний курс навчання, міжособові тренування, вправи з ЛОФТ, а також методи зворотного зв'язку, лише проходження під час курсу взаємодії багаточленного екіпажу*

для початкової видачі кваліфікаційної відмітки типу багатопілотного літака є недостатнім [10].

5. *Переклад відповідним скороченням*. Такий спосіб передбачає наявність еквіваленту в українській мові. В мові перекладу скорочення побудоване за тією ж моделлю, що й у мові оригіналу, наприклад, *AJE – ПРД "повітряно-реактивний двигун"*. Такі скорочення зазвичай зафіксовані у словниках абревіатур ICAO: *ABE* (air breathing engine) – *ПРД* (повітряно-реактивний двигун), *APU* (auxiliary power unit) – *ДСУ* (допоміжна силова установка), *ARP* (aerodrome reference point) – *КТА* (контрольна точка аеродрому).

These could include ATC or other traffic delay on the ground prior to take off, the necessity to climb to height or transit to suitable training areas and the unavoidable need to physically reposition the aircraft for subsequent or repeat manoeuvres or instrument approaches [11]. – *Такими затримками можуть бути затримки УПР та інші затримки руху на землі перед зльотом, необхідність набору висоти або транзиту до зручних навчальних зон та неминуча необхідність фізичного переміщення літака для здійснення подальшого відповідного або повторного маневру або заходу на посадку за приладами* [12].

При використанні саме такого способу перекладу, перекладач має точно знати українській еквівалент англійської абревіатури.

Використовується також перенесення скорочення у його оригінальній формі у текст перекладу, нерідко у сполученні з пояснювальним загальним словом: *DIP – корпус типу DIP, SPADE system – система SPADE – супутникова система станційного доступу з частотним ущільненням незакріплених каналів.* Встановлено, що перенесення оригінальної форми скорочення до тексту перекладу використовується тоді, коли у мові відсутній адекватний відповідник.

STDs provide the most effective flight training, enabling realistic practice of all abnormal and emergency procedures in a safe and easily-controlled environment for both the student and instructor [9]. – *Тренажери STD забезпечують найбільш ефективну льотну підготовку, надаючи можливість застосування реальної практики всіх позаштатних та авіарійних процедур в безпечному та легко контрольованому середовищі як для курсанта так і для інструктор* [10].

6. *Транскодування* повної (вихідної) форми відповідного скорочення. Встановлено, що транскрипція вихідної форми допустима

лише в тих випадках, коли це скорочення є назвою організації, агентства, компанії, тобто не має відповідника в МП, перекладено таким способом, наприклад, *BOAC* (British Overseas Airways Company), авіаційна компанія, українською мовою називають її *Брітіш оверсіз ервей кампані.* Також цей спосіб використовується при передачі акронімів українською мовою. Наприклад, англійський акронім *EAGLE (elevation angle guidance equipment)* передається як *"Ігл",* тобто відтворюється вимова самого слова, що позначає птаха – орел.

7. *Створення нового українського скорочення*. Цей спосіб полягає в перекладі корелята англійського скорочення і створенні на базі перекладу відповідно до закономірностей української абревіації нового скорочення в українській мові. Наприклад: *SHF* – superhigh frequency – надвисока частота – *НВЧ, RWY* – runway – злітно-посадкова смуга – *ЗПС, RRS* – radio relay station – радіорелейна станція – *РРС.*

Отже, можемо констатувати, що найчастіше спостерігається переклад відповідною повною формою слова або словосполучення, методи прямого запозичення українською мовою, транскодування та описовий. Це зумовлене тим, що в українській мові ще немає багатьох відповідників англійських термінів, оскільки українська авіаційна терміносистема наразі перебуває на етапі свого становлення. Саме тому перекладачеві зручніше запозичити, транскодувати мовну одиницю або описати процес чи дію, для правильного та повного її розуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кульпина В. Г.* Аббревиация как способ категоризации специальных понятий (методологические аспекты) / В. Г. Кульпина, В. А. Татаринов // Вестник МГУ. – Серия 9 : "Филология". – 1990. – № 4. – С. 27–34. 2. *Бондарчук М. Н.* Структурно-семантические параметры русской авиационной терминосистемы (макрополе "движение летательного апарата") : дис. … канд. филол. наук : 10.02.02 / Бондарчук Маргарита Николаевна. – К., 2000. – 226 с. 3. *Бойченко Л. М.* Структурно-семантичні типи абревіатур і діапазон їх деривaційної активності в сучасній українській мові / Л. М. Бойченко // Мовознавство. – 1982. – № 5. – С. 75–80. 4. *Влахов С.* Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 342 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. *JAR-21*. Certification Procedures for Aircraft and Related Products and Parts / 01.05.2002. 6. *JAR-21*. Процедури сертифікації повітряних суден, складових виробів і частин / 27.08.2002. 7. *JAR 11*. JAA Regulatory and Related Procedures / 01.06.2001. 8. *JAR-11*. Регулятивні та пов'язані з ними процедури JAA / 25.11.2002. 9. *JAR-AWO*. All Weather Operations / 01.08.1996.10. *JAR-AWO*. Всепогодні польоти / 13.02.2003. 11. *JAR-25*. Large Aeroplanes / 01.01.2001. 12. *JAR-25*. Великі літаки / 14.01.2003.

© Єнчева Г. Г.

ЖУКОВА Н. М.
Запорізький національний технічний університет

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПАДКОЄМНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ В РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ YARN В АВСТРАЛІЙСЬКІЙ АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ КІНЦЯ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX СТОЛІТЬ

У статті викладено результати дослідження лінгвокультурної спадкоємності специфічного концепту YARN, представленого в картині світу носіїв британського арго, перших колоністів Австралії, в австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть. Визначено способи і засоби подолання невідповідностей мовної репрезентації концепту в цільовій картині світу, порівняно з донорською. Розкрито модифікації у структурі концепту.

Ключові слова: австралійська англомовна картина світу, донорська картина світу, інновація, картина світу в арго, лінгвокультурна спадкоємність, специфічний концепт, цільова картина світу.

В статье изложены результаты исследования лингвокультурной преемственности специфического концепта YARN, представленного в картине мира носителей британского арго, первых колонистов Австралии, в австралийской англоязычной картине мира конца XVIII – середины XIX веков. Определены способы и средства преодоления несоответствий языковой репрезентации концепта в целевой картине мира, по сравнению с донорской. Раскрыты модификации в структуре концепта.

Ключевые слова: австралийская англоязычная картина мира, донорская картина мира, инновация, картина мира в арго, лингвокультурная преемственность, специфический концепт, целевая картина мира.

The article contains the results of the study devoted to the linguistic and cultural succession of the specific concept of YARN verbalized in the Australian English world view in the late XVIIIth – middle XIXth centuries to the world view of the British argot speakers, the first colonists of Australia. The ways and means of overcoming divergencies in the linguistic representation of the concept in the target world view compared to the source one are examined. The modifications in the structure of the concept are shown.

Key words: Australian English world view, source world view, innovation, argot world view, linguistic and cultural succession, specific concept, target world view.

У світлі актуальних на сьогодні розвідок, спрямованих на дослідження національних мовних картин світу, маловивченою залишається австралійська національна мовна картина світу, хоча австралійській англомовній культурі та австралійському варіанту англійської мови присвячено численні наукові праці [1–6 тощо]. Порушено та розв'язано чимало питань специфіки світосприйняття англомовних австралійців [7–10 тощо], проте **актуальність** цієї роботи продиктована необхідністю дослідити роль субкультури, яка

© Жукова Н. М.

започаткувала формування австралійської нації, у формуванні та розвитку австралійської англомовної картини світу.

Особливості лінгвосоціокультурної ситуації, яка склалася впродовж утворення австралійської колонії в кінці XVIII – середині XIX століть, визначили домінування субкультури-засновника – носіїв британського арго. Їхня мовна картина світу виступила донорською для цільової загальнонаціональної австралійської англомовної картини світу.

Унікальність культури, зокрема й англомовної культури Австралії, проявляється в кожному базисному [11:230–231] концепті, але особливо рельєфно своєрідність національного світосприйняття демонструють специфічні [12:85] (в інших термінах – національно-марковані [13] / національно-специфічні [14] / національні [11:230–231]) або базові [15:81–82]) концепти, які служать основою для ментальності народу загалом. Вони виділяються на тлі інших концептів, починаючи з періоду формування етнічної самосвідомості та самоідентифікації, і можуть переходити до розряду ключових концептів, які об'єктивуються в частотних загальновживаних формах мови – словах, словосполученнях, фразеологізмах (див. з цього приводу також [7; 16; 17]).

Одним зі специфічних концептів австралійської англомовної картини світу став концепт YARN / СПІЛКУВАННЯ, ключовим словом-репрезентантом якого виступив британський арготизм.

Наукова новизна цієї роботи полягає в тому, що в ній вперше проаналізовано лінгвокультурну спадкоємність концепту YARN; визначено способи і вербальні засоби подолання невідповідностей його репрезентації в донорській (арготичній) та цільовій (австралійській англомовній) картинах світу; розкрито модифікації в структурі концепту.

Мета розвідки – дослідити, в чому проявляється лінгвокультурна спадкоємність концепту YARN / СПІЛКУВАННЯ в цільовій картині світу, які інновації було утворено для його репрезентації. Для цього передбачається вирішити такі **завдання**: з'ясувати наявність невідповідностей у структурі концепту новим умовам існування субкультури; визначити вербальні засоби та способи подолання лінгвоконцептуальних розбіжностей; простежити перехід привнесеного арготизму до розряду ключових слів австралійської культури.

© Жукова Н. М.

Об'єктом дослідження виступає специфічний концепт YARN / СПІЛКУВАННЯ. **Предметом** аналізу є лінгвокультурна спадкоємність концепту YARN / СПІЛКУВАННЯ, транспортованого носіями британського арго в Австралію, та інновації в репрезентації концепту в австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть.

Матеріалом дослідження стали одиниці, що вербалізують концепт YARN в картині світу в британському арго та в австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть. У якості джерел матеріалу використано глосарій арго, авторитетний регіональний словник, історичні джерела та художні твори, видані в Австралії та Англії впродовж кінця XVIII – середини XIX століть.

Наявність імені концепту YARN уможливлює аналіз етимології ключового слова-репрезентанта, синонімічних відповідників, лексичної та синтаксичної сполучуваності і дозволяє виявити ознаки концепту, репрезентовані за рахунок мовних і концептуальних метафор.

Лексема *yarn* походить від O.E. *gearn* "spun fiber" < Gmc **garnō* < PIE **gherə*- [19:1562, 1595]. Арготизм *yarn* був утворений у результаті метафоричного переосмислення – *yarn* "spun fibre" > *yarn* (арго) "a story" (схема 1), яке підтримується лексико-фразеологічною репрезентацією YARN в картині світу носіїв арго – *to spin a yarn* "to tell a story", *to cut the yarn* "to stop telling a story", *yarning* / *spinning a yarn* "relating various adventures, exploits, and escapes to each other" [20]. Основні засоби кодування – елементи предметного та акціонального кодів культури.

<table>
<tr><td colspan="3">ВИХІДНА ОДИНИЦЯ
yarn "spun fibre, as of cotton, silk, wool, flax"</td><td colspan="2">ЦІЛЬОВА ОДИНИЦЯ
(арго) yarn "a story"</td></tr>
<tr><td colspan="2">інтенсіонал</td><td rowspan="2">імплікаціонал</td><td colspan="2">інтенсіонал</td></tr>
<tr><td>гіперсема</td><td>гіпосема</td><td>гіперсема</td><td>гіпосема</td></tr>
<tr><td>a fibre</td><td>that has been spun</td><td>smth. that was non-existent before</td><td>an account</td><td>of adventures, exploits, escapes, etc., smth. non-existent before</td></tr>
<tr><td colspan="3">ОБ'ЄКТ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
СФЕРА-ДЖЕРЕЛО</td><td colspan="2">ОБ'ЄКТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
СФЕРА-ЦІЛЬ</td></tr>
</table>

Схема 1. **Метафоричний розвиток значення *yarn* в арго**

В арго номінативне поле концепту YARN представлено синонімічними відповідниками лексеми *yarn* (*to mang* "to speak, or talk", *to patter* "to talk", *to throw off* "to talk in a sarcastical strain", *to split* "to tell

© Жукова Н. М.

of any thing you hear, or see transacted"), а також ФО, у тому числі з компонентом *yarn* (*to nose upon anyone* "to tell of any thing he has said or done with a view to injure him, or to benefit yourself", *to blow the gaff* "to tell somebody's secret openly to the world", *to come it* "to divulge a secret", *to cut a yarn, to spin a yarn* [20] (див. значення вище)).

В англійській мові Австралії (далі – **АвА**) арготизми зазнали семантичного розвитку: *to yarn* (арго) "(among flash-people) to relate various adventures, exploits, and escapes to each other" > (АвА) (1847 – тут і далі цифри позначають дату першої фіксації одиниці в письмових пам'ятках) "to talk, to chat", *yarn* (арго) "a story" > (АвА) (1852) "a chat, a discussion".

За відсутності морфологічних дериватів лексеми *yarn* в АвА, номінативне поле концепту збільшилося за рахунок ФО *to have a yarn*, *to pitch (smb.) a yarn*: *"I had a long 'yarn' with Pearson ..."* [цит. за: 21:756], *"Pitch us that yarn ..."* [22:399].

Зазначимо, що словотворча непродуктивність одиниці *yarn* в англійській мові Австралії не позбавляє її статусу ключового слова культури. Концепт YARN залишається актуальним на всіх етапах розвитку австралійської нації, апеляції до нього наявні в текстах різних епох: (1859) *"I'll give ye my yarn; I have told it often"* [23:359]; (1870) *"They asked the Buxtons to come over ... and have a 'yarn'"*; (1913) *"... in the course of their 'yarning' they informed him ..."*; (1944) *"... they all stood and had a bit of a yarn ..."*; (1986) *"... the man likes a good yarn"* [цит. за: 21:756].

Розгляньмо синонімічні кореляти лексеми *yarn*. Іменник *yarn* вступає в синонімічні відносини з *chat, conversation*, *epic*, *hair-raiser*, *story, tale*; дієслово *to yarn* – з *to chat*, *to gossip*, *to talk*.

Відносини семантичної подібності підтримуються: наявністю спільних семантичних компонентів у лексичних значеннях цих одиниць; їхньою взаємозамінністю в різних контекстах; використанням в усталених зворотах, що мають аналогічну структуру.

Лексична і синтаксична сполучуваність іменника *yarn* демонструє синонімічні зв'язки з *chat, conversation*, *story*, *tale*. Пор.:

to have a CHAT / CONVERSATION with smb. about smth.	to have a YARN about smth. *"... we had a ... yarn about home ..."* [24:22].
to tell smb. a STORY	to tell smb. a YARN

	"... he could tell a ... yarn ... as well as the junior partner ..." [25:92], *"... I could tell you yarns ..."* [26:309].
to make up a STORY	to make up a YARN
	"... yarns, made up for the occasion" [27:199].
a STORY / TALE of	a YARN of
	"... his yarn of the monkey ..." [28:259].
a STORY about	a YARN about
	"... the yarn about the fire at the Southstone Pit" [23:362].

Різні контексти свідчать про синонімізацію *yarn* зі *story*, *hair-raiser*, *epic*. Пор.:

YARN ↔ STORY: *"... you will not half appreciate my yarn unless you can fancy Lindley is spinning it, for none but he can tell his stories with effect"* [28:259], *"... my yarn is nearly spun out; but ... I want to ask you to read another story ..."* [29:286].

YARN ↔ HAIR-RAISER: *"... I could tell you yarns as wud make all yer hair stand up as stiff as spike nails"* [26:309], *"... that yarn about the young man as cut the young woman's throat and buried her in the sawpit"* [22:399].

YARN ↔ EPIC: *"... put up an epic yarn of the difficulties he had surmounted ..."* [30:68].

Синтаксична сполучуваність дієслова *to yarn* свідчить про синонімічні кореляції з *to chat*, *to gossip*, *to talk*.

to CHAT / GOSSIP with smb.	to YARN with smb.
to TALK to / with smb. of smth. / smb.	*"... yarning with your boss ..."* [23:301], *"... I got 'yarning' with Dugdale ..."* [31:109].

У наступних контекстах реалізується синонімізація *to spin a yarn, to pitch a yarn* з *to talk*:

to SPIN / PITCH a YARN ↔ to TALK: *"... we would talk over again ... thus spinning a yarn in the usual colonial style"* [32:60], *"... I'll pitch ye a yarn ... I'm fond of talking"* [23:359].

Отже, лексичні одиниці *yarn* та *to yarn* в австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть

виступають у якості домінант синонімічних рядів, що утворюються регіонально немаркованими одиницями: *yarn* n. – *chat, conversation*, *story, tale*, *hair-raiser*, *epic*; *yarn* v. – *to chat*, *to gossip*, *to talk*.

Порівняємо структуру концепту YARN / СПІЛКУВАННЯ в донорській та цільовій картинах світу.

Ситуація спілкування передбачає наявність таких складових: ‘дія, що відбувається’ та ‘учасники спілкування (комуніканти – адресант, адресат повідомлення)’. З огляду на ‘дію, що відбувається’, слід говорити про ‘зміст спілкування’, ‘місце спілкування’, ‘час спілкування’, з огляду на ‘учасників спілкування’, – про ‘стосунки між учасниками’, ‘комунікативні настанови’. Отже, концептуальна структура СПІЛКУВАННЯ (YARN) охоплює такі компоненти: ‘ДІЯ, ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ (ПРОЦЕС)’, ‘СИТУАЦІЯ СПІЛКУВАННЯ – місце, час, зміст спілкування’, ‘УЧАСНИКИ СПІЛКУВАННЯ (КОМУНІКАНТИ) – адресант, адресат повідомлення’, ‘стосунки між учасниками’, ‘комунікативні настанови’ (рис. 1).

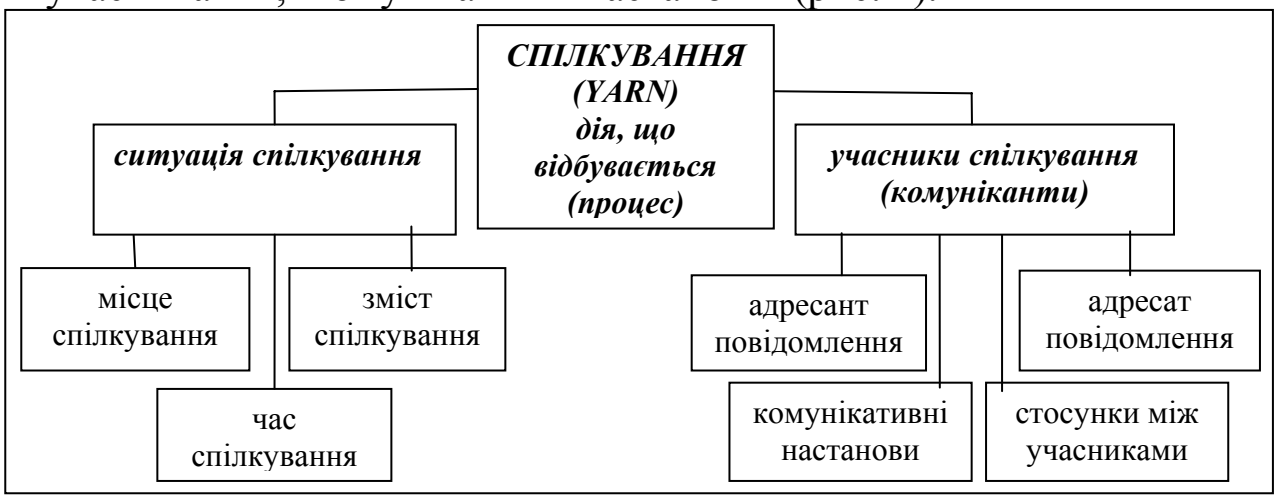

Рис. 1. **Структура концепту СПІЛКУВАННЯ**

Зупинимося на аналізі наповнення цієї структури в донорській картині світу.

YARN передбачає наявність щонайменше двох ‘УЧАСНИКІВ’ – ‘адресанта’ і ‘адресата’ (*to yarn “(among flash people) to relate to each other”* [20]), які належать до герметичної групи за спільним соціальним статусом і професією (*“flash people”, “persons in confinement or exile”* [20]).

‘КОМУНІКАТИВНІ НАСТАНОВИ’ спрямовані на те, щоб:

- поділитися досвідом, набутим у ході життєдіяльності (*“to relate various adventures, exploits, and escapes”* [20]);

- приємно провести час, отримуючи задоволення від спілкування (*"to enliven a dull hour", "to excite a secret hope of one day enjoying a repetition of the former pleasures", "yarning or spinning a yarn is a favourite amusement among flash-people, ... most ... gratifying"* [20]);

- переконати 'адресата' не робити щось (*"to talk another person out of anything he is intent upon"* [20]).

'ЗМІСТ СПІЛКУВАННЯ' (yarn) в картині світу носіїв британського арго – пригоди, втечі (*escapes, exploits, adventures*) тощо. 'МІСЦЕ СПІЛКУВАННЯ' – це обмежений простір, що створює умови для зближення учасників, оскільки розмова протікає в період перебування в ув'язненні, у вигнанні (*"in confinement", "in exile"* [20] – 'ЧАС СПІЛКУВАННЯ').

Отже, *yarn* в донорській картині світу – дещо, створене людиною, що приносить задоволення і викликає позитивні почуття, сприяє зближенню комунікантів, герметичності групи.

У цільовій картині світу наповнення складових структури концепту YARN розширилося.

Так, в австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть спілкування (yarn) охоплює різні групи людей: *acquaintance*, *boss*, *boy*, *captain*, *hearties*, *an old weather beaten tar*, *overseer*, *neighbour*, *shipmates*, *skipper*, *soldiers* тощо. У зв'язку з 'адресантом' та 'адресатом повідомлення' слід зазначити, що правила спілкування підпорядковані принципу партнерства. Це виявляється в мінімізації соціальної відстані між комунікантами та ігноруванні:

- їхнього соціального статусу (*"... of a yarn as neighbour Doddle told me ..."* [33:214], *"... he head man of that there gang is ... yarning with your boss ..."* [23:301]);

- професійної орієнтації (*"... some fine yarns from old soldiers"* [34:24], *"The overseer received me ... and we had a ... yarn ..."* [24:64], *"That yarn is as true as my chronometer ... ," continued the captain ..."* [28:258], *"Our skipper ... spinning pleasant yarns ..."* [35:452]);

- вікової різниці (*"Horace was a nice young man. The old men said he was for he was a good listener to their yarns ..."* [34:37], *"... when a boy ... listened to a tough yarn from some old weather beaten tar ..."* [29:281]);

- стосунків (*"As R- and his acquaintance "yarned" ..."* [24:82], *"Shipmates! my yarn is nearly spun out ..."* [29:286], *"... my hearties! While I spin you a yarn ..."* [23:359]).

© Жукова Н. М.

Ми поділяємо точку зору А. Вежбицької [7:181] стосовно того, що ‘having a yarn’ – це швидше “спільне виконання чогось” (і “пов’язане з цим почуття”), ніж вербальне самовираження.

‘КОМУНІКАТИВНІ НАСТАНОВИ’ діяльності, позначеної лексемою *yarn*, в австралійській культурі такі:

- приємно провести час, отримуючи задоволення від спілкування (*“I thought it glorious fun, smoking cigars and yarning ...”* [цит. за: 21:756], *“... the sawyer enjoys himself ... with each new yarn ...”* [24:44]);

- налагодити або відновити контакт (*“Brown’s fondness for spinning a yarn will soon make him put an end to this feud with his companion and countryman”* [27:133]);

- поділитися досвідом (*“... a yarn, which may serve you for a life-line ...”* [29:281]);

- отримати пораду (*“I want to tell you a bit of yarn and ask your advice about my behaviour”* [23:31]).

У зв’язку із ‘ситуацією спілкування’ слід підкреслити, що типовий ‘ЗМІСТ СПІЛКУВАННЯ’ може становити інформація:

- правдива (*“That yarn is as true as my chronometer ...”* [28:258], *“I want to tell you a bit of yarn ... This is about the state of the case”* [23:31]);

- кумедна (*“... he had ceased laughing at the ... yarn”* [28:261]).

За тематичним спрямуванням ‘ЗМІСТ СПІЛКУВАННЯ’ – це:

- особистий досвід, пригоди (*“You are questioned all about home, what brought you out, and all such questions, until ... a good yarn is over ...”* [цит. за: 21:756], *“... a tough yarn from some ... tar ... narrating ... the exciting particulars of the action in which he received that slash on the cheek, or that smash on the nose ...”* [29:281]);

- ділове життя, праця (*“... a ‘yarn’ ... about my affairs”*, *“I got into a yarn ... , and asked him if he could [sic] find us a job”* [цит. за: 21:756]);

- вигадані події (*“... yarns, made up for the occasion”* [27:199]).

‘МІСЦЕ СПІЛКУВАННЯ’ сприяє інтимізації розмови, проте позбавлене замкненості, обмеженості, характерної для донорської картини світу. YARN відбувається:

- біля вогнища, розкладеного в буші (*“It was while bushing ... by a wood fire that we got in the way of telling yarns”* [цит. за: 21:119]);

- усередині приміщення (*“I suppose you were yarning in the cookhouse ...”* [36:363], *“... he was continually in the men’s huts, listening to their yarns ...”* [23:201], *“... yarning ... in the parlour”* [23:301]).

© Жукова Н. М.

У цільовій картині світу наповнення складової ‘ЧАС СПІЛКУВАННЯ’ концептуальної структури YARN відрізняється від її наповнення в донорській картині світу. У сполученнях лексеми *yarn* із темпоративами реалізуються такі ознаки YARN:

- ‘щось реальне, що має місце в теперішньому часі’ (*“... is at this minute a-sitting yarning with your boss ...”* [23:301]);
- ‘щось, співвіднесене з минулим’ (*“... as long as he stopped with me (some years) we often had a yarn about it ourselves”* [24:171]);
- ‘увечері’, ‘у темний час доби’, що посилює вплив на адресата, підвищує таємничість (*“... at night by a wood fire ... we got in the way of telling yarns”* [цит. за: 21:119], *“... with songs, yarns and drinking in the evenings”* [30:32]).

Процес комунікації характеризується як довгочасністю, так і короткочасністю.

Ознака ‘довгочасність’ реалізується в конструкціях із темпоративами (*“... ‘yarned’ far into the night ...”* [цит. за: 21:756], *“... sat all the evening ... yarning ...”* [24:120]).

Ознака ‘короткочасність’ актуалізується у використанні *yarn* із підрядним реченням, яке виконує функцію обставини часу: *“... “old hands” ... yarning while the sheep were camped”* [37:12].

Щодо ‘СТОСУНКІВ МІЖ КОМУНІКАНТАМИ’, *yarn* можна визначити і як неформальне (*“... we sat all the evening smoking our pipes, and drinking the delicious tea, and yarning and now and then treating ourselves to a lounge on one of the berths ...”* [24:120]), і як формальне спілкування (*“The overseer received me very civilly ... and we had a ... yarn ...”* [24:64]).

Отже, в результаті дослідження була виявлена структура концепту YARN / СПІЛКУВАННЯ в арготичній та австралійській англомовній картинах світу (табл. 1).

Таблиця 1

Структура концепту СПІЛКУВАННЯ в картині світу в арго та австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть (на прикладі концепту YARN)

Складові концептуальної структури	Картина світу в арго	Австралійська англомовна картина світу к. XVIII – сер. XIX ст.
‘ДІЯ, ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ (ПРОЦЕС)’	to relate various adventures, exploits, escapes	- to say smth., to speak; - a talk
‘УЧАСНИКИ	among flash-people	acquaintance, boss, boy, captain,

© Жукова Н. М.

СПІЛКУВАННЯ (КОМУНІКАНТИ): АДРЕСАНТ, АДРЕСАТ ПОВІДОМЛЕННЯ’		hearties, old folks, an old weather beaten tar, overseer, neighbour, shipmates, skipper, soldiers, etc.
‘СТОСУНКИ МІЖ УЧАСНИКАМИ’	informal	- informal, friendly; - formal
‘КОМУНІКАТИВНІ НАСТАНОВИ’	- to enliven a dull hour - to excite a secret hope of one day enjoying the repetition of their former pleasures - to talk another person out of anything he is intent upon - a favourite amusement	to say smth., to speak in order - to give information, - to express ideas, feelings, etc., - to exchange ideas, experience - to pass the time pleasantly; - to ask for a piece of advice
‘ЗМІСТ СПІЛКУВАННЯ’	adventures, exploits, escapes, etc.	funny, true information, experience, unreal events, business life, etc.
‘СИТУАЦІЯ СПІЛКУВАННЯ (‘МІСЦЕ’, ‘ЧАС’)’	in confinement and exile	- while smoking, drinking - at the bush fire - inside - in the past, at present, in the evening

Одним із основних механізмів концептуалізації знань людини в цільовій картині світу є метафора. Концептуальну метафору (далі – **КМ**) розглядаємо як модель, що містить сферу-джерело, сферу-ціль і сферу перехрещення ознак, на основі яких відбувається перехід від однієї пізнавальної сфери (домена) до іншої [18:190].

В австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть метафорична профілізація концепту YARN відбувалася в межах таких КМ: YARN ≡ $КМ_1$ ФІЗИЧНИЙ ОБ’ЄКТ, $КМ_2$ АРТЕФАКТ, ВИТВІР МИСТЕЦТВА, $КМ_3$ ІСТОТА, $КМ_4$ АКТИВНЕ ДЖЕРЕЛО ЕНЕРГІЇ, $КМ_5$ ЇЖА. Стисло розглянемо виділені КМ.

$КМ_1$ **YARN ≡ ФІЗИЧНИЙ ОБ’ЄКТ** (основні засоби кодування – елементи предметного і дименсіонального кодів). Якщо фізичні об’єкти є обчислюваними, то розмова / розповідь може відбуватися неодноразово. Цей метафоричний перенос актуалізується шляхом використання лексеми *yarn* із покажчиками множини: *“... some fine yarns ...”* [34:24], *“... have a few ‘yarns’ ...”* [25:96], *“... too many of ... yarns”* [28:256].

© Жукова Н. М.

Розмова / розповідь, що має початок і кінець, асоціюється з матеріальним об'єктом, який є дискретним, має частини: *"I want to tell you a bit of yarn ..."* [23:31], *"... I must give the end of the yarn"* [34:62].

За рахунок використання *yarn* в атрибутивних конструкціях реалізується концептуальна ознака 'розмір'. Якщо фізичний об'єкт характеризується як 'дещо довге', то розмова / розповідь має тривалість: *"I had a long 'yarn' with Pearson and Augusta ..."* [цит. за: 21:756].

Однак як амбівалентне утворення *yarn* може бути виміряне, а може характеризуватися ознакою 'безмірність': *"... endless yarns about his last down-country excursion ..."* [цит. за: 21:215].

Концепт YARN є репрезентованим як 'дещо реальне', таке, що має фізичні характеристики. Розмова / розповідь може бути (не)цікавою, (не)захоплюючою: *"... dry yarns"* [28:256], *"... spin a tough yarn"* [28:259].

Як і фізичний об'єкт, YARN можна зберігати в контейнері (*"... a yarn which may serve you for a life-line, if you'll coil it away in your memory's locker"* [29:281]), упустити (*"... the old folks dropped the yarning ..."* [34:33]), перенести (*"He had his yarns to deliver ..."* [34:141]).

$КМ_2$ **YARN ≡ АРТЕФАКТ, ВИТВІР МИСТЕЦТВА** (основні засоби кодування – елементи духовного, предметного, акціонального кодів): *"... some fine yarns ..."* [34:24], *"... while I spin you a yarn"* [29:281].

Аналогічно з оцінкою якості артефакту визначається ступінь цікавості розмови / розповіді, якість організації сюжету: *"... he could tell a second-hand cattle-muster yarn nearly as well as the junior partner ..."* [25:92].

Створення культурного артефакту є результатом креативної діяльності людини. YARN – це плід уяви. Розмові / розповіді передує певна підготовка, вигадування сюжету: *"... yarns, made up for the occasion"* [27:199].

Розмова / розповідь цінується як витвір мистецтва, оскільки є важливим компонентом австралійської культури. Витвір мистецтва приносить задоволення, як і розмова / розповідь: *"... the great pleasure that all his class have of spinning a yarn"* [23:301].

© Жукова Н. М.

$КМ_3$ **YARN ≡ ІСТОТА** (основні засоби кодування – елементи акціонального коду). У конструкціях лексеми *yarn* із дієсловами руху концепт YARN постає як ‘дещо рухливе, динамічне’, подібне до істоти (*“... laughing at the foregoing yarn”* [28:261], *“I never can spin a lively yarn just after talking about poor Tom Gauge”* [28:259]). YARN є і ‘таким, що його можна зупинити’ (*“Stop that beggar’s yarn ...”* [26:300]).

$КМ_4$ **YARN ≡ АКТИВНЕ ДЖЕРЕЛО ЕНЕРГІЇ** (основні засоби кодування – елементи акціонального коду). У дієслівних і атрибутивних конструкціях *yarn* виступає в ролі ‘агенса’, має певний вплив на об’єкт дії (‘адресата’). Розмова / розповідь асоціюється з джерелом енергії, яке позбавлене чіткості, є невідомим, але впливовим: *“... yarns as wud make all yer hair stand up as stiff as spike nails”* [26:309], *“... so did the tars from the “fleet” heat the imaginations of the honest men of Devon with their yarns ...”* [38:149].

$КМ_5$ **YARN ≡ ЇЖА** (основні засоби кодування – елементи акціонального коду). Як їжа може бути погано подана на стіл, такі розмова / розповідь може бути нецікава: *“... I cannot spin the yarn as Lindley does, and it spoils a good thing when it is badly dished”* [28:261].

Кипіння страви асоціювалося з використанням у процесі розмови / розповіді експресивних виразів, типових для соціолекту: *“... his cleverness in spinning a yarn ... blathered with long phrases and bubbling with cant”* [32:29].

Окрім вище зазначених засобів, для вербалізації YARN використовувалися: а) одиниці з інгерентною експресивністю – *pleasant*, *lively* (наприклад, *“... pleasant yarns ...”* [35:452]); в) одиниці з адгерентною експресивністю – *tough*, *dry* (наприклад, *“... spin a tough yarn”* [28:259]).

За допомогою маркерів інтенсифікації ознаки YARN постає як ‘щось надзвичайно позитивне’ (*“... a superfine yarn, too”* [28:257], *“... a very lively yarn ...”* [28:259]).

Використання експресивних засобів для характеристики концепту відображає настанову австралійців на неіндиферентне ставлення до подій, що відбуваються, явищ, з якими вони стикаються в процесі життєдіяльності.

Аксіологічні ознаки концепту YARN є амбівалентними. Оцінний модус, із яким корелює *yarn*, може бути як позитивним (*“... a good long yarn”* [32:157], *“... the great pleasure that all his class have of spinning a*

yarn” [23:301], *“I thought it glorious fun, smoking our cigars and yarning ...”* [цит. за: 21:756]), так і негативним (*“You idle, lazy scoundrel! I suppose you were yarning in the cookhouse ...”* [36:363]).

Отже, проявом лінгвокультурної спадкоємності концепту YARN в австралійській англомовній картині світу кінця XVIII – середини XIX століть є те, що британський арготизм *yarn* став ключовим словом культури, іменем специфічного концепту, який втілює уявлення про особливості спілкування в австралійському суспільстві. Крім того, в цільовій картині світу номінативне поле концепту охоплює колишні одиниці арго, меншою мірою – австралійські інновації.

Формування інновацій активно відбувалося в напрямку інформативного розширення складових структури концепту YARN. ‘Учасниками спілкування’ виступали представники різноманітних груп, кордон між “своїм” та “чужим” був усунений внаслідок розгерметизації соціальної групи. Окрім ‘комунікативних настанов’ ‘поділитися досвідом’, ‘приємно провести час, отримуючи задоволення від спілкування’, в австралійській англомовній картині світу актуальними є настанови ‘налагодити контакт’, ‘отримати пораду’. ‘Зміст спілкування’ становила інформація різного плану: особистий досвід, пригоди, вигадані події, ділове життя. Спілкування могло відбуватися не лише у вигнанні або в ув’язненні. ‘Час спілкування’ не обмежувався терміном перебування за ґратами або у вигнанні.

Ключове слово-репрезентант концепту YARN в англійській мові Австралії в період кінця XVIII – середини XIX століть зазнало семантичного розвитку, вступило в процеси фразеологізації, відносини семантичної подібності з регіонально немаркованими одиницями. За рахунок експресивних засобів вербалізації досягається експлікація культурної настанови “бути небайдужим до оточуючої дійсності, виявляти чуттєве ставлення до подій, які відбуваються в світі”.

Метафорична профілізація концепту реалізується засобами не лише предметного та акціонального кодів культури (як в арготичній картині світу), а й дименсіонального, духовного кодів.

Перспектива подальших розвідок полягає у дослідженні функціонування специфічного концепту YARN в австралійській англомовній картині світу з кінця XIX століття до сучасного етапу її розвитку.

© Жукова Н. М.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Назарова О. Б.* Формирование и функционирование неформальной лексики австралийского варианта английского языка (на материале лексико-семантического поля "Природа и природные явления Австралии") : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / О. Б. Назарова. – М., 2008. – 198 с. 2. *Новикова Е. И.* Семантические и словообразовательные особенности нестандартной лексики австралийского варианта английского языка (на материале слэнгизмов-имён лица) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Е. И. Новикова. – К., 1988. – 16 с. 3. *Прядко С. Б.* Язык и культура: культурный компонент значения слова в лингвострановедческой лексике австралийского варианта английского языка (на примере аборигенных заимствований) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / С. Б. Прядко. – М., 1999. – 168 с. 4. *Bick R.* Colloquial Australian: Contributions from Yiddish / R. Bick. – Hobart : University of Tasmania, 2001. – 98 p. 5. *Leitner G.* Australia's Many Voices: Australian English – The National Language / G. Leitner. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2004. – xi, 396 p. – (Contributions to the Sociology of Language). 6. *Pauwels A.* Gender Differences in Australian English / A. Pauwels // Language in Australia / [ed. by S. Romaine]. – Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney : Cambridge University Press, 1991. – P. 318–326. 7. *Вежбицкая А.* Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с. 8. *Козлова Т. О.* Динамика развития лексической системы английского языка в Австралии: этнолингвистический аспект (на материале лексики с автохтонным компонентом значения) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Т. О. Козлова. – Запорожье, 2001. – 274 с. 9. *Томенчук М. В.* Варіантно зумовлена концептуалізація дійсності у сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / М. В. Томенчук. – Чернівці, 2008. – 20 с. 10. *Wilkes G. A.* Exploring Australian English: Publications for the Australian Broadcasting Corporation / G. A. Wilkes. – Sydney : ABC Enterprises, 1986. – 96 p. 11. *Маслова В. А.* Homo lingualis в культуре : монография / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с. 12. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : наук. видання / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с. 13. *Городецька О. В.* Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. В. Городецька. – К., 2003. – 21 с. 14. *Карпова К. С.* Вербалізація національно-специфічних концептів американського суспільства XX – початку XXI століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / К. С. Карпова. – К., 2008. – 21 с. 15. *Пименова М. В.* Введение в концептуальные исследования : учебн. пособие / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – Кемерово : Кемеровский гос. ун-т, 2009. – Вып. 5. – 160 с. 16. *Колесник О. С.* Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. С. Колесник. – К., 2003. – 20 с. 17. *Нідзельська Ю. М.* Ключові концепти єврейської культури в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ю. М. Нідзельська. – Х., 2009. – 20 с. 18. *Lakoff G.* Conceptual Metaphor: The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Cognitive Linguistics: Basic Readings / [ed. by D. Geeraerts]. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 185–238.

ДОВІДНИКИ

19. *The American* Heritage Dictionary of the English Language. – [4th ed.] – Boston, New York : Houghton Miffin Harcourt, 2000. – 2076 p.

© Жукова Н. М.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. *Vaux J. H.* A New and Comprehensive Vocabulary of the Flash Language [Electronic resource] / J. H. Vaux. – New South Wales, 1819. – Access mode : http://gutenberg.net.au/ebooks06/0600111.txt 21. *The Australian* National Dictionary: A Dictionary of Australianisms on Historical Principles / [ed. by W. S. Ramson]. – Oxford, Auckland, New York, Melbourne : Oxford University Press, 1997. – 814 p. 22. *Kingsley H.* The Hillyars and the Burtons: The Story of Two Families [Electronic resource] / H. Kingsley. – Boston : Ticknor and Fields, 1865. – 437 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/p00089 23. *Kingsley H.* The Recollections of Geoffry Hamlyn [Electronic resource] / H. Kingsley. – Cambridge, London : Macmillan and Co., 1859. – 469 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/p00046 24. *Harris A.* Settlers and Convicts, or Recollections of Sixteen Years' Labour in the Australian Backwoods [Electronic resource] / A. Harris. – London : C. Cox, 1847. – 213 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/harsett 25. *Clarke M.* Long Odds: A Novel [Electronic resource] / M. Clarke. – Melbourne : Clarson, Massina, and Co., 1869. – 328 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/clalong 26. *Houlding J. R.* Micky Mahony's Mishaps [Electronic resource] / J. R. Houlding // Australian Tales and Sketches from Real Life. – London : Sampson Low, Son and Marston, 1868. – P. 297–328. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/houaust 27. *Leichhardt L.* Journal of an Overland Expedition in Australia: From Moreton Bay to Port Essington, a Distance of upwards of 3000 Miles, during the Years 1844-1845 [Electronic resource] / L. Leichhardt. – London : T. and W. Boone, 1847. – 295 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/p00050 28. *Houlding J. R.* Sailors' Yarns! [Electronic resource] / J. R. Houlding // Australian Tales and Sketches from Real Life. – London : Sampson Low, Son and Marston, 1868. – P. 256–262. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/houaust 29. *Houlding J. R.* Jack Tars, Ahoy! [Electronic resource] / J. R. Houlding // Australian Tales and Sketches from Real Life. – London : Sampson Low, Son and Marston, 1868. – P. 281–286. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/houaust 30. *Tucker J.* The Adventures of Ralph Rashleigh, A Penal Exile in Australia, 1825–1844 [Electronic resource] / J. Tucker. – London : Jonathan Cape, 1929 [manuscript of 1844–1845]. – 230 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/tucadve 31. *Atkinson C. L.* Gertrude the Emigrant: A Tale of Colonial Life [Electronic resource] / C. L. Atkinson. – Sydney : J. R. Clarke, 1857. – 251 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/p00076 32. *Carboni R.* The Eureka Stockade: The Consequences of Some Pirates Wanting on Quarter-Deck a Rebellion [Electronic resource] / R. Carboni. – Melbourne : J. P. Atkinson and Co., 1855. – 171 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/p00051 33. *Houlding J. R.* Rural and City Life Or, The Fortunes of the Stubble Family [Electronic resource] / J. R. Houlding. – London : Sampson Low, Son, & Marston, 1870. – 391 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/hourura 34. *Bonwick J.* The Tasmanian Lily [Electronic resource] / J. Bonwick. – London : H. S. King, 1873. – 147 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/bontasm 35. *Mundy G. Ch.* Our Antipodes, or Residence and Rambles in the Australasian Colonies, with a Glimpse of the Goldfields [Electronic resource] / G. Ch. Mundy. – London : Richard Bentley, 1852. – 665 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/munoura 36. *Clarke M.* His Natural Life [Electronic resource] / M. Clarke. – London, Melbourne : George Robertson, Richard Bentley, 1878. – 430 p. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/clahisn 37. *Clarke M. A. H.* George Barrington, Pickpocket and Historian [Electronic resource] / M. A. H. Clarke // Old Tales of a Young Country. – Melbourne : Mason, Firth and McCutcheon, General Printers, 1871. – P. 12–19. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/p00069 38. *Clarke M. A. H.* An Australian Crusoe [Electronic resource] / M. A. H. Clarke // Old Tales of a Young Country. – Melbourne : Mason, Firth and McCutcheon, General Printers, 1871. – P. 149–163. – Access mode : http://purl.library.usyd.edu.au/setis/id/p00069

© Жукова Н. М.

ІЩЕНКО Н. Г.
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут"

СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ В СИСТЕМІ ОДНОКОРЕНЕВИХ УТВОРЕНЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У цієї статті розглядається проблема семантичних зв'язків між однокореневими похідними на парадигматичному рівні на основі спільності і диференціації їх форми і змісту, що приводить до зміни їх мовного статусу.

Ключові слова: парадигматика, мовний статус, спільність та диференціація форми і змісту.

В статье рассматривается проблема семантических отношений между однокорневыми производными на парадигматическому уровне на основе общности и дифференциации их формы и содержания, что приводит к изменению языкового статуса производных

Ключевые слова: парадигматика, языковой статус, общность и дифференциация формы и содержания.

The article deals with the problem of semantic relations between the same stem derivatives on the paradigmatic level on the basis of identity and differentiation of their form and contents, it brings to change of their language status.

Key words: paradigmatic, language status, identity and differentiation of form and contents.

Мова – сукупність мовних елементів, які номінуються в межах той чи іншої системи, мікросистеми, ряду,формуються на основі існуючих у системі моделей і підпорядковуються парадигматичному параметру, представленому різними опозиціями. На парадигматичному рівні мовні одиниці можуть вступати в різні семантичні відношення на основі спільних і відмінних ознак форми та змісту.

Об'єктом цього дослідження є проблема семантичних зв'язків між однокореневими паралелями у сучасній німецькій мові.

Предметом цієї статті є однокореневі похідні, їх взаємозв'язки з іншими однокореневими мовними одиницями і визначення статусу цих одиниць у системі мови.

Похідні слова типу Unsinn – Widersinn, Häuslein – Häuschen, мають спільну кореневу морфему і різні словотворчі форманти, семантично спільні або близькі за одним чи кількома компонентами

© Іщенко Н. Г.

свого лексичного значення, відрізняються семантичними і стилістичними відтінками, лексичною і словотворчою валентністю та дистрибуцією і визначаються як словотвірні варіанти або словотвірні синоніми.

Словотвірна міжслівна варіантність встановлюється не лише за рахунок тотожних основ, але й шляхом приєднання до однокореневих основ варіантних афіксів. Серед словотворчих афіксів сучасної німецької мови є певне число суфіксів, які можна віднести до варіантних. Такими суфіксами є модифіковані словотворчі морфеми, що не утворюють регулярних рядів словотворчих моделей і не порушують тотожності. Варто відзначити, що **варіантні суфікси** – це суфікси, які відзначаються "генетичною спільністю", гомогенністю, вони мають тотожне значення, допускаючи незначні зміни у фонетичному оформленні й у стилістично-функціональному забарвленні. Варіантні суфікси – це внутрішньокатегоріальні суфікси, які виконують, **по-перше,** транспонуючу, класифікаційну функцію, що переводить слова в інший лексико-граматичний клас, **по-друге,** модифікаційну, семантико-стилістичну функцію, яка не змінює, а тільки модифікує лексико-категоріальне значення твірної основи і лексико-категоріальне значення похідного слова, і / або надає стилістичного забарвлення похідному слову [3:184–190]. Вимогам варіантності відповідають такі німецькі суфікси: *-ei, -erei, -elei, -heit, -keit, -igkeit, -tat, -itat, -ion, -tion* [2:180–195]. Варіантні суфікси, приєднуючись до однієї й тієї ж основи, утворюють словотворчі варіанти:

- від одного й того самого кореня за допомогою варіантних суфіксів

-ei, -elei -erei, -heit. -keit, -igkeit, -ion, -tion, генетична спільність яких доведена всім ходом історичного розвитку німецької мови;

- варіантні суфікси не порушують тотожності слів : *Spöttelei – Spötterei; Deutelei – Deuterei; Kindheit – Kindlichkeit;*
- за допомогою непродуктивних афіксів, семантика яких залишається незмінною, що обмежує появу нових семантичних категорій у значеннєвих структурах цих суфіксів: *Base – Basis, Dose – Dosis; Fahrt – Fährte;*
- від одного й того самого кореня за допомогою того самого афікса: *Wandlung – Wandelung, Gebrumm – Gebrumme.*

© Іщенко Н. Г.

У випадку словотвірного варіювання незначна структурна зміна лексеми не впливає на значеннєву тотожність слів. Тому необхідною умовою словотворчого варіювання є відсутність семантичних розходжень при додаванні чи відсіканні словотворчої морфеми і відсутність додаткової інформації.

Похідні слова виявляються як словотвірні варіанти, коли вони відповідають таким критеріям, в основі яких полягає набір спільних і диференційних ознак [3:191–195]. Спільними ознаками є такі:

- фонетична спільність;
- одна і та ж сама похідна основа, яка забезпечує однакові співвідношення між твірними і похідними лексемами як у плані вираження, так і в плані змісту;
- однакові граматичні показники варіативних елементів, що стосуються роду та синтаксичної валентності;
- наявність семантичної рівнозначності;
- збіг систем значень лексико-семантичних варіантів у структурі кожного слова, система значень варіантних слів задана словником.

Слова-варіанти як паралельні лексичні одиниці на словотвірному рівні системи мови можуть відрізнятися один від одного певними диференційними ознаками:

- мінімальним фонетичним розходженням між варіантами в плані фонологічної структури – одна / дві фонеми в афіксальних морфемах чи зміна наголосу;
- проявом словотвірної розбіжності, яка демонструється наявністю різних словотвірних елементів у структурі слів-варіантів;
- незначною функціональною чи стилістичною диференціацією.

З погляду **структури** словотворчі варіанти мають майже повну зовнішню подібність з мінімальним одно- чи двофонемним розходженням *(Wandlung -Wandelung)* чи одноморфемним *(Dose – Dosis),* а також однакову твірну основу однієї і тієї ж частини мови. Словотворчі морфеми не відіграють суттєвої ролі в модифікації лексичного значення.

З погляду **семантики** словотворчі варіанти цілком тотожні за всіма компонентами лексичного значення, не мають жодних семантичних відтінків, включають однакову сполучуваність, однакову дистрибуцію, вживаються в тих самих словосполученнях: *akkumulierte*

© Іщенко Н. Г.

Dose – akkumulierte Dosis, eine starke Dose Arznei – eine starke Dosis Arznei. Розходження між ними носять незначний стилістичний характер, не порушують єдності слова в його варіантах і є поверхневими, неглибокими[4:84–86]. Варіантність відноситься як до формотворчого типу (оскільки маємо формальне вираження одних і тих же лексичних значень, пов'язаних з однієї і тією ж лексемою: *Kommas – Kommata),* так, і до словотворчої категорії, тому що з нею пов'язане творення нових слів, модифікація яких не торкається суті лексичного значення: *Gier – Gierde. Zuspräche – Zuspruch, Vertrauen – Zutrauen.*

Отже, ті однокореневі лексичні одиниці, що відповідають сукупності названих критеріїв спільних і диференційних ознак, між якими встановлюються парадигматичні відношення лексико-семантичної тотожності чи лексико-семантичної рівності, і одночасно структурних та функціональних відмінностей, є **словотвірними варіантами**

Характер варіантних зв'язків не залишається постійним, він змінюється і межею варіювання й у плані змісту, і в плані вираження може стати словотвірна синонімія, яка ґрунтується на тотожному або близькому значенні. Синонімічні зв'язки між однокореневими словами виникають у випадку розриву лексико-семантичної тотожності між варіантами одного слова. Територіальна і функціональна диференціація між словотворчими варіантами стає яскраво вираженою і спричиняє спочатку незначну семантичну диференціацію, що може бути пов'язана з виникненням у значеннєвій структурі додаткових значень метафоричного чи метонімічного характеру: *Pose* ("поза") – *Positur* ("поза"). Іменники *Pose* ("поза") – *Positur* ("поза") визнаються словотворчими варіантами.

Характер варіантних зв'язків не залишається постійним, він змінюється і це відбувається, коли незначні стилістичні розходження між словотворчими варіантами стають істотними з ряду причин: зміна характеру функціонального забарвлення одного з варіантів, спеціалізація афіксів, розширення семантичного обсягу значень одного з варіантів, перехід з одного стилю в інший [2:98–114]. Між варіантами важко встановити будь-які семантичні відношення, оскільки варіанти – це тотожні, рівнозначні, взаємозамінні слова, що не мають семантичних відтінків, але в окремих випадках

© Іщенко Н. Г.

спостерігається перехід словотворчих варіантів у словотвірні синоніми. Межею варіювання й у плані змісту, і в плані вираження може стати словотвірна синонімія, яка ґрунтується на тотожному або близькому значенні. Синонімічні зв'язки між однокореневими словами виникають у випадку розриву лексико-семантичної тотожності між варіантами одного слова. Причинами розриву тотожності може бути зміна системи значень чи семантична диференціація одного з варіантів, найчастіше – суфіксального. Синонімічні відношення між лексичними одиницями в мові будуються звичайно на розходженнях, на розпізнавальних відтінках слів.

Словотвірні синоніми характеризуються різним ступенем синонімічності, яка залежить від ступеня близькості лексичного значення (максимальної, неповної або середньої, мінімальної), на основі якої виділяються відповідні синоніми з максимальним, середнім та мінімальним ступенем синонімічності. Статус постійних набувають словотвірні синоніми з середнім ступенем синонімічності, оскільки між ними існує морфологічна та семантична диференціація, яка утримує їх у системі мови: das Fest – die Festlichkeit, der Ruf – der Aufruf.

Словотвірні синоніми з максимальним та мінімальним ступенем синонімічності взаємодіють з іншими однокореневими лексичними одиницями в семантичних і формально-семантичних опозиціях.

Якщо слова зі спільною морфологічною структурою збігаються за всіма компонентами лексичного значення, то йдеться про однокореневі дублети. Вони виникли або як еквіваленти іншомовних слів (Abstraktheit – Abstrakte, Synchronisation, – Synchronisierung), або як територіальні еквіваленти (Synärese – Synäresis), які можуть заміняти один одного в контексті. На противагу словотвірним синонімам основною особливістю дублетних пар є їх гранична семантична рівнозначність, що розуміється як семантична ідентичність, яка виявляється переважно в номінативності. Друга особливість однокореневих дублетів – в їх приналежності до одного і того ж стилю. Дублети можна назвати абсолютними номінативними синонімами, оскільки вони збігаються в своїх основних, частіше єдиних значеннях, співвідносних з мовним денотатом.

У плані взаємовідношень між однокореневими дублетами і словотвірними синонімами можливий взаємоперехід. Дублети не

© Іщенко Н. Г.

байдужі до процесів, що відбуваються у системі мови. В результаті багатопланової взаємодії з іншими лексичними одиницями у різних контекстах, різних дистрибутивних моделях вони зазнають певних семантико-стилістичних зрушень у своїх значеннях. У такому разі дублети перестають бути еквівалентами і стають синонімами, бо в результаті реалізації в контексті уже набули розрізнень у словотвірних зв'язках і в здатності до словотворення.

Так, однокореневі утворення, "колишні" дублети Synod – Synode функціонують як синоніми, тому що розрізняються словотвірною валентністю. Слово Synod має властивість утворювати нові слова, наприклад: synodal. До синонімічних відношень приводить і розширення обсягу значення в одного з дублетів. Так, однокореневі утворення Supplik – Supplikation мають у системі мови статус синонімів. їх синонімічність виникла в результаті розширення семантичного обсягу іменника Supplikation за рахунок суфікса -tion, що виражає не тільки категорію дії, а і категорію предметності.

Змістова і категоріальна диференціація сприяла виникненню синонімічних зв'язків між колишніми дублетними парами. З двох паралельних слів одне може вживатися на різних територіях. Так, сфера вживання послужила основою синонімічності для однокореневих утворень Steige – Stiege (південнонімецьке вживання), Technikum – Technik (останнє вживається в Австрії). Це представляє регіональну синонімію [3:339–345].

Наведені приклади свідчать про те, що "колишні" рівнозначні слова є вже не просто замінниками одне одного, як це було в період їх появи – між ними розвиваються синонімічні відношення, які й передбачають певні розрізнення. Причини закріплення того або іншого синоніма різноманітні, часто індивідуальні.

Словотвірні синоніми з максимальним ступенем синонімічності можуть співвідноситися зі словотвірними варіантами.

Простежимо за розвитком взаємовідношень між однокореневими утвореннями Begier – Begierde. Дослідники вважають ці іменники словотворчими варіантами. Вони цілком тотожні за значенням, не мають семантичних розрізнень, суфікс -de не має ніякого семантичного навантаження, при його пропущенні значення слова не змінюється. Але між цими словами були незначні стилістичні відмінності, які полягають у різній мірі емоційного забарвлення. З

часом розрізнення стилістичного характеру поглиблювались, стилістична диференціація між цими словами стає яскраво вираженою і викликає вже семантичну диференціацію. Покажчиком семантичної диференціації є здатність кожного слова даної пари вступати в синонімічні відношення з іншими словами того ж кореня, наприклад, від слова Begier утворюється іменник Begierigkeit з синонімічним значенням, а від Begierde – Begehrlichkeit також зі спільним лексичним значенням. Поки що статус слів Begier – Begierde не з'ясований, очевидно, вони займають проміжне місце між варіантами і синонімами. Те ж саме можна сказати і про іменники Schonung – Verschonung, Geweide – Eingeweide, які багатьма лінгвістами відносяться до словотворчих варіантів. При цьому враховується максимальна близькість їх лексичного значення і не беруться до уваги морфологічні і валентно-дистрибутивні особливості цих слів. Проте в синхронному аспекті їх можна вважати синонімами, оскільки між ними уже наступила функціонально-стилістична диференціація. Так, слово Eingeweide крім основного лексичного має термінологічне значення. Функціонально-стилістична диференціація викликає розширення лексичної і словотворчої валентності і зумовлює подальший розвиток синонімічних відношень.

Словотвірні синоніми як лексичні одиниці лексико-семантичної системи мають нестійкий характер і підлягають загальним для мови тенденціям змін, необхідних у процесі комунікації, їх лексичне значення модифікується (генералізується або спеціалізується). Під впливом модифікації лексичного значення поступово зникає близькість семантичних компонентів і наступає семантична диференціація, яка і руйнує синонімічні зв'язки, а синоніми набувають іншого статусу – омонімів або паронімів. Цей процес ґрунтується, в основному, на мінімальній близькості лексичного значення синонімів, яка передбачає спільність денотативного компоненту і не спільність поняттєво-семантичного. У синонімів з омонімами абсолютна поняттєво-семантична диференціація, а з паронімами синоніми мають спільне поняття, але різну семантику. На нашу думку, подібно до того як семантична та стилістична диференціація словотворчих варіантів приводить до виникнення словотворчих синонімів, так і семантико-стилістична диференціація словотвірних синонімів (перерозклад значень, контамінація,стилістичне або функціональне забарвлення)

© Іщенко Н. Г.

може привести до появи словотвірних паронімів. Нашу точку зору підтверджує той факт, що смислова співвіднесеність синонімів і паронімів базується на спільності або близькості понять, які вони позначають. Так, однокореневі пароніми Inschrift – Anschrift мають спільне поняття, а розрізняються семантичним змістом. Однокореневі пароніми Brüder – Gebrüder були, очевидно, в діахронному плані словотвірними синонімами, про що свідчить спільне поняття і збережене, хоча й зовнішнє, спільне семантичне значення, проте в синхронному зрізі це семантично різні слова(юридичні особи близьких за інтересами фірм) [5].

Отже, існування певних семантичних відношень між однокореневими мовними одиницями у сучасній німецькій мові зумовлено характером семантичних зв'язків, які не є довгими і стійкими, оскільки межі між ними нечіткі і рухливі. Мінливість семантичних зв'язків ґрунтується на непостійності компонентного складу лексичного значення, що змінюється під дією як мовних (розумова діяльність, зміна денотата), так і позамовних (парадигматичні і синтагматичні зв'язки слів, контекст) чинників.

Таким чином, семантико-стилістична і функціональна диференціація як у плані вираження, так і у плані змісту, зміна системи значень усередині однокореневих одиниць, розширює можливості їх парадигматичних і синтагматичних зв'язків, порушує семантичну тотожність або семантичну близькість і зумовлює перехід слів із одного статусу в інший: **словотвірні варіанти – словотвірні синоніми – словотвірні пароніми – словотвірні омоніми.**

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воронов А. Л.* Типы варьирования слова в немецком и русском языках / А. Л. Воронов // Филол. Науки. – 1979. – № 1. – Вып. 3. – С. 11–16. 2. *Ивлева Г. Г.* Дифференциация вариантов слов и развитие словарного состава / Г. Г. Ивлева // Тенденции развития слова и словарного состава (на материале немецкого языка) / отв. ред. С. А. Миронов. – М. : Наука, 1986. – С. 98–114. 3. *Ищенко Н. Г.* Словообразовательные варианты / Н. Г. Ищенко // Синонимия однокоренных производных имен существительных современного немецкого языка : дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.04 / Нина Григорьевна Ищенко ; Киевск. нац. лингвист. ун-т. – К. : Издат. центр КНЛУ, 2001. – С. 339–345, 180–194. 4. *Шульдешова Т. В.* Исследование синонимичных и вариантных отношений в системе однородных субстантивных групп / Т. В. Шульдешова // Норма и вариативность : сб. науч. трудов / [ред. кол. В. Я. Голкова, Л. Т. Жукова и др.]. – 1989. – С. 84–89. 5. *Яркова Л. Г.* Основные типы паронимов современного немецкого языка / Л. Г. Яркова // Особенности лексики немецкой разговорной речи. – М., 1977.

© Іщенко Н. Г.

КЛИМЕНКО О. С.
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля.

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ ТВОРУ І КРИТИКА ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ
(на матеріалі російськомовних перекладів роману А. Камю "Сторонній")

Стаття присвячена врахуванню ідейно-філософського змісту літературного твору в загальній концепції перекладу, що зводиться критикою художнього перекладу в одну з ознак адекватності перекладного тексту.

Ключові слова: критика художнього перекладу, адекватність перекладу, концепція перекладу, ідейно-філософський зміст.

В статье проводится мысль об установлении при определении качества перевода литературного произведения критикой художественного перевода его общей концепции, определяющейся, в частности, идейно-философским содержанием оригинала.

Ключевые слова: критика художественного перевода, адекватность перевода, концепция перевода, идейно-философское содержание.

The article reviews the concept of translation adequacy as determined by the general conception of interpreting, taking into account, in particular, the ideological and philosophic content of the original literary work.

Key words: critique of belles-lettres translation, translation adequacy, translation conception, ideological and philosophic content..

Актуальність і наукова новизна дослідження. Актуальність розвідки зумовлюється недостатньою розробленістю критеріїв якісного перекладу літературного твору у критиці художнього перекладу, зокрема щодо визначення межі авторської свободи в інтерпретації оригіналу. Новизна полягає в переоцінці якості російськомовних перекладів роману А. Камю "Сторонній", виходячи з ідейно-філософського змісту твору.

Мета даної статті полягає у віднаходженні адекватного перекладу роману "Сторонній" через простеження добору мовних засобів, що визначають стиль перекладу, у перекладацьких інтерпретаціях оригіналу.

Об'єктом виступає вивчення формування стилю перекладу художнього твору згідно з ідейно-філософським змістом оригіналу.

Предметом дослідження є визначення доречності добору мовних засобів у двох перекладацьких інтерпретаціях роману "Сторонній".

Матеріал дослідження становлять два російськомовних переклади роману А. Камю "Сторонній".

© Клименко О. С.

Роман Альбера Камю “Сторонній” (“ L'étranger” [8]), у якому розповідається історія Мерсо – француза, який проживав у Алжирі, учинив убивство, не розкаявся, відмовився захищатися в суді, був засуджений до смертної кари і пішов на смерть без жалю, вийшов друком у 1942 році. Він являє собою творчий маніфест екзистенціалізму у його французькому різновиді, який розроблявся письменниками-філософами.

Екзистенціалізм (від латинського existentia – існування) черпає свої ідейні витоки у вченні датського філософа-ірраціоналіста Серена Кьєркегора [1:7–42]. Він виник після Першої світової війни в Німеччині, а в період Другої світової війни знайшов свій розвиток у Франції.

Основною категорією екзистенціалізму є поняття існування, яке ототожнюється з суб'єктивними переживаннями людини і проголошується первинним стосовно буття. В основу екзистенціальної доктрини покладено індивідуалізм, який зумовлює ще один ключовий термін – відчуження. Екзистенціалізм протиставляє людині суспільство, державу як щось чуже, вороже, що руйнує її індивідуальність, нав'язуючи їй свою мораль, обмежує свободу особистості, прагне перетворити її на інструмент, засіб чи функцію.

Ще одним визначальним поняттям філософії екзистенціалізму є поняття свободи, що розуміється як свобода вибору. Саме у виборі людина може зрозуміти себе, отримати свою справжню екзистенцію. Екзистенціалізм є гуманістичним, проте песимістичним ученням. Гуманізм екзистенціалістів полягає в тому, що вони захищають особистість, її волю, самоцінність у добу дегуманізації. Трагізм існування в екзистенціалізмі йде від того, що людина в ньому мислиться як подвижник, який має пожертвувати собою, щоб виправдати своє звання. У мить появи на світ людина отримує від природи смертний вирок, час виконання якого їй невідомий. Людське буття – буття до смерті. Під час вирішальних випробувань людина залишається наодинці із собою, зі своєю долею. До цієї миті вона повинна стати Людиною, створити себе із закинутої у світ матерії [2; 3:38–49].

Філософські категорії екзистенціалізму у французькій літературі набувають відчутної переконливості. Тут виробляється свій тип героя – егоцентрика, якому бракує природних людських зв'язків. Цей герой внутрішньо безкомпромісний, здатний на вибір у вирішальну годину. Для реалізації героєм вибору письменники-екзистенціалісти знаходять гострі сюжетні ситуації. При цьому внутрішній конфлікт творів полягає в тому,

© Клименко О. С.

що пошуки абсолютної свободи ставлять традиційні моральні цінності під загрозу.

Основними темами творчості глави французького екзистенціалізму Ж.-П. Сартра, філософа, письменника й публіциста, є самотність, пошуки абсолютної свободи і абсурдність буття. Відчай Ж.-П. Сартра зумовлено огидністю життя й людини [1:199–234; 3:209–213]. Екзистенціалізм А. Камю, учня й послідовника Ж.-П. Сартра, виникає з відчаю, що породжується величчу особистості, яка нездатна знайти зв'язок з байдужим світом. Концепція людини абсурдної А. Камю походить з протиріччя між цілеспрямованим характером людської активності і нульовим значенням її кінцевого результату, що зумовлює неминучу смерть індивіда. Таке протиріччя при тверезому розгляді виявляється знущанням над людиною, і неминуче приходить думка про самогубство [4]. Так, смерть як прояв абсурдності існування виправдовує звільнення героя роману "Сторонній" від відповідальності перед людьми. Мерсо вільний, ні від кого не залежить, ні з ким не хоче себе пов'язувати – сторонній у ставленні до життя, яке йому бачиться безглуздою збіркою всіляких ритуалів. Він не визнає найважливіших заповідей і тому не має права очікувати на милосердя. Але він байдужий до цього, адже гадає, що ніщо не має значення, життя не варте того, щоб ним дорожити.

Передачі ідейно-філософського змісту роману, згідно з яким Мерсо існує в цю саму мить, не замислюючись над сенсом життя, сприяє сухий, "плаский", "нейтральний" стиль А. Камю [5:13], що справив вплив на французьку та світову літературу другої половини XX століття. Про це Ж.-П. Сартр так зазначає у "Пояснені до "Стороннього": "[…] кожна фраза – це нинішня мить . Кожна фраза подібна острову. І ми стрибками рухаємося від фрази до фрази, від небуття до небуття " [6:102].

Зрозуміло, що оцінка адекватності перекладу роману "Сторонній" не може не враховувати його ідейно-філософське підґрунтя й підпорядкований йому стиль з відповідним добором мовних засобів.

Так, переклад, що в 1968 році надрукував журнал "Іноземна література", свідчить, що Нора Галь була підготовлена до роботи з новаторською прозою А. Камю. У ньому "некомунікабельний" герой "Стороннього" не прикрашає своїх почуттів, не робить спроби щось пояснити і виправдати. Перекладачка відтворює у своїй інтерпретації "нульовий градус письма" прози А. Камю (за визначенням Ролана Барта [7:279]), тим безкомпромісно ставлячи читача перед комплексом складних

морально-філософських проблем роману й викликаючи у нього тривожне відчуття.

У перекладі Н. Галь послідовно витримується екзистенціальна категорія відчуження. Ритмічний лад фрази, її структура підкреслюють розрізненість зазначених дій.

"Elle pleurait à petits cris, régulièrement : il me semblait qu'elle ne s'arrêterait jamais. Les autres avaient l'air de ne pas l'entendre… La femme pleurait toujours. J'étais très étonné parce que je ne la connaissais pas" [8:19]. – *"Она плакала на одной ноте, то и дело всхлипывая; казалось, она никогда не перестанет. Другие словно не слышали [...] А та женщина всё плакала. Очень странно, совсем незнакомая женщина"* [9:45].

На синтаксичному рівні майже всі зв'язки між фразами зникають, замість них перекладачка вживає "безсполучникові пробіли" (за визначенням С. І. Великовського [7:259]). Зникає особовий займенник (пор. в оригіналі *je voyais, j'aperçois, je sentais*), сполучники. Вони замінюються тире, двокрапкою тощо.

"La chaleur montait et je voyais dans la salle les assistants s'éventer avec des journaux" [8:123]. – *"Становилось всё жарче, кое-кто в публике обмахивался газетой"* [9:79].

"À ma gauche, j'ai entendu le bruit d'une chaise qu'on reculait et j'ai vu un grand homme mince, vêtu de rouge, portant lorgnon, qui s'asseyait en pliant sa robe avec soin" [8:121]. – *"Слева от меня шумно отодвинули стул, я обернулся – там усаживался высокий сухопарый человек в пенсне, заботливо расправляя красную мантию"* [9:78].

При загальному стриманому тоні її перекладу Н. Галь не боїться сміливої образності оригіналу, що так пожвавлює виклад А. Камю.

Так, вона перекладає *"la fleur du ciel au-dessus de ma tête"* [8:110] – *"смотреть, как цветет небо над головой"* [9:75] або *"le brun du soleil lui faisait un visage de fleur"* [8:53] – *"смуглое от загара лицо было как цветок"* [9:55].

У сцені поховання: *"Autour de moi, c'était toujours la même campagne lumineuse gorgée de soleil [...] Le soleil avait fait éclater le goudron. Les pieds y enfonçaient et laissaient ouverte sa pulpe brillante"* [8:28] – *"Вокруг сверкала и захлебывалась солнцем всё та же однообразная равнина. Солнце расплавило гудрон. Ноги вязли в нем и оставляли раны в его сверкающей плоти"* [9:48].

© Клименко О. С.

Отже, концепція перекладу художнього твору має враховувати його ідейно-філософський зміст і загальні авторські мовно-стилістичні ознаки. Проте це не означає, що перекладач, вибудовуючи переклад в обраному ключі, має право удаватися до виправлення оригінального твору. Так, Н. Галь, часом посилюючи лаконізм автора, випускає авторські визначення. уточнення. Порівняймо: *"la serviette qu'il portait sous le bras"* [8:93] – "*Он водрузил на мою койку портфель, представился […]"* [9:69].

Переходимо до аналізу перекладу "Стороннього" Наталії Немчинової, надрукованого в однотомнику Камю, який було випущено видавництвом "Прогрес" у 1969 році. Цей переклад підводить нас до дискусійного питання якості перекладу в критиці художнього перекладу, що пов'язане з межею перекладацької свободи в інтерпретації оригіналу.

Так, Ю. Яхніна слушно зауважує, що "немає й не може бути двох однакових перекладів навіть тоді, коли їх створено в ту саму історико-літературну добу, у тій самій країні перекладачами, які належать до однієї перекладацької "школи" [7:285–286]. Утім критик не враховує, що індивідуальність перекладача не може ставати над ідейно-філософським змістом літературного твору. Тому оцінка Ю. Яхніною перекладу Н. Немчинової, що руйнує в своєму трактуванні екзистенціальне філософське підґрунтя роману, як рівноцінного до перекладу Н. Галь видається сумнівною.

Переглянемо приклади, наведені Ю. Яхніною. Вони доводять, що Н. Немчинова виявилася неспроможною зрозуміти філософську концепцію екзистенціалізму. Вона мислить категоріями філософії й літератури XIX ст. Герой А. Камю – спостерігач, йому не властиве співчуття або страх смерті. Герой Н. Немчинової – це совісна людина, обтяжена почуттям провини. Перекладачка зробила своєрідну спробу виправдати героя, наблизити його до загальноприйнятих етичних норм, пом'якшити похмуре відчуття, що виникає в читачів роману.

Такому прочитанню відповідають ознаки, що проходять через увесь текст перекладу Н. Немчинової: недоречні уточнення тексту, небайдужість до моральних норм, установлення відносин між людьми. Щодо добору мовних засобів цим рисам відповідають надмірна деталізація й поширення фрази (1, 2), лексичний і синтаксичний повтор (3), уживання емоційно забарвленої лексики.

© Клименко О. С.

1. *"J'étais accroupi sur mon lit et Salamano s'était assis sur une chaise devant la table. Il me faisait face et il avait ses deux mains sur les genoux. Il avait gardé son vieux feutre. Il mâchonnait des bouts de phrases sous sa moustache jaunie"* [8:68]. – "*Я пристроился на кровати, поджав под себя ноги, а Саламано – на стуле около стола. Он сидел напротив меня, положив руки на колени, забыв снять с головы свою потрепанную шляпу. Шамкая беззубым ртом, он выбрасывал из-под своих пожелтевших усов обрывки фраз"* [10:43].

Пор. переклад Н. Галь: "*Я сидел с ногами на кровати, а Саламано напротив меня у стола. Руки он уронил на колени. Старой фетровой шляпы не снял. Он вяло жевал обрывки фраз, пожелтевшие усы шевелились"* [9:60].

2. *"Il s'est alors levé après avoir bu un verre de vin. Il a repoussé les assiettes et le peu de boudin froid que nous avions laissé. Il a soigneusement essuyé la toile cirée de la table [...] Puis nous sommes restés un moment à fumer sans rien dire"* [8:50]. – "*Тогда он встал, выпив предварительно стакан вина. Отодвинул в сторону тарелки и остатки простывшей колбасы, которую мы не доели. Тщательно вытер тряпкой клеенку на столе[...] Потом мы некоторое время курили, но уже не разговаривали"* [10:36] .

Пор. переклад Н. Галь: "*Он выпил стакан вина и поднялся. Отодвинул тарелки и остатки застывшей в жиру колбасы. Старательно вытер клеенку на столе[..]. Потом посидели молча, покурили"* [9:55] .

3. *"Mais à cause de toutes ces longues phrases, de toutes ces journées et ces heures interminables pendant lesquelles on avait parlé de mon âme, j'ai eu l'impression que tout devenait comme une eau incolore où je trouvais le vertige "* [8:148]. – "*Впрочем, из-за всех этих бесконечных фраз, бесконечных дней судебного процесса, бесконечных часов, когда столько рассуждали о моей душе, у меня кружилась голова, мне казалось, что вокруг льются, льются и всё затопляют волны мутной реки"* [10:73].

Пор. переклад Н. Галь: *"Но от всех этих длинных фраз, от нескончаемых часов, когда толковали о моей душе, всё словно затопило мутной водой, и у меня стала кружиться голова"* [9:88] .

Якщо текст оригіналу уможливлює різні тлумачення, Н. Немчинова віддає перевагу емоційній сфері. Так, вона інтерпретує *"des hommes qui changent de linge"* [8:154] як емоційно забарвлений фразеологізм *"податливые, угодливые люди"* [10:75], що винесли герою нісенітний вирок. У цьому випадку в перекладі Н. Галь немає емоційної

характеристики. Вона слушно передає прямий сенс цього словосполучення: *“люди, которые, как и все на свете, меняют белье”* [9:90].

Переклад Н. Немчинової суперечить поняттю абсурдності буття у філософії А. Камю. Наприкінці роману, підбиваючи підсумки свого життя і висловлюючи погляд на життя взагалі, Мерсо, за Н. Немчиновою, каже : *“Собака старика Саламано дорога ему была не меньше жены”* [10:82] (в оригіналі *“valait autant que sa femme”* [8:170]). Пор. переклад Н. Галь, з якого виходить, що ціна всякого життя – гріш: *“Псу старика Саламано цена не больше и не меньше, чем его жене”* [9:96].

Мерсо обтяжує плач незнайомої жінки біля труни матері. В оригіналі він висловлює це так: *“Je n'osais pas le lui dire”* [8:19]. У перекладі Н. Галь: *“[…] я не решался ей это сказать”* [9:45]. У перекладі Н. Немчинової з’являється недоречне піклування: *“[…] я не решался успокаивать ее”* [10:25].

Ось як Н. Немчинова розкриває стан героя, який дивиться на арабів незадовго до фатального пострілу: *“В эту минуту я думал: придется или не придется стрелять”* [10:49] (в оригіналі: “*J'ai pensé en ce moment qu'on pouvait tirer ou ne pas tirer”*[8 :84]). У цьому випадку Н. Галь підкреслює байдужість Мерсо до того, що вважається моральною нормою: *“И я подумал – можно стрелять, а можно и не стрелять, какая разница”* [9:66].

На відміну від “некомунікабельного” Мерсо, що постає зі сторінок прози А. Камю та перекладу Н. Галь, Мерсо Немчинової – людина, не виключена зі сфери людського спілкування. В її перекладі додаються слова, що вносять міжособистісне забарвлення в текст.

Ось герой зустрів на сходах сусіда Раймона (в оригіналі: “*Nous sommes montés et j'allais le quitter quand il m'a dit[...]* [8:45]). У перекладі Н. Немчинової персонажі діють разом і спілкуються: *“Мы поднялись вместе с Раймоном, и я уже собирался проститься с ним, но он сказал[...]”* [10:34]. У тексті Н. Галь підкреслюється їх відокремлення: *“Мы поднялись по лестнице, я хотел уйти к себе, но он сказал [...]”* [9:53].

Якщо священик біля труни матері героя звертає до нього *“quelques mots”* [8:167], у Н. Немчинової це *“утешительные слова”*. Якщо прокурор докоряє героя за те, що він одразу поїхав після похорон – *“sans me recueillir sur sa tombe”* [8:127], – Н. Немчинова перекладає це: *“не проведя*

© Клименко О. С.

ни одной минуты в сосредоточенной печали у ее могилы" [10:64] (Пор. Н. Галь: *"не побыл у могилы"* [9:80]).

Характерно, як відчута перекладачкою фраза, в якій Мерсо відповідає незнайомим спортсменам, що повертаються після матчу і сповіщають про перемогу (в оригіналі: "*Et j'ai fait : "Oui", en secouant la tête"* [8:37]): *"А я ответил: "Молодцы," – и закивал головой"* [10:32]. Герой Н. Галь при цьому стримано відкликається: *"И я кивнул в ответ"* [9:50].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, переклад роману "Сторонній", виконаний Н. Галь, з огляду на врахування ідейно-філософського змісту оригіналу, що надихається філософським ученням екзистенціалізму й підпорядковує розуміння тексту й добір мовних засобів, слід визнати в цілому адекватним. Виходячи з тих самих міркувань, переклад Н. Немчинової слід розглядати як авторську інтерпретацію, що нехтує ідейно-філософським підґрунтям оригіналу. Звідси йдуть неправільне розуміння фрагментів тексту, що є стилетвірними для А. Камю, недоречні емоційність, "комунікабельність" і моральне виправдання головного героя.

Критика художнього перекладу має переглянути переклади літературних творів, що є знаковими для певної філософської течії чи літературного напряму. Якщо існуючі переклади виявляться неспроможними щодо відтворення ідейно-філософського змісту оригіналу чи відповідного літературного методу, критики мають зазначити потребу в нових перекладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Долгов К. М.* От Киркегора до Камю: Очерки европейской философско-эстетической мысли XX века / Константин Михайлович Долгов. – М. : Искусство, 1990. – 399 с. 2. *Киссель М. А.* Экзистенциализм / М. А. Киссель // Современная западная философия : [словарь]. – [2-е изд.]. – М. : ТОН – Остожье, 1998. – С. 510–512. 3. *Хюбшер А.* Мыслители нашего времени : Справочник по философии Запада XX века / Артур Хюбшер. – [пер. с нем. И. А. Саца]. – М. : Изд-во ЦТР МГП ВОС, 1994. – 308 с. 4. *Камю А.* Миф о сизифе / Альбер Камю. – М. : Азбука-классика, 2007. – 62 с. 5. *Великовский С. И.* В поисках утраченного смысла: [очерки] / Самарий Израилевич Великовский. – М. : Худож. лит-ра, 1979. – 294 с. 6. *Сартр Ж.-П.* Объяснение "Постороннего" / Жан-Поль Сартр // Называть вещи своими именами. Программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX в. : сб. ст. / ред. Л. Г. Андреев. – М. : Прогресс, 1986. – С. 92–107. 7. *Яхнина Ю.* Три Камю / Юлиана Яхнина // Мастерство перевода. – М. : Сов.писатель, 1971. – С. 255–286.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Camus A.* L'étranger : [roman] / Albert Camus. – Paris : Gallimard, 1950. – 171 p. 9. *Камю А.* Посторонний / Альбер Камю ; [пер. Н. Галь] // Избранное / А. Камю. – М. : Радуга, 1988. – С. 41–96. 10. *Камю А.* Посторонний / Альбер Камю ; [пер. Н Немчиновой] // Сочинения / А. Камю. – М. : Прометей, 1989. – С. 21–82.

© Клименко О. С.

КОЛЕСНИК О. С.
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка

НОМІНАЦІЇ СТИХІЙ У ДЗЕРКАЛІ МІФОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ

Лінгвосеміотичні і лінгвокультурні властивості номінацій стихій мовами європейських етносів аналізуються в ракурсі міфологічно орієнтованого семіозису.
Ключові слова: концепт, номінація, семіозис, міфологічний простір, система.

Лингвосемиотические и лингвокультурные особенности номинаций стихий в языках европейских этносов анализируются в ракурсе мифологически ориентированного семиозиса
Ключевые слова: концепт, номинация, семиозис, мифологическое пространство, система.

Linguo-semiotic and linguo-cultural peculiarities of designation units denoting ELEMENTS in European languages are analysed in the light of myth-oriented semiosis.
Key words: concept, designation, semiosis, mythic space, system.

У мовознавчих розвідках останніх років увага до форм існування лінгвокультурної інформації зумовлює спроби дослідити мовні одиниці на предмет особливостей фіксації ними культурно значущих явищ і характеристик буття [1]. Сучасна лінгвістика оперує поняттям простору, який використовується у дослідженні різноманітних феноменів “омовлення” дійсності з метою вивчення індивідуальних і етно-національних особливостей концептуалізації світу та передачі інформації [2:370–371; 3; 4]. Ми розглядаємо міфологічний простір (МП) як вербально-інформаційний континуум, що охоплює втілені мовними засобами концепти-міфологеми різних рівнів абстракції та узагальнення, об’єднані у міфологічні сценарії. МП є контейнером аксіоматичних інформаційних структур, крізь призму котрих у різні історичні епохи відбувається концептуалізація та категоризація світу. Просторово-орієнтований підхід до явищ мовного і концептуального планів зумовлює **актуальність** інтегративного семіотично-лінгвокультурного дослідження мовних одиниць, що вербалізують базові складники лінгвокультурного хронотопу. Відповідно, **метою** даної роботи окреслення контурів концептуального та номінативного просторів СТИХІЯ та побудова концептуальної моделі входження вербалізованих стихій, інтерпретованих представниками різних лінгвокультур крізь призму національних МП, до семіосфери людства як універсального інформаційного поля планети. **Об’єктом** дослідження є номінативні одиниці на позначення концепту СТИХІЯ. **Предметом** вивчення є

© Колесник О. С.

семантичні, етимологічні, лінгвокультурні та лінгвоконцептуальні особливості вказаних знаків. **Матеріалом** дослідження є номінативні одиниці на позначення концепту-міфологеми СТИХІЯ, відібрані методом суцільної вибірки з текстів різних жанрів мовами європейських етносів.

Здійснення мовною особистістю екзистенційно релеватних видів діяльності, успішна навігація в картинах світу і різноманітних інформаційних континуумах залежить від адекватного розуміння природи складників цих феноменів. Йдеться, передовсім, про універсальні моделі енерго-інформаційного обміну. У різноманітних міфологічних традиціях базові конституанти світу визначаються як першооснови, першоелементи, СТИХІЇ. Мовно-кодове представлення уявлень про стихії у текстах різних жанрів та епох віддзеркалюють специфіку розуміння основ буття людиною. З іншого боку, вони демонструють специфіку людського мислення (відповідно, його потенції та обмеження), при відображенні явищ надсистемного характеру, що традиційно співвідносяться зі змістом САКРАЛЬНОЇ концептосфери.

Окреслимо наше розуміння змісту концепту СТИХІЯ та сутності відповідного референта. Зазвичай, укр., рос. *стихія* виводиться з грец. *stoikheion* [5:III, 761]. З цією ж основою пов'язують англ. *element, нім. Element* < д. фр. *element,* < лат. *elementem* "рудимент, основний принцип, матерія у первинній формі" [6]. У свою чергу, *стихію* ми можемо типологічно співвіднести з і. є. основами *steigh-* "крокувати, підноситись" та *st(o)igho-*, *stigh-tā* "шлях" , пор. гот. *steigan*, грец. *στείχω* "крок", укр. *стежина,* двн. *stega* "сходинка, східці", нім. *steigen*, д. ірл. *tiagu* "крок", англ. *stair* < д. а. *stæger* "сходинка, східці" < герм. **staigri* < і. є. **steigh-* "йти, здійматись", споріднене з д. англ. *stigan* "йти, здійматись" та *stig* "вузька стежка" [7:1018]. Значення "підноситись, рухатись угору" ми співвідносимо з ознаками "динамічний", "потокоподібний", "той, що розвивається", які характеризують відкриті системи. Пор. також лит. *staiga* "неочікувано", лит. *staigus* "бурхливий, енергійний" (дещо, що трапляється на шляху, некероване людиною, непідвладне контролю системи певного рівня, тобто, "стихійне"" проявляється як "над системне"). Отже, у внутрішній формі мовних знаків на позначення стихії закодовано поняття ШЛЯХ – канал, за яким

© Колесник О. С.

енергопотоки певної етіології взаємодіють з суб'єктами відомої нам реальності (рис. 1).

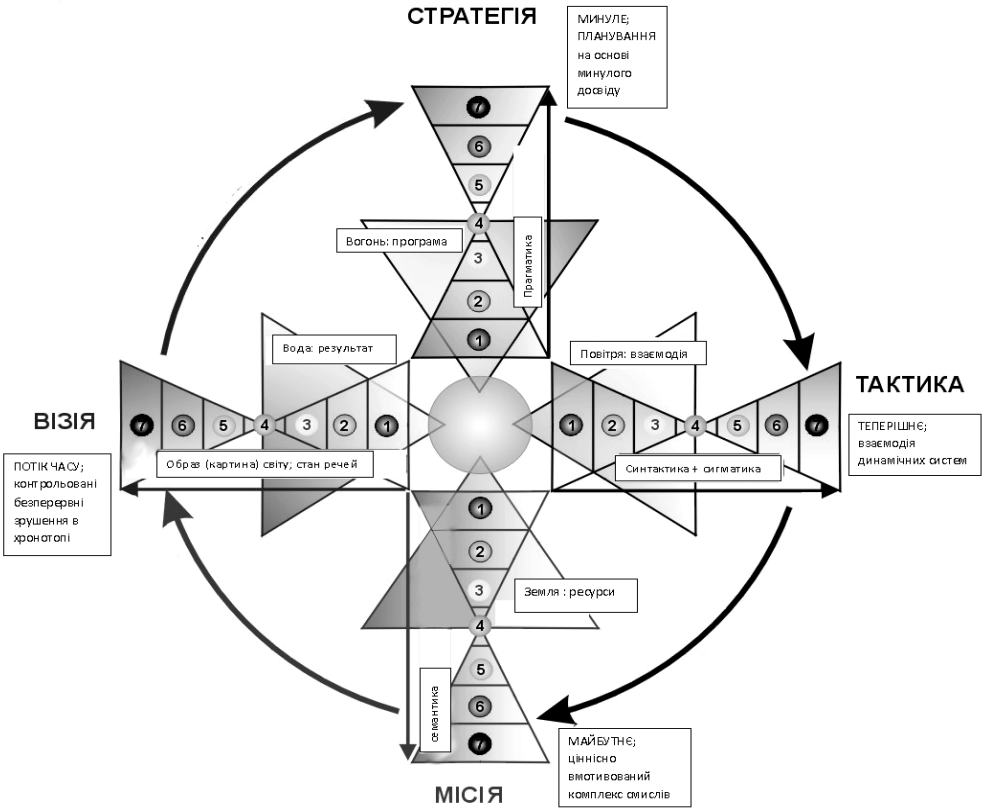

Рис. 1. **СТИХІЇ в контексті лінгвосеміотики міфу**

З іншого боку, і.є. **steigh-* "втикати, вкладати"*, нім. stecken, *(s)tei-* "острий", грец. *στίζειν* "втикати, випалювати", англ. *sting* "жалити" [7:1015–1016] вказують на потенційно деструктивні потенції СТИХІЇ. Якщо врахувати близькість **steigh- і (s)teu-* "штовхати, бити", пор. гр. *τύχος* "молот", двн. *duhen* "тиснути, втискувати", д.ісл. *styggr* "розлючений", а також і.є. *(s)teu-g-* > швед. *stuka* "долати", норв. *stauka* "ранити, шкодити" [7:1032–1033], виявляється, що, у разі входження до інформаційного простору соціуму нової програми, що суперечить попереднім "налаштуванням" його складників, "перепрограмування" відбувається у вигляді суспільних конфліктів, природних катастроф, зрушень у психіці індивіда тощо.

Взаємодія вказаних енергопотоків відбувається у відповідності до універсальних принципів функціонування відкритих систем (у тому числі МП), котрим притаманна просторова конфігурація: ієрархічності, фрактальності та динамічності. Ієрархічність проявляється як гіперо-гіпонімічні відносини (у сенсі реалізації трихотомії "під-система" ::

“система” :: “над-система”) між рівнями МП та їх складниками. Така рівнева взаємодія передбачає мету, яку визначає над-система. Оскільки інструментарій пізнання й інтерпретації світу нижчих рівнів не є адекватним для цілісного осягнення прогнозованого образу світу, сенс буття (мета системних взаємодій, визначена над-системою) у міфі традиційно відноситься до дії “вищих сил” (германський WYRD / Örlög, слов’янська ДОЛЯ, СТИХІЯ), або надзвичайних істот на зразок БОЖЕСТВА. Системою у цих відносинах виявляється неподільна в міфологічному світі тріада природа-індивід-соціум, елементи якої взаємодіють на основі принципу партиципації [2:28] і дотримуються усталених у мовних формах зразків поведінки. Підсистемами є суспільні інститути, артефакти, національна мова, за допомогою котрих реалізуються міфологічні сценарії.

Багатовимірний характер Всесвіту зумовлює нелінійні просторові параметри світів, що входять до нього. Для опису конституентів МП та їх ситуативних конфігурацій, що відзначаються асиметричністю і динамічністю своєї структури ми використовуємо поняття фрак талу [8:13, 17]. Під фрактальністю ми розуміємо копіювання внутрішньої структури елементів МП на усіх рівнях, що забезпечує цілісність простору, особливий “неопосередкований” інформаційний обмін у ньому, моделювання сценаріїв вищих рівнів за допомогою наявних засобів, насамперед, вербальних, котрі співвідносяться с концептуальними структурами нижчих рівнів .

Фрактальність передбачає поліваріантність розгортання міфологічних сценаріїв. Їх логіка зумовлена внутрішньо-системними взаємодіями та пріоритетами надсистеми (Життя, Природи, СТИХІЙ як енергопотоків, а не виключно антропогенним чинником), а причинно-наслідкові зв’язки з системати й підсистемами є імпліцитними в контексті національних культур. Звідси – персоніфікація стихій, перенесення механізмів взаємодії стихій (з певними відхиленнями і варіаціями) на різні сфери буття підсистем.

Динаміка (рух форм матерії, квантів інформації) є абсолютним проявом невичерпності простору, структури якого, у свою чергу, є відносними / змінними у часі [9:17]. Під принципом динамічності системи ми розуміємо поступ як невпинне оновлення, зміну конфігураційних моделей концептосфер, що становлять картину світу соціуму, визначають тип його культури.

© Колесник О. С.

Інтеграція універсально-системних характеристик СТИХІЙ та лінгвосеміотичних особливостей засобів їх репрезентації проявляється у наступних властивостях відкритих систем. ***Одиничність*** реалізується як холістичність систем МП і мови, компоненти котрих пов'язані відносинами взаємної обумовленості, ієрархічності, інклюзивності, причинно-наслідковості. Ця характеристика проявляється у неподільності аспектів семіозису при вербалізації СТИХІЙ. ***Двоїстість*** відображає полярну (діалектичну) організацію будь-якої системи. Полярність віддзеркалює різно-векторний характер впливу СТИХІЙ при принципово незмінній природі відповідного енергопотоку ("як згори так і знизу"). Урахування цієї властивості МП (міфу, мови) зумовлює створення моделі репрезентації СТИХІЙ з симетричною опозитарною (1::7, 2::6, 3::5) організацією рівнів: програма над системи :: відповідні ресурси для її реалізації в ієрархічному вимірі; динамічна взаємодія систем :: результат як наслідок цієї взаємодії (у синтагматичному синергетичному вимірі). Відповідно, перша опозиція у лінгвосеміотичному сенсі представлена як прагматика :: семантика, а друга – синтактика + сигматика :: картина світу. Принцип ***троїстості*** (діада, доповнена елементом-зв'язкою типу "причина :: наслідок < мета") [8:73], у лінгвістичній перспективі реалізується у вигляді тріади "дезигнат :: денотат < сигніфікат". Тріада втілює реалізацію причинно-наслідкових зв'язків, або зв'язків, що передбачають енерго-інформаційний обмін або діяльність, у котрій протистояння двох полюсів збалансоване і перетворене на співтворчість. ***Четвертий*** вимір існування будь-яких систем, котрий зумовлює їх динаміку враховується у сенсі визнання постійної зміни усіх конституентів систем. Принципи ***системності*** та ***аналогії*** (фрактальності) зумовлюють розгляд кожної опоземи як підсистеми, що віддзеркалює структуру всієї системи, тобто, тріади. Семи-вимірність реалізована у моделі як прояв СТИХІЙ на фізичному, емоційному, ментальному, інтегративному (об'ємному), польовому, потоковому (тороїдальному) і континуумному рівнях.

Якісні властивості кожної зі СТИХІЙ відображені у внутрішній формі відповідних номінативних одиниць. ВОГОНЬ ("гарячий, мінливий, рухливий, той що їсть / пече") визначається як енергетична сутність суб'єкта, програма, що існує до матеріального втілення (ДУШУ) і входить до "первинної" реальності з надсистеми: англ. *fire*, нім. *Feuer*, д. англ. *fyr, ниж. сакс. fiiür*, фриз. *fjoer*, < герм. **fuir <і. є. *perjos* [6]; при цьому і. є.

© Колесник О. С.

реи “терти, бити”, тобто ВОГОНЬ як вільна енергія є наслідком тертя або удару; праслов. **ognis* > д.-рус., ст.-слов. *огнь*, укр. *вогонь*, рос. *огонь*, пол. *ogień*, в.-луж. *woheń*, при цьому лат. *ignis* < **egnis* [5:118] пов’язані з **ak-, *ako-* “їсти” [7:18] та **ak-men-, *aken-* “вістря” [7:19]. Відповідно до прагматичних інтенцій суб’єкта (програми надсистеми) реалізується ієрархічна опозиція зі змістом концепту ЗЕМЛЯ, що віддзеркалює ресурси, необхідні для виконання програми. Ці ресурси постають у вигляді часток, що є наслідком подрібнення, удару: англ. *earth.* д. англ. *eorðe*, н. *Erde*, двн. *Erda*, нл. *aarde*, д. півн. *ertha,* д. фриз. *erthe*, шв. *jord*, д. ісл. *jorð*, гот.*airþa* < герм. **erþo* < і. є. **ert*; пор. і. є. er-, ar- “рухатись”, д.інд. *samara* “боротьба” + д. інд. *ṛtí-* “удар, напад”, авест. *-ərəti* “енергія” [7:327], а також *ered-* “вологість” як передумова родючості [7:334]. На мовному рівні ця стихія співвідноситься з семантикою мовних знаків, що пропонують прогнозований (майбутній, у сенсі “наближений до прототипу”, сприятливий для системи) образ світу при втіленні у відповідних мовленнєвих конструктах. Енергетичні потоки, представлені стихіями ПОВІТРЯ і ВОДА, становлять горизонтальний (синергетичний) план буття. ПОВІТРЯ як “рухоме, мінливе, переплетення, дихання” відображає багатоаспектну взаємодію систем у теперішньому, спрямовану на виконання програми з використанням наявних ресурсів: англ. *wind,* д. англ. *wind,* < герм.**wendas* < і. є. **went-* < і.є.**we-* “дути”, пор. лат. *ventus*, укр. *віяти, вітер*, рос. *веять, ветер*. при і. є. *uendh-* “крутити, обертати”: гот. *windjan*, двн. *wenden* д. ісл. *vindr*, де *uendh-*, гіпотетично, є назалізованою формою **widh-*“переплітати, зв’язувати” [7:1148]. У свою чергу, англ. *air* < д. фр. *air,* < лат. *ærem* (nom. ær), < гр. *aer* “туман, повітря”, що за ознакою “верх, догори” співвідноситься з н. *Luft*, д. англ. *lyft*, гот. *luftus*, пор. англ. *lift*. < **lup-*, звукоімітація різкого руху [10:365]. В аспекті семіозису ПОВІТРЯ співвідноситься з синтактикою та сигматикою, а на рівні мовлення – з комунікативними тактиками, що сприяють узгодженню взаємодії систем. Сутність стихії ВОДИ, опозитарно до діяльності та взаємодії, є результатом, прогностичним моделюванням станів речей у потоці часо-простору (динамічному сегменті хронотопу [ТУТ / ЗАРАЗ]) на основі траєкторій атракторних моделей, що охоплюють попередній і майбутній досвід лінгвоспільнот (прототипи і можливі відхилення від них): д. а *wæter* < герм. **watar,* from < *і. є. *wodor/*wedor/*uder-* < і. є.**wed-* “водити, переплітати” (пор. гр. *hydor*, лат. *unda* “хвиля”, гел. *uisge,* англ. *wet*) [7:1116; 10:586].

Отже, різні види матерії та енергії, що транслюються на Землю (систему) та її складники (підсистеми) від космічних об'єктів та їх сполук (надсистеми); на людину (систему) та її організм (підсистеми) від Землі (надсистеми) осмислюються та інтерпретуються "п'ятим елементом" – мовною особистістю як суб'єктом семіозису, творцем лінгвокультур і образів світу. Сутність СТИХІЇ проявляється при її вербалізації, пор. ототожнення стихії та поняття *brahman* ("молитва", "універсальний принцип"), що характеризують міфологему СВІТОВУ ДЕРЕВО: *ity evam hi ähorddhva-mülam tripäd brahma säkhä äkäsä-väyv-agny-udaka-bhmyädaya eko' svatthanämaitad brahmaitasyaitat tejo asä ädityah ... "*адже сказано так. Згори (її) корінь – тристопний *brâhman*, (її) гілки – простір, вітер, вогонь, вода, земля та інше. Це *brâhman*, що звуться єдиною смоківницею *(asvatthd)"* [11:153].

У контексті етнонаціональних лінгвокультур європейців номінації стихій реалізують наступні когнітивні моделі. СТИХІЯ – ЕНЕРГІЯ → ДЖЕРЕЛО СИЛИ / КОНФІГУРАТОР ПРОСТОРУ: *Czarodzieje – wyjaśnił Krepp – czerpią swą moc z sił natury, a dokładniej z tak zwanych Czterech Elementów albo Pierwiastków, popularnie nazywanych żywiołami. Powietrze, Woda, Ogień i Ziemia. Każdy z tych żywiołów ma swój własny Wymiar, w żargonie czarowników nazywany Płaszczyzną. Istnieje Płaszczyzna Wody, Płaszczyzna Ognia i tak dalej. Wymiary te, dla nas niedostępne, zamieszkują istoty zwane geniuszami* … [12:240]; СТИХІЯ – КЕРОВАНА ЕНЕРГІЯ: *Clearing her throat, she wove filaments of saidar into him, Air and Water, Fire and Earth, Spirit. All the elements of Healing, but used now to probe* [13:325], *дівчинку, яка викликала грозу, випускала блискавки з долонь* [14:312]; СТИХІЯ – ЕНЕРГІЯ →ДЖЕРЕЛО СИЛИ / ОЗНАКА МІФІЧНОЇ ІСТОТИ: *air sgàth Tì-nan-dùl iad*, *air sgàth Dia-nan-dùl,a Rìgh nan dùl 's nan domhan*, (заради Єства Стихій, заради бога Стихій, О, володарю Стихій та світу) [15:II]; СТИХІЯ – ТРАНСФОРМАЦІЯ: *Играющие заранее оговаривают последовательность смены стихий, предположим, огонь – вода – воздух – земля, и далее на протяжении всей игры каждый обязан вводить в свой текст по одной стихии в любой формулировке: я факелом был в ночи – плюс ряд других воплощений ...* [16:48]; СТИХІЯ – СКЛАДНИК: *that added component that will, by an almost alchemical process, transform these disparate elements* [17:375], *Yes, he's trying to re-create the lost diadem of Ravenclaw. He thinks he's identified most of the main elements now* [18:513]; СТИХІЯ – ПЕРШОЕЛЕМЕНТ →

ЗАКОН: *"Yeah, well, food's one of the five exceptions to Gamp's Law of Elemental Transfiguration," said Ron to general astonishment* [18:578]; СТИХІЯ – ЕНЕРГІЯ: *but any real merchant would be worried at having dyes exposed to the elements* [19:94]; СТИХІЯ – ОСНОВНИЙ: "*Elementary wand safety, nobody bothers about it anymore*." [20:48], The Ministry is currently publishing guides to elementary home and personal defense [20:845].

Таким чином, СТИХІЯ є енергетичним потоком певної природи (заряду, маси та хвильових параметричних ознак), що формує часо-просторовий континуум, у якому розгортається буття людини, соціуму, планети. СТИХІЇ осмислюються і вербалізуються з опорою на зміст МП і становлять базові параметри відповідних вербальних образів світу. **Перспективним** є інтегративне дослідження номінацій СТИХІЙ у текстах різних жанрів і періодів мовами європейських етносів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнова Н. Д.* О движении, заблуждении и восхождении / Нина Давидовна Арутюнова // Логический анализ языка. Космос и хаос. – 2003. – С. 73–97. 2. *Pellegrino P.* Spaces of relevance, times of constancy / P. Pellegrino // Semiotica. – 1998. – Vol. 122, № 3/4. – P. 369–385. 3. *Peterson M. A.* Space and language / [M. A. Peterson, L. Nadel, P. Bloom, M. F. Garrett] // Language and Space. – 1996. – P. 553–577. 4. *Sinha Ch.* Language, culture and the embodiment of spatial cognition / Ch. Sinha, K.J. de Lopez // Semiotica. – 2000. – Vol. 132, № 1/2. – P. 17–38. 5. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : [в 4–х т.] / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – М. : Прогресс, 1964. – 1973. 6. *Etymological* Dictionary of Modern English [Electronic resource] / ed. by D. Harper. – Access mode : http://www.etymonline.com 7. *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny.– Bern : Francke, 1959. – Bd. 1–2. – 1183 S. 8. *Колесник О. С.* Міфологічний простір крізь призму мови та культури : [монографія] / О. С. Колесник. – Чернігів : РВВ ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2011. – 312 с. 9. *Поляков В. А.* Гносеологический релятивизм как метод научного познания / В. А. Поляков. – М. : Новый Центр, 1998. – 64 с. 10. *Левицкий В. В.* Этимологический словарь германских языков / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова книга, 2010. – Т. 1. – 610 с. 11. *Топоров В. Н.* Исследования по этимологии и семантике / В. Н. Топоров. – М. : Языки славянских культур, 2009. – Т. 3 : Индийские и иранские языки, кн. 1. – 376 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Sapkowski A.* Ostatnie życzenie / Andrzej Sapkowski. – Warszawa : SuperNOWA, 1998. – 287 s. 13. *Jordan R.* Lord of Chaos / Robert Jordan. – L. : Orbit, 2002. – 1040 p. 14. *Дяченко М.* Мідний Король / Марина Дяченко, Сергій Дяченко. – Харків : Фоліо, 2008. – 476 с. 15. *Deirdire* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dirdire.org.uk 16. *Коростелева А. А.* Школа в Кармартене [Електронний ресурс] / А. А. Коростелева. – Режим доступу : http://zhurnal.lib.ru/a/anna_a_k/carmarthen.shtml 17. *Rawling J. K.* Harry Potter and the Half–Blood Prince / J. K. Rowling. – N. Y. : Scholastic, 2006. – 657 p. 18. *Rowling J. K.* Harry Potter and the Order of the Phoenix / J. K. Rowling. – N.Y. : Scholastic, 2004. – 875 p. 19. *Jordan R.* The fires of heaven / Robert Jordan. – L. : Orbit, 2000. – 1058 p. 20. *Rowling J. K.* Harry Potter and the Deathly Hallows / J. K. Rowling. – N. Y. : Scholastic, 2007. – 769 p.

© Колесник О. С.

КОНДРАТЬЄВА О. В.
Національний авіаційний університет

ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИКИ РОМАНІВ Д. БРАУНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Стаття присвячена аналізу художньої метафорики романів Д. Брауна в україномовних перекладах. Розглядаються можливі способи відтворення метафор у тексті перекладу.
Ключові слова: метафора, способи перекладу, україномовний переклад, художня проза.

Статья посвящена анализу художественной метафорики романов Д. Брауна в украинских переводах. Рассматриваются возможные способы передачи метафор в тексте перевода.
Ключевые слова: метафора, способы перевода, украинский перевод, художественная проза.

The article focuses on the analysis of literary metaphorics of Dan Brown's novels in the process of Ukrainian translation. The main devices of translation of metaphors in the target language are defined.
Key words: metaphor, ways of rendering, Ukrainian translation, literary works.

Актуальність питання, якому присвячена стаття, визначається важливістю проблематики відтворення метафори для перекладознавства, а також комплексним підходом до визначення ступеня адекватності перекладу художньої метафорики оригіналу.

Мета дослідження полягає у встановленні меж адекватності відтворення українською мовою метафорики англомовної художньої прози Д. Брауна на матеріалі романів "Код да Вінчі", "Янголи і демони", "Втрачений символ". Під адекватним перекладом ми розуміємо передачу, нарівні зі смисловими, також і формальних текстових елементів. У цьому зв'язку особливого значення набуває відтворення художніх образів, що будуються на основі образного значення окремих слів та асоціативності мислення, яка є, головним чином, у метафорично-образній системі художнього твору [1:145].

Об'єктом дослідження нашої статті є художні метафори як засіб створення образності у художній прозі Д. Брауна.

Предметом дослідження – основні способи перекладу метафори, які використовуються перкладачами при перекладі художніх прозових творів автора.

© Кондратьєва О. В.

Наукова новизна дослідження полягає в аналізі проблеми адекватності метафоричної образності при перекладі з англійської мови українською та спробі узагальненої класифікації способів відтворення метафори у тексті перекладу.

Один із фундаментальних підходів до перекладу полягає в тому, що повідомлення у формі письмового тексту не засновується лише на використанні мови на рівні мікроодиниць [2; 3; 4]. Успішність перекладу також залежить від його сприймання та певної відповідності очікуванням адресата. У межах цього підходу процес прийняття рішення є перспективним, оскільки перекладач має на меті відтворення оригінального тексту в формі, прийнятній цільовій аудиторії. Так, перекладачеві необхідно постійно балансувати між зорієнтованістю на мову-джерело та мову переклад [5:23–24], а також максимально точно відтворити картину світу, закладену автором у творі [6:14]. Саме метафорика художнього твору дозволяє реконструювати таку картину світу, зрозуміти особливості світосприйняття та світовідчуття письменника чи поета, а отже, адекватно перекласти художній твір. Власне тому неабиякого значення набуває адекватний художній переклад метафор оригінального твору [7:217].

Переклад метафори багато в чому залежить від того, наскільки близькі одна від одної культурно-мовні традиції вихідної мови, та як здійснюється переклад. Метафоричну семантику складають кілька взаємопов’язаних елементів: початкове значення слова, образ, який створюється в результаті співставлення та новий понятійний зміст, нова номінація, яка виникає в результаті осмислення метафори [7:30].

Свідченням розуміння метафори перекладачем може слугувати очевидна осмисленість асоціативного змісту лексичної або фразеологічної одиниці, коли перекладач ідентифікує в мові оригіналу і адекватно відтворює засобами цільової мови метафоричне висловлювання, уникаючи помилкових зв’язків значення та хибних асоціацій. Власне адекватна передача семантики метафори і складає основні труднощі для перекладача. Перекладач відштовхується від семантики слів в метафоричному сполученні оригіналу та співставляє лексичне значення слів мови оригіналу та мови перекладу. В багатьох випадках мовні образи метафоричних словосполучень мови оригіналу вдається передати метафоричними образами, що мають еквівалентну

семантичну основу та є рівними по номінативній функції. Проте, для подолання труднощів передачі метафори рідною мовою, особа, яка здійснює переклад, може також вдаватися до вербальної заміни елементів метафори, заміни або зміни образу, вилучення переносного значення та перекладу повним еквівалентом [8:56]. На сьогодні найвичерпнішими практичними порадами щодо перекладу метафорики вважаємо класифікації прийомів перекладу метафор, запропоновані Т. А. Казаковою [1] та П. Ньюмарком [9].

За класифікацією Пітера Ньюмарка, основні способи перекладу метафори такі: 1) збереження образу у мові перекладу; 2) заміна образу мови джерела стандартним образом мови перекладу, який не суперечить культурі мови перекладу; 3) відтворення метафори за допомогою образного порівняння зі збереженням образу (але з можливою зміною експресії); 4) переклад метафори (або образного порівняння) за допомогою образного порівняння (або, інколи, метафори) з тлумаченням значення; 5) відтворення семантики метафори описово; 6) вилучення метафори, якщо вона є надлишковою (необов'язковою); 7) збереження метафори з конкретизацією значення з метою підсилити образ [9:87–91].

Т. А. Казакова, з власних спостережень, рекомендує такі способи перекладу метафори: 1) повний переклад; 2) додавання / опущення; 3) заміна; 4) структурне перетворення; 5) традиційний відповідник; 6) паралельне іменування метафоричної основи (структура може видозмінюватися, але зберігається запропонований образ) [1:245–246].

Розглядаючи детальніше україномовні переклади романів Д. Брауна ("The Da Vinci Code", "The Lost Symbol" "Angels and Demons"), послугуємося запропонованою П. Ньюмарком та Т.А. Казаковою класифікаціями способів перекладу метафори, уточнивши окремі позиції даних класифікацій в застосуванні до творів письменника. В українських перекладах простежується кілька способів відтворення метафори:

1) Повний переклад метафоричних одиниць застосовують у тому випадку, якщо у вихідній та цільовій мовах співпадають як правила сполучуваності, так і традиції вираження емоційно-оцінної інформації, вжиті у певній метафорі, як-от: *Their dim glow was aided only by a pale shaft of moonlight that filtered down through the expansive*

oculus in the ceiling and illuminated the room's most startling feature <…> [10:28]. – Їхнє тьмяне мерехтіння, до якого додавався лише блідий стовп місячного сяйва з широкого круглого вікна у стелі, освітлювало найдивовижніший предмет цього приміщення <…> [13:30]. Передусім у такий спосіб відтворюються клішовані метафори з прозорою семантикою: *<…> the faint outline of the SMSC nestled in the trees off the highway to his right [10:53] – <…> удалині невиразні обриси Центру технічної підтримки Смітсонівського музею, що гніздився посеред дерев [13:55]*

2) одавання / опущення. Один і той самий образ у двох мовах може мати різний ступінь експлікації. Це призводить до необхідності додавати або вилучати слова, що створюють його. Цікаво відзначити, що при перекладі українською мовою переважає додавання слів, що підтверджує думку про те, що українська мова більш експліцитна, ніж англійська. Наприклад: *"For me?" Langdon's blue eyes looked anxious and uncertain. Anderson held out the phone. "It's the CIA's Office of Security." [10:69] – Мені? – У блакитних очах Ленґдона з'явився розгублений та занепокоєний вираз. Андерсон подав йому телефон.– Це з відділу безпеки ЦРУ [13:72].*

3) Заміщення образу вихідної мови стандартним образом цільової мови. У таких випадках перекладач воліє передати думку автора за допомогою образу, більш властивого цільовій культурі та відмінного від вихідної. Вибір такої стратегії перекладу здійснюється за наявності розбіжностей у метафоричних картинах світу двох мов, тобто за відсутності в цільовій мові метафоричної моделі, що збігається за складом концептів з мовою вихідною. У романі «Код да Вінчі» ("The Da Vinci Code") загальновживану метафору "*the sun sank"* перекладено її нейтральним відповідником, як-от: *Outside the window the sun sank, but Langdon could still make out the slender silhouette of the world's largest obelisk, rising on the horizon like the spire of an ancient gnomon [11:46] – Сонце за вікном літака вже сіло, та професор і досі міг розгледіти в сутінках тендітний обрис найбільшого у світі обеліска, що здіймався на обрії, неначе шпиль древнього сонячного годинника [14:47].* У Д. Брауна сонце зображено як корабель, що потонув (sank), проте в українському варіанті маємо вже зовсім інший образ, де сонце зображено як живу істоту (сісти).

4) Зустрічається в україномовних перекладах і досить рідкісний спосіб відтворення метафори за допомогою іншої (близької за значенням) метафори, як-от: *Bellamy's gaze shot back up to Sato, whose soul from their first meeting, burned with fires it had never before [10:62]. – Беламі стрільнув очима на Сато; в душі її спалахнуло невідане доти полум'я [13:62].* У поданому вище прикладі перекладачеві, напевне, видалося недостатнім простий переклад метафори, тому він вдається до розгортання оригінальної метафори у близьку їй за значенням. В основі авторської метафори *"whose soul from their first meeting, burned with fires it had never before known"* лежить концепт "душа – це щось, що горить". Під час перекладу "*в душі її спалахнуло невідане доти полум'я"* з'являється абсолютно нова концептуальна метафора "почуття – це полум'я". Отже, перекладач змінив не лише вербальну сторону образу, але і сприйняття метафори.

5) Переклад метафори за допомогою порівняння зі збереженням образу наочно показано у наступному прикладі, де метафора *simmering black eyes* трансформувалась у порівняння, як-от: *Robert Langdon suspected he was probably not the first to mistake Sato for a man on the phone, but the director was still glaring at him with simmering black eyes [10:86]. – Роберт Ленгдон здогадався, що він, мабуть, був не першим, хто по телефону прийняв її за чоловіка; директор і досі не спускала з нього суворого погляду, з її чорних очей неначе іскри сипалися [13:89].*

6) Відтворення метафоричного образу шляхом вилучення переносного значення. Вилучатися може лише образний компонент – і тоді метафора перекладається необразним ситуативним відповідником. Відтворення метафоричного образу шляхом вилучення переносного значення можна простежити у метафорах "*their eyes locked", "the sounds of the song departed"* та їх перекладах "*їхні погляди зустрілися*", *"зникли пісенні звуки*". Як бачимо, образність оригіналу втрачено шляхом вилучення лексеми "*locked",* "*departed*" і заміни їх на нейтральні дієслова "*зустрілися*", "***з**никли*". *"Dad!" Their eyes locked for one terrifying second. Then the bottom dropped out [10:76]. – Татку! На якусь швидкоплинну лячну мить їхні погляди зустрілися. А потім дно ліфта провалилося [13:78]. Tonight, however, he sensed a foreboding solemnity in the Temple Room, the sounds of the song departed, and his mind began replaying all the dire*

warnings he had been given on his journey <…>, [10:143]. – Однак цього вечора йому здалося, що у Храмовій залі витає якась лиховісна урочистість, зникли пісенні звуки, тож почав подумки прокручувати всі зловісні застереження, мовлені йому під час подорожі <…>, [13:145]

7) Згортання метафори до пояснення її значення; при цьому в перекладі неминуче редукується емотивний компонент метафоричного образу, зникає "перебільшення" (an element of exaggeration), властиве метафорі. Цікаво простежити "загасання" метафоричного образу на наступному прикладі: *Despite Langdon's six-foot frame and athletic build, Anderson saw none of the cold, hardened edge he expected from a man famous for surviving an explosion at the Vatican and a man hunt in Paris [10:165]. – Попри височенний зріст Ленґдона та атлетичну статуру, Андерсон не побачив у ньому нічого жорсткого та "крутого" – як можна було очікувати від чоловіка, що пережив вибух у Ватикані та погоню в Парижі [13:168].* У цьому випадку утрата метафоричного образу є наслідком об'єктивних розбіжностей у граматичних структурах української та англійської мов.

8) Заміна на рівні лексичного оформлення. До цієї групи прикладів увійшли випадки, коли одна і та сама метафора (метафорична взаємодія одних і тих самих концептів) реалізована за допомогою слів різної семантики, як-от: *A blanket of white fog crept across the runway, and Langdon had the sensation he was stepping into a marsh as he descended onto the misty tarmac [12:26]. – Понад смугою повзли пасма зимового туману, то ж коли Ленґдон зійшов на білу ковдру, що вкрила гудронове покриття летовища, то йому здалося, наче він ступив на болото [15:27].* Очевидно, такий результат дослідження можна пояснити тим, що перекладач має адаптувати використані автором оригіналу засоби створення оригінального образу до умов іншої мови з метою відтворення художності даного образу.

9) Заміна на рівні морфологічного оформлення, тобто використання слів, які мають подібне лексичне значення, але відносяться до іншого лексико-граматичному класу або мають інші граматичні значення: *The chamber had fallen deathly silent, and he could feel all of the witnesses watching him, waiting for him to take his*

final oath and join their elite ranks [10:30]. – У кімнаті запала мертва тиша, і він фізично відчув на собі погляди свідків-братчиків, що чекали, коли він прийме завершальну присягу і приєднається до еліти [13:33].

10) Заміна на рівні синтаксичного оформлення, тобто зміна синтаксичного типу речення, пов'язана з перекладом метафори, наприклад: *One of the detained witnesses, a tall, dark-haired man in a tweed sport coat, was trying to break away from the group to speak to the chief. The man was currently in a heated discussion with the guards [12:49]. – Один із затриманих свідків, високий темноволосий чоловік у спортивній твідовій куртці, намагався вийти з оточення, щоб поговорити з шефом. Він саме про щось жваво сперечався з охоронцями [15:51]. The jacquard bathrobe hanging on his bedpost bore the monogram[12:25] На жакардовому халаті, перекинутому через спинку ліжка, він побачив монограму [15:16].*

Результати проведеного дослідження показали, що під час перекладу метафор перекладачі у більшості випадків вдаються до збереження образу (76,6 %). Це можна пояснити, з одного боку тим, що схема думки, котра породжує метафоричні значення, концептуальна складова процесів метафоризації має схожі риси в двох мовах, тобто метафоричні картини двох мов частково збігаються. З іншого боку, перекладач вдається до збереження образу для того, щоб якомога точніше передати індивідуальність авторського стилю в тих випадках, коли метафора заснована на контекстуальному "живому" образі, носить експресивний, художній характер. У низці випадків перекладач обирає принципово іншу стратегію перекладу художньої метафори – відмова від збереження авторського образу. До цієї групи ми віднесли випадки, в яких перекладач використовує зовсім інший образ (реметафоризація) – 13,7 % або відтворює авторський образ "за змістом" (деметафоризація) – 9,7 %.

З точки зору наявності / відсутності семантичних та структурних перетворень під час перекладу метафори збереження образу здійснюється кількома способами. З одного боку, перекладач часто в цілому зберігає як лексичне, так і граматичне (морфологічне і синтаксичне) оформлення вихідної метафори, тобто вдається до так званого повного перекладу. З іншого боку, образ в перекладі можна зберегти й при розбіжностях в його лексичному оформленні. Так,

найпоширенішим прийомом перекладу метафори є заміна на рівні лексичного оформлення (62,8 %). Такий результат дослідження, очевидно, можна пояснити тим, що перекладач має адаптувати використані автором оригіналу засоби створення оригінального образу до умов іншої мови з метою відтворення художності даного образу. Досить поширеним прийомом перекладу метафор є часткова зміна семантики метафоричного виразу за рахунок додавання до його складу лексичних елементів або їх вилучення (27,7 %). Найменш поширеними прийомами перекладу метафори є заміни на рівні граматичного (морфологічного або синтаксичного) оформлення (9,5 %). Вважаємо, що зазначені класифікації прийомів перекладу метафорики з рекомендаціями про збереження, додавання чи пропущення метафори, зорієнтовані на текстовий рівень, де перекладач має враховувати картину подій, свідком і учасником яких був автор та, у разі необхідності, домальовувати за автора пояснювальні штрихи, вводити в текст підказки читачеві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Казакова Т. А.* Практические основы перевода. English-Russian = Translation techniques. EnglishRussian [обл. загл.] / Тамара Анатольевна Казакова. – СПб. : СОЮЗ, 2000. – 319 с. 2. *Казакова Т. А.* Теория перевода – лингвистические аспекты / Т. А. Казакова. – М. : Флинта, 2003. – 235 с. 3. *Рецкер Я. И.* Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 2004. – 216 с. 4. *Федоров А. В*. Основы общей теории перевода. Лингвистические проблемы / А. В. Федоров. – СПб. : Филол. ф-т СПб. ГУ, 2002. – 416 с. 5. *Корунець І. В.* Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підручник] / Корунець І. В. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 448 с. 6. *Некряч Т. Є.* Через терни до зірок : труднощі перекладу художніх творів : [навч. посіб. для студ. переклад. ф-тів ВНЗ] / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 195 с. 7. *Романюга Н. В.* Відтворення метафоричної образності при перекладі української прози англійською мовою (на матеріалі оповідання В. Винниченка “Голод”) / Романюга Н. В. // ВІСНИК Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка (38). – Житомир, 2008. – С. 217–220. 8. *Newmark P*. About Translation / Peter Newmark. – Clevedon (England) : Philadelphia Multilingual Matters,1991. – 184 p. 9. *Newmark P.* Approaches to Translation / Peter Newmark. – Oxford : Prentice Hall, 1981. – 200 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Brown D*. The Lost Symbol / D. Brown. – New York : Doubleday, 2009. – 538 p. 11. *Brown D.* The Da Vinci Code / D. Brown. – London : Penguin Books, 2004. – 478 p. 12. *Brown D*. Angels and Demons / D. Brown. – New York : Popular Library, 2006. – 527 p. 13. *Браун Д.* Втрачений символ / Д. Браун ; [пер. з. англ. В. Горбатька]. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2011. – 608 с. 14. *Браун Д.* Код да Вінчі / Д. Браун ; [пер. з. англ. А. Камянець]. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2006. – 542 с. 15. *Браун Д*. Код да Вінчі / Д. Браун ; [пер. з. англ. А. Камянець]. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2006. – 542 с.

© Кондратьєва О. В.

KORBOZEROVA N. M.
Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

LA SITUACIÓN CULTURAL Y LINGÜÍSTISTICA DE LA PENÍNSULA IBÉRICA EN LA EDAD DE LOS METALES

У статті проаналізовано культурну й мовну ситуацію на Іберійському півострові бронзової доби.
Ключові слова: Іберійський півострів, Альмерійська культура, місця поховання, бронзова доба, цивілізація, Близький Схід, Середземне море.

В статье исследована культурная и языковая ситуация на Иберийском полуострове бронзового века.
Ключевые слова: Иберийский полуостров, Альмерийская культура, места захоронения, бронзовый век, цивилизация, Ближний Восток, Средиземное море.

En el artículo se analiza la situación cultural y lingüística en la Península Ibérica en la Eded de Bronce.
Key words: Península Ibérica, cultura almeriense, lugar de enterramiento, Edad de Bronce civilización, Medio Oriente, Mediterráneo.

Cuando el Neolítico se desarrollaba y adquiría una gran plenitud en Europa, en el Oriente Próximo se inició el aprovechamiento del cobre como material empleado para la fabricación de útiles herramientas y armas. Con ello se creaba un puente hacia los futuros descubrimientos y al uso de los metales.

El período que transcurre desde la aparición del cobre hasta la era del Bronce se conoce con el Eneolítico, que en España viene representado por diversos pueblos que vivieron en el Sur, región desde la que expandirá el desarrollo técnico.

El yacimiento de Los Millares, en Almería, que data del año 2.340 antes de Cristo, es el más conocido. Era un pueblo fortificado con una muralla, con casos circulares y una importante necrópolis, de sepulturas colectivas, donde se encontraron diversos objetos de ajuar funerario y de carácter ritual.

La cultura de los Millares está enclavada dentro de las culturas megalíticas, que alcanzará su máximo esplendor en las grandes construcciones, como menhires, dólmenes y alineamientos de piedra, del Romeral y Menga, en Antequera, provincia de Málaga.

En muchos yacimientos eneolíticos apareció una cerámica peculiar, conocida con el nombre de campaniforme, por la forma de campana que

© Корбозерова Н. М.

tiena sus vasijas. Estaba fabricado con barro negro con bandas paralelas, sobre las que se fijaba pasta blanca antes de la cocción, la cual quedaba perfectamente adherida tras salir del horno. Esta cerámica, que se extendió por toda Europa, tuvo al parecer sus orígenes en el área de Guadalquivir. Este pueblo desarrolló una técnica metalúrgica, pues llegó a fabricar puñales de cobre y puntas de lanza, además de adornos de oro.

La importancia del fuego, el rayo, el sol, el agua y la exaltación de la fecundidad, existente ya en el Paleolítico, originará un importante y extendido culto a la diosa Madre, garantía de la fertilidad de los campos y de la fecundidad no sólo del ganado, sino también de las familias, que con la nueva estructura de producción requieren más brazos para labrar las tierras y el cuidado de los animales. La cultura almeriense es una muestra del paso del Neolítico al Bronce. En varios puntos de la provincia de la Almería, en el Gárcel y Tres Cabezos, principalmente, hay cabañas circulares. El núcleo de los Millares se destaca por sus construcciones megalíticas, con su entorno amurallado.

La presencia de la diosa de la fertilidad en tumbas megalíticas se ha querido interpretar, según algunos autores, como una vinculación de la divinidad representada en las pepresentada en las pequeñas estatuillas con la idea de resurrección.

En este terreno religioso se destaca el profundo significado de la muerte para el hombre neolítico; seguramente estaba ligada, por similitud con los ciclos naturales, a la idea de regeneración. Los ritos de enterramiento están dotados de una solemnidad y grandiosidad testimoniada por esos impresionantes monumentos megalíticos formdos por voluminosos bloques de piedra.

El enterramiento de la cueva en los Murciélagos, de Zuheros, en Córdoba, se ha interpretado como un sepulcro “matriarcal” al ser enterrado el cuerpo con toda una corte de servidores varones alrededor. Este aspecto indicaría que en el Neolítico de la península Ibérica existían las mismas ideas de culto a la fecundidad propias de la cultura neolítica de Oriente. En dicho enterramiento se encontró una pieza excepcional: una diadema de oro.

Los menhires son unas piedras largas, clavadas verticalmente en el suelo, que pueden aparecer aisladas o en conjunto, dando lugar en este caso a los alineamientos, formados por menhires dispuestos en hileras paralelas que llegan a alcanzar, en algunos casos, una longitud superior a

los tres kilómetros: el agrupamiento puede realizarse también en forma de círculo, originando los llamados *cromlechs*, vinculados al culto del Sol.

Existen diversas interpretaciones de la misión de los menhires de sepulturas; para otros estarían destinados a fijar las almas de los muertos. Finalmente, otros investigados, basándose en la observación da las denominadas estatuas menhires, frecuentes en el sur de Francia, sostienen que podrían ser la representación de un dios o quizá un sacerdote con poderes mágicos.

El hombre conocía la existencia de los metales, pero no tenía los medios adecudos para su explotación. Los primeros avances en este campo se produjeron en la Anatolia, Turquía, hace más de 5.000 años. El primer metal que se descubrió y que se trató fue el cobre.

Al principio, con una piedra se machacaba este mineral, hasta dejarlo liso. Luego se fundía y se volcaba en moldes, de tal forma que se creaban utensillos e instrumentos. En torno al año 3.000 a.C. se extendió por la península Ibérica el uso de los metales; el cobre, primero, y el bronce, más tarde, a la vez que se perfeccionaba el tallado de las piedras. Progresivamente se fue consolidando la agricultura y el pastoreo.

La cultura del metal abre diferencias incluso en las regiones de la península: el pastoreo se concentra en el norte y los cultivos, en el sur. A partir del año 1.700 a.C. se consolidan la civilizaciones del Levante que conocen los metales. La cultura de El Algar, en Almería, y el denominado bronce valenciano poseen diversidad de matices y diferencias, sobre todo en los aspectos funerarios.

El descubrimiento de los metales tuvo su punto cumbre al aparecer el bronce. La aleación del cobre con el estaño dio origen al bronce, un metal mucho más duradero y fuerte que supuso un gran avance para los primeros pueblos que poseían el secreto de la aleación. Se produjeron cambios signicativos en las migraciones indoeuropeas. En la península a través de los Pirineos, penetraron tribus procedentes del centro de Europa, para establecerse en Catalunia y en el Levante. Corrían los siglos X y IX antes de Cristo. Llegaron de Francia, Italia y Suiza y dieron vida a la cultura de los Campos de Urnas, por la estructura característica de sus necrópolis. Posteriormente, entre los siglos IX y VI antes de Cristo, llegan nuevas oleadas indoeuropeas. Éstas se internarán hacia la Meseta.

© Корбозерова Н. М.

Es significativa la llamada civilización de Tartessos, que al parecer colonizó el valle del Guadalquivir. Este pueblo gozó de un amplio abanico de actividades económicas y de una incipiente organización política de tipo monárquico. Su cultura se ha convertido en un mito legendario. Supuestamente se ubicó en Andalucía y en Cartagena, con un centro capitalino importante en torno a Huelva y Cádiz. Los textos clásicos grecolatinos hablan de Tartessos como un país fértil, con toda clase de frutos, con abundancia de minerales: oro, plata, estaño, etc. y excelente ganado. Pudo desaparecer hacia el siglo VI antes de Cristo, al entrar en la península los cartagineses y perder su influencia los griegos.

La verdadera revolución llegó con la obtención del hierro, cuya abundancia permitió que se expandiera rápidamente entre las distintas culturas. Al principio sólo se creaban utensillos y adornos, pero luego se aplicó a la contrucción de las armas y de los instrumentos agrícolas, como el arado. Los iniciadores de la fabricación de armas de hierro furon los pueblos de Oriente Medio.

A partir de este período, se produjeron en la península mezclas y diferencias culturales de gran diversidad entre las zonas orientales y meridionales, influidas por las colonizaciones procedentes del Mediterráneo, que permitieron una entrada más rápida de los avances logrados gracias a los metales.

La utilización del hierro para la fabricación de herramientas proporcionaba a éstas una mayor dureza y resistencia. Esta resistencia convirtió al hierro en un mineral ideal para la fabricación de armas. La mayor abundancia de mineral de hierro en la corteza terrestre le convierte en una materia accesible y económica.

Otro arte avanzado en esta época se deriva del surgimiento de la orfebrería. La utilización del oro y de la plata para los adornos se hizo muy común. Se aprendió así el arte de la joyería, con el uso de metales y piedras preciosas. La ornamentación era muy usada en las armas. El comercio en el Mediterráneo permitió la expansión e intercambio de los metales entre las primeras civilizaciones.

La mayor demanda de materias primas, como los metales, fomentó el intercambio entre comunidades que se hallaban bien situadas en las rutas comerciales, lo que propició la acumulación de riquezas. Los trabajos en oro constiuyeron verdaderos símbolos políticos que reflejan el poder de sus propiedades.

КРЕМЗИКОВА С. Ю.
Донецький національний університет

ВИДОВІ КОРЕЛЯЦІЇ ВЕРБАЛІЗОВАНИХ СИТУАЦІЙ АКТИВНОЇ ДІЇ У ДИСКУРСАХ СТАРОФРАНЦУЗЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті досліджуються видові особливості вербалізації ситуацій активної фізичної дії у дискурсах старофранцузького періоду. Головну увагу приділено аналізу префіксальних словотвірних рядів дієслів, їх семантичним кореляціям при репрезентації різних етапів батальних дій.

Ключові слова: старофранцузький період, вербалізована ситуація, категорія дієслівного виду, словотвірний ряд, дискурс.

В статье исследуются аспектуальные особенности вербализации ситуаций активного физического действия в дискурсах старофранцузского периода. Особое внимание уделено анализу префиксальных словообразовательных рядов глаголов, их семантическим корреляциям при репрезентации различных этапов батальных ситуаций.

Ключевые слова: старофранцузский период, вербализованная ситуация, категория вида глоагола, словообразовательный ряд, дискурс.

The article deals with the aspect features of the verbalized physical action situations in the Old French discourses. The special attention is given to the analysis of prefix word-formation ranks of verbs, their semantic correlations at a representation of various stages of battle situations.

Key words: the Old French period, verbalized situation, verbal aspect, derivational series, discourse.

У лінгвістичних розвідках останніх років звертається увага не тільки на співвідношення смисл – форма, а й на встановлення відношення концептуальної структури до денотата, висловлення до ситуації як фрагмента дійсності. На думку Р. Барта, доки висловлення не включене до будь-якої ситуації, воно щодо дискурсу має тільки пропозиційну функцію; щоб перетворити таку функцію у пропозицію, необхідно піднести її до нового рівня – рівня ситуації. З іншого боку, доки ситуацію не актуалізовано в будь-якому висловленні її не існує, оскільки реальна дійсність та модель ситуації не становлять одне й те саме [1:460]. Ситуація, яка вербалізується через висловлення, може представляти дію, подію, процес чи стан. Структура висловлення визначається функціями або відношеннями між його елементами.

Взаємозв’язок та взаємозумовленість валентності дієслівного предиката та синтаксичної структури речення пояснюються

© Кремзикова С. Ю.

структурою об'єктивної дійсності. Існують різні типи класифікації предикатів, до більшості з них входять предикати дії, предикати процесу, предикати стану, предикати діяльності. Головний клас предикатів становлять дії, які характеризуються найповнішим набором граматичних категорій, а також багатоактантністю, широкою сполучуваністю, великим словотвірним потенціалом та розгалуженою полісемією. Основною опозицією у класифікації дієслів є опозиція дій та станів, або акціональних та статальних дієслів. Оскільки дія імплікує мету, то для неї характерні обставини, які не притаманні стану.

Реальна предметна ситуація може інтерпретуватися в акті мовленнєвої діяльності. У будь-якому дискурсі відбувається пряма чи непряма репрезентація структури реальної предметної (референтної) ситуації: проводиться ідентифікація об'єктів та відношень, притаманних даній ситуації, приписуванням певних ознак. Акт референції робить ситуацію об'єктом дискурсивної дії. Одиницею, що слугує виміром знання щодо дії в когнітивному та лінгвістичному релевантних процесах, виступає пропозиція. Пропозиція розуміється як поняття про клас ситуацій у вигляді узагальненої схеми відношень між предикатом та аргументами поза конкретною їх віднесеністю до будь-якого місця або часу. Вона передує формуванню предикативності, для якої просторово-часова віднесеність є обов'язковою [2:209]. Вважається, що когнітивний образ предметно-референтної ситуації спирається на знання про предмет, які випливають із попереднього досвіду та вірогідності прогнозування. Такий образ може бути представлений у вигляді моделі – деякої базової структури репрезентації знань про предметно-референтну ситуацію. Мовні знаки слугують упорядкуванню реалій за понятійними категоріями, які не притаманні суті та природі речей, відбивають поняття зовнішнього світу, упорядковують предмети та поняття у відповідності з тим, що називають "принципом подвійного структурування" [3:121–122]. Структурування першого рівня передбачає утворення категорій шляхом абстрагування та встановлення ієрархії між ними. Одним із його етапів є представлення категорій (множини, однини, особистості, якості, кількості, посесивності, детермінації, та ін.) як мовних універсалій, що не присутні в кожній мові водночас, не

© Кремзикова С. Ю.

відзначаються однаковими формальними структурами, але утворюють численні можливі структури, у межах яких кожен елемент посідає своє місце. Завдяки структуруванню другого типу, що має внутрішній характер, мова виступає у вигляді багаторівневих мереж залежностей.

Традиційно в лінгвістичній літературі поняття дії асоціюється з дієсловом та його семантичними типами і категоріями. Дієслово розглядається як конструктивне ядро, організаційний центр речення, як така частина мови, що відбиває певний пласт людського досвіду. Воно тлумачиться як "мовна форма, яка передає певний ментальний зміст і має у внутрішньому лексиконі людини своє власне вербальне і невербальне уявлення, свою репрезентацію" [4:439]; як лексема, що концептуалізує певний фрагмент позамовної дійсності співвіднесеної з "концептом ситуації", який включає певний набір учасників [5:52]. За допомогою дієслова мовець концептуалізує певний фрагмент позамовної діяльності, зводячи його до "концепту ситуації", який включає окреслений набір учасників. Одне й те саме дієслово концептуалізує різні ситуації, які втілюються в різних морфо-синтаксичних конфігураціях та розрізняються рангами учасників. Опис значення дієслова, в такому разі, проводиться як відновлення сценарію деякої типової ситуації з її учасниками, їхніми стосунками, подіями, що з ними відбуваються. Кожен учасник ситуації входить у тлумаченні (словниковій дефініції дієслова) до одного або кількох семантичних компонентів, що є семантичним обумовленням його ролі [6:135]. Потенціал дієслова відображає його статус як синтаксичного ядра реченнєвої структури, що визначає набір синтаксичних позицій (пов'язаних з дієсловом членів речення) і прогнозує способи їх морфологічного вираження. Семантичні позиції (або ролі) виконавця дії (агенса) та носія стану (пацієнса) визначаються як лівобічні, а інші позиції як правобічні. Це дає підставу тлумачити дієслівну валентність як опосередковану морфологічну граматичну міжрівневу категорію [7]. Дієслово-предикат, семантичний тип якого являє певну смислову структуру, відбиває типові відношення, типові ситуації. Ознаки дії, такі як активність, доцільність, об'єктність, інструментальність притаманні дієсловам, які означають активні цілеспрямовані дії, що

© Кремзикова С. Ю.

виконуються особою і спрямовані на об'єкт з метою його перетворення.

Категоріальні аспекти вербалізації сигніфікативної ситуації. Категоріальні аспекти, які характеризують висловлення в складі загальної ситуації, виступають у певному конкретно-мовному втіленні, що стосується не тільки засобів формального вираження, а й деяких аспектів змісту. Категоріальна ситуація є одним з проявів загальної сигніфікативної ситуації, "домінантної" за визначенням О. В. Бондарко [8:325]. Остання включає певний комплекс категоріальних ситуацій, зумовлених змістом висловлення та формальними засобами його відображення, що дає підставу розглядати її як аспект діяльнісної ситуації. Діяльнісні ситуації, що вербалізуються у дискурсі, характеризуються комунікативно спрямованими категоріями, зокрема категоріями часу, способу, особи, а також категоріальними аспектами персональності, однократності, ітеративності, тривалості. Вони пов'язані з окремими елементами висловлення і з висловленням у цілому. До когнітивно орієнтованих морфологічних категорій зараховуються, серед інших, категорії дієслівної валентності, дієслівного виду, іменникового числа, іменникового роду [9:31]. Наявність у загальній ситуації, яку відбиває висловлення, цілого комплексу аспектів, що відносяться як до царини мови, так і до царини мовлення, представляють основу вичленовування в загальній ситуації низки окремих аспектів, пов'язаних з тією чи іншою семантичною категорією.

Вербалізація батальної дії в дискурсах старофранцузького періоду. Діяльнісні ситуації, що вербалізуються в дискурсах старофранцузького періоду дієсловами батальної дії, розгортаються через структурно різні словозмінні, словотвірні та тематичні ряди, які формують парадигматичні проекції. Так, в епічних поемах, куртуазних романах, історичних хроніках репрезентуються батальні ситуації через реалізацію багаточленного словотвірного ряду з вихідним прототиповим дієсловом *batre*, який включає серію префіксальних дієслів:***V-re ---Préf¹-V¹, ---Préf²-V², ---Préf.³-Préf²-V³, --- Préf.*-V*.*** Вербалізаторами епізодів ситуації битви виступають одноосновні дієслова: *batre* 'бити' ***---****abatre* 'збити', 'звалити', 'вбити' ***---****rabatre* 'вдарити знову', 'відбити удар'; ***---****entre**abatre* 'збити один одного'; ***---****embatre* 'встромити …в', 'вбити у…'; ***---***

© Кремзикова С. Ю.

combatre ‘битися з ким-небудь’ ---*escombatre* ‘виборювати’, ‘здобувати’; ---*debatre* ‘битися люто, запекло’. Зазначимо, що більшість префіксів, окрім просторово-часових та кількісних значень, актуалізують аспектуальні значення інтенсивності, повторюваності, ітеративності, перфективності / неперфективності, цілісності / нецілісності дії, які з різних боків характеризують дію, що називає твірне дієслово.

Епічний дискурс, представлений поемами “Пісня про Роланда”, “Пісня про Аспремона”, “Пісня про Вільгельма”, “Коронування Людовіка”, “Іпомедон”, “Гормон та Ізембар”, як і інші давньофранцузькі дискурси (куртуазний, історичний, агіографічний), характеризується багаточленними словотвірними рядами, умотивованими дієсловами активної фізичної дії. Дієслова батальної та деструктивної дій, що вербалізують ситуацію протистояння, формують парадигматичні проекції, які відбивають видові аспекти дії. Нариклад:

а) двочленні ряди типу – V^1 ---*Pref.*^{1}- V^2

batre --- ***a***-*batre*
batre --- ***de***-*batre*
batre --- ***re-***-*batre*
batre --- ***com***-*batre*
batre --- ***em/en-***-*batre*
batre --- ***entre***-*batre*
batre --- ***es***-*batre*
batre --- ***contre***-*batre*
batre --- ***por***-*batre*
batre --- ***sor***-*batre*
batre --- ***tres-***-*batre*
batre --- ***for-***-*batre*

б) тричленні ряди – V^1 --- *Pref.*^{1}-V^2 --- *Pref.*^{2}-*Pref.*^{1}-V^3

batre --- *abatre* --- ***entre-***a-*batre*
batre --- *abatre* --- ***par-***a-*batre*
batre --- *abatre* **---** ***r***-a-*batre*
batre --- *combatre* --- ***es***-com-*batre*
batre --- *combatre* --- ***re-***com-*batre*
batre --- *contrebatre* --- ***re-***contre-*batre*
batre --- *em/enbatre* --- ***r-***em -*batre* .

© Кремзикова С. Ю.

Словотвірна продуктивність ядерного елемента батальної діяльнісної ситуації – дієслова ***batre***, характеризується його високою активністю у взаємодії зі словотвірними одиницями, зокрема префіксами, що супроводжується творенням нових вторинних дієслів. Репрезентація видових відтінків батальної дії, відбувається через вихідне дієслово *batre,* яке взаємодіє з префіксами й утворює низку префіксальних дієслів: *abatre* ‘збити, звалити, вбити’; *combatre* ‘битися з ким-небудь’; *contrebatre* ‘битися проти когось’; *entrebatre* ‘битися між собою’; *esbatre v* ‘збити, побити’; *debatre* ‘чинити опір, відбватися’; *embatre* ‘вбити, встромити, увіткнути’; *forbatre* ‘битися, побити’; *porbatre* ‘розбити, побити’; *rebatre*‘битися, бити знову’, ‘відбити(ся)’; *sorbatre* ‘бити(ся) надмірно’; *tresbatre* ‘бити(ся) сильно’. Наприклад: “*Ja ne voldroies por Amiens Qu'a lui te fusses conbatuz Si t'an iés tu molt debatuz*” (Charrette, 60); “*Et des galoz el cors l'anbat, Et fiert celui si qu'il l'abat*”; “*Et dïent qu'an ceste contree S'est uns chevaliers anbatuz Qui an mainz leus s'est conbatuz,*” (Charrette, 2306–2308); “*Que jusques es flans les anbatent. Si que andeus morz les abatent*”; “*Celui qui a lui se conbat Lors le fiert si qu'il li anbat L'espee molt pres de la teste*”; “*Si li dit: “Biax filz, car t'acorde A cest chevalier sanz combatre N'est pas ça venuz por esbatre*”; “*Molt vos oi de neant debatre! Fuiez! Si nos lessiez conbatre*” (Charrette); “*Que jusqu'es portes les anbatent, Assez an pranent et abatent.*” (Erec, 2233–2234). “Ses *haubers est ansanglantez, Mout est hurtez et debatuz:Bien i pert qu'il s'est conbatuz*” (Erec, 1156–1158).

Висока ступінь активності твірної основи виявляється у сполучуваності вихідного дієслова з двома префіксами і пояснюється необхідністю виділити, підсилити певні аспектуальні відтінки дії, інтенсифікувати процес. Так, префікс *par-,* поєднуючись із префіксальним дієсловом a*batre* (яке реалізує значення *напрям руху вниз + сильна фізична дія*) актуалізує нове значення повної завершеності дії – par*abatre* ‘розбити вщент, повністю’. Префікс *re-,* поєднуючись з умотивованими вже дієсловами (зокрема, *esbatre*, в якому префікс *es-* реалізує привативне значення “рух зсередини назовні”) надає новому дієслову значення інтенсифікації дії “знищення”, “вилучення” – **re*s****batre* ‘розбити вщент ще раз’; r*abatre* ‘збити, звалити’; re*combatre*

© Кремзикова С. Ю.

‘бити, битися знову’. Префікс *es*-, який має привативне значення “рух зсередини назовні, вилучення”, поєднуючись з префіксом *com*- (зі значенням “разом, вкупі”), реалізує значення “здобувати щось з протистояння, боротьби” – *escombatre* ‘виборювати, здобувати’. Префікс *entre*- реалізує значення зворотної дії і, корелюючи з префіксальним дієсловом *abatre*, підсилює значення *“напрям руху + сильна фізична дія”* значенням реципрокальності – entre***a****batre* ‘збити’, ‘звалити’, ‘вбити один одного’**.**

Ряди з вихідним дієсловом *joster,* які репрезентують батальні ситуації в епічному та куртуазному дискурсах, вербалізують позиції ітеративної дії, поєдинку, рукопашного бою: *joster* ‘битися близько’**---***entrejoster* ‘битися один з одним близько’; *---desjoster* ‘битися поруч’*; rejoster* ‘знову зійтися у битві’;*---ajoster* *---* des*ajoster* ‘зійтися на полі бою знову’*; ---forjoster /forsjoster* ‘сильно битися’. Словотвірний ряд: *V-er --- Préf.¹-V² --- P.p. --- N-ee /joster* ‘битися на списах’ *---ajoster* ‘зійтися на полі бою’ *---ajostee* ‘битва, сутичка’ формує парадигматичні проекції в епічному дискурсі, зокрема, в “Пісні про Роланда”.

Регулярними вербалізаторами епізодів батальної дії є префіксальні дієслова, утворені за моделями ***V¹ ---Préf¹V²; V¹ --- Préf²V³*** які, формуючи категоріальну ситуацію, реалізують аспектуальні значення різних способів (родів) дії: взаємозворотньої дії – *(s’) entreferir* ‘завдати удари один одному’*;* повторної чи зворотної дії – r*aferir* ‘вдарити знову, *referir* ‘вдарити знову’, ‘вдарити, відбити’, ‘повернути удар’; дії орієнтованої на іншу дію, її протидію – *contreferir* ‘відбивати’; *deferir* ‘вдарити, відбити’; інтенсивної деструктивної дії, граничної повноти її звершення – *esferir* ‘розбити’; *parferir* ‘розбити вщент, повністю’. Наприклад: *“Que si com eles vont et vienent S'antr'ancontrent et* ***s'antrefierent****, Ne tant reposer ne se quierent”* (Charrette, 149).

Отже, мовна репрезентація батальних ситуацій у дискурсах старофранцузького періоду відбувається за допомогою дієслів активної фізичної дії та дієслів деструктивної дії, які корелюють між собою та реалізують (за допомогою парадигматичних проекцій та синтагматичних зв’язків) картини битви. Певну частину їх становлять серії дієслів одного тематичного ряду, словотвірні ряди вторинних префіксальних формувань від вихідного дієслова, які

© Кремзикова С. Ю.

вказують на додаткові ознаки дії, зокрема відтворюють видові її аспекти – повторюваності, інтенсивності, ітеративності, перфективності / неперфективності, цілісності / нецілісності. Компонентами вербалізованої батальної ситуації виступають і ланки словотвірного багатоланкового ряду, до якого входять суфіксальні похідні іменники, що називають процес, опредметнену дію, її результат (конкретний чи абстрактний), діяча, засіб, знаряддя, предмет – об'єкт пошкодження тощо. Високою регулярністю функціонування у старофранцузьких дискурсах (епічному, куртуазному, історичному, агіографічному) відмічена група акціональних дієслів *batre* 'бити', 'битися'; *combatre (se)* 'битися з кимось'; *joster* 'битися близько'; *ajoster* 'починати битву, сутичку'; *ferir* 'вдарити, нанести удар' та інші, які характеризуються загальною архісемою: "активно діяти / протидіяти", "фізичною дією протистояти іншому". Вони репрезентують ситуацію протидії певної кількості осіб та корелюють з групою дієслів деструктивної дії: *destruire, desfaire, desconfire, ocire* / 'зруйнувати', 'знищити', 'розбити', 'вбити', що включають до своєї семантики потенційні семи "битися", "бити когось", "наносити удари", "лишити життя".

Систематичний опис сполучувальних можливостей дієслів батальної дії приводить до певних висновків стосовно структури діяльнісної ситуації, яку вони вербалізують. Семантичними компонентами діяльнісної ситуації фізичної (батальної) дії є компонент "діяльність", який тлумачиться через предикат "діяти" – "N діє так, що X стає X^1 (робить щось з …)" і вербалізується через низку дієслів деструктивної батальної дії. Семантичний актант X – "суб'єкт дії" / агенс обумовлений ознакою предиката "діє". Такий компонент свідчить про наявність діяльності і є загальним для дієслів фізичної батальної дії. Компонент "перехід", "зміна об'єкта" відбиває обов'язкову для фізичної дії складову переходу об'єкта до нового стану. Елемент каузації дії – "зміна, яку відчуває X, коли стає X^1, є наслідком дії N". Компонент "контакт" необхідний у даній ситуації, оскільки йдеться про фізичну дію, яку N застосовує до X. Компонент "намір" пояснює той факт, що N діє за власним бажанням – "N робить щось з X, оскільки хоче, щоб мав місце перехід X до нового стану". Компонент "єдності часу" – "діяльність N та зміна X на X^1 відбувається в одному й тому часовому

© Кремзикова С. Ю.

інтервалі". Компонент "єдності місця" вказує на те, що N та X знаходяться в одному й тому ж місці. Аналіз батальної ситуації свідчить про те, що виходячи з характера діяльності, суб'єктом дії є людина, однак наявність компонента "контакт" робить можливою появу компонента "інструментальний засіб", "зброя" як керованого людиною виконавця дії. Наявність у семантичній структурі ситуації компонента "об'єкт дії" вказує на зв'язок акціональності та перехідності. Сценарій денотативної батальної дії розгортається як послідовність епізодів, які представлено у певній мовній упаковці, згідно з потребами системи мови. Розчленування сценарію на ситуації приводить до відбору певних пропозиціональних структур (суджень), які визначають різні аспекти ситуації, втілених у нетотожні мовні форми окремих граматичних та словотвірних категорій. Вербалізація діяльнісних ситуацій відбувається через акціональне дієслово, що називає батальну дію, похідні одноосновні дієслова, які відтворюючи різні аспекти батальної дії, представляють її (дію) як конкретну динамічну чи статичну сутність.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р.* Лингвистика дискурса / Ролан Барт ; [пер. с франц. С. Зенкина] // Система моды. Статьи по семиотике культуры. – 2004. – С. 456–462. 2. *Алефиренко Н. Ф.* Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Наука, 2005. – 416 с. 3. Ажеж К. Человек говорящий. Вклад лингвистики в гуманитарные науки / Клод Ажеж ; [пер. с франц.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с. 4. *Арутюнова Н. Д.* Логический анализ языка. Избранное 1988– 1995 / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Индрик, 2003. – 696 с. 5. *Падучева Е. В.* Динамические модели в семантике лексики / Елена Викторовна Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 607 с. 6. *Мельчук И. А.* Опыт теории лингвистических моделей "смысл-текст" / И. А. Мельчук. – М. : Наука, 1974. – 314 с. 7. *Загнітко А. П.* Теорія сучасного синтаксису / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с. 8. *Бондарко А. В.* Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка / А. В. Бондарко. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с. 9. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с. 10. *Charrette* : Chrétien de Troyes. Le Chevalier de la Charrette (Lancelot). Edition du texte par K. D. Uitti. – Paris : Bordas, 1989. – 7134 octosyllabes. –150 p. 11. *Erec* : Chrétien de Troyes. Romans. Erec et Enide. Edition et traduction de Jean-Marie Fritz, d'après le manuscrit BN fr. 1376. – P. : Librairie Générale Française, 1994. 12. *Кремзикова С. Ю.* Словотвір та дискурс: діяльнісні ситуації у старофранцузькій мові : [монографія] / Світлана Юхимівна Кремзикова. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2010. – 512 с. 13. *Rol.* : La Chanson de Roland / éditée par G. Moignet. – [2-e éd. revue et corrigée]. – Paris : Bordas, 1971.

© Кремзикова С. Ю.

КУЛЬЧИЦЬКИЙ В. І.
Національний авіаційний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОБУДОВУ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СЛОВОТВОРУ

(на матеріалі сучасної німецької мови)

У статті досліджується система словотворення сучасної німецької мови у структурно-семантичному, функціональному, номінативному та комунікативному вимірі шляхом аналізу новоутворених похідних слів, не зафіксованих словниками, а також словотвірні одиниці з прозорою семантикою, що позбавлені лексикологічних нашарувань.
Ключові слова: словотвір, новотвори, номінація, комунікація, функція, модель, семантична категорія, текстотворення.

В статье исследована система словообразования современного немецкого языка в структурно-семантическом, функциональном, номинативном и коммуникативном измерении путем новообразованных производных слов, не зафиксированных словарями, а также словообразовательных единиц с прозрачной семантикой, лишенных лексикологических наслоений.
Ключевые слова: словообразование, новообразования, номинация, коммуникация, функция, модель, семантическая категория, текстообразование.

In the article the word-formation system of the Modern German language in structural and semantic, functional, nominative and communicative dimensions is investigated by means of innovative derivatives, not recorded in the dictionaries. In addition, the system of word-formational units with pellucid semantics, lacking in lexicological layers.
Key words: word-formation, word innovations, nomination, communication, function, model, semantic category, text-formation.

Актуальність цього дослідження визначається відсутністю комплексного аналізу нагромадженого теоретичного та практичного доробку в теорії словотвору сучасної німецької мови з урахуванням номінативних і комунікативних аспектів функціонування мовних одиниць, динамічного аспекту синхронного словотворення та процесів авторського і оказіонального творення нових словотвірних одиниць.

Метою статті є висвітленн номінативних та комунікативних функцій німецького словотворення в процесах мовленнєвої діяльності.

Об'єктом дослідження є словотвірна система сучасної німецької мови у всьому розмаїтті її способів і моделей та в розрізі всіх частин мови. **Предмет** статті – новотвори, оказіональні та авторські слова, не зафіксовані словниками сучасної німецької мови в розрізі всіх частин мови, способів та моделей словотворення, що відображають активні і динамічні аспекти функціонування словотворчих процесів.

У попередньому викладі неодноразово вказувалося на необхідність

© Кульчицький В. І.

багатоаспектного аналізу системи словотворення, комплексного підходу до словотворчих явищ і процесів. Поліфункціональність та багатоаспектність словотворення вимагають саме такого підходу, бо лише за цієї умови можна досягнути такого наукового відображення цієї мовної підсистеми, яке відображає її у всій повноті проявів, не лише як арсенал наявних засобів номінації, здатний розвиватися і поповнюватися завдяки існуванню словотоворчих правил і моделей, норм сполучення між словотворчими компонентами, а й як процес творення нових мовних одиниць у процесі мовлення, як засіб організації мовленнєвих структур, тематичного і рематичного членування тексту, забезпечення зв'язності і когезії текстових відрізків і цілісних текстів. За такого підходу словотворча система розглядається не лише у її статиці, а й у динаміці творчих комунікативних процесів, що розгортаються у нас на очах, не лише в нормативному, а й в оказіональному аспекті, як засіб індивідуальної мовленнєвої творчості, образності, метафоричності, мовного новаторства. Все це є актуальним завданням теорії словотвору сучасної німецької мови, але залишається ще маловивченим, або ж вивченим лише епізодично, у зв'язку із аналізом окремих словотворчих моделей чи засобів словотворення. Повне висвітлення цієї проблематики в рамках одного дослідження виходить за рамки окремо взятої дисертації, однак ми робимо спробу окреслити деякі важливі напрямки такого багатоаспектного підходу, причому не обмежуємося при цьому ані якоюсь словотворчою моделлю, ані конкретним способом словотворення, ані словотворенням у межах окремо взятої частини мови. До аналізу залучаються всі способи та моделі словотворення безвідносно до їхньої належності до тої чи іншої частини мови. Це забезпечує широку фактичну і фактологічну базу і відкриває широкі можливості для виявлення творчого потенціалу словотворчої системи сучасної німецької мови в цілому.

Основоположні теоретичні поняття трактуються згідно з загальноприйнятими та уточненими дефініціями, які побутують у сучасній лінгвістичній теорії. Зокрема, функція мови/мовлення, окремого фрагмента мовної системи чи лінгвістичної одиниці визначається як цільова призначеність, зумовленість чи спрямованість цих єдностей або елементів, спричинена потребами номінації та комунікації [1; 2]. Номінація розглядається як процес позначування, найменування предметів та явищ навколишньої дійсності мовними засобами [3].

© Кульчицький В. І.

Комунікація трактується як складний процес, що виростає із взаємодії таких чинників:

1) суб'єкт – мовець або автор письмового тексту;
2) об'єкт – реципієнт або адресат;
3) мовленнєва діяльність;
4) мета, комунікативний намір (інтенція) автора вислову;
5) комунікативна компетенція суб'єкта та об'єкта спілкування;
6) продукт – текст [4; 5].

Мовленнєва діяльність полягає в усвідомленні мотиву, плануванні конкретних цілей та їх можливих реалізацій, визначенні конкретних завдань та шляхів їх розв'язання, в осмисленні та розробці програми конкретних дій, виконанні цих дій з урахуванням програми та в контролі за результатами їх виконання [6]. Текст вважається продуктом реалізації комунікативної компетенції за допомогою механізмів мовленнєвої діяльності. За такого розуміння вивчення текстів можна вважати вивченням мови в дії [7]. У дослідженні використовується найбільш розгорнуте визначення тексту, що містять сім конститутивних його ознак:

1) ситуативність;
2) інтенціональність;
3) відповідність намірам адресата;
4) інформативність, вплив на інтерес реципієнта;
5) когезію (зв'язність);
6) когерентність (цілісність, послідовність змісту тексту за рахунок певної ієрархії смислових елементів, пов'язаних реляціями);
7) інтертекстуальність [8].

Принципове значення має положення про три нерозривно взаємопов'язані сторони функціонування мовного знака − синтактику, семантику та прагматику [9]. Увесь подальший виклад грунтується на визнанні "польової організації" словотвірної системи. Згідно з цим принципом класи та підкласи мовних одиниць, категорій, елементів, різні класифікаційні схеми розглядаються не як чітко розмежовані величини з різкими випуклими обрисами, а як по-особливому структуровані сукупності з яскраво вираженим ядром і поступовими зонами переходу до периферії, зі взаємонакладанням та взаємоперетинанням сусідніх різнопольових периферійних сегментів [10]. Цією обставиною зумовлене й існування численних проміжних явищ, котрі суперечать наявним класифікаціям і викликають пожвавлені дискусії та термінологічні

© Кульчицький В. І.

розходження. Тому всі класифікаційні схеми повинні враховувати наявність зон взаємодії, перетинання класів, підкласів, одиниць зі зменшенням домінантних для кожного класу ознак у міру просування від центру до периферії [11:52].

У сучасній лінгвістичній теорії існує два основні погляди на словотвірний лад, на його сутність і цільове призначення:

а) словотвір як складноструктурована стала система засобів, способів та моделей, словотвірний каркас конкретної мови;

б) словотвір як система в дії, динамічна форма організації та структурації лексичного складу мови, що безперервно розвивається й удосконалюється. Однак право на існування має ще один, не менш важливий погляд: словотворення у номінативних та комунікативних процесах, його роль і місце в здійсненні номінативно-класифікаційної та комунікативної діяльності людини. Вона пов'язана з текстоцентричним, комунікативно-прагматичним підходом. Синтез усіх поглядів при чільній ролі останнього з них − одна з найістотніших особливостей цього дослідження.

Відповідно до сказаного вище в третьому розділі дисертації піднімаються три актуальних проблеми вивчення словотворчих явищ і моделей в комунікативному аспекті, у мовленнєвих процесах їхнього вживання, з урахуванням стильових характеристик тексту, комунікативних авторських інтенцій, прагматичних чинників та закономірностей побудови і розгортання текстів і мовленнєвих актів. Ще раз наголосимо, що це дослідження лише вказує на перспективні шляхи, окреслює горизонти можливих подальших напрямків аналізу, що потребують подальшої деталізації і серйозного наукового висвітлення.

Зауважимо, що дослідження виконано на матеріалі письмових текстів, а не процесів усного мовлення. Ми виходимо з того, що тексти є матеріалізацією мовленнєвих процесів, в них здійснюються номінативні, когнітивні та комунікативні операції, котрі є неодмінною передумовою успішного спілкування. Кожний текст (за винятком стандартних інструкцій з експлуатацій, настанов, рецептів та інших стандартизованих форм мовлення) несе на собі авторський відбиток, позначений індивідуальністю стилю, є продуктом впливу різноманітних ситуативних, прагматичних та інших комунікативно релевантних чинників. Проте розглядаючи письмовий текст, доводиться мати справу із "готовим продуктом" у відриві від конкретних умов та ситуації його творення, тому

деякі аспекти неминуче залишаються поза увагою. Та все ж і такий підхід дає можливість виявити специфічні і багатоманітні текстотворчі функції словотворчих одиниць, починаючи від зв'язності тексту, і аж до надання йому образності, метафоричності, неповторного звучання за рахунок творчого використання наявних словотвірних можливостей і їхньої адаптації до авторських потреб.

Можна згадати ще чимало інших можливих напрямків дослідження крізь призму процесів текстотворення, зокрема, аналіз словотворення з точки зору прагматики мовленнєвих процесів, учасників спілкування, характеристик адресата, авторських інтенцій тощо. Але всі ці завдання виходять за рамки однієї окремо взятої дисертації і можуть стати предметом спеціальних окремих досліджень.

Поняття функції міцно увійшло в теорію лінгвістичних досліджень і застосовується не тільки при вивченні мови як знакової системи особливого типу чи як реальної комунікативної діяльності, а й при аналізі одиниць різноманітних мовних рівнів. У першому випадку під функцією розуміють позалінгвально й психологічно зумовлене призначення системи мови для виконання різноманітних завдань, що конструює мову й визначає її сутність, чи цільову спрямованість [2; 12], цільову зумовленість мовних явищ [13]. У другому випадку поняття "функція" пов'язується з ролями відповідних класів слів, словосполучень у складі одиниць більш високого рівня під час відтворення в мовленні. Обидва значення терміна "функція" знаходяться у відношеннях ієрархічних зв'язків: функції лінгвістичних одиниць зумовлені функціями мови як знакової системи й продукту мовленнєвої діяльності [14], проте вони не тільки "повторюють", "дублюють" мовні функції, але й реалізують власні, специфічні функції, що підлягають аналізу й систематизації в рамках функціонального підходу до аналізу мовних засобів.

Такий підхід найбільш повно й послідовно здійснений у морфології і синтаксисі [15; 16], у зв'язку з чим у мовознавстві прийнято говорити про "граматичні" й "синтаксичні" функції. Існують спроби функціонального опису лексичних одиниць [17:85; 18]. Водночас у словотворі, що виокремився в самостійну лінгвістичну дисципліну, поняття "функція" залучається до аналізу словотворчих одиниць лише епізодично й у зв'язку з розв'язанням інших завдань. Між тим у словотворі усталилася думка про своєрідність, якісну відмінність одиниць і категорій цієї ділянки мовної системи від одиниць і категорій суміжних мовних рівнів [19:48–52; 20]. У

© Кульчицький В. І.

зв'язку з цим можна припустити, що є й особливі функції словотворчих одиниць, що випливають зі специфічних якостей системи словотворення. Виявлення, систематизація і характеристика цих функцій належить до актуальних завдань словотвору.

На підставі твердження, що "мова – це система засобів вираження, що слугує певній меті" [21:69], поняття "функція мови/мовлення", "функція ділянки мовної системи", "функція лінгвістичної одиниці" визначаються як цільове призначення, зумовленість і спрямованість мови/ мовлення, мовної підсистеми, лінгвістичної одиниці, продиктовані потребами комунікації. Таке визначення дає можливість здійснити функціональний аналіз мовної системи, рівнів і лінгвістичних одиниць, що її утворюють, ураховуючи той факт, що мова не існує поза людиною, поза мовним колективом [19].

Застосування викладених вище положень до аналізу словотворення приводить до типології функцій системи словотворення і її будівельних одиниць за допомогою виявлення двох опозицій, члени яких протиставлені за такими ознаками:

1) загальномовний/ автономний характер виділених функцій;

2) відношення їх до системи мови/ мовленнєвої діяльності.

Відповідно до цього можна виділити загальномовні/автономні, системні/мовленнєві функції системи словотворення та елементів, що її утворюють. Функціональні опозиції в системі словотворення не мають характеру жорсткого протиставлення: автономні функції можуть випливати із загальномовних, мовленнєві функції є похідними від системних. Обидві опозиції являють собою множини, що перетинаються. Ці функції взаємопов'язані і взаємодіють у рамках висловлювання/ тексту, оскільки всі вони інтегруються саме у висловлюванні/тексті.

Загальномовні функції словотворчих одиниць в системі мови і в мовленні

У лінгвістичній теорії існує багато класифікаційних функцій мови як системи [22; 23] і мови як актів говоріння, сприймання і розуміння, пов'язаних з певною культурою, соціолінгвістичною ситуацією, з урахуванням усіх чинників, що неодмінно наявні в кожній словесній комунікації [6]. Незалежно від підходів і позицій лінгвістів усю багатоманітність виділюваних функцій мови/мовлення можна звести до семи найважливіших видів:

1) комунікативна;

2) номінативна (денотативна, репрезентативна);
3) когнітивна (гносеологічна, пізнавальна);
4) сигніфікативна (концептуальна);
5) емоційно-експресивна (емотивна);
6) прагматична (переконувальна, функція впливу, директивна);
7) естетична функція [24; 25].

Важливо підкреслити, що всі ці функції, за винятком когнітивної і сигніфікативної, являють собою в мовленнєвій діяльності особливі прояви комунікативної функції [26], їх ієрархія, залежно від умов комунікації, може змінюватися, що виражається в переважанні тієї чи іншої функції в конкретній мовленнєвій структурі.

Названі вище функції реалізуються різноманітними ділянками мовної системи, а тим самим й окремими лінгвальними одиницями у їх складі, нерівномірно. Так, на фонологічному рівні деякі з цих функцій або відсутні (когнітивна, сигніфікативна, номінативна, прагматична), або мають специфічний характер (комунікативна, емоційно-експресивна, естетична). Водночас елементи фонологічного рівня характеризуються й автономними функціями (смисло-розрізнювальна, делімітативна, демаркаційна, перцептивна та ін.).

Під час реалізації системи словотворення в мовленні відбувається зсув в ієрархії її загальномовних функцій: на передній план висувається комунікативна функція. У зв’язку з цим відбувається перетворення похідного слова-найменування в похідне слово – компонент висловлювання. Включення похідного слова в мовленнєвий акт [27; 28] зумовлює реалізацію двох загальномовних функцій, відсутніх у системі словотворення – прагматичної та естетичної.

Автономні функції словотворчих одиниць у системі мови і в мовленні

Названі автономні функції належать до різних конструктивних одиниць словотворення. Так, класифікувальна, модифікувальна й транспонувальна функції пов’язані переважно певними типами афіксів й афіксальних словотворчих моделей, відсильна (асоціативна) функція – з похідними основами у складі похідного чи повнозначними основами у складі складного слова. Однак усі ці функції реалізуються лише в разі поєднання словотворчих елементів у похідне слово.

Автономні системні функції словотворення й одиниць, що його утворюють, достатньо описані, тому немає потреби докладно зупинятися

© Кульчицький В. І.

на їхній характеристиці. Зазначимо лише, що під класифікувальною функцією розуміється лексико-семантична субкатегоризація номінативних одиниць у рамках частин мови, що існують у тій чи тій мові. Модифікувальна функція пов'язана лише з видозміною лексичного значення слова у складі відповідної частини мови. Транспонувальна функція полягає в переведенні слова з одного лексико-синтаксичного класу до іншого, що супроводжується інколи зсувом лексичного значення (лексична деривація), а частіше тільки зміною (діапазону) його синтаксичного функціонування (синтаксична деривація) [29:61, 30].

На більш докладний розгляд заслуговують дві автономні системні функції, тісно пов'язані з особливостями структури і семантики похідних слів. Відсильна (асоціативна) функція полягає в здатності словотворчих одиниць передавати своє значення за допомогою вказівки на інше найменування, що існує в мові. Характер відсилання до твірного слова об'єктивується словотвірною структурою похідного слова, що фіксує тип асоціативного зв'язку між твірною і похідною одиницею. Завдяки цій функції відбувається усвідомлення й декодування похідних слів як вторинних мовних найменувань особливого типу, що ґрунтується на реальній психофізіологічній основі сприйняття й розуміння цього типу мовних знаків. Диференціювальна функція полягає в уточненні значення лексичних одиниць за допомогою специфікації чи диференціації й пов'язана переважно зі словоскладанням певного типу і префіксацією. Функція структурного і смислового членування й організації словникового складу ґрунтується на здатності похідного слова до розчленованого представлення названого поняття й виявляється в наявності структурно-семантичних і асоціативних зв'язків між словотворчими одиницями всередині системи словотворення, між похідними й кореневими словами в лексичній системі мови. Функція абстрактизації словникового складу реалізується в системі мови через посередництво певних словотворчих моделей, за якими виникають найменування абстрактних понять.

Частина автономних системних функцій виявляється і в мовленні/мовленнєвих висловлюваннях, однак здебільшого має лише другорядне значення (номінативна, відсильна) і підпорядкована найважливішим мовленнєвим функціям, мотивована комунікативним наміром автора висловлювання.

Досліджуючи мовленнєві/ текстові функції словотворчих одиниць, у

© Кульчицький В. І.

центр уваги висувають категорії, пов'язані з цільовою установкою, композицією аналізованого типу висловлювання, стратегією використання мови для досягнення комунікативного наміру того, хто говорить/ автора.

Відходячи від труднощів і не розв'язаних поки остаточно питань теорії функціональних стилів [31], зазначимо, що в нинішній час можна вважати загальноприйнятим положення про наявність наукового і публіцистичного стилів, про своєрідність художнього мовлення, що зумовлює потребу його стилістичного аналізу незалежно від того, чи визнається воно як окремий стиль чи ні. Оскільки науковий і художній тексти найбільш чітко протиставлені один одному за ознакою "раціональне-емоційне", "логіка-експресія", а тексти публіцистичного стилю синтезують у собі два основні композиційно-стилістичні типи викладу змісту: інформаційно-логічний і белетризований, експресивний [31:78], саме вони слугували матеріалом для виявлення й ілюстрування мовленнєвих автономних функцій словотворчих одиниць.

Функція семантичної і синтаксичної компресії характеризує переважно словотворення на синтаксичній основі, унаслідок якого виникає похідне слово, що означає в перетвореному й трансформованому вигляді "не окремий фрагмент дійсності, а ситуацію, що стоїть за ним, подію, розчленовану дію, поняття, ознаку" [32:54]. Унаслідок цього процесу виявляється можливим "вживати цілі речення як прикметники чи іменники і вводити їх у цій новій ролі в інші речення" [33:256]. Ця функція зустрічається в усіх типах аналізованих текстів.

Порівняйте – науковий стиль: «*Alle diese Cründe laufen letzlich auf einem zusammen*: ***der Verwertbarkeit von*** *und* ***dem Verwertbarkeitsinteresse*** *an Linguistik*» (*Muttersprache, 2004, №* 3); публіцистичний стиль: «*Selbstverständlich hat politischer Conference … **Verantwortungsbewußtsein** zur Voraussetzung**, ein Sich-mit-verantwortlich-Fühlen** für das, was in unserem Lande geschieht*» (*Neues Deutschland, 29/30. Dezember*, 2009); художнє мовлення: «***Festteilnehmer****… erhielten ein gestempeltes Pappkärtchen, es berechtigte zur* ***Entgegennahme*** *einer Bockwurst» (E. Strittmatter. Der Wundertäter (II), in: Deutsch als Fremdsprache. Literarisches Sonterheft, 2005).*

Трансформація підкреслених у тексті похідних слів спричинила б значне ускладнення синтаксичної структури і збільшення обсягу висловлювання.

Функція синтаксичного чи семантичного варіювання однаково вживана у всіх трьох типах текстів.

Порівняйте – науковий стиль: «…***die Erzeugungsregeln*** *für englische* ***Kompositionstypen*** *aus* ***Satzbegriffsstrukturen*** *zeigen das synchronische Funktionieren* ***dieses «Teilprogramms»*** (*H. E. Brekle. Generative Satzsemantik und transformationelle Syntax im System der englischen Nominalkomposition. München,* 2007); публіцистичний стиль: «*Versuche in Waldgebieten zeigten, dass das Wild* ***vor dem Betreten*** der Fahrbahn (*durch das Signal*) *gewarnt wird*» (*Der Morgen, №*. 109, 2001); художнє мовлення: *«…es herrschte eine Art Einverständnis, an solche Fragen nicht zu rühren, und das eben ist das Tabu, das Einverständnis im* ***Rührnichtdaran,*** *eine Art Intimsphäre der Gesellschaft» (F. Fühmann. 22 Tage oder Die Hälfe des Lebens, in: Deutsch als Fremdsprache. Literarisches Sonderheft, 2005*).

Трансформація виділених словотворчих одиниць у конструкції зі словами співвідносними з ними за коренями, призвела б, у першому випадку, до нагромадження генетивів, у другому – до накопичення предикатів, у третьому – до синтаксичної монотонності. Часто трапляються також випадки, у яких похідні слова реалізують функцію семантичного варіювання, що має на меті ввести, пояснити значення деривата за допомогою синтаксичних засобів (словосполучення, речення), дати розчленоване уявлення про його семантику для наступного вживання в ролі репрезентанта розгорнутого змісту.

Порівняйте – науковий стиль: «*Solche sachverhaltsbezeichnungen* (*neutral in bezug auf die Opposition Aktiv/Pasiv*) *sind z. B. Bezeichnungen von* ***nichthandlungshaften,*** *d. h. keinen Handelnden aufweisenden Vorgängen*» (*R. Harweg. Zur Definition von Aktiv und Passiv, in: Linguistics*, *97, 1, 2003*); публіцистичний стиль: «*Rote Rüben sind* ***Ganztagspflanzen****, d. h. sie blühen und fruchten nur dann, wenn sie täglich eine etwa 13-stündige Belichtungszeit haben"* (*Berliner Zeitung, 2006, № 121*); художнє мовлення: «*Es war unter der Hand so etwas wie* ***eine Zwergnovelle*** *oder Novelette entstanden*» (*E. Strittmatter. Der Wundertäter. (II), in: Deutsch als Fremdsprache. Literarisches Sonderheft, 2005*). Однак у подібних випадках похідні слова і відповідні їм синтаксичні конструкції не можуть розглядатися в ролі рівноправних семантичних варіантів, оскільки вони не тотожні за смисловою структурою, функціями і місцем, яке вони посідають у системі мови [34:240-242].

Функція абстрактизації стилю викладу найінтенсивніше

проявляється в мові науки і техніки, проте все ширше проникає і в інші сфери мовленнєвої діяльності.

Порівняйте – науковий стиль: «*Unser kleines Experiment hat uns zweierlei zum Bewußtsein gebracht: einerseits eine verwirrende Fülle von* ***Bildungs-*** *und* ***Beziehungsmöglichkeiten****, eine ausgeprägte* ***Schichthaftigkeit,*** *andererseits doch auch* ***die Präsenz*** *und* ***Wirksamkeit*** bestimmter ***Ordnungskräfte****, bestimmter* ***Kristallisationstendenzen»*** (*R. Hotzenköcherle. Gegenwartsprobleme im deutschen Adjektivsystem, in: Neuphilologische Mitteilungen, 2007, Helsinki, LXIX, 1*); публіцистичний стиль: «*…eine Entrückung in Sphären* ***des Zeitlos-Geistigen*** *und* ***Allgemein-Menschlichen*** *handelt uns jenen Kulinarismus ein, den zu bekämpfen wir angetreten waren*» (*Theater der Zeit, 2006, 1*); художнє мовлення: «*Es gibt Städte, die haben…etwas* ***Verschlafenes*** *und* ***Einschläferndes*** *an sich*» (*R. Christ. Reisebilder. Ansichtskarten aus der BRD. Berlin und Weimar, 2003*). Ця функція часто пов'язується з тенденцією сучасної німецької мови до номінального стилю [17].

Функція смислового виділення понять спостерігається у всіх трьох аналізованих різновидах текстів. Смислове виділення основних понять тексту й акцентування уваги адресата на цих поняттях досягається або за допомогою словотворчого контрасту або методом словотворчої диференціації, розчленування загального поняттєвого змісту або за допомогою «оживлення», актуалізації внутрішньої форми похідного слова з затемненою мотивованістю.

Порівняйте – науковий стиль: «*Es ist also pure Willkür*, ***das*** *aus der Determination* ***Ableitbare*** *zum Kern des Inhalts****,*** *zur* ***«Systembedeutung»*** *zu deklarieren und* ***das*** *daraus nicht* ***Herleitbare****… als bloßen* ***«Zusatz»*** zu betrachten» (*H.M. Gauger. Durchsichtige Wörter. Zur Theorie der Wortbildung. Heidelberg*, *1991*) (смислове виділення понять досягається за рахунок контрасту: «*Das Ableitbare – das nicht Herleitbare*» – і за рахунок диференціації, розчленування цих понять, поданого також у протиставленні: «*Kern des Inhalts, «Systembedeutung» – «Zusatz»); «****Das Bewußtsein*** *kann nie etwas anderes sein als* ***das bewußte Sein*** *(K. Marx*) (смислове виділення в цьому випадку – наслідок оживлення, актуалізації внутрішньої форми похідного слова «*das Bewußtsein*»); публіцистичний стиль: «*Volkstümlichkeit*» *ist als historische Kategorie zu verstehen und in dem von Brecht dargelegten Zusammenhang von* ***Verständlichsein*** *und* ***Verständlichwerden»*** *(Deutsch als Fremdsprache. Literarisches Sonderheft*

2006) (виділення за допомогою контрасту); художнє мовлення: «*Seit diesem Tag geht ihnen (Johna und Rudi) nicht gut. Seit diesem Tag… ist das Spiel gestört. Ihr beides schönes, wahrhaftes, großes* ***Zusammenspiel****…* ***Dieses Findespiel*** *der richtigen Zutrefflichkeiten gegen das Zwielicht.* ***Dieses Steigspiel*** *gegen die träge Erdenschwere des bloßen Natürlichen.* ***Dieses Stehspiel*** *gegen die Gewöhnlichkeiten der Überforderung.* ***Dieses Bleibspiel*** *gegen das Vergängliche.* ***Dieses Frage-*** *und* ***Springpunktspiel*** *unserer Aufgaben.* ***Dieses Spiel****, das sowieso ständing im Gange ist, ob wir dazu lustig sind oder nicht» (M.-W. Schulz. Triptychon mit sieben Brücken. Halle (Saale), 2004).*

У цьому випадку смислове виділення поняття «*Spiel*» досягається розчленуванням його значення за допомогою утворення низки складних слів з другим компонентом «*Spiel*» за моделлю означального словоскладання.

Конструктивна чи сполучна функція словотворчих одиниць у тексті визначається особливостями семантики похідних слів, які в перетвореному і трансформованому вигляді можуть слугувати позначенню того ж, що зазвичай позначається цілим висловлюванням, і в цьому сенсі виступають замінниками певних ситуацій, подій. Завдяки цьому похідні слова виявляються здатними до сполучення смислових відрізків тексту, співвіднесення їх між собою і реалізують функції, близькі до анафоричних і катафоричних функцій вказівних слів і займенників.

Порівняйте – науковий стиль: «*Das Nebeneinander von -bar und -lich-Formen ist basisabhängig.* ***Nicht sehr viele Adjektive mit Basen aus einfachen Verben haben -bar und -lich gleichermaßen, sehr viel mehr mit Basen aus präfigierten Verben und bei mit -un negierten Adjektiven sind -bar und -lich fastgleich häufig****» (B. Naumann. Wortbildung in der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen*, 1992) (складний прикметник «*basisabhängig*» вбирає в себе значення всього наступного змістового відрізку тексту і при подальшому вживанні в тексті повне розуміння його значення можливе лише за умови врахування тієї обставини, що за похідним словом «*basisabhängig*» стоїть ціле висловлювання); публіцистичний стиль: «*Albert Wendts Figuren sind* ***Kunstfiguren****, nach den Gesetzen der Kunst gemacht, nicht in einem pragmatischen Sinn «aus dem Leben gegriffen». Keineplatten Abbilder der Wirklichkeint, sondern Konzentrate der Wirklichkeit, ins Wesentliche gehoben*» (*Theater der Zeit*, 2005, 1); художнє мовлення: «*Aber Gustav führte etwas anderes in Stanislaus Werkstatt*: *Unerhörtes war auf dem Vorwerk geschehen*: ***man hatte Altvater***

Adam seine sieben Hühner aus dem morschen Stall gestohlen. Der Volkspolizist hatte gesucht, aber nur Federn, Federn und keine Hühner gefunden. Über dreieinhalb Hühner hätte niemand ein Wort verloren, aber nur Federn, Federn und keine Hühner gefunden*. Über dreieinhalb Hühner hätte niemand ein Wort verloren, aber sieben Hühner – das ist unsolidarisch. Der Diebstahl muß in die Zeitung?.. **Die Hühnernovelette** erschien» (E. Strittmatter. Der Wundertäter (II), in: Deutsch als Fremdsprache. Literarisches Sonderheft, 2005).*

Підсумовуючи, відзначимо умовність розмежування й окремого розгляду функцій словотворчих одиниць з метою їх класифікації. У процесі мовленнєвої діяльності, так само як і в системі мови, всі вони виступають у складній єдності. У зв'язку з цим великий інтерес становить питання про взаємодію і взаємозумовленість названих вище функцій у різних типах висловлювань/текстів у різних словотворчих способах і моделях.

Послідовна реалізація функціонального підходу до аналізу словотворення у його відношенні до мови і мовлення дозволить відповісти не тільки на питання про принципи побудови, структурної і семантичної організації, про найважливіші конструктивні елементи цієї ділянки мовної системи, але й про його призначення для розв'язання складних і багатоманітних завдань у комунікації, його місце у пізнавальній, мовленнєво-мисленнєвій, емоційній і комунікативній діяльності людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кульчицький В. І.* Особливі випадки словоскладання та їх номінативні властивості (на матеріалі німецької мови) / Віктор Іванович Кульчицький // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2010. – № 32. – С. 354–360. 2. *Тезисы Пражского* лингвистического кружка / отв. ред. В. А. Звегинцев. − I960. − Ч. I : История языкознания XIX − XX веков в очерках и извлечениях. − С. 69–85. 3. *Кремзикова С. Ю.* Словотвір та дискурс: діяльнісні ситуації у старофранцузькій мові : [монографія] / Світлана Юхимівна Кремзикова. – К. : Видав. дім Дмитра Бураго, 2010. – 512 с. 4. *Львов М. Р.* Основы теории речи / М. Р. Львов − М. : Академия, 2002. – 248 с. 5. *Почепцов Г. Г.* Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник] / [Г. Г. Почепцов, И. П. Иванова, В. В. Бурлаков]. − М. : Высшая школа, 1981. – 285 с. 6. *Леонтьев А. А.* Деятельность. Сознание. Личность / А. А. Леонтьев // Избранные психологические произведения. − М. : Педагогика, 1983. – С. 24–35. 7. *Человеческий фактор* в языке: Язык и порождение речи / [Е. С. Кубрякова, А. М. Шахнарович, Л. В. Сахарный]. − М. : Наука, 1991. – 240 с. 8. *Beaugrande R.-A. de.* Introduction to Text Linguistics / Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang U. Dressler. – London : Longman, 1981. – 270 p. 9. *Моррис Ч. У.* Основания теории знаков [Электронный ресурс] / Чарльз Уильям Моррис // Семиотика : сб. пер. / под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Радуга, 1982. – 358 с. – Режим доступа к ст. : http://elenakosilova.narod.ru/studia/sinn/morris.htm 10. *Kempcke G.* Die

© Кульчицький В. І.

Bedeutungsgruppen der verbalen Kompositionspartikeln an- und auf- in synchronischer und diachronischer Sicht / G. Kempcke // Beitrage zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. − Bd. 57. − Halle (Saale), 1965. − S. 392−426 ; Bd. 88. − Halle (Saale), 1966. − S. 276−305. 11. *Tob1er L.* Über die Wortzusammensetzungen nebst einem Anhang über die verstärkenden Zusammensetzungen / Ludwig Tobler. – Berlin : Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, 1868. – S. 52. 12. *Ammer K.* Einführung in die Sprachwissenschaft / Karl Ammer. − Bd. I. – Halle (Saale) : Veb Max Niemeyer Verlag, 1958. – 212 S. 13. *Ходаковська Н. Г.* Семантичний та прагматичний аспекти стилістично маркованих похідних іменників сучасної німецької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ходаковська Наталія Григорівна ; Київськ. нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2008. – 20 с. 14. *Бондарко А. В.* Таксис / Александр Владимирович Бондарко // Теория функциональной грамматики : Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. – [2-е изд.]. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 352 с. 15. *Мухин А. М.* Функциональный анализ синтаксических элементов / Анатолий Митрофанович Мухин. − Л. : Наука, 1964. – 292 с. 16. *Привалова М. И.* О типах и стилях литературного языка / М. И. Привалова // Вопросы теории и истории языка. − Л., 1969. – 85 с. 17. *Улуханов И. С.* Словообразовательная семантика в русском языке / Игорь Степанович Улуханов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с. 18. *Кубрякова Е. С.* Части речи в ономасиологическом освещении : [монография] / Елена Самойловна Кубрякова. – [2-е изд.] – М. : ЛКИ, 2008. – 120 с. 19. *Степанова М. Д.* Части речи и корреляции лексических единиц / Мария Дмитриевна Степанова // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М. : Наука, 1976. – С. 139–145. 20. *Тезисы Пражского* лингвистического кружка / отв. ред. В. А. Звегинцев. − I960. − Ч. I : История языкознания XIX − XX веков в очерках и извлечениях. − С. 69–85. 21. *Гухман М. М.* Словообразование посредством превербов / М. М. Гухман // Сравнительная грамматика германских языков. − М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. – Т. III. – 394 с. 22. *Хомутская Н. И.* Проблема создания словаря словообразовательных элементов (на материале немецких коллоквиальных глаголов) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Наталья Ивановна Хомутская ; Московск. гос. пед. ун-т. – М., 2002. – 270 с. 23. *Gersbach B.* Wortbildung in gesprochener Sprache: Die Substantiv-, Verb- und Adjektivzusammensetzungen und -Ableitungen im "Häufigkeits- wörterbuch gesprochener Sprache" / Bernhard Gersbach, Rainer Graf, Arno Ruoff. – Tübingen : Niemeyer, 1984. – 313 S. 24. *Общее языкознание.* Формы существования, единицы, история языка / под рук. Б. А. Серебренникова. − М. : Наука, 1970 − С. 38. 25. *Сыроваткин С. Н.* Значение высказывания и функции языка в семиотической трактовке / С. Н. Сыроваткин. – 1973. − № 5. – С. 45−77. 26. *Полюжин М. М.* Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / Михайло Михайлович Полюжин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с. 27. *Буянов А. П.* Субстантивные полусуффиксы в словообразовательной системе современного немецкого языка : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / А.П. Буянов ; Московск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. − М., 1979. – 26 с. 28. *Flury R.* Struktur und Bedeutungsgeschichte des Adjektiv- Suffixes -bar / Robert Flury. – Winterthur : P. G. Keller-Verlag, 1964. – 127 S. 29. *Левинсон Н. Н.* Соединение локального наречия и глагола в немецком языке как словосочетание и как сложное слов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Н. Н. Левинсон. – Л., 1971. – 26 с. 30. *Одинцов В. В.* Стилистика текста / Виктор Васильевич Одинцов. – [4-е изд.]. − М. : ЛКИ, 2007. – 264 с. 31. *Кубрякова Е. С.* Номинативный аспект речевой деятельности : [монография] / Елена Самойловна Кубрякова. – [2-е изд.] – М. : ЛКИ, 2008. – 160 с. 32. *Бенвенист Э.* Синтаксические основы именного сложения / Эмиль Бенвенист // Общая лингвистика. – [4-е изд.] − М. : Эдиториал УРСС, 2010. – 448 с. 33. *Степанова М. Д.* Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова ; под ред. Т. В. Строевой. – [2-е изд. испр.]. – М. : КомКнига, 2007. – 376 с. 34. *Глушак Т. С.* Номинализация и понятие "именного стиля" в немецком языке / Т. С. Глушак, Д. А. Паремская // Филологические науки. – 1981. − № 2. − С. 65−71.

© Кульчицький В. І.

КУРЧЕНКО О. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИП ДОДАТКОВОГО ЗУСИЛЛЯ У ВЕРБАЛЬНІЙ ВВІЧЛИВОСТІ

У статті формулюється принцип додаткового зусилля як основоположний принцип вербальної ввічливості, і розглядається проблематика існування цього принципу всупереч основному закону розвитку мови – закону лінгвістичної економії.
Ключові слова: вербальна ввічливість, принцип додаткового зусилля, закон лінгвістичної економії.

В статье формулируется принцип дополнительного усилия как основополагающий принцип вербальной вежливости, и рассматривается проблематика существования данного принципа вопреки основному закону развития языка – закону лингвистической экономии.
Ключевые слова: вербальная вежливость, принцип дополнительного усилия, закон лингвистической экономии.

In this article we formulate the principle of additional effort as basic principle of the verbal politeness, the problem of the existence of such a principle in spite of the main development law of every natural language: the linguistic economy law.
Key words: verbal politeness, principle of additional effort, the linguistic economy law.

Метою цієї статті є формулювання основоположного принципу ввічливості – принципу додаткового зусилля і розгляд проблематики його існування всупереч закону лінгвістичної економії.

Об'єктом дослідження в даній статті є прояви вербальної ввічливості, що підтверджують дію принципу додаткового зусилля.

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується підвищеним інтересом до проблеми взаємодії мови і культури. Наука про мову все більше стає наукою про людину, про структуру її ментальності, про способи її взаємодії з оточуючим світом та з іншими людьми.

Неможливість успішної комунікації без знання культури вже є очевидним фактом, і тому питання, пов'язані зі співвідношенням культури і мови, стають дедалі більш актуальними. Дослідники різних напрямків та областей знань дійшли висновку про те, що культура відображається у свідомості людини і визначає особливості її комунікативної поведінки: В. фон Гумбольдт, О. О. Потебня, І. О. Бодуен де Куртене, Л. С. Виготський, Г. П. Мельников, Н. Д. Арутюнова, Е. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, Ю. М. Караулов, В. І. Карасик, М. М. Копиленко, В. В. Красних, І. Ю. Марковина, Ю. С. Степанов, Є. Ф. Тарасов, Н. В. Уфімцева, В. Є. Шагаль, В. І. Шаховский, М. Агар, М. Байрам,

© Курченко О. О.

Р. Брислін, А. Вєжбицька, М. Гірдхам, У. Гудікунст, А. Дуранті, М. Клайн, Г. Тріандіс, Д. Хаймс, Е. Холл, Г. Хофштеде, Е. Сепір, Р. Сколлон, С. Сколлон, Р. Янг, Ф. Яндт та багато інших.

Сьогодні широко визнаним вважається той факт, що вербальна комунікація – це не лише обмін інформацією, але також засіб встановлення, підтримки і припинення соціальних відносин, демонстрація свого ставлення до співбесідника. Разом з тим, комунікативні категорії як елементи комунікативної свідомості поки що практично не досліджені.

У контексті вищезазначених тенденцій стає **актуальним** дослідження категорії ввічливості. Як і будь-яке значне соціальне явище, ввічливість безумовно має свій вербальний прояв, і лінгвістів цікавить саме вербальна ввічливість взагалі і по відношенню до основного закону розвитку мови зокрема (про нього йтиметься далі).

Що ж ми розуміємо під поняттям "ввічливість"? Проаналізувавши велику кількість існуючих визначень, ми зробили наступне визначення-"компіляцію": ввічливість являє собою системоутворюючу категорію комунікативної свідомості, яка регулює комунікативну поведінку людей. Більшість дослідників зазначають універсальність ввічливості, конкретна реалізація якої завжди має національну специфіку.

Саме на універсальному характері ввічливості хотілося б зупинитися детальніше. Універсальність цього комунікативного (і соціального) явища полягає у з деякої точки зору парадоксальному для мовлення принципі – принципі додаткового зусилля.

На нашу думку, ввічливість функціонує завдяки принципу застосування додаткового зусилля – ми бачимо це як у її невербальних проявах, так і у вербальних. З невербальними проявами все досить зрозуміло – якщо ми поступаємося комусь місцем, ми робимо додаткове зусилля, якщо ми притримуємо комусь двері – також, і так далі. На вербальному рівні, можливо, це не так очевидно, тому тут ми зупинимося більш детально.

Сформулюємо дію цього принципу. **Принцип додаткового зусилля полягає у застосуванні додаткового вербального зусилля для перетворення нейтральних речень** (або ж трансакційних, за термінологією російського мовознавця Т. В. Ларіної [1]) **на ввічливі**.

Проілюструємо наше твердження прикладом з фонетичного рівня мови, а саме з інтонаційного, що є, можливо, найменш очевидним рівнем дії принципу додаткового зусилля.

© Курченко О. О.

Йтиметься про інтонацію питальних речень в іспанській мові, хоча це явище має місце в багатьох європейських мовах. Запитання, що починаються з так званих спеціальних слів – *qué, quién, cómo, cuánto, dónde, cuál* – мають інтонацію, подібну до інтонації стверджувальних речень, незважаючи на те, що є питальними:

¿Qué desea la señora?

Таке інтонування ми можемо вжити, коли, до прикладу, читаємо питання до навчального тексту:

La señora desea una taza de café. - ¿Qué desea la señora?

Якщо ж йдеться про запитання, з яким офіціант звертається до клієнтки у кафе, то інтонаційний малюнок буде таким:

¿Qué desea la señora?

Бачимо, що інтонація тут має висхідне закінчення, тобто як у відносних питальних реченнях, а отже, згідно з іспанським фонетистом Антоніо Кілісом, йдеться про формулювання питань “con un matiz de cortesía” – з відтінком ввічливості, тобто використовується дві ознаки запитання – питальне слово і питальна інтонація. За нейтральних обставин, використовується лише щось одне, саме виходячи з закону економії мовленнєвих ресурсів. Тобто, за умов ввічливого формулювання, ми вдаємося до так званого плеоназму (redundancia). Згаданий нами фонетист зазначає у своїй праці *Principios de fonética y fonología españolas*: “Las preguntas correctas lingüísticamente, pueden resultar “duras”, “cortantes”, “secas” y por eso se emplean patrones redundantes” [2:84] (Питання, вірні з точки зору мови, можуть звучати “жорстко”, “сухо”, “різко”, і тому використовуються плеонастичні моделі). Отже, тут ми можемо яскраво спостерігати застосування принципу додаткового зусилля.

Та сама ситуація виникає в аналогічних прикладах в італійській мові, є подібні приклади і в інших європейських мовах. Так, у збірці статей *Politeness in Europe*, виданій Лео Хіккі та Мірандою Стюарт, у статті "Politeness in France: How to Buy Bread Politely" Катерини Кербрат-Ореккіоні наведено цікавий приклад ввічливого запитання у формі привітання у французьких булочних: замість звичайної інтонації *Bonjour, madame!* продавці звертаються до відвідувачів так: *madame, bonjour?*, тобто з чітко окресленою питальною інтонацією [3:32].

Ми обрали для ілюстрації сформульованого раніше принципу додаткового зусилля саме фонетичний приклад, тому що дію цього принципу на інших мовних рівнях спостерігати набагато легше, оскільки вона є досить очевидною. Так, на лексичному рівні, зокрема часто спостерігається багатослів'я, на синтаксичному – занадто складні речення, і так далі. Що ж до фонетичних неінтонаційних прикладів, то тут принцип додаткового зусилля теж є досить очевидним: ввічливість вимагає кращої дикції, а отже артикуляції, що передбачає додаткове зусилля мовця.

Тепер залишимо на деякий час категорію ввічливості, аби пригадати основний закон розвитку мови – закон економії мовленнєвих засобів.

Функціонування і розвиток мови обумовлено численними процесами, що у ній відбуваються. Але рівень розповсюдженості цих процесів різний. Одні процеси можуть мати універсальний характер, знаходячи свій прояв в усіх мовах або майже в усіх, інші носять специфічний національний характер. Одним з таких універсальних процесів можна вважати тенденцію до економії (або ж заощадження) мовних засобів.

Думка про лінгвістичну економію отримала досить широке розповсюдження у XVII–XVIII століттях у зв'язку з обговоренням проектів створення штучних мов, але систематичне дослідження цієї проблеми почалося значно пізніше, у XIX столітті. У цей час були здійснені спроби спростити природні мови, аби зробити їх легшими для засвоєння. При цьому стверджувалося, що такий вплив на мову лише прискорює природний процес спрощення, що відбувається у мові у ході її розвитку. Г. Спенсер стверджував, що у процесі розвитку за "природними законами еволюції" мова рухається від складного до простого. Довгі слова стають короткими, "багатослівні речення – реченнями однослівними" [4:172–173]. Закон мовної економії був обґрунтовний Уїтні у 1875 році, Шлейхером у 1894 році, також він був доведений на матеріалі

© Курченко О. О.

структурального аналізу І. О. Бодуеном де Куртене, ним займався і його учень Є. Д. Поліванов. У "Практичній стилістиці російської мови" Д. Розенталя [5] говориться про те, що закон економії мовленнєвих засобів присутній на всіх рівнях системи мови.

Ми пропонуємо наступне визначення лінгвістичної економії. Лінгвістична економія – це сукупність способів і типів економії мовленнєвих зусиль, спрямована на вдосконалення процесів комунікації.

Французький лінгвіст Поль Пассі, прагнучи науково обґрунтувати деякі фонетичні зміни, зосередив увагу не тільки на тому, як ці зміни відбуваються, але й на тому, чому вони мають місце, якими є причини, що їх викликають. Пассі звернув увагу на наступні факти:

1) мова постійно прагне звільнитися від зайвого;
2) мова постійно прагне виділити необхідне.

Ці два принципи Пассі, застосовувані до мовної діахронії, рівною мірою можуть бути зафіксовані і при аналізі синхронного стану мови і мовлення. Першу тенденцію П. Пассі називає "принципом економії" (відмовляючись від терміна "закон найменшого зусилля", запронованого Джорджем Кінгслі Ципфом), а другу – "принципом емфази".

Принцип додаткового зусилля, на якому, на нашу думку побудована ввічливість (як вербальна, так і невербальна, до речі) протирічить основному закону розвитку мови – закону економії, а отже, гальмує її розвиток. Таким чином, оскільки принцип додаткового зусилля присутній у ввічливості, ввічливість є явищем, що пригальмовує розвиток мови, оскільки дотримується консервативних форм і дуже повільно змінює свої норми у порівнянні з самою мовою.

З зазначеного випливає, що, аби ввічливість існувала, фактично всупереч найважливішому закону розвитку мови, має існувати якась дуже значна причина. І. О. Бодуен де Куртене вважав, що прогресивний рух мови здійснюється в результаті боротьби сил: сили звички, що прагне залишити мовні форми без змін, та прагнення до зручності … [6:58].

Сьогодні для нас очевидно, що у випадку такого явища як ввічливість йдеться не лише про силу звички, але і про комунікативну доцільність, іншими словами, деякою мірою про те саме прагнення мови виділити необхідне, тобто про принцип емфази, сформульований Пассі на противагу закону лінгвістичної економії.

Це підтверджують новітні дослідження у галузі нейронауки, детально викладені у Деніела Гоулмана у працях "Соціальний розум" [7] і

© Курченко О. О.

“Мозок та емоційний розум: нові відкриття” [8]. Згідно з цими дослідженнями, наші соціальні контакти (тобто контакти з людьми, та навіть і з тваринами) умовно кажучи прокладають у нашому мозку так звані нейромаршрути (це явище було доведене у великій кількості експериментів з використанням функціональних магнітно-резонансних томографів), і чим ці “маршрути” більш, образно кажучи, “накатані”, там вони швидше працюють, що виявляється, наприклад, у тому, що ми легше розуміємо тих, кого добре знаємо. Це виявляється також і у механізмі вивчення рідної та іноземних мов. Вивчаючи на пам’ять, багаторазово повторюючи вислови, діалоги і т. д. певною мовою, ми прокладаємо таким чином мовленнєві нейромаршрути, які потім використовуємо у комунікації цією мовою. Аналогічні нейромаршрути прокладають і формули вербальної ввічливості, і саме тому, що вони є традиційними, а отже весь час повторюваними, ці формули стають традиційним оптимальним давно “прокладеним” і “накатаним” у даній соціальній групі певного конкретного суспільства маршрутом, а отже дають певну гарантію досягнення від комунікації бажаного результату з оптимальною витратою зусиль.

Висновок. На перший погляд вербальна ввічливість засновується на принципі додаткового зусилля, але тим не менш саме завдяки частоті використання традиційних формул ввічливості, мовець швидше і легше дістається своєї мети. Отже, використання принципу додаткового вербального зусилля фактично служить для економії зусиль (у тому числі, і вербальних) на досягнення комунікативної мети, а відтак з одного боку протирічить закону лінгвістичної економії, але з іншого підкорюється закону економії зусиль взагалі, дія якого вочевидь переважає над дією закону економії мовленнєвих зусиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ларина Т. В.* Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т. В. Ларина. – М. : Языки славянской культуры, 2009. 2. *Quilis A*. Principios de fonología y fonética españolas / A. Quilis. – Madrid : Arco/Libros, 2010. 3. *Hickey L.* Politeness in Europe / L. Hickey, M. Stewart. – Clevedon : Multilingual Matters, 2004. 4. *Спенсер Г.* Основные начала / Г. Спенсер. – К. : Вища школа, 1986. 5. *Розенталь Д. Э.* Практическая стилистика русского языка / Д. Э. Розенталь. – М. : Высшая школа, 1965. 6. *Бодуэн де Куртене И. А.* Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртене. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 1. 7. *Goleman D.* Inteligencia social / D. Goleman. – Barcelona : Editorial Kairós, 2006. 8. *Goleman D.* El cerebro y la inteligencia emocional: nuevos descubrimientos / D. Goleman. – Barcelona : Grupo Zeta, 2012.

© Курченко О. О.

ЛИТВИНЕНКО Г С.
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

СИСТЕМА МАГІЧНОГО ФОЛЬКЛОРНОЇ СВІДОМОСТІ У КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ СВІТУ

В статті розкривається система магічного в українській народній пісні. Автор аналізує тексти у світлі вчення про архетипи К. Г. Юнга, Е. Ноймана, В. Буряка. Акцентує увагу на зв'язку несвідомої інформації (сугестивного) з образним пластом фольклорної свідомості.

Ключові слова: пласт магічного поля, архетипно-образна система, міфологічна свідомість, дія-концепт, хороводна пісня, психологізація тексту, символіка обрядовості, міфологема часу.

В статье раскрывается архетипно-образная структура весенних хороводных песен. Автор анализирует тексты в свете учения об архетипах К. Г. Юнга, Э. Ноймана, В. Буряка. Акцентирует внимание на связи бессознательной информации (архетипов) с образным слоем народной песни.

Ключевые слова: слой магического поля, архетипно-образная система, мифологическое сознание, действие-концепт, хороводная песня, психологизация текста, символика традиций, мифологема времени.

This article tells about systems of magic in Ukrainian folk songs. The author analyzes texts in the area of knowledge about archetypes by Ungh, Nyman, and Buryak. Attention as accent on the connection between unconsciousness information (suggestive) and a part of mind's folk thoughts.

Key words: part of magic field, systems of the archetypes, mythological minds, concept – event, round-dance songs, symbols of traditions, mythologema of time.

У сучасній фольклорній свідомості ми можемо фіксувати системні елементи архетипно-образних форм, які тісно пов'язані з праобразними системами архетипно-несвідомої інформації, що зберегла фондовість генетичної основи народної пам'яті.

Образна свідомість народу безпосередньо пов'язана з кодовою матрицею його пам'яті – системою архетипних образів, що відтворюють ментальність мислення на рівні уяви людини про світ. Беззаперечно, що первісне уявлення про світ – міфологічне. Тобто йдеться про сприйняття навколишнього, його компонентів як незаперечної даності. Саме нероздільність мислення у сприйнятті об'єкта на рівні його осмислення виявляє свідомість як умовно реальну, казкову. Йдеться про комунікативність міфологічної свідомості. "Комунікативність міфопоетики полягає в тому, – як наголошує В. Д. Буряк, – що

© Литвиненко Г. С.

інформація (факт), оскільки вона сприймається як даність, на неусвідомленому рівні віднаходить свій емоційний дубль, що є ніби не спроектований уявою (втрачає деталеві, фактурні контури під час "трансляції", переходу від джерела до приймача), але внутрішня (чуттєва) субстанція доходить до приймача (того, хто сприймає). Оскільки емоційне ядро факту лишається природним (незмінним), то ми цей факт і називаємо умовно реальним" [1:152].

Ми наголошуємо на найдревнішому пласті відображення світу – архетипному, коли несвідома інформація, що передається від покоління до покоління і є колективним досвідом етносу. За К. Юнгом, архетипи "являють собою, так би мовити, психічні залишки незліченних переживань подібного типу. Вони усереднюють мільйони індивідуальних досвідів і дають у такий спосіб картину психічного життя, розділену і спроекційовану на численні образи міфологічного Пандемоніуму" [6:57–58]. Тобто, архетип – це непеленгована свідомістю інформація. Однак вона становить собою певну приховану систему-мотив, який трансформується в архетипний образ. Отже, архетипний образ – це несвідома інформація, що виявлена у свідомості.

Генетика мотиву надзвичайно цікава (група архетипів, що фіксована свідомістю), бо мотив – це фіксована повторюваність, досвід повторювання, який спочатку формувався на біоенергетичній, а пізніше – на смислово-образній реакції. Звідси – і архетипно-образна сталість міфологічних, а пізніше і фольклорних образів, що містять у собі залишки попередньої неусвідомлювальної архетипної системи. Е. Нойманн вживає цікаве поняття "фрагментація архетипів". "Архетип як образ представляє деякий вміст, більш-менш доступний свідомості, але він також, незалежно від свого змісту чи у зв'язку з ним, здійснює емоційний чи динамічний вплив на особистість. Те, що ми називаємо "фрагментацією архетипів", є процесом, за допомогою якого свідомість намагається вирвати у несвідомого істотний вміст архетипів, щоб забезпечити потреби своєї власної системи" [4:336].

Для аналізу календарно-обрядових пісень ми користуємося визначенням таких рівнів тексту:

- архетипний рівень – наявність архетипної неусвідомлювальної інформації;
- образно-архетипний рівень, коли знак чи інформація сприймається, як незаперечна свідомісна даність;

- система виявлення індивідуальної свідомості (міра присутності авторської індивідуалізованої свідомості);

- система світобудови, що постає з тексту;

- рівень образної системи (рівень дистанціонованого відображення світу за образною аналогією).

Художню систему пісні ми аналізуємо за трирівневими критеріями:

1. Низький, в якому наявні епітетно-метафоричні форми та спрощене деталеве акцентування.

2. Середній, для якого характерні тропи з ознаками початкової психологізації (метафора, психологічна деталь, психологічний портрет).

3. Високий, якому властива ланцюгова метафора, що "веде" сюжет, наявність ознак психологічного портрета, психологічний діалог, синкретичні форми вираження (образи-кліше, сюжети-кліше), що поєднують елементи портрета, стану героя, дії, персоніфікований дискурс.

Хороводна пісня, що починається своєрідним означенням дії "Хвалилася тая березонька …" [5:51] розгортається у рефрені-дії "хилю, похилю" із залученням додаткового слова-означення до дії-концепта: "Хилю, похилю, тая березонька" [5:51].

Персоніфікована, до певної мірі героїзована та оживлена береза починає діалог:

– На мені кора, як біль біла.
Хилю, похилю, як біль біла.

Обізвався зелений дубочок.
Хилю, похилю, дубочок.
– Не ти свою кору вибілила.
Хилю, похилю, вибілила.
Не ти своє листя широчила.
Хилю, похилю, широчила.
Не ти своє гілля височила.

Хилю, похилю, височила [5, с. 51-52].

У діалог "входить" сонце з роз'ясненнями-уточненнями: "широчив листя буйний вітер, височив гілля дрібний дощик, вибілило кору ясне сонце". Подальший сюжет "драматизує" поява буйного вітру, який

вносить контрзаперечення “прекрасному сонцю”, що сприяє росту дерева. Це наявність долевої “негоди”: “Не хвалися, березо … Що я схочу, те й зроблю … А верхи я обломлю … Кора твоя зчорніє …” [5:52].

Внесення до сюжету хороводу “людського фактора” сприяє співвіднесенню світу природних явищ і людських (соціальних, побутових), їх сюжеторозвитку. У цій частині пісні подається вихваляння дівчини: “В мене коса до пояса ... В мене личко, як яблучко … В мене очки, як тереночок … В мене брівки, як шнурочок …” [5:53]. Роль козака-героя постає як відповідне протиставлення дівчині як елемента природи. Цей фрагмент подаємо повністю, бо дія-похиляння має не лише персоніфікований, драматичний контекст, що полягає у протистоянні злого й прекрасного, краси природи, квітучості та знищенню, а й гармонійний, життєстверджуючий.

Обізвався парубочок.
Хилю, похилю, парубочок.
– Не хвалися, дівчино.
Хилю, похилю, дівчино,
Бо я тебе сам возьму.
Хилю, похилю, сам возьму [5:53].

Таким чином, виявляючи рівень архетипізації, ми помічаємо, що архетипний рівень – у видимому (усвідомленому) плані не виявляється, але за магічною дією, безперечно, лежить в основі всього дійства. Щодо образно-архетипного рівня (міфологічного мислення), то у тексті пісні фіксуємо наявність міфологеми замовляння врожаю через сюжет-синхронізацію з природою й сприйняття цього сюжету як даності буття. Це свідчить про наявність у тексті свідомісного міфопласта. Відповідний і персоніфікований аспект мислення й бачення структури природи, її світобудови.

Система виявлення індивідуальної свідомості, тобто міри присутності авторського, індивідуально-авторського мислення у тексті колективно-авторської стилістики постає без ознак індивідуально-авторських елементів, що і відповідає умовно реальному відбиттю інформації, передбаченому міфологічним мисленням.

Система ж світобудови виражається у представленні ієрархії структури: сонце, вітер, дощ та їх функції, а також синхронізація цих елементів як живих істот із людьми.

У варіанті-мотиві “миленькому постіль слала” звучить антитеза по відношенню до першого, що зумовлює образно-текстове зіставлення:

А я йому постіль слала.
В штири ряди подушки клала (2)
В штири ряди подушки клала
Простирадлом прикривала. (2) [5:64]

Пісня на споглядальному рівні чітко представляє родинно-побутовий свідомісний пласт, але насправді вписується у загальну систему магічного хороводу як “картинка життя”, що гармонізується зі світобудівничим контекстом.

На думку С. Килимника у пісні наголошується на найдревнішому пласті народного мислення – архетипному. Вчений вживає поняття “глибоко-психологічна творчість” [2:153]. Звичайно, ми це поняття нині, з позиції архетипної теорії К. Юнга, розуміємо, перш за все, як архетипно-образну творчість, маючи на увазі не проблему психологізації характеру чи тексту, а вираження глибинної інформації, більше неусвідомленої (власне, архетипної, архетипно-образної, а потім вже образної), що передається від покоління до покоління. І саме С. Килимник допомагає нам реставрувати всю систему весняно-хороводного дійства, де текст пісні є лише елементом дійства-обряду глибоко магічного, сугестивного. Вчений уточнює: “Ці стародавні поезії характеризуються такими головними ознаками: 1) поезії синкретичні – поєднання пісні, руху, пантоміміки, різноманітності та глибокої емоціональності мотивів; 2) поезії створені не для краси, а, так би мовити, “утілітарні” – дійові, що мусіли магічними способами – відповідними формулами – колективними словами-співами, ритмом, грою, танцями та хороводами – чаклувати природу, заворожувати добрі й лихі сили, прихиляти їх на добро собі, своєму роду, племені …” [2:154]. Звідси і драматургія (постановка) обряду, певна пластика рухів – поема магічного танцю, що втілювала в собі не лише знання про пластику світу, його деталей, а й про вміння “режисирувати”, синхронізуватися з ритмікою навколишнього. С. Килимник підкреслює, що найголовніша фігура у “водінні” веснянок-гаївок – коло, яке символізує сонце. Відповідно, виконавиці танцю стають правильним колом. Рух кола завжди йде за сонцем. Відповідний і “вінок” (імітування вінка). Це

символ щасливого одруження. “Ворота”, “Мости” – загадкові, таємничі рухи, бо це символ “небесних воріт”, через які приходять з неба-вирію новонароджені душі і відходять духи-душі. “Кривий танець” символізує рух сонця на небі, зміну дня і ночі, пір року, народження, життя, смерть, небо, повітря, воду, землю.

Щоправда, рівень побутовізму, тобто нашарування побутової інформації пізніших часів сильніший, бо, до певної міри, вже дещо послаблений філософський пласт.

Кривого танця йдемо,
Кінця му не знайдемо:
То вгору, то в долину,
То в ружу, то в калину.
А ми кривому танцю
Не виведемо концю,
Бо його треба вести,
Як віночок плести [3:193].

А яка ж конкретна драматургія (постановка) танцю? Троє дітей сидять, утворюючи трикутник, а провідниця веде довгий ключ дівчат, що йдуть поодинці, тримаючись за руки одна одної. Вони роблять кривульку з певними рухами рук то вгору, то вниз поміж цих дітей. Якщо веснянка символізує рух сонця на небі, зміну дня й ночі, то рухи символізують то схід сонця, то його захід, як і життя людини, від висоти устремлінь до згасання чуттів і смерті. Філософська думка – все тече без упину, а людина прагне знайти кінець цьому кривому танцю.

Як бачимо архетипно-образна основа – архетип сонця, кола, життя і смерті – наявні і піднімають твір (дійство) до філософського звучання. Хоч знову зауважимо, що філософське звучання тлумачиться як сучасне поняття виражального дискурсу. Виконавиці танцю були “заангажовані” у магічність стану і не філософствували, а навпаки, вони були недистанціоновані від магічності, виконавиці були складовою магічної дії, як і сама природа, сонце, коло… У цьому суть магічного, міфологічного мислення.

Глибоку магічність мають і “Коструб,”, “Огірочки”, “Шум”, “Вербова дощечка” та інші різновиди дійства. Звідси – надзвичайна магічність, архетипно-образна наповненість весняних хороводних пісень. Ми розглядаємо не текст пісні як знакову даність, а всю сукупність інформації у тексті, яка представляє магічний план. Навіть побутовізація

текстів, їх деяке "соціонування" (переведення сюжету у ближче часове соціо-деталеве тло) не затіняють магічної основи драматургії весняного дійства.

Ми вже підкреслили перший план – магічний, космогонічний у текстах. Всі рухи пов'язані з поняттями, віруваннями, символікою дохристиянської обрядовості. Отже, ставання у коло, плетіння вінків (коло-вінок), наслідування дзижчання жуків та шуму лісу, "вибудовування" мосту, імітування сходу і заходу сонця, спів-речитачив, пантоміма, мінливий ритм, кроки розпачливості, підскакування, приплескування, рухи, що подібні до коливання дерев, імітація вербової кладочки на воді, імітація рухів води, вітру – все це прагнення виконавців органічно відтворити в обряді органіку природи, намагання синхронізуватися з нею і повернути її, схилити на свій бік у плані сприяння щасливому життю.

Як же виявляється магічно-дійовий пласт у текстах? Одразу помітно, що зміст текстів уже віддалений від обрядової першооснови і не несе зовні такої яскравої магічної функції. Хоч ми розуміємо: при всіх часових змінах текст хороводних пісень все ж не може повністю відійти від історичної першооснови. Перше, що виявляє магічний пласт, – це дієвість обрядового дійства у текстах пісень. Це, скоріше, другий горизонт магічності, а перший – це, врешті, сам обряд. Скажімо, те ж таки коло, а тексти, які співаються чи промовляються, мають свої сюжети. Це, так би мовити, накладання подій на головну дію обряду. Так от з сюжетів другого плану найбільше виділяються дієформи: виорем-засієм, потім – ламати, здіймати, копати, танцювати, вишивати, потім – виходити, виводити, вести, носити, ходити, гасити, обламати, літати, хитати, впускати, розірвати, потоптати, сидіти , їсти, пити. Тобто у дієслівному ряді ми можемо відчути весь процес проходження етнодійства, починаючи з оранки і закінчуючи вечерею і танцями. Третій пласт магічності на дієвому тлі виявляється в тому, що на першому плані постають несуттєві дрібниці, які теж "увімкнені" у систему – обряд, бо є допоміжними і допомагають уявити цілісну картину магічності. Обіймати, цілувати, сидіти, торгувати, продавати, викупляти, одізватися, хвалити, випити, випросити, засміятися, запишатися, випросити, віддати, ночувати, нести, брязнути, стрибнути та ін. Розумові дії представлені на середньому рівні, бо магія обряду не вимагає, а точніше не передбачає глибинної осмисленості дійства. Хоч сам факт гри-присутності в обряді

виконавців, скажімо, XIX століття, все ж несе певну дієвість умовності, бо процес свідомісного дистанціонування до міфологем часу вже наявний. І тому "розумовість", якщо так можна висловитися, вже є ознакою самої організації обряду, усвідомлення її доречності. Та і дієпроцеси теж це частково ілюструють: каятися, сіяти, орати, завоювати, судити, викупити. Надзвичайно важливим є те, які саме образні архетипи використовуються у системі магічного у весняних хороводних піснях:

Квіти, трави: мак (4), пастернак, шальвія, рута, льон (2), конопля (2), рожа (2). Мак – підкреслює весняну пору.

Дерева, кущі: клен (2), береза, дубочок, груша.

Птахи: сокіл (3), журавель, перепілка, орел (2), сорока, лебідь, горобчик(2). Сокіл, орел – традиційні птахи – архетипні образи народної пісні.

Тварини: кінь (2), корова, теля, козел, тур, свиня (2), зайчик (2). Свійські тварини майже повністю представлені, що свідчить про побутовізацію тексту.

Природа: нива, лан, ліс (3), поле (2), діброва, сад, вигін, вулиця, село, кладочка (2), город (3). Ліс, поле, кладочка – територія основного дійства хороводів.

Двір: ворота, грядочка, подвір'я.

Елементи хати: сіни (2), двері, віконце (3), запічок, стіл. Віконце як межа між хатнім (власним) і зовнішнім світом – традиційний образний архетип хати.

Речі побуту: ніж, кийок, нагайка, постіл, ключі, цебро, гарба, горщик, кілочок. Речі побуту досить повно представляють етноспецифіку.

Людські типи: дівчата згадуються майже двадцять разів (є героями творів), що свідчить про те, що вони є виконавцями хороводних пісень, парубки – лише сім разів, молодиці – чотири рази, а також соціальні типи – дяк, піп, батюшка, панночка, служанка, козачка, швачка.

За сердечними ознаками: миленький, нелюб.

Розмір, відстань: дрібний, широкий, високий (2).

Вікові характеристики: молодий, гожа, ясна – п'ять разів; старий – два рази. При більшій кількості пісень вікові ознаки могли б бути більш розгорнуті. Зрозуміло, що у дійстві основну участь бере молодь.

Імена: найчастіше Микола – 4 рази, потім Марія, Гануся (2), Микита (2), Настенька, Ригор.

© *Литвиненко Г. С.*

Риси портрету (психологічні характеристики): гожа, ясна (3), гарненький, лихенький, у ряснім віночку, як рідная матінка, як рідні сестриці, буйний, ясний, безштаньки, барашкові, веселі, хибнії, широкая, хороша (2). Ясна, хороша – традиційні фольклорні означення українців.

Частини тіла людини (тварини): коса, личко, тіло, брови, ручки, очі, головка (5), колінця, підошви, ноги (3). У тварин – тулубець, кісточки, стегенце. Голова найчастіше згадується як смисловий центр. Ноги – підкреслення дії танцю. У розширеному варіанті текстів ця риса може посилюватися.

Одяг, взуття: шапки, свитки, віночок, шнурочок, підківки, онучища, чобітки (2), поділ, хустка, лєнточка, черевички (2).

Страви (напої): пиво (2), молоко, горілка (2), курятина, гусятина, калачі, сухарі, вино, квас. Вперше страви представлені широко на відміну від інших календарно-обрядових пісень. Як бачимо, текстова частина обряду пеленгує смакові уподобання українців.

Числівники: три (6), два (4), чотири (2), другі, сто. Числівник три безперечно має магічне начало, тому й частотність його вживання посилена.

Відтинок дня: вранці (3), ізвечора, ніч, сьогодні.

Кольори: зелений (10), чорний (5), білий (4), золотий (4), червоний (3). Зелена гама сприйняття, безперечно, пояснюється весняним змістом обряду, і це чітко відтворює текст на рівні означень предметів і явищ.

Цінності, життєві критерії: краса, правда, перстень, кривда.

Явища природи: роса, дощик, диво.

Смисловий досвід: дівоча краса, як літня роса, парубоча краса, як зимняя роса [3]; скільки на небі зірочок – стільки у хлопця дівочок; личко, як яблучко [5]; очки, як теренок [2]; брівки, як шнурочок [5]; дівчина, як рожа [2].

Весняні хороводні пісні представляють інтелектуально-образний досвід етносу на всіх рівнях вираження – фізичному, дійовому, образному, магічному, естетичному. Він представляє всі горизонти етнобуття і найбільш "вписується" в магічну обрядову праоснову календарно-обрядових пісень.

Отже, зміст творів вже віддалений від обрядової першооснови і не несе зовні такої яскравої магічної функції. Хоч ми розуміємо: при всіх часових змінах текст хороводних пісень все ж не може повністю відійти від історичної першооснови. Перше, що виявляє магічний пласт, – це

дієвість обрядового дійства у текстах пісень. Це, скоріше, другий горизонт магічності, а перший – врешті, сам обряд. Скажімо, те ж таки коло, а тексти, які співаються чи промовляються мають свої сюжети. Це,так би мовити, накладання подій на головну дію обряду. З сюжетів другого плану найбільше виділяються дієформи виорем-засієм, потім – ламати, здіймати, копати, танцювати, вишивати, потім – виходити, виводити, вести, носити, ходити, гасити, обламати, літати, хитати, впускати, розірвати, потоптати, сидіти , їсти, пити. Тобто у дієслівному ряді ми можемо відчути весь процес проходження етнодійства, починаючи з оранки і закінчуючи вечерею і танцями. Третій пласт магічності на дієвому тлі виносить на перший план несуттєві дрібниці, але вони теж долучені до системи "обряд", бо є допоміжними (допомагають уявити цілісну картину магічності): обіймати, цілувати, сидіти, торгувати, продавати, викупляти, одізватися, хвалити, випити, випросити, засміятися, запишатися, випросити, віддати, ночував, нести, брязнути, стрибнути та ін. Розумові дії представлені на середньому рівні, бо магія обряду не вимагає, а точніше, не передбачає, глибинної осмисленості дійства. Хоч сам факт гри-присутності в обряді виконавців, скажімо, XIX століття все ж несе певну дієвість умовності, бо процес свідомісного дистанціонування до міфологем часу вже наявний. І тому "розумовість", якщо так можна висловитися, вже є ознакою самої організації обряду, усвідомлення її доречності. Та й дієпроцеси теж це частково ілюструють: каятися, сіяти, орати, завоювати, судити, викупити і т. д. Надзвичайно важливим є використання образних архетипів у системі магічного у весняних хороводних піснях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Буряк В. Д.* Магічно-величальна обрядовість як інформаційна система фольклорного мислення / Володимир Дмитрович Буряк // Поетика інформаційно-художньої свідомості. Еволюція форм і методів вираження інформації (факту) у контексті інтелектуалізації творчої свідомості : [монографія]. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2001. – С. 152–167. 2. *Килимник С.* Веснянки-гаївки. Коротка історія веснянок-гаївок / Степан Килимник // Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – К. : Обереги, 1994. – Кн. 1. – Т. 1 : Зимовий цикл. – Т. 2 : Весняний цикл. – С. 151–189. 3. *Килимник С.* Спроба класифікації веснянок-гаївок. Веснянки-гаївки до християнського періоду / Степан Килимник // Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – К. : Обереги, 1994. – Кн. 1. – Т. 1 : Зимовий цикл. – Т. 2 : Весняний цикл. – С. 189–300. 4. *Нойманн Э. В.* Разделение систем / Эрик В. Нойманн // Происхождение и развитие сознания. – М. : Рефл-бук, Ваклер, 1998. – С. 329–371. 5. *Зуїха Я.* Пісні / Явдоха Зуїха ; записав Гнат Танцюра. – К. : Наукова думка, 1965. – 810 с. 6. *Юнг К. Г.* Об отношении аналитической психологии к произведениям художественной литератры / К. Г. Юнг // Проблемы души нашего времени. – М. : Прогресс – Универс, 1996. – Вып. 2. – С. 37–60.

© Литвиненко Г. С.

ЛІСНЯК С. П.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ДЖЕРЕЛО НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті розглядаються лексичні та культурологічні особливості фразеологізмів, а також деякі національно-культурні аспекти актуалізації фразеологічних одиниць у газетно-публіцистичному дискурсі.
Ключові слова: фразеологічна одиниця, національно-культурний компонент, фразеологічний образ.

В статье рассматриваются лексические и культурологические особенности фразеологизмов, а также некоторые национально-культурные аспекты актуализации фразеологических единиц в газетно-публицитсическом дискурсе.
Ключевые слова: фразеологическая единица, национально-культурный компонент, фразеологический образ.

The article deals with the lexical and cultural peculiarities of the idioms, and also about some national and cultural aspects of actualization of idioms in the publicistic discourse.
Key words: idiom, national cultural component, phraseological image.

Лінгвокультурологія вивчає лінгвокультурні утворення, що виникли в результаті взаємодії мови та культури (до них відносяться і фразеологічні одиниці), а також те, як вони формують колективну ідентичність і в які стосунки вступають із суб'єктом мовлення [1:131]. Лінгвокульторологічний аналіз встановлює умови формування подібної культурної конструкції на матеріалі фразеології, коментує фразеологічні одиниці як цитати, сформовані під впливом різних типів дискурсу (літературного, політичного тощо).

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю вивчення функціонування фразеологічних одиниць у функціональних стилях мови (зокрема у газетно-публіцистичному стилі мовлення), подальшим висвітленням семантико-стилістичних питань ФО іспанської мови у комунікативно-прагматичному аспекті, а також виявлення зв'язків між фразеологією та культурою шляхом виявлення національної специфіки ФО. Новизною дослідження вважаємо висвітлення фразеологізмів іспанської мови як інформаційно-комунікативних одиниць (з точки зору національно-культурної інформації, яку вони передають у процесі комунікації) та їх значення для формування публіцистичного тексту.

© Лісняк С. П.

Фразеологічним одиницям (далі ФО) властива усталеність, пов'язана з відтворюваністю у мові та з колективною пам'яттю (усталені вирази передаються від покоління до покоління). Вибір образів у процесі мовної концептуалізації не є довільним. Однакові та подібні базисні метафори, що формують корпус фразеологізмів, виявляються у більшості європейських мов. Це пояснюється взаємним зв'язком культури з мовою.

Мова відтворює ті образи, стереотипи, які пов'язані з різними типами дискурсу. Наприклад, міфологічний дискурс мотивує образну основу багатьох усталених метафоричних сполучень (caja de Pandora, caballo de Troya, entre Escila y Caribdis etc.), літературний обумовлює існування відповідних ФО (la vida es un sueño, el molino de viento, ser don Juan Tenorio, etc.), публіцистичний утворює ряд стереотипів дискурсу (la batalla poselectoral, la fuga de cerebros, el blanqueo de dinero, encarar la crisis, salir de un bache económico, etc.).

Фразеологізми формують поле колективної культурно-мовної пам'яті, а сучасна лінгвокультурологія вивчає ФО в контексті їх здатності виступати знаками культури, в яких відображена самосвідомість народу, та яким чином фразеологізми відтворюють менталітет народу у процесі їх живого функціонування в мові. Фразеологічний склад мови відображає світоглядні позиції народу, оскільки вибір образів та їх втілення в мові є результатом культурної інтерпретації фрагментів довколишньої дійсності з метою відображення ціннісної або емоційної орієнтації. Образи, що лежать в основі ФО є зрозумілими та прозорими для даної лінгвокультурної спільноти, тобто відображають характерне для неї світобачення та сприйняття. Це дозволяє вести мову про національно-культурну специфіку фразеологічного складу мови, що виявляється яскравіше, ніж у її лексичному фонді.

У мові закріплюються та фразеологізуються самі ті образні вирази, які асоціюються з національно-культурними еталонами, стереотипами, міфологемами, які у мовленні відтворюють характерний для певної лінгвокультурної спільноти менталітет. До джерел культурно значимої інтерпретації фразеологізмів відносяться символічні реалії, установки культури, що зафіксовані у фольклорі або в інших типах дискурсів, особливо у релігійних. Ці джерела є семіотичними системами, що моделюють результати власне людської

© Лісняк С. П.

свідомості (архетипи та прототипи). Стереотипність, символічність образного сприйняття ФО обумовлює їх національно-культурну специфіку.

Логічний зв'язок цілісного значення фразеологізму з лексичними значеннями його компонентів спирається на фразеологічний образ – те наочне уявлення, на фоні якого ми сприймаємо це цілісне значення як узагальнено-переносне, як метафоричний або метонімічний дериват, що виник в результаті глобального переосмислення первинного змісту семантичного комплексу-прототипу [5:58].

Якщо фразеологічний образ з якоїсь причини був втрачений, втрачається і логічний зв'язок між семантичним результатом, цілісним значенням ФО та первинним змістом її семантичних компонентів (напр.: *tomar el pelo a uno* насміхатись, обманювати, розіграти – букв.: взяти волосся; *chuparse uno el dedo* бути дурнем або вдавати з себе дурня, букв.: смоктати палець). Таким чином, фразеологічний образ має здатність зберігати національну специфіку фразеологізму, оскільки він, як правило, утворений на реаліях, що відомі лише одному народу.

У ході аналізу ФО іспанської публіцистики, виділимо окремі їх групи, які відображають національні особливості культури: 1) ФО, у яких відображені неповторні, типово-національні народні звичаї, традиції, обряди тощо. Цікавим з цієї точки зору є ФО з компонентом "mantilla": *estar uno en mantillas* бути недосвідченим, бути новачком, робити перші кроки, як немовля); *quedarse uno en mantillas* (бути відсталим, відставати від інших); *haber salido uno de mantillas* (подорослішати, вийти з пелюшок, стати достатньо дорослим, самостійним). Наприклад: "… esta disputada operación, que distruido el país, se ha cobrado miles de vidas inocentes, llevándose de paso el derecho internacional que *no por encontrarse en mantillas* deja de ser el único instrumento de que disponemos para lograr un orden internacional estable ..." [El País]. Компонент "flamenco" викликає асоціативний зв'язок з неповторним стилем танку і співу "фламенко", а у фразеологізмі "ponerse flamenco" означає знахабніти, переходити межу дозволеного.

Як свідчить проведений нами аналіз, в іспанській періодиці широко використовуються фразеологізми з мови кориди. Політика виступає особливою сферою, де широко й влучно автори вживають

вирази з мови кориди для позначення суперництва між партіями (аналогія йде по лінії порівнювання з битвою тореадора з биком). Наприклад, ФО *saltarse una cosa a la torera* (означає знехтувати чимось, зухвало порушити щось) зустрічаємо у статті на міжнародну тематику: “El líder de la coalición, Julio Anquita, acusó al gobierno de “saltarse a la torera” los acuerdos del Congreso al apoyar una intervención militar que está “fuera de la legalidad internacional” [El Mundo], де у вузькому контексті відбувається формування культурно-семантичної моделі [образ тореро, який нехтує небезпекою, зневажаючи її]. Таким чином, створення культурно-семантичної моделі слугує для побудови переконливої аргументації, з однієї площини дійсності за допомогою метафоричного перенесення до іншої.

2) ФО, що репрезентують певну історичну добу: тут цікавим джерелом утворення фразеологізмів були часи лицарства в Іспанії: *caballero sin caballo* (збідніла людина, букв: лицар без коня), а також часи Реконкісти: *hay moros y cristianos* (означає “тут справа не на жарт, справжня бійка”); *a más moros, más cristianos (ganancia)* (чим більше труднощів, тим більша пошана) тощо.

3) ФО, що зберегли архаїчні елементи (старовинні виміри ваги / довжини), наприклад: *meterse en la camisa de once varas* означає лізти не у свою справу, де *varas* – старовинний вимір довжини. Наведемо приклад з газетної статті: “Pero también ha errado Piqué *al meterse en camisa de once varas*, porque Israel combate a sus enemigos con métodos claramente repugnantes y violentos” [El País].

4) ФО, у яких відображається своєрідність рослинного світу: *no valer una cosa un higo* (не мати ніякої вартості, нікуди не годитися, букв.: не коштувати фіги); *tomar el olivo* (означає втекти, букв.: взяти оливку); *más seco que una avellana* (сухий, зморщений [про стару, виснажену людину] букв.: сухіший за лісний горіх); *media naranja* (друга половинка, дружина [рідше про чоловіка] букв.: половина апельсина); *¡naranjas chinas!* (ще чого не вистачало, букв.: китайські апельсини), тощо.

5) ФО, що несуть у своєму складі традиційні власні імена та загальні назви. Так, наприклад, у деяких ідіомах можуть приховуватися історичні спогади: *tener más orgullo que don Rodrigo en la horca* (букв.: бути зухвалішим за дона Родріго на шибениці), *por interés te quiero Andrés* (означає виказувати комусь прихильність з

метою отримати винагороду), *A Zaragoza o al charco* (порівняйте з українським "Пан або пропав", букв.: "Або до Сарагоси, або у калюжу").

6) ФО, які інформують нас про традиційні страви, продукти харчування: *estar a la olla de otro (*бути на утриманні у когось, де "olla" традиційна іспанська страва), *ganarse el cocido* (заробляти собі на харчування, де *cocido* іспанська національна страва), *aguar uno el vino* (зіпсувати щось непотрібним втручанням, букв.: додати води до вина) тощо.

Таким чином, в основі метафоричного утворення фразеологізмів лежить когнітивний процес: образні ФО мають соціальну усвідомлену конотацію, яка передбачає єдність раціонально-понятійних та емоційно-експресивних структур і слугує основним засобом побудови аргументації у публіцистичних текстах, відтворюючи культурно-семантичні моделі. Національно-культурні ФО виступають джерелом національно-культурної інформації (тобто сукупності культурно-історичних знань) та матеріалом для створення культурно-семантичної моделі у публіцистичному дискурсі. Іспанські ФО, які мають глибинне історичне походження (мова кориди, фламенко і т. д.) широко використовується в періодичних виданнях і є ефективною формою збереження та передачі етнокультурної інформації. Однак в умовах інтеркомунікації інформація подібного характеру іноді утруднює спілкування, адже національно-культурні фонові знання часто відсутні у представників інших народів. Удосконалення методів перекладу та вивчення фразеологізмів з національно-культурним компонентом сприяє процесу міжмовної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Брагина Н. Г.* Фрагмент лингвокультурологического лексикона (безовые понятия) / Наталья Георгиевна Брагина // Фразеология в контексте культуры. – М. : Наука, 1999. – С .23–37. 2. *Вакуров В. Н.* Основные проблемы стилистики фразеологических единиц : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук / Владимир Николаевич Вакуров. – М., 1983. – 43 с. 3. *Воронина А. З.* Коннотация фразеологизмов в коммуникативном аспекте / А. З. Воронина // Сб. науч. трудов МГПИИЯ. – 1985. – Вып. 244. – С. 28–38. 4. *Маслова В. А.* Когнитивная лингвистика : [учебн. пособие]. – Минск : Тетра Системс, 2008. – 272 с. 5. *Солодухо Э. М.* Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии / Э. М. Солодухо. – Казань, 1982. – 169 с. 6. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.

© Лісняк С. П.

ЛІТИНСЬКА Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ MAFIA В ІТАЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

У статті проводиться лінгвокультурологічний аналіз концепту MAFIA, з'ясовуються засоби його мовної об'єктивації на матеріалі італійської мови, досліджуються лексеми, що вербалізують понятійні ознаки концепту MAFIA та метафоричні моделі, що репрезентують його образний компонент.

Ключові слова: концепт, концептосфера, метафорична модель, лінгвокультурна спільнота.

В статье проводится лингвокультурологический анализ концепта MAFIA, определяются средства его языковой объективации на материале итальянского языка, исследуются лексемы, которые вербализируют понятийные признаки концепта MAFIA и метафорические модели, которые репрезентируют его образный компонент.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, метафорическая модель, лингвокультурное сообщество.

The article is dedicated to the linguoculturological analysis of the concept of MAFIA and to the distinction of the means of its linguistic objectification in Italian language. The lexemes that verbalize its conceptual component are investigated and the metaphors that present the figurative component of the concept of MAFIA are analyzed.

Key words: concept, concept sphere, metaphoric model, linguocultural group.

У концептосфері будь-якого етносу існують концепти, що мають особливу значимість для національної мовної спільноти. Сучасні дослідники називають такі концепти "ключовими словами культури" (А. Вежбицька), "константами" (Ю. С. Степанов), "лінгвокультуремами" (В. В. Воробйов), "лінгвокультурними концептами" (З. Д. Попова, Й. А. Стернін). В. А. Маслова називає ключовими концептами культури "зумовлені нею ядерні (базові) одиниці картини світу, наділені екзистенціальною значимістю як для окремої мовної особистості, так і для культурної спільноти загалом)" [1:51]. Ключові концепти культури займають важливе місце в колективній мовній свідомості, а тому їх дослідження стає **актуальною** проблемою. Вивчення культурно-маркованих концептів призводить до виявлення цілого комплексу культурних цінностей та настанов певної лінгвокультурної спільноти.

Однією з таких понятійно-мисленнєвих категорій, ключовим словом італійської культури, є концепт MAFIA, що став об'єктом

© Літинська Н. В.

нашого дослідження. Концепт MAFIA є важливим складником концептосфери "Сучасна Італія", оскільки він є проявом італійського менталітету, а його походження має культурне підґрунтя. Концепт MAFIA спирається на систему фундаментальних традиційних цінностей італійської культури: примат сім'ї, авторитетність влади, вірність дружбі, поняття честі та поваги, релігійно-орієнтований світогляд, і тому посідає важливе місце в італійській мовній свідомості.

Метою статті є аналіз мовних засобів, що вербалізують концепт MAFIA. **Матеріалом** слугують мовні одиниці, ідіоми, метафоричні вирази, контексти, що репрезентують концепт MAFIA в італійській мові. **Об'єктом** дослідження є концепт MAFIA в сучасній італійській мовній картині світу. **Предметом** дослідження є специфіка мовного вираження концепту MAFIA в італійській мові. **Наукова новизна** статті полягає у лінгвокультурологічному аналізі концепту MAFIA, який досі не був об'єктом лінгвістичного дослідження.

Варто зазначити, що інтерпретація концепту MAFIA зазнала еволюції в італійській мовній свідомості. Традиційно терміном *Mafia* визначалась кримінальна організація, що зародилась на Сицилії та функціонувала згідно власного кодексу честі, секретності та мовчання. Із початком еміграції, організація поширилась у Сполучених Штатах та, набувши імені *Cosa Nostra*, підпорядкувала собі організовану злочинність. Однією із характеристик сучасної італійської мафії є її кримінальна діяльність, зв'язки з політикою і фінансами та міжнародний характер. Такі зміни інколи позначаються протиставленням *vecchia mafia* vs. *nuova mafia*. Розширення семантичного значення *mafia* виявляється у вживанні даного терміну для узагальненого визначення будь-яких етнічних злочинних угрупувань, що наслідують організацію сицилійської мафії та діють як на території Італії (*Camorra, 'Ndrangheta, Sacra Corona Unita)*, так і за її межами (*mafia russa, cinese, albanese* тощо). Міжнародний характер мафії підкреслюється вживанням відповідної лексеми у множині – *le Mafie*. У цьому сенсі мафія порівнюється із тероризмом, що є однією із форм її існування: *la mafia costituisce, come nel caso del terrorismo, un network internazionale*.

Для моделювання змісту концепту MAFIA ми послуговуємось положенням сучасних дослідників про багаторівневу структуру будь-

© Літинська Н. В.

якого концепту. З. Д. Попова та Й. А. Стернін розробляють польову модель концепту, згідно якої його ядром вважаються первинні, найяскравіші образи, а найменш наочні, абстрактні ознаки утворюють його периферію [2:62]. С. Г. Воркачев виділяє у концепті понятійну складову (ознакову і дефініційну структуру), образну складову (когнітивні метафори, що підтримують концепт у свідомості) та складову значущості – етимологічні, асоціативні характеристики концепту, що визначають його місце в лексико-граматичній системі мови [3:7]. Інформаційно-понятійний компонент включає найсуттєвіші ознаки предмету чи явища, це "мовна фіксація концепту, його позначення, опис, дефініція, зіставні характеристики стосовно того чи іншого ряду концептів, які ніколи не існують ізольовано" [4:10]. Образний компонент у структурі концепту включає когнітивний (метафоричний) образ, який пов'язує абстрактний концепт із матеріальним світом [3:7].

Аналіз італійських лексикографічних джерел показав, що архісемою у структурі значення концепту MAFIA виступає ознака, що вербалізується словосполученням *organizzazione criminale*, а понятійну основу даного концепту складають ознаки, що вербалізуються лексемами *potere, onore, controllo, rispetto, omertà, solidarietà, segretezza* [5:1590, 6:1118]. Ядерною когнітивною ознакою концепту MAFIA є влада, що вербалізується відповідною лексемою *il potere*. М.Падовані у вступі до книги "Cose di Cosa Nostra", присвяченій діяльності сицилійської мафії, визначає мафію як *"... sistema del potere, articolazione del potere, metafora del potere, patalogia del potere*" [7], ставлячи ознаку "влада" у центр поняття мафії. Уся діяльність мафіозних угрупувань орієнтована на зміцнення власного авторитету та закріплення територіального впливу, що пояснює антагонізм між італійською державою та мафією. Деякі науковці вбачають такий сильний вплив мафії у недосконалості державного устрою Італії, що призвело до встановлення мафії як *organizzazione di potere alternativa* – "альтернативної влади" [6:1118] та *personale sistema di giustizia* – "персональної судової системи" [7:52], яка, на відміну від державної, має чітку організацію, розподіл ролей та функціонування законів. У назві організації *Cosa Nostra* елемент *Cosa* вживається як синонім держави, оскільки *"cosa pubblica"* (*"res publica"*) означає загальне благо, на противагу до

© Літинська Н. В.

“regnum” (*rex*), що означає владу однієї людини. Саме тому можна зустріти визначення мафії як держави в державі – *Stato nello Stato*. У цьому сенсі мафія вважається її членами суспільним політичним урядом, державою, що ґарантує своїм громадянам спокій та добробут. Атрибут *nostra* вказує на прихованість, таємниче існування організації, можливість користатись перевагами окремим особистостям. Також кліше *pax mafiosa* є свідченням впливовості мафії на території Італії, оскільки дана колокація вживається за аналогією до *pax romana,* за допомогою якої порівнюється період панування Римської Імперії з періодом пануванн мафії на території Італії.

Антиномія держава-мафія представлена лексемами на позначення організацій по боротьбі з мафією із префіксом *anti-*: *commisione antimafia, associazione antimafia*, *schieramento antimafia, pool antimafia* та лексемами із словотворчим компонентом *contro-* та *extra-* на позначення мафіозних угрупувань: *mafia è uno strumento extralegale di controllo, mafia è contropotere, controlegge, controstato.* Семантичне протиставлення держава/мафія демонструється групою дієслів та ідіом із семою боротьби: *affrontare la mafia*, *fronteggiare la mafia*, *combattere la mafia*, *contrapporsi alla mafia, contrastare la mafia*, *lottare contro la mafia, fare la guerra alla mafia*, *reprimere la mafia*, *arginare la mafia, sconfiggere la mafia*, *perseguire la mafia, catturare/arrestare/trascinare in tribunale/condannare uomini di mafia, dare il colpo di grazia alla mafia*.

У сучасний період діяльність мафії підсилюється співпрацею із державними органами та населенням, що позначається групою дієслів, об’єднаних семою співпраці: *collaborare con la mafia, colludere con la mafia, trattare con la mafia, avere/stabilire rapporti con la mafia, avere legami con la mafia.* Особа, що безпосередньо не бере участь у кримінальній діяльності, але надає підтримку та захист, залишаючись зовні непричетною, номінується оцінною лексемою *faccia pulita*, що включає ознаку *pulita* – “чиста”, “непричетна”. Також вживається метафоричний вираз *gravitare nell’orbita della mafia* на позначення причетності до діяльності мафії без формального членства в ній.

Як вже було зазначено, мафія базується на традиційних італійських цінностях, однією з яких є сім’я. Мафіозні угрупування найчастіше визначаються як *famiglie mafiose.* Зв’язок сім’я-мафія простежується у дефініціях сім’ї як осередку, ядра мафії: *famiglia è la*

© Літинська Н. В.

cellula primaria/cellula base della mafia; *famiglia è il nucleo della mafia.* Належність до мафіозної організації сприймається її членами як належність до сім'ї, зв'язок між членами якої підкріплюється символічним ритуалом клятви вірності на крові – *giuramento di sangue alla fedeltà.* Декілька мафіозних сімей об'єднуються в єдину організацію під назвою *cosca mafiosa*. Л. Бардзіні дає власну інтерпретацію походження цього терміну, висловлюючи гіпотезу про те, що ця лексеми походить від діалектної форми *carciofo* – "артишок". Журналіст проводить паралель між формою цієї рослини, листки якої щільно прилягають один до одного, та мафією, що складає єдність усіх сімей, які входять до її складу [8:342].

Пов'язаність мафії із сім'єю виявляється на вербальному рівні у таких лексемах: *affiliato* – "член мафії", має кореневу сему *fili*, яка походить *від лат. flius,* "син"; *mammasantissima* – номінація голови мафії, вживається у формі суперлативу для підсилення його авторитету, компонент *mamma* вказує на родинні зв'язки всередині організації, *santa* – на сакральний зміст мафії; *padrino* – голова мафії, статус "хрещеного батька" пов'язано зі значенням захисту та покровительства. Саме через сімейний характер мафії найтяжчим злочином згідно мафіозного об'єднання є зрада. Колишній мафіозо, що погодився співпрацювати із судовими органами, номінується лексемою *pentito di mafia* або *collaboratore di giustizia,* але для самих членів мафії він є зрадником та позначається пейоративними номінаціями *infame, delatore* та *traditore*, а сам акт зради позначається ідіомою із семантичним компонентом забруднення: *infangare il buon nome della famiglia mafiosa*. Зрада приводить до помсти щодо зрадника або його родини і позначається як *vendetta diretta* або *vendetta trasversale* відповідно.

Ще однією ознакою мафії є секретність. У кодексі мафії одним з правил є поважати надане її членам мовчання: *l'uomo d'onore è tenuto a rispettare "la consegna del silenzio".* Діяльність мафії проходить під гаслом: *Non vedo, non sento, non parlo.* Порушення закону мовчання може коштувати порушнику життя: *Il mafioso non parla mai, altrimenti sarebbe o un pazzo o un morto* [7:62].

Мафія – це ієрархічно організована структура з чітко визначеними законами. Основне правило існування мафії – кодекс честі, що передбачає взаємне покривання між її членами, повагу до

© Літинська Н. В.

голови та закон мовчання – *omertà*. Саме тому найчастішою номінацією представників мафії є *uomo d'onore*, де іменник *onore*, що вживається в атрибутивній функції, позначає важливість поняття честі, а сама організація визначається як *Onorata società*. Належати мафії – це забов'язання на все життя, про що свідчить вживання сентенції *non si cessa mai di essere preti, né mafiosi.* У даному висловлюванні засобом семантичного паралелізму статус мафіозо порівнюється зі статусом священника, оскільки для представників мафії належати до її складу є почесним званням.

Ієрархічний характер мафії актуалізується у конотативно-забарвлених номінаціях рангів серед її членів. Найчастіше для назв керівників організації вживаються композити зі словотворчим елементом *capo*: *capomafia, capoclan, capobastone*, *capocosca.* Також у назвах членів мафії простежується диференціація по закріпленістю за територією*: caporione, capomandamento.* Значення головуючого доповнюється атрибутами з ознакою влади: *grande, autorevole, potente, rispettato*; необмеженості: *assoluto, incontrastato*, злочинності: *malavitoso*, психологічної характеристики: *carismatico, valoroso, feroce, temibile.* Також для позначення голови мафії часто вживається англіцизм *boss* та його інтенсифікатор *super-boss.* Лексема *protettore* вказує на владу голови мафії, що захищає тих, хто з ним співпрацює. Оцінна номінація *uomo di panza*, що походить від приказки *uomo di panza – uomo di importanza,* також підкреслює авторитет головуючого у мафії. Найвища посада керівника мафії репрезентується також у лексемах *capo dei capi* та *capo supremo*. Субординація у межах угрупування виявляється у лексемах із компонентами *sotto* та *vice*: *sottocapo*, *vicecapo*. Представника найнижчого щабля мафії називають *picciotto,* що є дериватом від прикметника *piccolo* та діалектною формою іменника *ragazzo.* Характерною є номінація *soldato di mafia,* що мислиться як алюзія до воєнізованої структури.

Кожне мафіозне угрупування контролює окрему територію, тому часто зустрічаються атрибути мафії зі значенням локативності, найчастіше відповідно до регіону чи міста: *mafia siciliana, pugliese, calabrese; palermitana, catanese, napoletana, romana.*

Образний компонент концепту MAFIA представлений такими метафоричними моделями:

© Літинська Н. В.

1) MAFIA – SOSTANZA LIQUIDA. Однією з головних ознак мафії є її розповсюдженість. У метафоричному представленні повсюдної присутності мафії найчастіше вживається її порівняння із рідиною, що здатна досягати важкодоступних місць та глибоко просочуватись: *Alcuni comuni lombardi sono stati sciolti per infiltrazioni mafiose*; *Mafia si è infiltrata profondamente nel tessuto sociale.* Протиставлення мафія-держава актуалізується також порівнянням останньої із полотном і здатністю мафії проникати туди, де це полотно пошкоджене: *La 'ndragheta si infiltra dove trova maglie rotte dello Stato*. Повсюдний характер мафії репрезентується також у метафоричному виразі *presenza capillare della mafia nello stato.*

2) MAFIA – INQUINAMENTO. Екологічна метафора репрезентує концепт MAFIA як фактор забруднення, де об'єктами забруднення виступають держава, суспільство та церква: *'Ndrangheta rischia di inquinare sia lo Stato che la Chiesa*; *la Mafia inquina i settori elevati della società*; *Inquinamento mafioso delle feste religiose*.

3) MAFIA – ANIMALE. Найпоширенішою зооморфною метафорою представлення мафії є її порівняння із восьминогом: *mafia è una piovra*. Широке застосування цієї метафори носіями італійської мови завдячує популярності телесеріалу про організовану злочинність на Сицилії. Аналогічне перенесення значення спостерігається у метафоричному виразі *Mafia estende i suoi* ***tentacoli*****,** де мафіозна організація наділяється основною особливістю восьминога – щупальцями, що образно передає здатність контролювати одночасно різні суспільні галузі.

4) Схожа модель перенесення значення простежується у моделі MAFIA – PERSONAGGIO DI MITOLOGIA. Порівняння із міфологічним персонажем – семиголовою Гідрою – підкреслює впливовість мафії її та повсюдний характер: *Guardavo a Cosa Nostra come all'idra dalla sette teste: qualcosa di magmatico, di onnipresente e invincibile, responsabile di tutti i mali del mondo* [4:39].

5) MAFIA – MALATTIA: Мафія сприймається сучасним італійським соціумом як хвороба і найчастіше порівнюється із пухлиною, метастази якої вражають усі сфери соціального життя: *La mafia è forse il vero "cancro" del nostro paese e le sue metastasi sono sparse quasi in tutte le regioni. La mafia e altre organizzazioni criminali*

© *Літинська Н. В.*

rappresentano il cancro della società, dell'economia e della politica italiana. Mafia è il malessere sociale siciliano.

6) MAFIA – REGIME TOTALITARIO: таке метафоричне перенесення базується на діяльності мафії, що включає вбивство, як одну із повсякденних практик, тому вона наближається до тоталітарних режимів: *"La mafia si comporta come un potere politico totalitario: ha ucciso politici, magistrati, poliziotti. Ma ha ucciso anche giornalisti: ed è questo il segno più evidente del totalitarismo. Solo lo stalinismo e il nazismo hanno ucciso chi combatteva con lo strumento del pensiero e delle parole".*

7) МАФІЯ – FENOMENO ASTRATTO: у мовній свідомості італійців мафія існує як загальне зло, що відображається у метафорі *Mafia è un Male Assoluto* та у гіперболі *Mafia è responsabile di tutti i mali del mondo*. Абстрактність данного явища вербалізується також у загальновживаних номінаціях *fenomeno mafioso* та *universo mafioso.*

Проведений аналіз лексико-семантичних засобів вербалізації концепту MAFIA показав, що даний концепт актуалізується в італійській мові за допомогою значної кількості номінацій з оцінним, образним та конотативним компонентами. Проведене дослідження продемонструвало лінгвокультурну специфіку концепту MAFIA, що базується на системі ціннісних та світоглядних уявлень італійської лінгвокультурної спільноти.

Перспективою дослідження є подальше вивчення концепту MAFIA у взаємозв'язку з іншими ключовими концептами-складниками концептосфери "Сучасна Італія".

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маслова В. А.* Лингвокультурология : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Издат. центр "Академия", 2001. – 208 с. 2. *Попова З. Д.* Очерки по когнитивной лингвистике. Язык и национальная картина мира / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – С. 60–62. 3. *Воркачев С. Г.* Счастье как лингвокультурный концепт / Сергей Григорьевич Воркачев. – М. : Гносис, 2004. – 237 с. 4. *Карасик В. И.* О категориях лингвокультурологии / Владимир Ильич Карасик // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград : Перемена, 2001. – С. 3–16. 5. *Dizionario* della *Lingua Italiana* : [Giacomo Devoto, Giancarlo Oli ; a cura di Luca Serianni e Maurizio Trifone]. – Firenze : Le Monnier, 2004–-2005. – 3188 p. 6. *Dizionario enciclopedico* di arti, scienza, tecniche, lettere, filosofia, storia, geografia, diritto, economia / a cura di Edigeo. – Bologna : Zanichelli, 2004. – 2077 p. 7. *Falcone G.* Cose di Cosa Nostra / Giovanni Falcone, Marcelle Padovani. – Milano : Rizzoli, 1993. – 175 p. 8. *Barzini L.* Gli italiani. Virtù e vizi di un popolo / Luigi Barzini. – Bergamo : BUR Saggi, 2008. – 453 p. 9. *Serra S.* Sappiamo cos'è la mafia? [Електронний ресурс] / Sergio Serra // Sintesi dialettica per l'idntità democratica : Rivista online a carattere scientifico. – Режим доступу до ст. : http://www.sintesidialettica.it/leggi_articolo.php?AUTH=33&ID=163.

© Літинська Н. В.

ЛУКАШЕНКО Н. Г.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

(НЕ)ВВІЧЛИВІСТЬ ЗАПИСАНОГО РОЗМОВНОГО ІНТЕРНЕТ ДИСКУРСУ НА ПРИКЛАДІ КОМЕНТАРІВ З YOUTUBE ТА БЛОГІВ ЩОДО ПОЛІТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЕНЕСУЕЛИ

У статті йдеться про прагматичні особливості категорії (не)ввічливості в сучасній іспанській мові на матеріалі записаних розмовних текстів коментарів з YouTube та блогів про політичну ситуацію Венесуели.
Ключові слова: (не)ввічливість, мовленнєві акти, адресант, адресат, дискурс-аналіз.

В статье речь идет о прагматических особенностях категории (не)вежливости в современном испанском языке на материале записанных разговорных текстов комментариев из YouTube и блогов о политической ситуации Венесуэлы.
Ключевые слова: (не)вежливость, речевые акты, адресант, адресат, дискурс-анализ.

The article deals with the pragmatic peculiarities of category (im)politeness in the modern Spanish language based on the material of the written spoken texts of comments from YouTube and blogs about the political situation in Venezuela.
Keywords: (im)politeness, speech acts, addresser, addressee, discourse analysis.

Мова блогосфери викликає інтерес у результаті високої політизованості основної маси сучасного демократичного суспільства, являючи собою середовище вивчення суспільної думки. Одним з напрямків дослідження сучасної лінгвістики є проблема ввічливості та маніпулювання мови, особливо під впливом політичних факторів, що й обумовлює **актуальність** та **новизну** статті. **Мета** статті полягає у дослідженні природи феномену (не)ввічливості у сучасному політичному дискурсі Венесуели та її вираження у мовленнєвих актах. **Об'єктом** дослідження стали записані розмовні тексти коментарів з YouTube та блогів. **Предметом** дослідження слугували прагматичні особливості (не)ввічливості у мовленнєвих актах з метою врегулювання соціальної взаємодії між адресантом та адресатом.

Вербальна комунікація є діяльністю, що спрямована на досягнення певної мети. Лінгвістичні засоби є важливими у дискурсі взагалі, крім того, набувають особливого значення, коли мовець стикається з конфліктом, що виникає між його власними намірами та цілями отримувача повідомлення. З цією метою використовується категорія "ввічливість", що позначає набір розмовних стратегій та тактик, спрямованих на те, щоб уникнути або пом'якшити зазначений

© Лукашенко Н. Г.

конфлікт [6:163]. На думку ван Дейка, конфлікт слугує попередником ідеологічної боротьби [9:93].

Ввічливість як соціальна діяльність, згідно з Діаною Браво та Антоніо Бріс, є механізмом для пошуку позитивного та негативного обличчя мовця та слухача [1:66], в якій мова відіграє вирішальну роль.

Коментарі у мережі Інтернет являють собою трансформацію усного різновиду мовлення у писемне, або іншими словами – це записаний розмовний текст [10:157]. Блоги та коментарі до відео у YouTube є написаними, але мають риси усного дискурсу, через потребу надіслати повідомлення якомога швидше аби воно не втратило своєї актуальності. Для прикладів ми використовуємо автентичні тексти, не виправляючи помилок. Риси цього типу усного записаного дискурсу, є такими:

1. помилки орфографії, тобто перевага фонетичної орфографії на письмі:

a) систематична відсутність на письмі літери *h*, оскільки вона не вимовляється в іспанській мові, наприклад:
*SABES ALGO LO MAS IMPORTANTE QUE **A ECHO** EL DESDE MI PUNTO DE VISTA FUE EL DE IMPULSAR UN PLAN PARA QUE EN 2017SE SANEN TODOS LOS RÍOS DE VENEZUELA […]*(14).

b) заміна літери *b* на *v*:
en un par de meses us acavaria con Venezuela ecuador y Nicaragua (13).

У зазначеному прикладі, спостерігаємо написання власної назви США з малої літери.

c) ігнорування та опускання графічного наголосу та знаків пунктуації, що пояснюється тенденцією до заощадження часу та зусиль адресантів, наприклад:
jaja chavez esta loco […] (15).

2. Заміна великої букви на малу у власних назвах, що пояснюється заощадженням зусиль та часу та загальною тенденцією мови до економії. Написання великими літерами вживається для виділення, підкреслення головної думки або просто крику, оскільки за нормами *Нетикету* у мережі Інтернет, якщо користувач пише великими буквами, означає, що він підвищує голос, наприклад:

QUE ALEGRÍA, GRACIAS PRESIDENTE! (13).

Адресант радіє здобуткам свого президента Уго Чавеса.

3. Частотне використання вигуків є характерним для усного діалогічного розмовного мовлення у мережі Інтернет. Ми дослідили найуживаніші вигуки. У 70 % корпусу часто вживані: *bravo, viva, carajo,vaya!, jajaja.* Вони допомагають заповнити паузу або відновити контекст, що є відсутнім, але необхідним для правильного розуміння позиції адресанта. Наприклад*:viva chave, viva cuba, viva latinoamérica vivan todas las personas que quieren el bien para toda la humanidad (maikeltv80* 13*).*
4. Вживання емотиконів, що використовується з метою відновлення контексту та для полегшення розуміння думки адресанта, наприклад*: […] Despierta mi hermano! Esto lo que quieren! Que nos matemos unos a otros:(* (13).
5. Абревіатури, що вживається з метою економії зусиль та через необхідність заощадження часу, наприклад: *Cdte..!!, Cmte, salu2*

Зазначені вище аспекти усного записаного дискурсу коментарів та блогів також впливають на формування соціального обличчя адресанта та адресата, оскільки принцип ввічливості та етикету у мережі є дієвим механізмом діалогічної взаємодії та істотно впливає на успішне комунікативне співробітництво, тому що дозволяє комунікантам уникнути взаємного непорозуміння та сприяє створенню доброзичливого клімату в процесі спілкування.

У своїй теорії П. Браун і С. Левінсон пропонують набір стратегій позитивної та негативної ввічливості. Природно, що, як і кожен феномен, класифікація має свої позитивні та негативні сторони. Вона дуже детальна і в ній не дотримується єдність засад класифікації, оскільки лінгвістичні засоби межують з прагматичними інтенціями. У нашій статті ми проаналізуємо вираження принципу ввічливості у коментарях до відео та блогах щодо політичних особливостей Венесуели з урахуванням досягнень даної теорії, базуючись на понятті “соціальне обличчя” та комунікативних актах ввічливості, неввічливості, не неввічливості, використаних для побудови даного Інтернет-дискурсу.

Подвійність соціального обличчя пояснюється у праці П. Браун та С. Левінсон у термінах позитивного та негативного обличчя. Згідно з цією класичною теорією, в основі ввічливості – поняття суспільного

обличчя як самоповаги індивіда. Вирізняється позитивне обличчя – бажання отримання схвалення себе як особистості та прагнення до того, щоб власні бажання кожного збігалися або частково були бажаннями інших людей. Негативне обличчя – бажання мати автономність та недоторканість свободи своїх дій [2:62]. Зазначені бажання визначають загальні поведінкові стратегії пом'якшення загрози самоповазі людини, а саме: негативну ввічливість, що стосується надання свободи людині, та позитивну ввічливість, що пов'язана з демонстрацією єдності та солідарності. П. Браун та С. Левінсон зазначають, що певні мовленнєві акти можуть потенційно загрожувати суспільному обличчю індивіда, а саме:

– ті, що загрожують позитивному обличчю адресанта (вибачення, реакція на комплімент, зізнання) та позитивному обличчю адресата (критика, незгода, торкання табуйованих тем);

– ті, що загрожують негативному обличчю адресанта (прийняття пропозиції, відповідь на подяку) та негативному обличчю слухача (наказ, порада, загроза) [12:80].

Соціальне обличчя може бути представлено відносно асиметричною позицією ієрархій [1:29]. Мета політичного дискурсу не описати, а, модифікуючи думки опозиції, переконати або подолати її, як на війні. Для того, щоб дискурс був ефективним, необхідно знати до якого табору належить адресат. У проаналізованому корпусі текстів дана ієрархія є відношеннями між "президент – його прихильники – його опозиція". Дотримання принципів комунікації для досягнення поставлених цілей комунікантів зумовлює вибір певного акту побудови коментарів з Youtube та блогів. Ввічливість буває негативною, тобто такою, що стосується надання свободи людині, та позитивною, яка пов'язана з демонстрацією єдності й солідарності.

Акти, що загрожують позитивному та негативному обличчю, розподіляються за шкалою більшого або меншого потенціалу агресії. Образа і сарказм є найсильнішими [2:164]. Ми встановили, що найуживанішими є два типи актів, які потенційно загрожують обличчю з метою знищити його:

- Акти, що загрожують позитивному обличчю адресата. У прикладі 1 представлено як комунікативний акт образи. Висміювання або гра слів, іронію представлено у прикладі 2:

1. CUANDO SERA EL DIA EN QUE *A ESTE CABRON LO AGARREN COMO AL GADAFI Y SE LO CHINGUEN Y LO EXIBAN POR LAS CALLES DE VENEZUELA […]* (14)*;*

2. *Compañeros* ***Robolucionarios Sucialistas*** *del Mundo Sigan esta Carta al Pie de la Letra Su* ***Coma Andante*** *en Peste* ***Fidel Fracaso****!* (15).

Сміх взагалі, на думку багатьох дослідників, виявляє неусвідомлене бажання принизити суперника та відкоригувати його поведінку [11].

- Акти, що загрожують негативному обличчю адресата, є вираженими за допомогою нетактовних запитань, порад, рекомендацій або заборони, наприклад:

De q valio esto? Quisiera tenerte en frente para preguntarte: De que valio cambiarle el nombre a Venezuela?.. Somos mas Venezolanos? De q valio cambiar la hora? ... mejoro el gobierno? De q valio cambiar la denominacion d la moneda?.. Arreglaste la economia? Una estrella mas a la bandera, sirvio para algo? ... Esa provincia q agregaste, vive mejor? Expropiaste las cementeras ... Hay mas cementos? Dirigiste miles de millones a misiones ... Vive mejor el venezolano? (Autor maracucha58) (14).

Стосовно актів загрози позитивному та негативному обличчю адресанта, ми вважаємо цю тему складною для дослідження, оскільки користувачі здебільшого анонімні та лише виражають свою думку або третіх осіб щодо отримувача повідомлення, а не стосовного власного обличчя.

Не всі лінгвісти розподіляють думку щодо "агонізуючого" поняття соціальних відносин, запропоновану Браун та Левінсон. Разом з актами, що загрожують обличчю, можливо вивчення актів, що підсилюють обличчя, та називаються мовленнєвими актами ввічливості. Ці акти є експресивними, оскільки їх ілокутивна мета визначається як вираження психологічного стану адресанта [5:82]. За своєю функцією, експресивні акти поділяються на різні типи. Ми проаналізували їх на прикладі текстів коментарів та блогів. Вони представлені наступними актами:

1) подяка:

QUE ALEGRÍA, GRACIAS PRESIDENTE! (Yudit Rivero del blog "Grande Bolívar").

2) привітання:

*[…] le deseo lo mejor al pueblo de Bolivar y a la ex URSS. (*Larry 141291)

3) звертання. Ми проаналізували, що у мовленнєвих актах коментарів переважно зустрічаються звертання загального характеру: *Cdte, comandante, querido presidente.*

Cdte … !! Saludo revolucionario (Hector Rojo) (13).

4) комплімент. У поданому нижче прикладі, користувач виражає схвалення президента, підтримуючи і виражаючи захоплення його діями та словами:

QUIERO PEDIRLE CON TODAS LAS FUERZAS DE MI CORAZÓN QUE SE CUIDE MUCHO, POR FAVOR NO PERMITA UD. QUE NADA MALO LE PASE, PUES SERIA DESOLADOR NO CONTAR CON SU AMADA PRESENCIA PARA CONTINUAR IMPULSANDO A CONSTRUIR LA PATRIA SOCIALISTA QUE TANTO NECESITAMOS, MIL BESOS PARA UD., ATENTAMENTE (13).

Мовленнєві акти неввічливості визначаються як акти, ілокутивна мета яких не сприяє взаєморозумінню зі співрозмовником, що поділяються на неввічливі акти (actos descorteses) та не неввічливі акти (actos no descorteses) [5:117]. Ми проаналізували мовленнєві акти неввічливості та не неввічливості у коментарях та блогах щодо політичних особливостей Венесуели і дійшли висновку, що мовленнєві акти неввічливості представляють образу, спрямовану на владу країни Венесуели. Їх функція полягає у завданні шкоди обличчю адресата, наприклад:

Maldito dictador..que acabo con mi hermoso pais!..... (14). Також одні користувачі часто запобігають до акту образи інших коментаторів або блогерів, наприклад:

MIRA HIJO DE TUREPUTAMADRE COJIDA … PENDEJO (15).

У даному прикладі частотним є вживання пейоративних прикметників з семою на підсилення образливого значення повідомлення, наприклад “*maldito”, “cojida*”.

Також у коментарях використовується такий стилістичний засіб як іронія з метою підсилення образи, наприклад:

[…] me cagué de la risa gracias a tus comentarios infantiles e inmaduros PENDEJO (15).

Акти не неввічливості є частотними для блогерів, але також вживаються і у коментарях. Ми зустріли вживання модалізаторів для

послаблення сили ствердження, з метою пом'якшення категоричності [3:171]. Наприклад:

creo que hugo esta diciendo lo que el ve, la economia de venezuela esta destruida, la libertad no existe, la persecusion es una forma de gobierno, esto que dice sion tesis, no es vida, el socialismo y todos lo gobiernos populares fallaron en todas las regiones del mundo, empiezan por eliminar la libertad de decidir (14).

Директивні акти мають на меті вплинути на інтенційну мовленнєву поведінку співрозмовника таким чином, щоб останній реалізував дію описану пропозиційним змістом висловлювання. Одним з них є заклик, що є мовленнєвим актом неввічливості за своєю граматичною структурою [5:147]. Розрізняють два типи актів, що в іспанській мові зливаються в один, а саме: прямий заклик, що полягає у сполученні прохання та наказу, що пояснюється орієнтованістю іспанської культури до солідарності і не є неввічливим [1:60]. Наприклад:

Despierta mi hermano! Esto es lo que quieren. Que nos matemos uno a otro☹ (13).

У текстах блогів та коментарях часто вживаними є дезактуалізатори, або іншими словами модальні та темпоральні частки, що встановлюють стратегічну дистанцію між автором та актом погрози [3:171].

Також вживаються альтернативні засоби або пом'якшувачі, які замінюють один елемент на інший для того, з метою зменшення сили погрози акту [3:169]. Найчастотнішим є час Imperfecto de Subjuntivo, що вживається з цією метою у текстах коментарів YouTube:

Quisiera tenerte en frente para preguntarte […] (15)

Після ретельного аналізу записаних усних текстів блогу та коментарів YouTube, ми дійшли висновку, що учасники політичного дискурсу Венесуели, для вираження своєї думки та позиції або з метою досягнення ефективного результату для переконання адресата використовують акти ввічливості, що сприяють підсилюють позитивного обличчя адресанта. Всі тексти блогів складають мовленнєві акти ввічливості, оскільки вони були створені прихильниками політики венесуельського уряду Уго Чавеса. Для цього використовуються директивні акти прямого заклику (сполучення прохання та наказу), подяку, привітання, звертання та

комплімент. До актів неввічливості та (не)неввічливості адресанти запобігають з метою загрози позитивного або негативного обличчя адресанта. Акти неввічливості та не неввічливості складають 70 % текстів коментарів YouTube. Найуживанішими актами неввічливості є акти образи та вживання стилістичного прийому іронії. Щодо актів не неввічливості, то їх особливістю є вживання модалізаторів, з метою пом'якшення сили акту погрози, та дезактуалізаторів (модальні та темпоральні частки) для встановлення дистанції між адресантом та погрозою.

Перспективними, на нашу думку, є дослідження та аналіз інших лінгво-дискурсивних та інших прагматико-когнітивних особливостей коментарів та блогів за політичною тематикою, що представлені у мережі Інтернет або у інших ЗМІ, для встановлення певних закономірностей, характерних для політичного дискурсу взагалі та його особливостей в залежності від типу ЗМІ, у якому він використовується.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bravo D.* Pragmática Sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español / D. Bravo, A. Briz. – Barcelona : Ariel, 2004. – 397 p. 2. *Brown P.* Politeness: some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p. 3. *Calsamiglia Blancafort H.* Las cosas del decir. Manual del análisis del discurso / H. Calsamiglia Blancafort, A. Tusón Valls. – Barcelona : Ariel, 1991. – 386 p. 4. *Chilton P., Schäffner.* Politics as Text and Talk. Analytical approaches to political discourse / P. Chilton, Schäffner. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2002. – 245 p. 5. *Haverkate H.* La cortesía verbal. Estudio pragmalingüístico / H. Haverkate. – Madrid : Gredos, 1994. – 245 p. 6. Escandell Vidal M. V. Introducción a la pragmática / M. V. Escandell Vidal. – Barcelona : Anthropos, 1993. – 297 p. 7. *Lakoff G.* Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p. 8. *Renkema J.* Introduction to Discourse Studies / J. Renkema. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. – 363 p. 9. *Van Dijk T. A.* Ideología. Una aproximación multidisciplinaria / T. A. Van Dijk. – Barcelona : Gedisa, 1998. – 473 p. 10. *Yus F.* Ciberpragmática. El uso del lenguaje en Internet / F. Yus. – Barcelona : Ariel, 2001. – 271 p. 11. *Демьянков В. З.* Интерпретация политического дискурса в СМИ [Электронный ресурс] / Валерий Закиевич Демьянков. – Режим доступа : http://www.infolex.ru/SMI1.htm. 12. *Ільченко О. М.* Етикет англомовного наукового дискурсу / Ольга Михайлівна Ільченко. – К. : ІВЦ Політехніка, 2002. – 288 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛА

13. http://www.chavez.org.ve/chavez/lineas-chavez/grande-bolivar/
14. http://www.youtube.com/watch?v=OmCs4tbgwJg&feature=related
15. http://www.youtube.com/watch?v=hpY5M_qDI2I&feature=related

© Лукашенко Н. Г.

МАРИНЕНКО П. І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНІ МОДЕЛІ ПОЧАТКУ ДІАЛОГУ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ В ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ *(XVI–XVIII століття)*

У статті йдеться про мовні моделі початку діалогу в іспанській мові в XVI–XVIII століттях. Були виявлені найпоширеніші способи відкриття діалогу в діахронічному аспекті шляхом аналізу іспанських театральних творів XVI–XVIII століття. Розглядається функціонування діалогу в комунікації.
Ключові слова: діалог, початок діалогу, репліка, мовна модель, п'єса.

В статье речь идет о языковых моделях начала диалога в испанском языке в XVI–XVIII веках. Выявлены наиболее распространенные способы открытия диалога в диахроническом аспекте путем анализа испанских театральных произведений XVI–XVIII века. Рассматривается функционирование диалога в коммуникации.
Ключевые слова: диалог, начало диалога, реплика, языковая модель, пьеса.

The article deals with language patterns at the beginning of dialogue in Spanish in the XVI–XVIII centuries. The most common ways to open dialogue in diachronic aspect by analyzing the Spanish theatrical works of XVI–XVIII centuries were found. The functioning and operation of dialogue in communication were considered.
Keywords: dialogue, beginning of dialogue, phrase, language model, play.

Ця стаття має за **мету** проаналізувати розмовну іспанську мову в діахронії, взявши за **предмет** дослідження мовленнєві акти та компоненти, що відкривають або розпочинають діалог. Відповідно **об'єктом** дослідження є мовні моделі, які відкривають діалоги. Для дослідження було підготовлено корпус діалогів на основі драматичних п'єс іспанських авторів XVI–XVIII століть. Головним **завданням** постало виявлення найбільш поширених моделей, що застосовуються при відкритті чи на початку діалогів в зазначений діахронічний період, а також прослідкувати мовні засоби, які беруть участь у формуванні цих моделей. Отже, **актуальність** статті полягає в комунікативному та прагматичному підході вивчення мовних моделей діалогів в іспанській мові в діахронічному аспекті.

Для нашого дослідження ми керувалися визначенням "діалогу", яке запропонував український мовознавець Ф. С. Бацевич. Отже, діалог це форма мовлення (і спілкування), якій притаманна заміна мовленнєвих актів (повідомлень), як правило двох мовців, які перебувають у безпосередньому зв'язку [1:70]. Для кращого оперування значенням ми також додаємо визначення

© Мариненко П. І.

О. О. Селіванової, згідно з яким мовці, що приймають участь у діалозі, мають комунікативні ролі, які інверсуються (мовець стає адресатом, а адресат перетворюється на мовця), адресатом якого є перший мовець, за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації [2:128].

Вербалізований діалог це комунікативна діяльність, яка займає особливе місце в людському суспільстві. Координація діалогу, участь у ході діалогу є власне феноменом діалогу. У діалозі права, обов'язки і співпраця структуруються у діалогічні схеми. Діалог є прямою мовою, в якому застосовані не лише мовні знаки, але і всі знаки семіотичної системи: вживання голосу, кинесика, відстань між мовцями, світло, нерозчленовані звуки і т. д., тобто все, що є частиною діалогу і може допомогти в створенні сенсу ситуації. Діалог є семіотичною діяльністю, що здійснюється з ознаками декількох систем, в якій безпосередньо беруть участь кілька людей, чия фізична присутність дозволяє обмінюватися репліками зі знанням того, про що говорилося раніше.

Незважаючи на багатовимірність діалогу, він включає в себе власні рівні організації з характерними одиницями: репліки, втручання, початок та кінець, послідовність діалогем, схем і діалогічних ігор. Ці частини пов'язані в свою чергу ланцюгом реплік. Діалогеми є різні види актів, що діють саме у діалозі за рахунок різних видів втручань.

Різні типи моделей початку діалогу ритуалізовані, тому число привітань в кожній мові обмежено і досить невелике. Після того, як діалог розпочинається, йому нав'язуються стандарти, які стосуються змісту, а не черговості змін реплік.

Як і в будь-який іншій спільній діяльності, перша умова для існування розмови та діалогу – це участь у ньому двох або більше осіб. Вони мають продемонструвати згоду щодо того, що вони займатимуться цим діалогом, а також бажання брати у ньому участь. Мовець висловлює своє бажання чи намір почати словесний обмін з іншим мовцем, який приймає цю пропозицію або відмовляється від неї. Якщо пропозиція приймається, розмова починається.

Діалог має свою структуру. Навіть якщо мовці погодилися про його умови, розвиток тексту відбуватиметься наступних умов: кожний з партнерів володіє власними засобами вербалізації, робить власну

кодифікацію і має певні компетенції щодо контекстуалізації. Таким чином, ми можемо говорити, що в діалозі відбувається подвійна вербалізація, кодифікація і т. д. Діяльність мовців у діалозі проходить у два основні етапи:

1) до початку діалогу, який більш є ситуацією, ніж діяльністю. Кожен з учасників має власні компетенції, які будуть проектуватися на його формі дії. Переддіалогічні здібності та можливості мовців випливають з їхньої модальності (могти, бажати, вміти вести діалог), передумовних даних (ступінь знання мови, своя поведінка і поведінка оточуючих) і здатності встановлення загальних орієнтирів для осмислення конкуренції або, навпаки, прийняття певного канону. Діалог будується мовцями, які зберігають свої власні характеристики і роблять внесок у розвиток діалогу, проте вони роблять це по-різному.

2) на другому етапі знаходиться суто діалогічна фаза. Діалогований текст – це фрагментований дискурс, ефект мови від ситуації живого спілкування, яка вживає дейктичні ресурси, а також використовує спеціальні жести, рухи, відстань між комунікантами і т. д.

Отже, розмова, як діяльність має послідовні етапи: відкриття розмови або початок, ядро, яке містить інформативні послідовності та складові розмови, і закриття діалогу або його завершення.

Початок розмови має три окремі етапи [3]. Перший є когнітивним визнанням, яке полягає у визначенні особи як члена певного класу або категорії. Другий етап включає стратегії ідентифікації погодження чи неприйняття адресатом за допомогою певних жестів. На третьому етапі розпочинаються соціальні стратегії, наприклад, привітання.

У наш корпус дослідження ми включили три п’єси: “Селестина” Ф. де Рохаса XVI століття [4], “Доротея” Ф. А. Лопе де Вега XVII століття [5], “Погодження дівчат” Л. Фернандес де Моратин XVIII століття [6]. Була зроблена вибірка з 117 прикладів, як розпочинали або відкривали діалог, які класифіковані за семантичною функцією, яку виконує перша репліки. Таким чином, виокремлюються наступні моделі початку діалогу за першою реплікою: 1) роздуми та коментарі, 2) вигуки, 3) накази й розпорядження; 4) питання; 5) комплементи; 6) кличні форми та звертання; 7) приказки, 8) скарги і докори.

У проаналізованих творах роздуми і коментарі часто з'являються в початкових репліках діалогу, оскільки розмова йде між знайомими людьми, які мають, у багатьох випадках інтимні або дружні відносини чи відносини типу "господар-слуга". Тому, при цих стосунках часто випускаються привітання. У "Селестині" для відкриття діалогу використовуються коментарі подій, інформація про які досить часто не є зрозумілою, що змушує слухача робити запитання.

Calisto. *En esto veo, Melibea, la grandeza de Dios.*

Melibea. *¿En qué, Calisto?* (4:Arg. del 1)

В цьому творі на початку діалогу також виявлено коментарі, які включають в собі запитання про думку співрозмовника, чим стимулюють відповідь адресата:

Calisto. *Hermanos míos, cien monedas di a la madre; ¿hice bien?*

Sempronio. *¡Ay, si hiciste bien!* (4:Arg. del 2)

Інший вид коментарів та роздумів, що зустрічається в "Селестині" є коментар-погроза та коментар-переконання. Для переконання адресант застосовує різні стратегії: використовує звертання "*hijo*", посилається на Бога та говорить про людські почуття і кохання.

В п'єсі "Доротея" також зустрічаємо коментарі такого типу:

Don Bela. *Estoy contento, Laurencio, de haber conquistado la gracia de su madre de Dorotea. Porque hasta tenerla, todo era inquietud y desasosiego de entrambos, y era fuerza que fuese mayor el mío* (5:A.III / e.2).

Gerarda. *El amor y la obligación no sólo me mandan, pero porfiadamente me fuerzan, amiga Teodora, a que os diga mi sentimiento.*

Teodora. *¿En qué materia, Gerarda?* (5:A.I / e.1).

В п'єсі "Погодження дівчат" коментарі та роздуми, що починають діалог, не з'являються так часто, як в попередніх творах. Ці коментарі нерідко потребують у відповідь пояснення та припущення. Таким чином, в XVIII столітті модель коментарів та роздумів для відкриття діалогу трохи змінилася, коментарі стають більш чіткими та зрозумілими, і тому вони не потребують питань та уточнень адресата:

Rita. *Mucho silencia está por aquí.*

Doña Francisca. *Se habrán recogido ya. Estarán rendidos* (A.II/e. 14).

Don Diego. *Mucho se madruga, doña Paquita.*

Doña Francisca. *Sí, señor* (6:A.III / e.7).

Інша модель початку діалогу – це вигуки. Цей спосіб відсутній в творі "Селестина", на відміну від інших двох. Вигуки в цій функції слугують для підтвердження певного факту, події, захоплення чи прохання про допомогу. ***Dorotea***. *¡Brava conversación has tenido con la bendita Gerarda!...* (5:A.I / e.2)ю

Rita. *¡Qué malo es!Pero.¡Válgame Dios! ¡Don Félix aquí!* (6:A.I / e.9).

Наказ і розпорядження є іншим способом, що відкриває діалог. Ця модель з'являється для того, щоб підкреслити контекст "господар-слуга", "мати-донька", тобто ієрархічні відносини. Накази в цих п'єсах, у порівнянні з сьогоденням, не є завуальованими, а навпаки, вживають наказовий спосіб без використання слів, які б пом'якшували наказ.

Calisto. *Pármeno. Detente. Escucha qué hablan éstos; veamos en que vivimos* (4:Arg. del 1).

Dorotea. *Llama recio, si no te duele la mano* (5:A.I / e.5).

Don Diego. *Venga usted acá, señorito, venga usted ... ¿En dónde has estado desde que no nos vemos?* (6:A.III / e.10).

Найпродуктивнішим способом початку діалогу є питання, які ми розподіляємо на: питання для отримання інформації, питання про отримання або запропонування послуги, питання для отримання думки, питання-ідентифікація, питання-дорікання.

В питанні доріканні розпочинається діалог з попрікання адресата:

Dorotea. *¿Mas que me preguntas de dónde vengo?* (5:A.IV / e.6).

В питанні-ідентифікації адресант розпочинає розмову для того, щоб дізнатися про особистість адресата:

Fernando. *¿Quién me llama, y que es lo que me manda?* (5:A.III / e.8).

Areúsa. *¿Quién anda ahí? ¿Quién sube a tal hora en mi cámara?* (4:Arg. del 7).

В питанні щодо думки адресата використовуються мовні кліше для запиту про враження співрозмовника щодо певних подій чи фактів:

Dorotea. *¿Qué te parece desta visita, Celia?* (5:A.II / e.3).

Calisto. *¿Qué te parece de lo que hoy ha pasado?* (4:Arg. del 2).

Питання про отримання або запропонування послуги насичені звертаннями, позитивною лексикою за для досягнення своєї мети:

Calamocha. *¿Gusta usted de que eche una mano, mi vida?* (6:A.I / e.8).

Питання про отримання інформації є найчастотнішим способом, щоб розпочати діалог. Ці питання направлені на адресата для отримання інформації щодо певного факту чи події. Реакція адресата – це відповідь. Початок діалогу з таким питанням означає, що мовці мають дружні чи родинні відносини або вони просто знайомі. Зазвичай діалог з таким початком відбувається між мовцями, які вже бачилися до того або вже говорили, а зараз знов починають розмову після певної паузи чи перериву. Тому в цій моделі початку діалогу відсутні вітання чи інші ритуальні знаки. Прагматичною помилкою вважатиметься, якщо вітання буде повторено:

Celectina. *¿De qué te santiguas, Sempronio? Creo que en verme.* (4:Arg. del 5)

Marfisa. *¿Cómo vienes desta suerte?* (5:A.I / e.6).

Don Diego. *¿No han venido todavía?*

Simón. *No, señor* (6:A.I / e.1).

Одним з найцікавіших способів відкриття діалогу є комплемент. Його ілокутивна мета полягає у створенні та підтримці дружньої атмосфери. Мовці, які їх застосовують, хочуть виразити солідарність та повагу, встановивши таким чином контекст, який би сприяв взаємодії співрозмовників. Комплемент – це стратегія ввічливості, мета якої полягає в тому, аби адресат не відмовився б співпрацювати або не відмовив би в проханні:

Don Bela. *No digo yo lo prometido, pero todo el oro que el sol engendra en las dos Indias me parece poco, y aunque se añadieran los diamantes de la China, las perlas del mar del Sur y los rubíes de Ceilán. Y a ti, discreta Gerarda, a cuyo entendimiento se debe esta vitoria, quiero servir por ahora con estos escudos* (5:A.II / e.1).

Calisto. *¡Oh joya del mundo, acorro de mis pasiones, espejo de mi vista! El corazón se me alegra en ver esa honrada presencia, esa noble senectud* ... (4:Arg. del 11).

Реакція слухача на комплемент зазвичай полягає у спробі зменшенні значення самого комплементу. Ця реакція властива культурі Кастильї і має давнє походження, вона прослідкується в творах XVI та XVII століть. Проте слід зазначити, що не було знайдено жодного прикладу такого відкриття діалогу в творі “Погодження дівчат”.

Інша модель початку діалогу включає звертання або кличну форму. Тут виділяються дві групи, коли діалог розпочинається:

1) просто зі звертанням; 2) зі звертанням, після якого слідує синтаксична конструкція. Звертання слугує для того, щоб привернути увагу адресата або для того, щоб розпочати розмову. Звертання, що вживалися без синтаксичної структури, були власними іменами або називали положення або посаду, яку займає адресат в соціальній ієрархії:

Calisto. *¡Sempronio, Sempronio, Sempronio! ¿Dónde está este maldito?* (4:Arg. del 1).

Pármeno. *Señor, Sempronio y una puta vieja alcoholada daban aquellas porradas* (4:Arg. del 1).

Don Bela. *Laurencio.*

Laurencio. *Señor.* (5:A.II / e.1)

Rita. *Señorita ... ¡Eh!, chit ... señorita ...*

Doña Francisca. *¿Qué quieres?* (6:A.II / e.6).

Don Diego. *¡Rita! ¿Pues tú aquí?* (6:A.III / e.1).

Слід відмітити, що в діалозі з відносинами "господар-слуга" мовець, старший за соціальною ієрархією, зове адресата, нижчого за соціальною ієрархіє, по імені, нащо той відповідає "*señor/a*". Ця відповідь включає приховане запитання *(чого Ви хотіли / бажали?)*, що пом'якшує форму вислову. Коли ж слуга зове господаря, то той відповідає без завалювань і без пом'якшення форми *"¿Qué quieres?"*

Іншою цікавою моделлю, за якою розпочинається діалог, це приказка. Сьогодні, ми майже ніколи не розпочинає діалог таким чином, проте це можна було робити в XVI–XVII століттях. В творі Л. Ф. Моратина ми не знайшли цей спосіб, що свідчить про те, що починаючи з XVIII століття ця модель поступово починає зникати.

Celestina. *Paz sea en esta casa* (4:Arg. del 4).

Gerarda. *Donde no está el rey, no le hallen* (5:A.V / e.2).

Останній спосіб відкриття діалогу є скарга-докір, який був знайдений в творі Л.Ф.Моратина. Відповідь-реакція слухача завжди полягатиме у поясненні для того, щоб зняти напругу та уникнути конфлікту, який провокує докір.

Doña Irene. *Sola y a oscuras me habéis dejado allí* (6:A.II / e.2).

Doña Irene. *Pues. ¿cómo tan tarde?* (6:A.II / e.5).

На завершення слід зазначити, що мова змінюється з плином часу, а разом із мовою також прагматичні категорії, зміну яких можна спостерігати на прикладах та висновках цього дослідження, які

розпочинають полеміку для подальших наукових розвідок, пов'язаних зі способами відкриття діалогу. **Висновками** цієї статті ми вважаємо наступні результати. Так, ми можемо сказати, що компліменти і приказки з'являються під час відкриття діалогу лише в творах, в той час як сьогодні ця модель майже зникає. Проте, такий спосіб, як скарги й докори, виявлений у вісімнадцятому столітті використовується і в наші дні. Наказ і розпорядження змінили свій характер оформлення у порівнянні з XVI–XVII ст. Тепер вони, як правило, мають тенденцію приховувати конфлікт втручанням в світ адресата, за допомогою формул ввічливості, без яких вживалася ця модель раніше. Роздуми і коментарі з плином часу стають більш чіткими й очевидними, і тому не потребують пояснювальних запитань від адресата. У творах "Селестина" та "Доротея" можна зустріти більше посилань на Бога під час відкриття діалогу. В творі "Погодження дівчат" превалюють посилання на людські почуття і все, що пов'язано з людиною. Ми вважаємо, що це пояснюється тим, що з часом суспільство перейшло від концепту, де Бог займав центральну частину всесвіту, до того моменту, де його місце посіла людина зі своїми почуттями. Це дає змогу пояснити появу форм ввічливості в наказах і розпорядженнях. В релігійному суспільстві особа, що займає високе положення в соціальній ієрархії ототожнюється з Богом для тих, хто знаходиться на нижчому штабелі. З цієї причини господар / Бог може звертатися до нижчого по рангу, не піклуючись про те, що його репліки можуть визвати словесний конфлікт. З часом, людина займає місце Бога, що стоїть в центрі світу, що, як наслідок, вимагає рівного спілкування і обумовлює появу та використання ввічливих форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с. 2. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2006. – 716 с. 3. *Schiffrin D.* Discourse markers / Deborah Schiffrin. – London : Cambridge University Press, 1987. – 364 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. *de Rojas F.* La Celestina / Fernando de Rojas . – Barcelona : Planeta, 1992. – 249 p. 5. *Lope de Vega F. A.* La Dorotea / Félix Arturo Lope de Vega. – Madrid : Cátedra, 1996. – 485 p. 6. *Fernández de Moratín L.* El sí de las niñas / Leandro Fernández de Moratín. – Madrid : Ediciones Libertarias, 2003. – 189 p.

© Мариненко П. І.

МЕГЕЛА І. П.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРУКТУРА ОПОВІДІ В РОМАНІ ГЕССЕ “СТЕПОВИЙ ВОВК”

Стаття присвячена аналізу особливостей структури оповіді роману Г. Гессе “Степовий вовк”. Виявлено різні типи нараторів. Розглянуто використання різних типів оповіді (персональну, від першої особи, “погляд збоку”, перервність лінії сюжету. Проведено аналіз мовленнєвого наповнення “Записок Галера” як “тексту у тексті”, мотиву дзеркала у “магічному театрі”.

Ключові слова: типи оповіді, мова і стиль автора, персональна оповідь, оповідь від першої особи, “погляд з боку”, “точка зору”, “текст у тексті”, трактат, символ, дзеркало.

Статья посвящена анализу особенностей структуры повествования романа Г. Гессе “Степной волк”. Выявлено разные типы нарраторов. Рассмотрено использование различных типов повествования (персонального, от первого лица, “взгляд со стороны”, прерывность линии сюжета. Проведен анализ языкового наполнения “Записок Галлера” как “текста в тексте”, мотива зеркала в “магическом театр”.

Ключевые слова: типы повествования, язык и стиль автора, персональное повествование, повествование от первого лица, “взгляд со стороны”, “точка зрения”, “текст в тексте”, трактат, символ, зеркало.

The article considers the narrative structure in the novel “Steppenwolf” by G. Gesse. Various narrator types are determined. The use of different narrative types (personal, first-person, “detached view”, story line discontinuity) is examined. The review of verbal content in “Geller’s Notes” as a “text within text”, the motive of a mirror in the “magic theatre” is carried out.

Key words: narrative type, the author’s language and style, personal narrative, first-person narrative, “detached view”, “viewpoint”, “text within text”, treatise, symbol, mirror.

У науково-критичній літературі, присвяченій творчості Германа Гессе, відомого німецько-швейцарського письменника розглядаються здебільшого біографічні, філософські та естетичні фактори, які вплинули на формування його світогляду та особливості поетики роману “Степовий вовк”. Досі маловивченими залишаються такі аспекти як своєрідність індивідуально-авторського стилю письменника, особливо, проблема оповідної структури роману.

Метою даної статті є висвітлення структури оповіді, внутрішньої побудови твору, зміни ракурсів, типів наратора.

“Степовий вовк” вийшов друком 1927 року і був породжений глибокою духовною кризою письменника. Невдалий шлюб з Рут Венгер, тривала перерва у творчій роботі, фінансові труднощі, глибоке невдоволення політичною ситуацією в Німеччині призвели до того, що письменником дедалі більше охоплювало відчуття відчаю і безвиході,

© Мегела І. П.

з'являлися думки про самогубство. Він почував себе одинаком, загнаним "степовим вовком".

Степовий вовк – образ індивідуаліста, який "заблукав у нетрях цивілізації", сформувався у Гессе у 20-роки, хоча окремі підготовчі штрихи й мотиви з'являлися значно раніше. Р. Каралашвілі виділив у цьому образі-символі потрійний смисл: міфологічний, філософський і психологічний. "У психологічному плані "степовий вовк" мовби символізує ті сфери людської психіки, які вважаються витісненими у підсвідоме. Оскільки у романі мова йде про зняття суперечностей внутрішнього життя і просування до психічної цілісності, символ "вовка" вказує на ту темну сторону психіки героя, яку належить вивести з глибин і примирити зі свідомим життям. Тому важливо зрозуміти, що розвиток "вовчої" сторони індивіда у Гессе виражає в романі не падіння людини, а сприяє процесу створення гармонійно розвинутої, цільної особи" [1:402–403].

Незважаючи на фантастичний сюжет (роздвоєння героя на людину і вовка), роман побудований на автобіографічній основі. Практично кожному епізоду твору можна знайти відповідність у дійсності, Так, 1924 року Гессе винаймав у Базелі у Марти Гінгир дві кімнати у мансарді, дуже схожі на описані в романі, 1926 року він брав уроки танців у Юлії Лаубі-Онеттер, рисами якої наділена Герміна; в цьому ж році він часто з'являвся на карнавалах і балах-маскарадах, в Цюріху слухав "Дон Жуана" Моцарта і в той же час відкривав для себе світ джазової музики, світ, сповнений еротики й "елементарних почуттів" нічного життя великого міста.

Однак ця книга – не "патологічні фантазії" самотнього невротика, а щось значно більше: документ часу, історія "хвороби епохи", "неврозу того покоління, до якого належав Галер". Гессе безжалісно аналізує симптоми і перебіг хвороби, але на цьому не зупиняється. Його цікавить не сама хвороба, а способи її вилікування. Ще під час роботи над романом, він писав одному з своїх кореспондентів: "Я не знаю, чи буде написана запланована мною фантастична книга про Степового вовка, ця історія людини, яка страждає від того, що вона в душі наполовину людина, наполовину вовк. Одна її половина хоче їсти, пити, вбивати і тому подібних простих речей, друга бажає мислити, слухати Моцарта і т. п., виникають конфлікти, і людині

© Мегела І. П.

доводиться сутужно, поки вона не з'ясує, що з цієї ситуації є два виходи: повіситися або звернутися до гумору" [2:49].

Гарі Галер належить до того покоління, життя якого припало на період "між двома епохами". Він сприймає свій час як епоху глибокої кризи, розпаду "самосвідомості", "моральності".

Видовище занепаду цивілізації породжує похмурі настрої і висновки: доля культури асоціюється з похороном, з кладовищем, зі смертю. Гарі відмежовується від такого суспільства і його долі.

Але ненависть до століття, до суспільства, несприйняття міщанства – це лише один бік натури Гарі, вона – причина його самотності і відчуження. В ньому живе постійна тяга до людей, до їх буденного життя, спокійного і врівноваженого. Його розчулює незмінний порядок, розміреність життя міщанських родин, ґрунтовність, з якою вони все виконують, розчулює точність, з якою добропорядні міщани ходять на роботу.

Гарі ненавидить міщанство і тішить себе тим, що він не такий; але ж він живе серед міщан, має заощадження у банку, платить податки і не конфліктує з поліцією, що з гіркотою сам констатує.

Однією часткою свого єства він стверджує те, що друга його половинка постійно заперечує. Гарі не може цілковито порвати з суспільством, і в той же час він всією душею ненавидить його.

У "Степовому вовку" безжалісно зіштовхуються два світи – світ гуманіста і світ міщанина, світ людяності і високої культури зі світом вовчих законів буржуазного суспільства. Синтез цих світів неможливий – це знає Гарі Галер, але він усвідомлює свою неспроможність пристати до якогось одного з них, бути тільки "вовком" чи тільки "людиною".

Предметом аналізу у даній статті є структура оповіді, за допомогою якої висвітлюється внутрішня криза героя і шляхи її подолання.

Роман відкривається передмовою фіктивного видавця, написаної у формі оповіді племінника хазяйки будинку, в якому мешкав Степовий вовк. Тут має місце виклад вражень, які претендують на об'єктивність, які однак не відзначаються глибиною, оскільки вийшли з-під пера "пересічного міщанина". У "Передмові" подається інформація про зовнішні обставини життя Гарі Галера, кількома штрихами змальовується ситуація, в якій перебуває герой.

© Мегела І. П.

Фіктивний видавець записок Галера є свідком страждань Степового вовка. Їх особисте знайомство посилює аутентичність подальшої життєвої історії, водночас міщанське походження видавця увиразнює внутрішній конфлікт Степового вовка, контраст двох характерів, підкреслює аутсайдерство Галера. Водночас **екстрадієгетичний наратор** підкреслює засадничу різницю між Степовим вовком і міщанством, мовляв, "я ж не він, я не веду його спосіб життя, я лише живу своїм тихим міщанським життям, надійним і сповненим обов'язків". І все ж його інтригує особа Степового вовка. Можливо, що й він сам приховує якісь потаємні сни і невдоволення міщанством.

Описуючи Степового вовка зі своєї точки зору, **екстрадієгетичний наратор** підказує читачеві напрям тлумачення "Записок Галера": "цієї справжньої мандрівки крізь пекло" [3:27].

Говорячи про "душевний світ" Степового вовка, наратор відкриває ворота до другого рівня потрактування. Читач може пройти крізь них і спробувати розуміти Галера, але може у будь-який час повернутися назад. Можна сказати, що видавець дає "орієнтир" прочитанню, розставляючи читачі мітки для ідентифікації. Хвороба душі Галера з точки зору цього наратора є "Хворобою доби, неврозом тієї генерації, до якої належить Галер" [3:27].

Передмова, яка буцімто вийшла з-під пера "нормального" міщанина, має на меті створити враження аутентичності і готує читача до розуміння страждань протагоніста. В ній подається численна "інформація "заднього плану"" про спосіб життя Гарі, про його зовнішній вигляд і його конфлікти; тобто, через первинного наратора промовляє представник міщанства, до якого належить Гарі, і від якого він разом з тим відмежовується.

Таким чином, "нормальний" читач отримує доступ до розірваного внутрішнього світу Степового вовка, фіктивний видавець, як всезнаючий наратор, маючи "відчутну фору інтерпретації", визначає кут зору, під яким слід читати "Записки Галера".

Передмова має свою форму вираження: прості слова і чітку побудову речень, чого й слід чекати від добропорядного міщанина з гарними духовними задатками і практичною освітою, але з обмеженим літературним відчуттям і досвідом. Її мова не є такою пристрасною і

© Мегела І. П.

сповненою емпфаз, як в основній частині твору, що є оповіддю дієгетичного наратора Гарі Галера.

Форма вираження фіктивного видавця повинна засвідчити, з одного боку, достовірність описуваного, а з іншого боку – створити контраст до поетизованої, стилізованої і більш художньої мови основної частини та підкреслити незвичність особи Галера.

Автор передмови перший позиціонує Гарі як трагічного аутсайдера, людини, яка "застрягає між двома епохами, між двома способами життя, де всяка мораль, всяке почуття норми і безпеки, всяка душевна простота втрачається" [3:28] і, яка переживає муки пекла як геніальний митець-індивідуаліст, який змушений жити в умовах кризи свідомості, породженої модерним суспільством XX століття.

Фіктивний видавець, як експліцитний наратор, подає квазі "перед-інтерпретацію". "Записок Галера" і навіює читачеві тлумачення його долі як прикладу "значно ширшої мистецької та суспільної кризи".

Головна частина – "Записки Галера" та візії у "магічному театрі" – розкривають конфлікт ідентичності інтелектуального одинака, поданого під кутом зору "Я-перспективи". Щоденникова форма оповіді передає безпосередність пережитого, оскільки поле обсервації обмежується виключно Галером, який пропускає подієвість через свою свідомість.

На відміну від жанру щоденника "Записки" не мають дат, але в них все ж збережено інтимність переживання і безпосередність щоденника, в той час як обрана автором форма внутрішнього монологу в головній частині означена як "само розказаний" монолог [4:123]. Тут враження Гарі, його почуття і думки виражені у минулому часі, хоча й не перевантажені звичними вербальними характеристиками, на кшталт, "незвичайно жваві". Імперфект функціонує як презенс, оскільки збережені часові адверби внутрішнього монологу.

"Я знов опинився в старому кварталі міста, де в сірій сутіні примарно мріла маленька сіра церква. І раптом згадав свою вечірню пригоду, загадкові двері з готичною аркою, загадкову таблицю над ними і світляні літери, які глузливо витанцьовували на ній. Що ж вони

© Мегела І. П.

говорили? “Вхід не для всіх”. А потім: “Тільки для божевільних” [3:47].

Впадає у вічі часто вживана форма “тепер”, “сьогодні” замість “цього дня”, “тоді” чи “після цього”, вживання еліптичних вигуків і вставних пасажів, поданих у презенсі. Завдяки такому темпоральному вираженню особа Галера сприймається не в минулому, як така, що “була”, а у теперішньому, як така, що “є”, внаслідок чого персональна оповідь перетворюється на внутрішню драму.

Через емоційну безпосередність і наближеність до переживань протагоніста перед читачем відкривається широкий простір для ідентифікації зі Степовим вовком і проекції на його історію власних уявлень і свого досвіду.

Ближчому знайомству читача з Гарі служить “Трактат про Степового вовка”, написаний з третьої аукторіальної оповідної перспективи. Трактат, який містичним чином потрапив до рук Галера, функціонує як впорядкований, артикульований, діалектично аргументований і споряджений поясненнями в парентезі коментар до самовизначення, яке Гарі Галер набуває з критичної дистанції у “магічному театрі”. Для Гессе важливо, аби трактат відрізнявся від головної частини твору не лише у мовному плані, але й візуально, типографськи.

Отже, постать і доля Степового вовка висвітлюється з трьох різних перспектив, з різною наближеністю до головного героя і трьома різними способами вираження. При цьому окремі частини тексту завдяки грі з консистентністю і змінністю оповідних перспектив формують сукупний образ Гарі Галера як трагічного аутсайдера у загрозливому світі між двома війнами, який пережив разом з Ейнштейном потрясіння традиційних засад мислення.

“Степовий вовк” – єдиний великий твір письменника, дія якого відбувається у сучасному місті. З поєднання Цюріха і Базеля виникає “символічне місто” [5:358], яке стає для Галера “пеклом його Самості”. Міський антураж і часова прив’язка до першої третини XX ст. дозволяють розглядати “Степового вовка” в інтермедіальних взаємозв’язках. Зокрема, у зв’язку з інструментальною музикою, радіо., кінематографом (у сценічному зображенні душевних конфліктів у “Магічному театрі”).

© Мегела І. П.

“Трактат про Степового вовка” є “текстом у тексті” і виконує важливу функцію.

У текстуальному дослідженні рукописної версії “Степового вовка”, “Зигзаги між інстинктом і духом” [6] Рудольф Пробст розкриває зв’язок віршованого циклу “Криза” з романом “Степовий вовк”, і, виділяє інтермедіальну природу письма Гессе.

Від поетичного циклу роман відрізняється рівнем рефлективності, “Я” у віршованому циклі показане у конкретній ситуації, яка породжує душевну дисгармонію. Криза, в якій опиняється “Я” – суб’єкта”” має свої причини. Зовсім інакше структурується роман. Гессе намагається підпорядкувати суб’єктивну психічну кризу протагоніста загальній часовій ситуації. Криза зображується, як обумовлена добою, і проявляється у специфічний спосіб. Гессе включив до роману “кризовий” вірш під назвою “Безсмертні”, який тематизує духовний образ протагоніста. Галер написав цього вірша на звороті винної етикетки: цей вірш – пряма протилежність емоційному переживанню, яке Галер зазнав згодом з красунею Марією. Інші вірші, наведені у тексті “Степового вовка”, подаються автором роману як витвір Гарі Галера. Суб’єктивний настрій вірша прямо протилежний філософськи і психоаналітично вмотивованій критиці часу; Гессе переводить у такий спосіб кризу героя у ширші виміри.

Про те, що цей вимір породжений процесом створення твору, переробкою вірша у роман, випливає з рукописної версії твору [6].

“Трактат про Степового вовка”, як “книга у книзі”, виділяється від інших частин твору як візуально, так і змістовно. Хоча це самостійне есе, однак воно має пряму дотичність до протагоніста та до пізніших подій роману.

Гессе надавав великого значення оформленню трактату, який повинен був мати яскраво жовту обкладинку, “власну пагінацію” та “дещо менший шрифт”.

Гессе грає протиставленнями, оскільки сам трактат не має однозначного визначення і охоплює широкий діапазон значень: від герметичних тлумачень сакральних текстів – до строго наукових досліджень, “від ярмаркових брошурок – до логіко-філософських трактатів Віттгенштейна” [7:320]. Зовнішнє оформлення трактату повинно було контрастувати з його змістом, в якому “раціонально, з

© Мегела І. П.

вищою об'єктивністю" робиться спроба, описати сум'яття в душі Степового вовка.

Початок трактату "Жив собі колись один чоловік на ім'я Гарі, прозваний Степовим вовком" [3:50] створює розбіжність між ним та стилем науково-філософського твору. Типово казковий зачин свідчить про те, що Гессе мав намір назвати трактат "Казкою про Степового вовка". Ще одну назву твору наводить Рудольф Пробст – "Гарі або Степовий вовк. Студія" [6] Остаточна назва "Трактат про Степового вовка" перекриває широту значень і найбільш точно відповідає стилю трактату, який коливається між психоаналітичним вокабуляром, метафоричними спекуляціями і фамілярно-розмовним стилем брошури.

Трактат висвітлює проблему внутрішньої розірваності особи. Подібно до Фауста, у грудях якого борються дві душі, тут тематизовано дуалізм "вовчої" і "людської" натури. Вирізнення зовнішньої форми трактату від інших частин тексту, на змістовому рівні непомітне, оскільки вже вступне речення "Жив собі колись Гарі, прозваний Степовим вовком", дає читачеві зрозуміти, що і цей текст стосується протагоніста твору. Після передмови фіктивного видавця, який є фокалізатором і веде оповідь як "знавець" Гарі Галера та його "Записок", трактат відкриває нову оповідну перспективу у висвітленні образу Степового вовка. Але трактат – щось більше, ніж дистанційне висвітлення сум'яття Степового вовка. Трактат роз'яснює важливі психологічні і філософські ідеї і виводить читача на ключові події: на зустріч Галера з Герміною, відвідання "Магічного театру".

Зв'язок з "Магічним театром" починається з того, як до рук Галера потрапляє ярмаркова брошурка. Гуляючи одного вечора вулицями міста, Галер зустрічає чоловіка з плакатом і зі скринькою без віка на ремінці, "як у продавців на ярмарках". На плакаті Галер розібрав світляві літери: "Анархічна вечірня розвага! Магічний театр! Вхід не для усіх ...". Зв'язок з "Магічним театром" та уявна розмова Галера з "безсмертними" про мистецтво і гумор, роблять "книгу в книзі" складовою частиною загальної концепції твору.

Есеїстичність трактату "розчиняється" у заключній частині, поступаючись місцем новій стильовій формі. Таким чином трактат служить радше шкітцем висхідної позиції, через яку стають

© *Мегела І. П.*

зрозумілими пізніший досвід і переживання Гарі, аніж їх аналізом [7:320].

Звідки взявся "Er-Erzähler", який володіє вмінням дистанційного бачення, і, який є автором трактату, з'ясувати читачеві не вдається. Хоча сам автор твору не з'являється безпосередньо як аукторіальний розповідач, все ж не безпідставне припущення літературознавця Теодора Ціолковські, що ""Трактат" написаний, ймовірно, безсмертними" [8:361].

Ральф Фрідманн розглядає трактат під іншим кутом зору: трактат окреслює тему і дію твору, яку Гарі проживає згодом у "магічному театрі". Але оскільки ця об'єктивізована вставка належить до особистих записок протагоніста, і, отже, є часткою власних думок Галера, то трактат можна розглядати як особливий аспект психіки героя, на кшталт фройдистського ""Над-Я" – як у психологічному так і в літературному плані" [5:38].

Сам "Трактат" і його поява овіяні містикою, зрештою, він визначений "Тільки для божевільних", як зазначено у "Записках Галера".

Йозеф Мілек, біограф Гессе, посилаючись на ессе Гессе "Магія книги", вважає, що читання трактату служить "розширенню свідомості", і те, що ми вичитуємо з нього, є, зрештою, "вигаданий Гарі Галером в ході розмислів образ "безсмертних"". "В той момент, коли наша фантазія і можливості асоціативного мислення перебувають на найвищій висоті, ми взагалі то більше не читаємо те, що лежить перед нами на папері, а пливемо у потоці імпульсів і здогадок, які доходять до нас від тексту" [9:187].

У "Записках Галера" читачеві подається образ Степового вовка, який повністю ідентифікується з героєм твору. Таким чином, сприймання трактату Галера цілком можливе як фікція у фікції.

Роман Гессе примикає до "роману виховання" [10], зокрема, до "Страждань молодого Вертера" Гете, який названий у "Записках" улюбленим автором і який з'являється у його снах, мріях. Центральний конфлікт непереборного поділу особи Гарі на "вовка" і на "людину" інспірований висловом Фауста "Дві душі живуть у моїх грудях" і весь антитетичний комплекс мотивів постійно суперечливих полярностей – у "Фаусті" це "Добро" і "Зло", у "Степовому вовку" –

© Мегела І. П.

“Дух” і “Інстинкт” (Природа), які належить об’єднати головному героєві.

Хронологічний час і поетична мова теж запозичені з літературної спадщини [11].

Доказами модерних літературних впливів на спосіб оповіді “Степового вовка” є форма “саморозказуваного монологу” і зміна перспектив. Модерною є передусім тематика – множинність, неоднорідність індивідууму, його опирання технізованому суспільству: Гессе подає цей досвід як “естетизацію суб’єктивних відчуттів”. У своєму баченні світу він відштовхується від традиції меланхолійного символізму рубежу століть, представники якого, усвідомлюючи “крах священної культури”, створювали естетизований, містифікований літературний антисвіт, сповнений снів, мрій, містики та архетипних символів і мотивів.

Характерним для роману “Степовий вовк” є те, що його дія зредукована до внутрішнього світу Гарі, тут майже немає зовнішніх впливів. Рідкі описи зовнішньої подієвості служать лише збудником для внутрішніх поривів, натомість внутрішня розірваність Гарі і зміни в його свідомості зображенні точніше і предметніше (візит до професора, розмови з Герміно).

Образна мова “Записок Галера” досягає своєї дії насамперед через нагромадження протиставлень, паралелізмів, доповнень, що дозволяє відтворювати коливання у почуттях і настроях героя. Так само дихотомічний погляд Гарі на світ увиразнюється нагромадженням пар протилежностей, що посилює дієвість висловлювання.

Членування фраз надає мовленню характеру безпосередності. Коли Гарі схвильований чи обурений, то це виражається “у швидкоплинному, стрімко пульсуючому нагромадженні головних і незвично коротких підрядних речень, у гнівних вигуках чи стаккато-повтореннях, у вживанні анафор і паратаксу (опис балу-маскараду)”.

З іншого боку, щоб передати відчуття нестерпної нудьги, Гессе уповільнює плин думки, що знаходить вираження у частих повторах, монотонності підрядних і головних речень, як, наприклад, у вступних реченнях “Записок Галера”: “День минув так, як і минають мої дні, я скоротав його, повільно вбив, примітивно й нерішуче, як завжди” [3:29].

© Мегела І. П.

Прикметним для “Степового вовка” є те, що попри стилізовану риторику Гессе вживає буденну лексику і навіть розмовні фрази у поєднанні з поетичною мовою. Через те читач не відчуває себе обтяженим аналітичністю думки, оскільки великого значення у контексті надається надається вокабуляру довірливості.

Вже сама назва твору “Степовий вовк” породжує в уяві читача значну кількість різнопланових асоціацій

У міфології і в народних повір’ях “вовк” втілює Зло, але він так само є поняттям неприборканості і дикості, віддаленості від цивілізації, Поєднання зі словом “Степовий” породжує сміливі образи далечини і самотності, авантюрності, тобто вже в самій назві створюється враження невтомного блукальця, але незалежного і сильного та гордого аутсайдера.

Понад цим стоїть символіка вовка у архетипно-симолічному розумінні як основа для рівноваги між Добром і Злом для поєднання світу духу і культури, хаосу і порядку, світла і темряви, підсвідомого і свідомого – саме тих екстремів, між якими Гарі відчайдушно шукає примирення. Таким чином, вже в одному слові автор закладає багатошарові смислові образи, які у словосполученні “Степовий вовк” послаблюють конфлікт.

У романі багато інших символів, які поєднуючись у ланцюг мотивів, стають “структурними елементами”.

Найсуттєвішою є символіка дзеркала, своєрідний дороговказ Гарі на шляху до його Самості.

Спочатку цей мотив з’являється як “відблиски на мокрому асфальті”, що ведуть Гарі до того місця, де він може знайти вирішення внутрішнього конфлікту. Далі, у “Трактаті про Степового вовка” натякається на дзеркало, в яке він (Гарі) повинен зазирнути. Врешті-решт Гарі змушений зазирнути спочатку у кишенькове дзеркало, яке йому дає Пабло, а потім у велетенське настінне дзеркало, в якому він побачив безмежну кількість ликів своєї особистості. Сенс цієї внутрішньої дії розкривається у супровідних діалогах, Герміна, зокрема, тлумачить символіку дзеркала у своїй розмові з Гарі як “відображення власного “Я” в інших людях”.

Цією здатністю людини бути дзеркалом для Іншого, Гессе доповнює “рівень покажчика значення” з міфологічної чи то архетипно-психоаналітичної точки зору. Оскільки дзеркало є

© Мегела І. П.

традиційним казковим артефактом і має “магічну силу”, то воно володіє здатністю відображати для того, хто в нього заглядає, його власний образ, “зіставляти індивідуум з його справжнім “Я”” [12].

Можна виявити й інші ланки таких “космічних” смислових картин у “Степовому вовку”, як трансцендентальна символіка вічності. Вічність чи Безсмертя є стилізованим поняттям переборення руйнівної “вовчої натури” в душі Галера, тому ,що визволення від інстинктивної, анімалістичної натури є відданням себе вищому неперехідному світу Духу й Ідеалу. Цей філософсько-естетичний хід думки тісно пов’язаний змістовно з мотивом смерті, який має багатоаспектне висвітлення. Так, Герміна трактує прагнення Гарі до смерті як бажання досягти духовної вічності: вона трактує деструктивний акт самогубства як символ знаходження довершеності у світі вічності, “Там ти знайдеш свого Гете і Новаліса, Моцарта”.

У “Трактаті” самогубство оцінюється інакше, адже Гарі не бачить у смерті визволення: самогубство для нього було б просто втечею від нестерпного життя.

Вирішення внутрішньої кризи Гаррі лежить у символічній смерті як визволення від тілесної оболонки у дусі метампсихозу душі

Переродження “Я” Гарі відбувається у “магічному театрі” після того, як старий образ Гарі у настінному дзеркалі розпався на дзурки. Таке трактування символіки смерті як ланки у ланцюгу нового народження підводить до думки, що вирішення внутрішніх конфліктів Гарі можливе лише як етап вічного перетворення. Шлях до Самості стає у цьому естетизованому прикладі метою знаходження себе.

“Трактат” відкриває Гарі нову точку зору: як особа він складається з безлічі “Я” і вказує на можливий шлях самопізнання. “Щоб досягти цього , чи, може, нарешті наважитися ще на стрибок у космос , такий Степовий вовк повинен колись стати віч-на-віч із самим собою, повинен зазирнути у хаос власної душі й до кінця збагнути її.Тоді його сумне існування відкрилося б у всій своїй незмінності, і надалі він уже не зміг би перебігати з пекла своїх інстинктів і розраду сентиментальної філософії, а з неї – у сліпий шал своєї вовчої натури” [3:69].

“Трактат” завершується, а “Записки Галера” продовжуються. Протагоніст пробовує нові можливості, намагаючись перебороти руйнівну суперечність між вовком і людиною. Візит до знайомого професора, – остання спроба вирватися з ізоляції, після неї Гарі впадає

© Мегела І. П.

у глибокий відчай Тоді з'являється Герміна і всі наступні сцени – це підготовка до відвідання "магічного театру", де Гарі має заглянути у хаос своєї душі. Але Галер ще не готовий до такого "всезнання" і очікуване одужання не настає. Твір закінчуються словами: "Одного разу я зіграю в цю гру краще. Я навчуся одного разу сміятися. Пабло чекає на мене. Моцарт чекає на мене" [3:24].

Коло замикається, бо вже фіктивний видавець натякав на відкритий фінал "Він ще живе, він ще ходить своїми хворими ногами по сходах чужих будинків ..." [3:25]. Отже, Гессе пробує наблизитися до Степового вовка Гарі Галера з трьох різних перспектив, тісно пов'язаних між собою, "за допомогою архітектоніки роману, монтажу ракурсів. Три оповідачі – три точки зору на героя і світ, три різні форми оповіді, поєднання яких говорить про здатність відображати дійсність на різних рівнях" [13:79]. Тільки так читач може зрозуміти внутрішній світ героя і пройти разом з ним шлях "до себе". Наративна структура роману нагадує форму сонати [9], коли оповідні блоки і точки зору співвідносяться, взаємовідображаються у вагнерівській техніці лейтмотивів, музично-філософського руху від дисгармонії до гармонії (теза – антитеза – синтез) [14] виконують свою головну функцію: висвітлення внутрішнього конфлікту протагоніста і визначення шляху до самопізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гессе Г.* Избранное : Кнульп. Курортник. Степной волк / Герман Гессе. – Спб. : Север–Запад, 2004. – 413 с. 2. *Лист до* Георга Райгарта від 18.08.1925 / Hermann Hesses // Der Steppenwolf. – Frankfurt a. Main : Suhrkamp, 1972. – S. 49. 3. *Гессе Г.* Степовий вовк / Герман Гессе. – Харків : Фоліо, 2011. 4. *Cohn Dorrit*. Narration of Conscious in der Steppenwolf / Cohn Dorrit // The Germanic Review. – 1969. – № 44. – S. 121–131. 5. Freedmann R. Hermann Hesse : Biographie / Ralf Freedmann. – Frankfurt a. Main : Suhrkamp, 1999. 6. *Probst R.* Zickzack zwischen Trieb und Geist : zur Entstehungsgeschichte von Hermann Hesses Steppenolf : [roman] / Rudolf Probst // Quatro. Zeitschrift des Schweizerischen Literaturarchivs. – 1997. – № 8. – S. 69–80. 7. *Alleman Beda.* Tractat vom Steppenwolf / Alleman Beda // Materialien zu Hermann Heses Der Steppenwolf / Michels Volker (Hersg). – Frankfurt a. Main : Suhrkamp, 1972. – S. 317–324. 8. *Ziolkovski T.* Der Schriftsteller Hermann Hesse.Wertung und Neubewertung / T. Ziolkovski. – Frankfurt a. Main : Suhrkamp, 1982. – 271 S. 9. *Mileck Joseph.* Hermann Hesse. Dichter. Sucher. Bekenner / Joseph Mileck. – Munchen : Bertelsmann, 1979. 10. *Beate Petra Kory*. Paradigmenwechsel unter dem Einfluss der Tiefenphsychologie. Moderne Strukturen in Hermann Hesses Roman der Steppenwolf / Beate Petra Kory // Warer Beiträge zur Germanistik. – 2001. – Bd. 3. 11. *Esselborn-Krumbiegel Helga.* Herman Hesse : Der Steppenwolf / Interpretation von Helga Esselborn-Krumbiegel. – München : Oldenburg, 1966. 12. *Злочевская А.* Парадоксы зазеркалья в романах Г. Гессе, В. Набокова и М. Булгакова / А. Злочевская // Вопросы литературы. –2008. – № 2. – С. 201–221. 13. Лейтес Н. С. Черты поэтики немецкой литературы нового времени : [учебн. пособие по спецкурсу] / Лейтес Н. С. – Пермь : Изд-во Пермск. ун-та, 1980. – 91 с. 14. Золотухина О. Б. Эволюция психологизма Германа Гессе : [монография] / О. Б. Золотухина. – Гродно, 2006. – 141 с.

© Мегела І. П.

МИХАЙЛЕНКО В. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ЗАПИТАНЬ У ТЕКСТАХ ІНТЕРВ'Ю

У статті розглядається регулятивна функція запитань у текстах інтерв'ю, окреслено типи запитань , їх функції, а також роль у побудові успішного комунікативного акту.
Ключові слова: інтерв'ю, текст, реципієнт, автор, комунікація.

В статье рассматривается регулятивная функция вопросов в текстах интервью, обозначены типы вопросов, их функции, а также роль в построении успешного коммуникативного акта.
Ключевые слова: интервью, текст, реципиент, автор, коммуникация.

The article discusses the regulatory function in the text of the interview questions, types of questions are identified, their functions and role in building a successful communication act.
Keywords: interview, text, recipient, author, communication.

Метою статті є визначення взаємозалежності між видами запитань в жанрі інтерв'ю та особливостями їх регулятивного функціонування.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що знання про особливості побудови та специфіку сприймання тексту інтерв'ю є необхідними фаховими знаннями для журналістів.

Об'єктом роботи є тексти інтерв'ю.

Предметом статті є запитання в текстах інтерв'ю.

Новизна дослідження полягає в тому, що тексти інтерв'ю розглядаються не лише з погляду аналізу їх частин, а й з погляду регулятивної функції запитань, які є основою жанру інтерв'ю.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що воно дозволяє сформувати повніше, точніше й правильніше уявлення про функції запитань у текстах інтерв'ю.

Практичне значення дослідження виявляється у появі нових можливостей для вдосконалення текстів інтерв'ю, що особливо важливо для тих, хто працює з ними – пише, редагує, сприймає.

В наш час журналісти працюють в жорсткому режимі оперативної підготовки та здачі матеріалу. Жанр інтерв'ю, крім оперативності, потребує певних навичок та вмінь. Роботу над інтерв'ю умовно можна поділити на три стадії: підготовка, проведення, завершення. На першій стадії журналіст планує та визначає мету. Вивчає джерела інформації. Наступний крок – домовляється зі співрозмовником, визначає час та

© Михайленко В. М.

місце зустрічі, продумує стратегію розмови й основну тематику запитань [1:29].

Успіх розмови залежить від точності та конкретності поставленої мети. Збір інформації про героя чи ситуацію, яка пов'язана з ним залежить від поставлених завдань, тому до інтерв'ю потрібно серйозно готуватися. Це допоможе під час розмови розкрити більше цікавих фактів та деталей.

Перш за все робота над інтерв'ю починається з визначення цілей та продумування запитань. Погодившись на зустріч, співрозмовник може попросити для ознайомлення запитання інтерв'ю. Журналісти неохоче йдуть на це, тому що наперед підготовлені відповіді надають інтерв'ю певної статичності, втрачається ефект несподіваності, експресія спілкування. Варто заздалегідь ознайомлювати співрозмовника із запитаннями лише тоді, коли готується серйозна розмова з експертом на актуальну тему. Адже подібне інтерв'ю потребує продуманої й обґрунтованої відповіді. Найчастіше вимагають ознайомлення із запитаннями політики, побоюючись несподіванок. Але, знаючи завчасно, про що питатимуть, політик неодмінно намагатиметься відповідати на пропагандистсько-агітаційний манер. Тому не варто заздалегідь ознайомлювати респондента запитаннями.

Запитання – це своєрідний ключ до успішного інтерв'ю. Зрозуміло, що воно має бути насамперед змістовним і нестандартним. Запитання на кшталт "Які ваші творчі плани?" тільки дратують співрозмовника, бо свідчать про низький професійний рівень журналіста або ж його недостатнє зацікавлення проблемою. Часто журналістам доводиться "просіювати" велику кількість інформації, щоб сформулювати справді цікаве запитання. І, як правило, це впливає не лише на співрозмовника, але й викликає певну реакцію в аудиторії. Важливо ставити такі запитання, які були б не просто оригінальними у формулюванні, а й стимулювали інтерв'юйованого до нестандартної, розлогої відповіді. В цьому випадку журналіст має передбачити інтереси широкого загалу [2:83]. Лише в цьому випадку запитання матиме соціальну значущість і виконуватиме регулятивну функцію.

Запитання мають моделюватися на очах аудиторії: спочатку дається якась несуттєва, на перший погляд, теза; далі вона ускладнюється іншими аспектами. В результаті аудиторія підсвідомо

© Михайленко В. М.

відчуває свою причетність до народження запитання, активно сприймає інтерв'ю, почувається учасником процесу спілкування.

Запитання, які стосуються дитинства героя, можуть збагатити інтерв'ю цікавими деталями та непередбачуваною інформацією. Крім того, аудиторія по-новому може розкрити особистість героя. У сучасній практиці інтерв'ю особливо цінуються запитання з певним підтекстом, що надають спілкуванню неабиякої інтриги. Таке запитання здатне заскочити співрозмовника зненацька. А відповідь може бути збагачена ексклюзивною й несподіваною інформацією. Запитання із прихованим підтекстом мають ще й маніпулятивний та провокуючий характер. Але саме так журналіст може вивести на чисту воду співрозмовника.

Особливою темою є запитання для інтерв'ю зі знаменитостями. Адже увага з боку ЗМІ для них є звичною, нерідко й обтяжливою, тому вони не завжди охоче йдуть назустріч журналістам. Однак інтерв'ю саме з відомими людьми найбільше цікавить аудиторію. Аудиторії підсвідомо хочеться зіставити себе зі знаменитістю, мовляв, я теж можу й хочу досягти такого успіху й стати відомим. Слова з вуст авторитетної й популярної людини сприймаються по-особливому, від неї хочеться почути небанальні думки. Тому завдання журналіста – викликати відомого співрозмовника на відвертість, спонукати його до глибоких і цікавих міркувань. В нагоді журналістам може стати колекціонування афоризмів, які наштовхують на змістовні запитання-роздуми. Подібні запитання дають можливість зачепити близьке кожній людині, дещо приземлити знаменитість, переконати аудиторію у тому, що зірки – такі ж люди, як і всі решта. У цьому й полягає принадність інтерв'ю з відомою людиною.

Актуальним для журналіста є не тільки те, про що запитати, але й, як запитати. Запитання в інтерв'ю не повинні провокувати конфлікти. З одного боку – аудиторію дратує солодка інтонація запитання. З іншого співрозмовник може не витримати тиску журналістської агресивності й припинити розмову. Коли під час прямого ефіру обурений гість виходить зі студії, то це слід розцінювати як професійну ваду журналіста, адже він має бути психологом і формулювати незручні запитання коректно.

Проблема побудови запитань стає для сучасного інтерв'ю щодалі актуальнішою. У журналістському середовищі нерідко виникають диспути: чи коректно ставити "незручне" запитання? Однак

© Михайленко В. М.

інформаційна практика (особливо масових і комерційних ЗМІ) однозначно стоїть на боці провокаційності, адже лише солодкими чи прісними запитаннями журналістові сьогодні важко зацікавити аудиторію. Проблему провокаційності можна пом'якшити насамперед завдяки стилістичним вкрапленням у запитання на зразок: "*Даруйте, але мушу запитати про неприємне …*", "*Можливо, це некоректно, але дозвольте запитати …*" Тут доцільні натяки, використання асоціацій, іронії тощо.

Якщо співрозмовник має певний досвід спілкування з журналістами, то він легко уникає незручних запитань. В такому випадку не зайвим буде повторити його, але в дещо видозміненому вигляді. Якщо й це не допомагає, тоді можна вдатися до пауз чи ремарок, які допоможуть показати аудиторії нещирість співрозмовника. Це викличе певну інтригу, яка може стати родзинкою розмови. Подібний стиль розмови не вводить аудиторію в оману завдяки запитанням інтерв'юера. Читач розуміє, що герой приховує факти, тому підсвідомо підтримує журналіста.

Стилістика журналістського запитання має бути виразною. У ньому зазначається лише один аспект проблеми. Довгі, насичені авторськими фрагментами запитання ускладнюють їх сприйняття, відтак програмується неконкретна відповідь. Щоб спрямувати співрозмовника на конкретику, журналіст, як правило, вдається до запитальних сполучників: як? чому? навіщо? Варто уникати запитань, які передбачають дуже коротку, надто лаконічну відповідь. Адже мета інтерв'ю – пошуки суті й причин події. Якщо співрозмовник відповів коротко – "так" / "ні", варто повторити запитання видозмінено, аби здобути якісь деталі.

Особливо цінними є запитання, які логічно випливають з попередніх відповідей – такий стиль ведення інтерв'ю свідчить про професійність журналіста, створює атмосферу невимушеної розмови. Аудиторія легко сприймає таке інтерв'ю й підсвідомо відчуває себе учасником розмови. Щоб вийти на такі запитання, інтерв'юер повинен уважно слухати й швидко реагувати на відповіді співрозмовника.

Зробити інтерв'ю живим і насиченим допомагають контрзапитання, які логічно випливають з відповіді на попереднє, уточнюють відповідь інтерв'юйованого, насичують розмову новими фактами. Саме це інтригує аудиторію, зацікавлюючи деталями. Не

© Михайленко В. М.

варто перевантажувати запитання своїми міркуваннями, бо під час інтерв'ю аудиторія зосереджується на героєві. Не слід вдаватися до занадто вибачливого тону, бо це позбавляє журналіста переконливості й необхідної сили впливу. Навіть якщо журналіст і справді почувається ніяково не варто демонструвати цього відчуття, бо у свідомості співрозмовника виникне думка, що журналіст помиляється або не певен у своїх аргументах.

Велике значення має правильне закінчення спілкування. Адже саме наприкінці розмови герой може сказати найважливіше. А читач, в першу чергу, звертає увагу на початок і кінець інтерв'ю. Тому під час написання матеріалу варто починати з інтриги, жарту чи навіть із етично сформульованого провокативного запитання. А закінчувати – афоризмом або влучним висловом інтерв'юйованого.

Основними типами запитань, які зустрічаються в інтерв'ю є закриті (формують структуру відповіді) і відкриті (менш структуровані) запитання; запитання про факти (інформаційні) і про думки, бажання.

За функціями запитання поділяються на контрольні (кілька формулювань одного запитання), уточнюючі, зондуючі (проявляють емоційний стан співрозмовника).

Виділяють також типи запитань за функціонально-психологічним аспектом: дзеркальні (у них повторюється відповідь або ж ключове слово відповіді співрозмовника). Найчастіше цей вид запитань використовується на телебаченні для порозуміння між журналістом і гостем в студії, а також для активізації комунікативного акту.

Відносні (через думки колег журналіст дізнається про думку інтерв'юйованого). Відносні запитання виконують важливу функцію під час інтерв'ю. Це одна із форм так званих "обережних" запитань. Адже журналіст запитує не від себе, а від імені більшості: "кажуть", "говорять". Читач відчуває й свою причетність до запитання.

Естафетні (для переходу від однієї теми до іншої, підтримки розмови).

Запитання-мости (типу: "*А тепер поговоримо про …*").

Для успішного завершення комунікативного акту використовують заключні запитання. Зазвичай, журналіст запитує про поради або ж побажання героя [3:154–158].

М. Лукіна виділяє такі види запитань: кількісні, запитання із займенником "скільки", що служать для кількісних характеристик

© Михайленко В. М.

об’єкту чи події та для аналізу явищ; гіпотетичні запитання в основі яких лежить прогноз: “що станеться / сталося б, якщо …”; проективні запитання, які допомагають глибше вивчити характер співрозмовника, визначити потенціал його внутрішнього світу; пасивні мімічні запитання, які є не зовсім запитаннями, а вербальним чи невербальним мотивуванням співрозмовника продовжити розмову; мовчазні, або “німі” запитання, які стимулюють діалог без слів за допомогою паузи [1:86–95].

Окрім того, дослідниця визначає запитання, яких потрібно уникати. До них належать: риторичні запитання, які містять певне твердження, яке не потребує відповіді; запитання-підказки, які включають очікувану відповідь; улесливі запитання, які часто дратують читачів, зайві емоції та показна симпатія до співрозмовника недопустимі для журналіста й можуть збити з пантелику інтерв’юйованого й надати розмові відтінку суб’єктивності; провокативні запитання, що ставляться журналістами з метою розізлити співрозмовника, й таким чином виманити імпульсивну, емоційну відповідь; перенавантажені авторськими коментарями запитання; два запитання в одному; “безглузді” запитання, які не стосуються суті розмови й свідчать про непрофесійність. Хоча зазначених вище запитань варто уникати, вони можуть бути доречні тоді, коли потрібно зробити розмову невимушеною, розслабити співрозмовника.

Не завжди журналіст під час розмови вдається лише до запитань. Під час інтерв’ю використовуються репліки, які підтримують контакт або ж, навпаки, зупиняють монолог співрозмовника для уточнення фактів, повернення до теми розмови.

Уміння уважно слухати не менш важливо, ніж уміння ставити запитання. При цьому журналіст веде розмову, і в його інтересах отримати потрібну йому інформацію. Результат влучно продуманого запитання – ефективне спілкування. Часто запитанням журналіст може проявити думку громадськості. В цьому випадку можемо говорити не лише про функцію вираження та формування громадської думки, але й про регулятивну функцію запитання в інтерв’ю. В результаті аудиторія підсвідомо відчуває свою причетність до поставленого запитання, почувається співучасником процесу спілкування.

© Михайленко В. М.

Запитання мають бути не лише змістовними, але й актуальними, злободенними. Перед пресою стоїть завдання сказати громадськості, чого вона не знає, не розуміє. І тому інтерв'ю повинно прямо й безпосередньо виконувати саме цю функцію.

Журналіст, окрім оперативного поточного інформування про події, повинен постійно шукати й спонукати розкритися тих людей, які знають більше, вміють робити свою роботу краще, ефективніше, ніж інші. Вони, зазвичай, рідко беруться за перо, не рвуться до мікрофона. Допомогти їм поділитися з іншими своїми думками повинен журналіст, і найпершою формою цього процесу спілкування є інтерв'ю.

Під час інтерв'ю журналіст опиняється віч-на-віч зі своїм візаві. Завдання журналіста – викликати його довіру й отримати якомога більше цікавої інформації щодо обраної теми. Для досягнення мети інтерв'юер має вдаватися до різних психологічних методів. Насамперед, треба уміти слухати. Цікаву рекомендацію стосовно цього дає американський психолог Стівен Кові: "Вміння слухати – отже, значить виходити за рамки своєї системи поглядів чи пристати на точку зору іншої людини. Розуміти – це означає погоджуватися. Розуміння – це здатність подивитися на проблему очима, серцем, розумом і духом іншої людини" [4:205].

Журналіст не завжди поділяє думку, висловлену співрозмовником, навіть може відчувати певну неприязнь до нього. Але на момент інтерв'ю він має вийти за рамки своєї системи поглядів і пройнятися думкою й міркуванням співрозмовника. Така внутрішня світоглядна й психологічна перебудова, хоч і носить тимчасовий характер, неодмінно проявиться зовні: погляд, жести журналіста свідчитимуть, що його зацікавило почуте [2:71].

Уміння знайти спільну мову з будь-якою людиною в усі часи вважалося справжнім мистецтвом. І тут важливо не лише володіти красномовством, але й вміти по-справжньому відчувати свого співрозмовника, співчувати йому, підтримувати або ж навпаки – мотивувати його на відверту розмову. Награність лише буде заважати відвертій розмові. Більшість людей підсвідомо відчувають штучність, фальш. Завдання журналіста – бути по-справжньому зацікавленим темою. Вміння знайти спільну мову зі своїм співрозмовником психологи називають зворотнім зв'язком. Розмова стає невимушеною, коли спрацьовує цей зв'язок. Зникають паузи, й інтерв'юйований

© Михайленко В. М.

починає розкриватися, говорити саме ту інформацію, яка потрібна журналісту [3:158].

Для забезпечення оптимального збору / пошуку інформації, журналіст має чітко уявляти, за допомогою якої системи запитань він має розговорити співрозмовника. Саме інтерес до бесіди, обговорюваної теми, як журналіста, так і інтерв'юера робить інтерв'ю по-справжньому цікавим. І у цій ситуації головне завдання журналіста – пробудити цікавість до обговорюваної теми у співрозмовника.

Найкращий спосіб заохотити співрозмовника до цікавої розмови – самому щось розказати. Про що ж говорити журналісту на першій зустрічі? Важливо бути природним, не грати, бути собою. Говорити лише про те, що, дійсно, цікавить, хвилює, збентежує. Тема розмови не відіграє великої ролі. Головне – розкритися, приємно вразити співрозмовника, показати свою відкритість, проявити щирість. Це не має бути монологом. Це має бути плавною, невимушеною розмовою.

Для того, щоб розговорити співрозмовника, доцільніше спочатку поговорити про щось нейтральне, наблизити до себе, викликати певну симпатію. А якщо ж не симпатію, то хоча б нейтральне ставлення. Люди полюбляють говорити про те, що їм цікаво. Завдання ж журналіста передбачити, інтуїтивно відчути настрій та темперамент співрозмовника.

Безпрограшні теми для нейтральної розмови: погода, домашні улюбленці, останні події міста тощо. Коли журналіст прагне якнайбільше дізнатись про щось, то має уникати надто чітких, конкретних запитань, бо конкретне запитання потребує конкретної відповіді. А це обмежує розмову, не дає змогу співрозмовникові розкритися. До запитань потрібно мати творчий підхід. Від формулювання запитань залежить, чи отримає журналіст відповідь на запитання чи залишиться ні з чим [5:130–142].

Коли перед журналістом стоїть завдання розкрити особистість людини, то він має проявити гнучкість у розмові не лише з самою людиною, але й з її оточенням (колегами, сім'єю, друзями). Короткі характеристики, почуті із вуст різних людей дають чимало цікавої інформації, деталей про людину, яку можна із користю використати та обіграти в матеріалі. Крім того, це додаткова інформація, приміром, про стосунки героя із колегами, друзями та рідними людьми.

© Михайленко В. М.

Отже, можемо зробити **висновки**, що ефективність інтерв'ю залежить від змісту запитання, а також інтонації його висловлення. Наскільки воно буде насиченим, промовистим виразним, настільки й вагомою буде відповідь. Правильно поставити запитання – особливе уміння. Інтерв'ю не відбувається за сценарієм, і треба бути готовим до несподіваних відповідей, уміти скористатися ними й розвинути тему. У журналістиці небагато прикладів, коли б так звані "хитрі запитання" або "пастки" давали очікуваний результат. Такі запитання, зазвичай, свідчать про брак досвіду або бажання справити враження. Прості запитання інформують аудиторію, викликають інтерес. Стилістика журналістського запитання має бути виразною. Задовгі, насичені авторськими фрагментами запитання ускладнюють його сприйняття, відтак програмується неконкретна відповідь. Саме від запитань залежить зацікавленість аудиторії авторським матеріалом та рівень його сприйняття.

Наскільки запитання буде актуальним, злободенним, промовистим і виразним, настільки й вагомою буде відповідь. Уміння уважно слухати не менш важливе, ніж уміння ставити запитання. При цьому журналіст веде розмову, і він зацікавлений в тому, щоб отримати потрібну інформацію. Результатом влучного запитання є ефективне спілкування.

Ефективність жанру інтерв'ю залежить від психологічних особливостей ведення розмови та від змісту запитань. Уміння знайти спільну мову з будь-якою людиною в усі часи вважалося справжнім мистецтвом. І тут важливо не лише володіти красномовством, але й вміти по-справжньому відчувати свого співрозмовника, співчувати йому, підтримувати або ж навпаки – мотивувати його на відверту розмову.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лукина М.* Технология интервью / Мария Лукина. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 248 с. 2. *Недопитанський М.* Тележурналістика: досвід, проблеми, стратегії / Микола Недопитанський. – К. : ДП "Газетно-журнальне видавництво Міністерства культури і туризму України", 2009. – 144 с. 3. *Казаринова Н.* Деловая беседа / Наталья Казаринова // Русский язык и культура речи. – М., 2000. – С. 152–163. 4. *Кови С.* Восьмой навык: от эффективности к величию / Стивен Кови. – М. : Альпина Бизнес, 2006. – С. 205. 5. *Аграновський В.* Ради единого слова / Валерий Абрамович Аграновский. – М. : Мысль, 1978. – 168 с.

© Михайленко В. М.

НАВАРЕНКО І. А.
Київський національний лінгвістичний університет

ПРОСОДИЧНА МОДЕЛЬ ІСПАНСЬКОЇ КАЗКИ: АКУСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Статтю присвячено аналізу просодичної організації іспанської казки за даними акустичного аналізу. Розглянуто основні положення лінгвістичного явища – просодії, а також її зв'язку з семантикою висловлювання. Визначено основні функції просодії, які вона виконує і встановлена її роль у вивченні лінгвістичної природи функціонального стилю усного мовлення.

Ключові слова: іспанська казка, просодична зв'язність тексту, просодичні засоби, прагматична спрямованість тексту, акустичний аналіз, інваріантна просодична модель, лінгвістична інтерпретація.

Статья посвящена анализу просодической организации испанской сказки по данным акустического анализа. Рассмотрены основные положения лингвистического явления – просодии, а также её связи с семантикой высказывания. Определены основные функции просодии, которые она выполняет и установлена её роль в изучении лингвистической природы функционального стиля устной речи.

Ключевые слова: испанская сказка, просодическая связность текста, просодические средства, прагматическая направленность текста, акустический анализ, инвариантная просодическая модель, лингвистическая интерпретация.

The article discusses the prosodic organization logical and compositional structure of Spanish tales according acoustic analiz. The basic principles of linguistic phenomena - prosody, as well as its relationship with the semantics of the utterance. The main functions of prosody, that it performs is constructed and its role in the study of the linguistic nature of the functional style of speaking.

Key words: Spanish tale prosodic cohesion text, prosodic means, pragmatic orientation of text, auditory and acoustic analyz, invariant prosodic model, the linguistic interpretation.

Актуальність обраної теми визначається спрямуванням сучасних експериментально-фонетичних досліджень на вияв механізму взаємодії просодичних підсистем і специфіки їх реалізації. Актуальність теми підтверджується також необхідністю комплексних досліджень, присвячених визначенню інтеграції просодичних підсистем в актуалізації комунікативно-прагматичної динаміки казки, зокрема встановлення лінгвопрагматичної і просодичної моделей іспанської народної казки.

Метою експериментально-фонетичного дослідження є визначення просодичної організації іспанської казки шляхом розкриття механізму взаємодії всіх просодичних підсистем.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає усна реалізація іспанської казки.

© Навареико І. А.

Предметом наукової роботи є просодична організація іспанської казки.

На підставі результатів електроакустичного аналізу визнано той факт, що просодичною домінантою текстів іспанської народної казки є частота основного тону (ЧОТ), зміни якої відповідають комунікативно-прагматичному навантаженню висловлювання. Експериментально було підтверджено, що в іспанській мові тональні зміни відбуваються в першому і останньому наголошених складах синтагми. Тому відповідно до зміни ЧОТ у синтагмі були виділені переднаголошена, середня частина і тонема. Експериментально підтверджено, що найважливішою частиною синтагми є тонема, оскільки у більшості випадків саме вона встановлює комунікативний тип висловлювання, інформує про його завершеність або незавершеність, виокремлює смислові центри. Інструментальне дослідження засвідчує, що саме в ній реалізуються вирішальні тональні зміни.

Аналіз результатів дослідження підтвердив положення, що іспанська мова має тенденцію до низхідних тонів. Особливо низькою є завершальна каденція фрази. Експериментальний матеріал показав, що середній тон іспанської синтагми або мелодійної одиниці (unidad melódica) переважно реалізується в нижньому регістрі, що є особливістю мелодійних кривих.

Акустичний аналіз кривих частоти основного тону продемонстрував, що кожен з типів висловлювання має свої специфічні риси просодичного оформлення. Так експериментально було з'ясовано, що важливими особливостями іспанської *розповідної* синтагми є низький рівень звучання переднаголошеної частини щодо рівня мелодійної смуги її середньої частини, а також більш низький рівень висоти тону кожної наступної синтагми в порівнянні з попередньою (показники наведені в Гц).

125 El Rey 270↑ 160detuvo su carroza.103↓ // ("Micifuz el de las botas"). *80Simón400↑ 230hechó a andar hacia el pueblo 335↑tiritando del frío.112↓ //* ("Simón el Tonto"). *128Está visto 440↑ 260que hoy 437↑160 tengo mala suerte.100↓* // ("Simón el Tonto").

Експеримент показав, що для *питальної* і *спонукальної* синтагм мелодійна лінія переднаголошеної частини починається вище, ніж у розповідної синтагми, а лінія середньої частини починається вище

© *Навареико І. А.*

звичайного рівня і має низхідний напрям (що певною мірою також вказує на комунікативний тип речення) і закінчується різними мелодійними модуляціями залежно від типу питання або ступеня спонукання.

435↑*¡Qué paisaje más bonito!290*↓ (“Micifuz el de las botas”).

480↑*¡A qué no me coges!267*↓ (“La cigarra y la hormiga”).

470↑*¿Qué haré ahora? 260*↓.(“La cigarra y la hormiga*”*)

380↑*¿Son tuyas?478*↑ (*“*La ratita presumida”).

Потрібно зауважити, що величина висоти тону мелодійної кривої в питанні залежить від ступеня зацікавленості.

215↑*¿Qué voy a hacer con este gato? 295*↑(“Micifuz el de las botas”).

164↑*¿Pero dónde está la liebre? 378*↑ (“La tortuga y la liebre”).

Було підтверджено, що закінченість висловлювання характеризується сильним зниженням частоти основного тону на останньому наголошеному складі синтагми. Таке зниження виражається не тільки в тому, що на наголошеному голосному частота основного тону, як правило, змінюється достатньо сильно, але й те, що стосовно до середньої частоти основного тону кінцевий наголошений голосний у синтагмі займає досить низьке положення. Якщо за останнім наголошеним голосним йдуть ненаголошені склади, то на них продовжується пониження частоти основного тону. Для мелодійного малюнка висловлювання-питання без питального слова характерне підвищення частоти основного тону на наголошеному голосному останнього слова синтагми. Це підвищення характеризується, по-перше, значною зміною частоти безпосередньо на голосному, а по-друге, більш високим положенням цього голосного щодо середньої частоти основного тону.

Експериментально підтверджено, що *ступінь виділення* слова чи висловлювання впливає на їхню семантичну вагу, спричиняючи зміну контуру в цілому, та актуалізується під час вираження змісту за допомогою таких засобів: *змін мелодійного компонента*, *модифікацій інтенсивності вимови*, *наявності внутрішньосинтагмених* (із перервою звучання чи заповнених) *пауз* або *уповільнення темпу* перед словами, що виділяються, та специфічного *тембрального забарвлення* голосу. Таким чином, семантична вага слова в наведених висловлюваннях варіює залежно від характеру й ступеня його виділення, що призводить до змін у мелодійному малюнку.

© *Наваренко І. А.*

Для синтагм, що мають мелодику логічної або емфатичної виділеності, типовий малюнок досить схожий на малюнок завершеної синтагми. Однак є і відмінності: така синтагма починається з більш високої частоти основного тону, мелодійний пік у ній також займає більш високе частотне положення, так що ступінь зниження основного тону на наголошеному голосному останнього слова (інтервал падіння тону) є в цьому випадку більш значним, ніж у синтагм з інтонацією завершеності.

El león↑ ordenó a las hienas ↑que abandonaran el reyno↑ $_{360}$ *y que no regresaran* $_{475}$ *jamás* $_{280}$↓ (“El Rey León”).

З результатів аналізу можна побачити, що тональний рівень завершення відрізку мовленнєвого континууму коливається від екстра високої до низької зони. У більш експресивних висловлюваннях вживаються рівні від середнього до екстранизького, тобто, тон завершення синтагми звучить дещо категоричніше. Наступна синтагма починається на дещо нижчому рівні, або на рівні завершення попередньої синтагми, або трохи вище (низький, середній рівень). У випадках, коли перехід до наступної смислової одиниці не маркується перервою у фонації (міжсинтагмена квазіпауза), рівень завершення тону попередньої синтагми (високий, середній) є вищим. Ділянка перед міжсинтагменою паузою характеризується таким самим або трохи нижчим рівнем маніфестації тону висловлювання: питальні речення характеризуються більш високим тоном, ніж розповідні.

Тема-рематичні сегменти тексту також диференціюються в смисловій динаміці за ступенем просодичної виділеності, яку можна пояснити різницею у функціональному навантаженні. Тональний діапазон реалізації підтем складає 3-9 пт. Тематичні сегменти, що доповнюють і уточнюють основний зміст характеризуються перепадом ЧОТ в 1–3 пт. Слід наголосити, що за допомогою ЧОТ в актуальному членуванні оформлюється новизна інформації та ступінь її важливості у процесі комунікації. Висловлювання інтонуються в тексті відповідно до характеру інформації, яку вони передають.

Експериментально підтверджено, що важливим призначенням мелодики є також вираження почуттів і відношення до сказаного. Змінюючи тон мовлення, передаються найрізноманітніші емоції. Зміна ступеня емоційності висловлювання обов’язково визначається поєднанням тональних модифікацій зі зміною інтенсивності та

розподілом фразового наголосу. Так, наприклад, висхідний рух тону в поєднанні з помірним темпом сприймається як наказ, що спонукає слухача до дії. Прискорений темп, загальний рух тону висхідно-спадний свідчать про високий ступінь емоційності висловлювання.

У свою чергу, при визначенні ролі ЧОТ і її типових модуляцій необхідно звернути увагу на швидкість зміни руху тону, напрям руху тону на наголошених складах, локалізації слова в тексті, його тональним діапазоном, а отже, від його взаємодії з оточуючим лінгвістичним контекстом, оскільки модифікації семантики слова перебувають у безпосередній залежності від змісту всього висловлювання, його комунікативно-прагматичної спрямованості, від емоційної тональності спілкування, темпераменту та комунікативного досвіду мовця.

Акустичне дослідження може дати досить точні відомості про роль інтенсивності у фізичному мовленнєвому процесі. Для аналізу використовують криві інтенсивності, отримані шляхом вимірювання сигналу через рівний проміжок часу. Експериментально було підтверджено положення, що інтенсивність має мовну релевантність, наприклад, коли слугує для розрізнення синтагм. Вона диференціюється в синтагмі і характеризує такі ознаки: інтенсивність наголошеного складу в першій синтагмі – носій синтагматичного наголосу, інтенсивність найбільш інтенсивного складу в першій синтагмі щодо наголошеного складу – носій логічного наголосу; а також інтенсивність найбільш інтенсивного складу в другій синтагмі й порівняння її з показниками першої синтагми; різниця в інтенсивності між найбільш інтенсивним голосним в першій синтагмі і наголошеним голосним тієї ж синтагми. На зіставленні окремих смуг кривої інтенсивності ґрунтується також визначення *контрастності* інтенсивності, тобто відмінності між максимальною і мінімальною амплітудами інтенсивності в кожній з розглянутих частин речення.

Показники, отримані під час проведення акустичного аналізу, спрямованого на вивчення динамічних особливостей складових текстів казки, свідчать про таке: найбільш часто показники інтенсивності передають інтелектуальне значення висловлювання. Наприклад, комунікативний тип висловлювання або важливість змісту сегмента: в більш важливих сегментах інтенсивність збільшується, у

© Навареико І. А.

менш важливих – зменшується; наприклад, (показники наведені у відносних одиницях (В.О.))

Todos se sentían felices$_{52}$↑ *cuando tres hadas* $_{54}$↑*pusieron sus barritas mágicas*$_{64}$↑ *sobre la cabeza de la princesa*$_{49}$↓ // (*"*La Bella Durmiente*"*).

Помічено, що більш інтенсивно вимовляється рематичний блок, у якому повідомляються невідоме, вказується місце, розгортаються важливі події. У тематичному блоці, де доповнюється зміст висловлювання, інтенсивність зменшується. Наприклад,

La granja$_{48}$↑ *era* <u>*de sus padres*</u> $_{54}$↑ *que aunque no eran ricos,*$_{56}$↑ *tenían* $_{57}$<u>*algunas vacas*</u>$_{46}$↓ // (*"*La lechera").

Вираз якісних характеристик за допомогою інтенсивності спостерігається у висловлюваннях, коли йдеться про щось сильне, гучне, велике. Наприклад, *Como totos sabemos,*↑ *el león* $_{49}$↑ *es un animal fiero* $_{50}$, ↓*noble* $_{47}$ ↑*y muy temido*$_{46}$ ↓// ("El Rey León*"*).

Acabo de poco tiempo $_{44}$ ↑*el pequeño cachorro*$_{38}$ ↑*ya estaba sufecientemente crecido*$_{34}$ ↑*para la salida a explorar las tierras del reyno.*$_{36}$ ↓ // (*"*El Rey León*"*).

Темп відграє важливу роль у формуванні висловлювання. Уповільнення або прискорення темпу завжди сприймається у мовленні як ознака експресивності висловлювання, яскравий виразник характеру розвитку комунікативних подій. Він нерозривно пов'язаний з тривалістю звуків і пауз. Більш швидкий темп припускає зменшення тривалості звуків і пауз, у той час як більш повільний темп пов'язаний із збільшенням цієї тривалості. Але не тільки висловлювання має той чи інший темп вимови. Усередині його окремі склади або цілі групи складів, синтагми і синтагматичні періоди можуть мати і мають різний темп. Експериментально було підтверджено, що темпоральні особливості передачі смислу висловлювання виражаються за допомогою зміни середньозвукової (або середньоскладової) тривалості, наявності чи відсутності пауз, їхнього типу та тривалості тощо. Так, наростання чи навпаки уповільнення темпу, зменшення або збільшення тривалості пауз відображають динаміку розгортання сюжету казки, що привносить різноманітні відтінки експресивного забарвлення. У висловлюванні: *Abrió los ojos* ↑*y vió muy asustada* ↑*que había encontrado en su habitación*↑ *un gigantón muy feo* ↓ // (*"*La aventura de Matildita*"*).

Високий ступінь напруження в кульмінаційній частині передається за допомогою складного мелодійного малюнку, який реалізується із широким тональним діапазоном (5 пт) та високим тональним рівнем (28 пт), але провідним фактором, який передає всю повноту напруженого моменту в цьому висловлюванні, є темп (3,2 склад/сек). Така реалізація просодичних компонентів з напруженим тембром допомагають мовцеві передати гостроту і загадковість моменту. Чергування казкарем сповільненого, помірного або прискореного темпу сигналізує про швидку зміну подій та їхню експресивну природу. Таке чергування темпу особливо характерно для кульмінаційної частини, у якій казкар намагається утримати увагу слухача, змалювати за допомогою темпу напругу в розвитку сюжету.

У текстах казки, відповідно до результатів акустичного дослідження простежується певна кореляція між темпом та тривалістю пауз, а також ділянками їх розташування. Таке спостереження зумовлює необхідність порівняння темпоральних показників і пауз.

Диференціація ступеня прагматичного потенціалу озвученого тексту казки виявляється в особливостях його паузального членування. Взаємодіючи з іншими просодичними компонентами, паузи виконують делімітативну, експресивно-емоційну й інтегруючу функції в тексті.

Паузи у дослідженні розглядалися за акустичними властивостями, а також за їх роллю в мовному сигналі. Встановити функцію конкретної паузи можна, лише враховуючи семантичні та фонетичні сторони висловлювання в цілому. Саме на тлі висловлювання і виявляється функція даної паузи. Найчастіше виділяють три групи характеристик пауз: *короткі, середні, тривалі паузи* (Р. Гуревич, Л. Цеплітіс). Науковці вважають цілком доцільним таке виділення ступенів тривалості пауз, що повністю забезпечує достатньо детальний аналіз.

Під час вияву специфіки досліджуваних текстів іспанської народної казки з’ясовано, що їх смислове квантування відбувається за допомогою пауз, що несуть додаткове комунікативно-прагматичне навантаження. Так, структурні паузи, що відділяють конституенти один від одного, є довгими за тривалістю; синтаксичні, міжсинтагменні і внутрішньосинтагменні – короткими і малими, втілюючи тенденцію до конденсації і компресії, яка полягає в

© *Навареико І. А.*

намаганні адресанта передати більше інформації меншою кількістю слів та за менший проміжок часу, а також тривалі – для виділення важливого, для зосередження уваги. Використання тонального перепаду, тобто безпаузального відмежування синтагм, є поширеним явищем в тексті іспанської народної казки. Наприклад: *Ninguno /20 quiso seguir su mal consejo 100 / y Simón 0 /se fue solo //* (*"*Simón el Tonto*"*).

Pero un día, 210 / al abrir la puerta de la cabaña, 130 / Evita 0 / se encontró 160 /con que unos lobos habían devorado a su ovejita // (*"*Evita y sus ovejitas*"*). (Приклад наведено з позначками цифрації сигналу у мілісекундах)

Синтагматичне членування висловлювання залежить від багатьох чинників – логічних, психологічних, а також чисто фізіологічних. Синтагматичні паузи комбінуються з темпом мовлення, його загальним характером. Якщо мовець прагне висловити зміст дуже ясно і точно, він говорить повільно, тоді між головним та додатковим компонентом на кордоні утворюється пауза.

Cogió la niña su ovejita 100 / y marchó con ella 360 /hacia su nueva casa // (2,4–4,1–4,4 склад / сек).*Sonrió Evita, 130 / feliz, 80 / bajo de la concha 200 / que les había servido de embarcación,480 / y acarició al animalito //* (3,9–4, 5–5,6 склад / сек) (*"*Evita y sus ovejitas*"*).

Паузальне членування в реалізаціях дикторів не завжди має регулярний характер, що надає підвищеної емоційності реалізаціям. Швидке мовлення може контрастувати також з довгими паузами. Збільшення кількості пауз і укорочення синтагменних періодів має місце зазвичай всередині емоційних висловлювань, що містять сильні почуття: жаху, гніву, радості, тріумфу тощо. Наприклад: *La cigarra 80 /empezó a vagar sin rumbo,400 /sin ganas de cantar 480 /porque apenas 90 / encontraba comida 560 / y padecía de hambre//* (*"*La cigarra y la hormiga*"*).

Зменшення кількості пауз має місце частіше за все в тих фразах, які висловлюють стримувані почуття. Наприклад, *La cigarra 40 /continuó su concierto 100 /sin querer pensar en nada 20 / de lo dicho //* (*"*La cigarra y la hormiga*"*). Подовження пауз використовується як засіб залучення уваги як підготовка слухача до важливої інформації. Наприклад, *Y sabeís, 380 / queridos míos,590 / qué 700 / hizo 80 / él 120 / después...* ↑ (*"*La tortuga y la liebre*"*).

© *Навареико І. А.*

Тексти іспанської народної казки визначають активним використанням логічних й емфатичних пауз, тривалість яких варіює від 120 до 400 мс. Проте найбільший інтерес становлять емфатичні паузи, які демонструють більшу тривалість, оскільки вони виконують роль атрактантів у висловлюваннях, апелюють до уяви і сигналізують про наявність додаткового прихованого змісту. Наприклад: *La noche / cubrió el norte,* $_{420}$ */ todo estaba oscuro. Dio vueltas,/ y* $_{220}$ *más vueltas //* (*"*La cigarra y la hormiga*"*).

Значною мірою представлені невербальні ознаки, зокрема створення риторичного ефекту хезитації. Найчастіше такий прийом використовуються казкарем при зображенні безпосередньо мови казкових героїв (повільне, протяжне мовлення черепахи, портрет лінивого героя тощо). Паузи хезитації посилюють ефект монотонності їхнього мовлення. ‘

З’ясовано, що незаповнені паузи хезитації тривають у середньому 470–700 мс. Аналогічну тенденцію помічено при аналізі тривалості заповнених пауз хезитації. Аналіз співвідношення тривалості пауз хезитації щодо тривалості синтагми показав, що найбільш рекурентним видом пауз хезитації є заповнена пауза. Заповнені паузи хезитації тривають 30 % часу від тривалості синтагми.

Експериментальне дослідження тембру було зосереджено на встановленні структурних характеристик просодичного тембру при формуванні фоноваріантів художнього стилю казки в іспанській мові, виявленні типологічних і конкретно-мовних рис у реалізації тембру аналізованих фоноваріантів, а також дослідження акустичних портретів фонетичного тембру в єдності сегментних і супрасегментних засобів.

Показники інструментального аналізу підтвердили положення, що фоностилістичний тембр представляє собою комбінаторний звуковий ефект, що виникає в результаті змін у режимі роботи голосових зв’язок і специфіці розподілу енергії в тоні. Різновиди роботи голосових зв’язок, що приводять до дзвінкого, глухого, хрипливого, скрипливого тощо звучання голосу, акустично виражаються у великій кількості гармонік, їх скорочень, заміні та їх хвилеподібної репрезентації.

Було помічено, що у фоноваріантах художнього стилю казки основу звучання складають нормативні голосні, тому фонетичний

© *Навареико І. А.*

тембр виступає як супровідний інгредієнт, але при вираженні модальності і звукових портретів фонетичний тембр є ієрархічно більш високим компонентом, ніж просодія.

Таким чином, експериментально було підтверджено, що просодична організація озвученого тексту іспанської народної казки залежить від її комунікативно-прагматичного навантаження, жанрової специфіки й бере участь у формуванні образної системи мови.

Усе зазначене вище можна зарахувати до перспективних напрямків подальшого лінгвістичного пошуку шляхів розв'язання аналізованої проблеми й більш детального вивчення усного мовлення.

Аналіз просодичної організації іспанської народної казки суттєво доповнить фонетичну інтерпретацію супрасегментного рівня іспанської мови і зробить внесок у загальну й теоретичну фонетику, інтонологію та фоностилістику.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аникин В. П.* Волшебная сказка "Царевна-лягушка" / В. П. Аникин // Фольклор как искусство слова. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1966. – Вып. 1. – С. 19–49. 2. *Антипова А. М.* Направления исследований по интонации в современной лингвистике / А. М. Антипова // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1.– С. 122–132. 3. *Афанасьев А. Н.* Древо жизни. Избранные статьи / Александр Николаевич Афанасьев. – М. : Современник, 1983. – 462 с. 4. *Баршак М. А.* Практическая фонетика / М. А. Баршак. – М. : Высшая школа, 1989. –223 с. 5. *Бондарко Л. В.* Основы общей фонетики / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, М. В. Гордина. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1991. –152 с. 6. *Брызгунова Е. А.* Звуки и интонация русской речи / Е. А. Брызгунова. – М., 1977. – 279 с. 7. *Валігура О. Р.* Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" ; 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Ольга Романівна Валігура ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 32 с. 8. *Ладыженская Т. А.* Интонационный стиль языка / Т. А. Ладыженская, А. К. Михальская, А. А. Князьков // Педагогическое речеведение. – М., 1998. – С. 71. 9. *Мастилко Н. В.* Жанрова специфіка іспанської народної казки / Наталія Володимирівна Мастилко // Проблеми семантики слова, речення та тексту / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид-во Київськ. держ. лінгв. ун-ту, 2001. – Вип. 6. – С. 142–146. 10. *Саенко Т. И.* Прагматика английской волшебной сказки и её интонационная реализация / Т. И. Саенко // Взаимодействие сегментного состава и просодии текста. – К. : Изд-во КГПИИЯ, 1986. – С. 89–96. 11. *Almodóvar A. R.* Los cuentos populares, o la tentativa de un texto infinito / A. R. Almodóvar. – Murcia. : Universidad de Murcia, 1989. – 128 p. 12. *Chevaller M.* Cuentecillos tradicionales en la España del Siglo de Oro / Máxime Chevaller // Cuento tradicional, cultura, literatura. – Salamanca : Universidad de Salamanca, 1999. – P. 12–16. 13. *Espinosa M.* Cuentos populares españoles / M. Espinosa // Cuento folclórico y literaturas del siglo XI. – Brasil : Rio de Janeiro, 1967. – № 78. – P. 384–387.

© *Навареико І. А.*

НАСТЕНКО С. В.
Київський національний лінгвістичний університет

ЖАНРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІСПАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ XII – XX СТОЛІТЬ

У статті висвітлено літературознавчий та культурологічний аспекти жанрової трансформації іспанської поезії потягом XII – XX століть, окреслено основні принципи розвитку через онтологічний підхід.
Ключові слова: жанр, романс, сонет, ода, версифікація, традиційні форми поезії.

В статье освещен литературоведческий и культурологический аспекты жанровой трансформации испанской поэзии XII – XX веков, определены основные принципы развития посредством онтологического подхода.
Ключевые слова: жанр, романс, сонет, ода, версификация, традиционные формы поэзии.

The article highlights literary and cultural perspectives of genre transformation of the Spanish poetry of XII – XX centuries, basic principles of development are outlined through onthological approach.
Key words: genre, romance, sonnet, ode, versification, traditional forms of poetry.

Актуальність обраної теми дослідження визначається збільшенням уваги лінгвістів і літературознавців до комплексного вивчення жанрової організації поетичного тексту. Еволюційні процеси семантичного змісту іспанської поезії становлять особливий інтерес для дослідників з огляду на специфіку поетичного світобачення і світосприйняття поетів.

Враховуючи важливість проблеми розуміння поетичного тексту, мовні традиції і форми, а також способи існування та передачі поезії, **метою** даної статті є розглянути жанрову своєрідність іспанської поезії XII – XX століть.

Предметом аналізу є специфіка відтворення жанрових трансформацій іспанської поезії XII – XX століть.

Об'єктом дослідження є жанротвірні елементи іспанської поезії досліджуваного періоду.

Матеріалом дослідження слугували роботи сучасних лінгвістів, серед яких В. І. Баранов, Т. А. Єщенко, О. Сметаніна, Л. О. Шевченко. У роботі ми також звернулися до досліджень таких іспанських філологів, як Х. Л. Гарсія Барріентос, С. В. Карретеро.

© Настенко С. В.

Наукова новизна статті полягає у тому, що вперше на основі іспанської поезії XII – XX століть виявлено і описано жанрові особливості іспанських поетів, беручи до уваги важливість поетичного мовлення.

Згідно з визначенням В. І. Баранова, жанр – це відносно стала композиційно-мовленнєва схема, яка відтворює певне абстраговане відношення до дійсності, а саме форму образа автора, що детермінує спосіб відображення, характер відношення до дійсності, і тим самим ступінь, повноту осмислення матеріалу та відносно усталене з'єднання елементів авторського і чужого мовлення [1:139].

На тлі постійних змін стійкі ознаки національної культури складно виокремити, існують численні підходи до цієї проблеми, зумовлені лінгвістичними та культурологічними факторами, що призвело до трансформації в ментальній сфері, і знайшло своє відображення у культурі в цілому та у поетичній картині світу Іспанії зокрема, і сприяло динамічному розвитку поезії. Найдавнішою формою кастильської поезії послужили народні романси у "*Пісні про Мого Сіда*". Перші зразки такої форми іспанської поезії губляться в глибині століть. Вони передавалися з покоління в покоління в усній формі, постійно змінюючись, і лише в XVI ст. були об'єднані в збірки "*Romanceros*". Старовинні іспанські романси оспівують подвиги героїв великої боротьби з маврами за незалежність і віру, тим самим утворюючи справжню іспанську епопею, що містить у собі історію і релігію. За змістом романси діляться на історичні, лицарські, любовні, сатиричні тощо.

Історичні романси складають більшу частину героїчного епосу поетичної спадщини, наприклад, романси, що оповідають про Сіда, так звані "редондилії" ("*redondillas*").

Разом з героїчною поезією в XIII ст. розвивалася релігійна і виховна поезія. Першим їх представником був Гонсало де Берсео. Він називав свої поеми "*prosa decir, dictato*", вказуючи тим самим, що їх треба не співати, а читати і в подальшому з'являються поеми з нотками сатири Педро Лопеса де Аяла.

Перша половина XV ст., характеризується появою придворної літератури, більш витонченої і освіченої, але дещо штучної і претензійної, яка втратила свою оригінальність, різноманітність і наївність. Проте на іспанську поезію найбільше вплинула італійська

© *Настенко С. В.*

література, починає відроджуватись інтерес до класичної античної літератури. І. Лопес де Мендоса, маркіз де Сантільяна, вважається засновником італійського придворного стилю в іспанській поезії. Також вирізнялася творчість Хорхе Манріке, автора зворушливих "строфів" ("*coplas*"), написаних на смерть батька.

Початок XVI століття відзначено новим витком італійського впливу на іспанську поезію, був перейнятий італійський сонет – терцина. Італійський напрямок в іспанській поезії очолили Хуан Боскан і Гарсіласо де ла Вега, проте зазнали опору з боку іспанських поетів, вірних традиційним народним формам. Найбільш енергійним супротивником італійського поетичного стилю був Крістобаль де Кастільехо. Старовинних національних поетичних традицій разом з К. Кастільехо дотримувалися Антоніо де Вільєгас, Грегоріо Сільвестре, Луїс Бараона де Сото, Хуан Руфо, Даміана де Вегас, Педро де Паділья та Лопес Мальдонадо. Опозицію представляли Дієго Уртадо де Мендоса, Франциско де Фігероа, Франциско де ла Торре і Вісенте Еспінель.

У жанрі вченої поезії, модною в кінці XVI ст., виділяється направлення під назвою "*estilo culto*", або гонгоризм, і головний її представник – Луїс Гонгора. Складність форми, релігійна тематика, невпевненість і приреченість людини в постійно мінливому світі – риси, характерні для світорозуміння епохи бароко. Разом з тим, французька мова увійшла у вжиток при королівському дворі й у вищих колах. З'явилася маса перекладів з французької; літературний законодавець Франції, Буало, став авторитетом і в Іспанії. Починаючи з другої половини XVIII ст. національна література дещо оживає. Поет Уерта намагається відродити традиції народної поезії, серед них: Лопес де Седана "*Parnaso Español*", Санчес – поетична збірка "*Poesías anteriores del siglo XV*". Невдовзі з'явився новий напрямок під назвою "Саламанкська школа", що прагнула поєднати оригінальність і силу старовинної кастильської поезії зі спадщиною класичних літератур, найяскравішим представником якої був поет М. Вальдес, який залишив оди, "*canciones*", філософські послання тощо. Іспанська література XIX століття відобразила численні політичні перевороти, якими так багата новітня історія Іспанії. Навала французів розбудила національне почуття. Під впливом політичного руху тридцятих років колишня літературна творчість

© Настенко С. В.

Іспанії різко змінюється: псевдокласицизм витісняється романтизмом. Одним з видатних представників блискучої епохи боротьби класицизму і романтизму був Хосе Маріано де Ларра та відомий поет XIX століття – дон Хосе де Еспронседа.

Одним з новітніх поетів Іспанії є Хосе Зоріле, який присвятив свою творчість іспанському "романсеро". Завдяки чарівності звучного, стислого та витонченого вірша, блискучим фарбам і палкій фантазії, Х. Зоріле мав величезний успіх, як в якості поета, так і в якості драматурга. Разом з ним творили дон Рамон де Кампеадор, відмінну рису поезії якого складає філософський напрямок. Він автор збірки віршів "*Dolores*", а також Гаспар Нуньєс де Арсе, Вентура Руїс-Агілера, Хосе де Сельгаса, Менендес-і-Пелайо, Гертруда Гомес де Авельянеда, які були авторами багатьох ліричних віршів.

Український лінгвіст Л. О. Шевченко відмінною рисою поетичної творчості Іспанії другої половини XX століття вбачає вільний вірш, який залучає усю сукупність різних видів версифікації, рішуче пориває з правилами традиційних систем віршування, котрі виявляються у відсутності певного розміру, неупорядкованих паузах, частковій або повній відсутності рими. Цікавим феноменом є іспанські поетичні тексти "про ніщо", котрі виступають репрезентацією професійної гри поетів, яка вражає своєю фрагментарністю, відсутністю логіки та єдності структури. Представники іспанської поезії другої половини XX століття вдаються до корінних мовно-естетичних змін, їхній образний слововжиток має широкий спектр: від яскраво вираженого ліричного початку до пародійно-гротескних стильових варіацій, семантичного і графічного експериментів з усталеними поетизмами іспанського віршованого мовлення [2:17-18].

Т. А. Єщенко визначає поетів другої половини XX сторіччя як покоління, що утворило справжній маргінальний дискурс, тобто відсторонення від усього, що пов'язане з офіціозом; покоління постепохи – постмодерну, що є в своїй сумі апокаліптичним; перше покоління нової епохи, для якого характерні такі творчі принципи, як свобода творчості й особистості; здебільшого не віддзеркалення, а вербальне створення духовно-інтенційної реальності, в якій світ постає як текст; повернення до найпервісніших елементів

© *Настенко С. В.*

міфологічної свідомості; семантична прихованість, герметичність, що розрахована на дух співтворчості митця та реципієнта-читача; аполітичність [3:36].

Отже, поезія – це окремий світ з неповторними почуттями та особливим творчим світоглядом, змішуванням жанрів, стилів та самобутньою формою відображення дійсності. Кожен з віршів має свою історію та неповторну емоційну і мовно-естетичну забарвленість, власний характер [4:193].

Поезія 1980-х вирізняється насамперед різноманітністю смаків, які охоплюють як неокласицизм, так і мінімалізм, або поезію "мовчання". Незважаючи на всі розбіжності між цими різними поетичними рухами, їх об'єднує одна вражаюча риса – кожне нове покоління, утверджуючи себе, намагається розірвати з поколінням попередників. Поезія новітніх заперечує "соціальну поезію" і повертається до естетичних практик "покоління 1927 року", а поезія 1980-х визнає своїми кумирами поетів 1950-х. Вісенте Алейсандре є попередником новітніх, а такі поети, як Анхель Гонсалес, Валенте, Кабальєро Бональд суголосні з так званою "поезією досвіду" ("*Poesía de la Experiencia*"). У результаті, в одному просторі співіснують поети "Покоління 1927 р." (Альберті), поети, що з'явилися одразу після Громадянської війни (Пепе Йєрро). Упродовж 1950-х рр. розвивається барокова поезія, представлена Кабальєро Бональдом, метафізична поезія, представниками якої є Клаудіо Родрігес і Анхель Вальєнте, а також поезія рефлективного характеру, інтимна лірика, в якій домінують розмовні інтонації (Хіль де Б'єдма). Вони духовно зв'язані з поетами "Золотого віку", з Хуаном де ла Крус. Ця традиція відновлюється в поезії 1980-х рр., але бароко тут поступається місцем новому класицизму, відновленню класичних форм, перетворюючись на розповідь про повсякденне життя [5]. Незважаючи на претензійність постмодерного покоління, традиційні форми іспанської поезії є доволі поширеним явищем. У поезії Іспанії другої половини XX століття можна зустріти цитування й алюзії на давніх класиків, незначні інонаціональні впливи та значні національні самобутні образи, котрі органічно перейшли в іспанську поетику, а тексти таких поетів формально неускладнені, лексика проста, образи типізовані, часом наближені до архетипів. Велике значення мають

слова-концепти типу вода, пісня, мова та ін. [3:38]. Поети здійснюють своєрідну інтерпретацію та пристосування національної художньо-образної системи до способу власного світобачення, розглядають культурно-лінгвістичні надбання в контексті своєї епохи, відкриваючи нові нюанси в семантичній архітектурі поетичного дискурсу [2:18].

Поетична генерація, відома як "поезія досвіду", багато чим завдячує англійській літературі. З плином часу з'являється заперечення спрощених форм "поезії досвіду", навіть деякі представники цього напряму змінюють естетику своїх пізніших творінь, намагаючись писати поезію пошуку і пізнання, поезію метафізичного типу, подібну до поезії Клаудіо Родрігеса і А. Вальєнте [5].

Таким чином, іспанська поезія є багатоплановою і різножанровою. Аспектне дослідження окремих літературних жанрів і поезії зокрема, створило передумови дослідження поетичної картини світу Іспанії як цілісної комунікативно-пізнавальної системи.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі може слугувати детальний аналіз першотвору з метою виділення універсальних і специфічних концептів, а також представлення когнітивної динаміки розгортання мегаконцепту *ІСПАНІЯ* в різножанровій системі іспанської поезії XII–XX століть.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баранов В. И.* Литературно-художественная критика / В. И. Баранов. – М. : Высшая школа, 1982. – 218 с. 2. *Шевченко Л. О.* Іспанський поетичний текст другої половини XX сторіччя у лінгвокогнітивному висвітленні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Людмила Олексіївна Шевченко ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 207 с. 3. *Єщенко Т. А*. Метафора в українській поезії 90-х років XX ст. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. "Українська мова"/ Тетяна Анатоліївна Єщенко ; Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2001 – 337 с. 4. *Сметаніна О.* Традиції французької поезії XX століття / О. Сметаніна // Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. наук. робіт молодих учених / відп. ред. О. В. Семенова. – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2011. – С. 193–194. 5. *Карретеро С. В.* Сучасна іспанська поезія через антологічний підхід. [Електронний ресурс] / Серхіо Відаль Карретеро. – 2009. – Режим доступу : http://litakcent.com/2009/02/10/suchasna-ispanska-poezija-cherez-antolohichnyj-pidhid/

© *Настенко С. В.*

НЕСТЕРЕНКО О. Є.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ УПЕРЕДЖЕНЬ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Стаття розглядає характерні особливості ґендерних упереджень та їх місце у загальній системі упереджень та певні стратегії та тактики їх вербальної реалізації у сучасних англомовних ЗМІ.
Ключові слова: ґендерне упередження, ґендерний дискурс, ґендерний стереотипи, установка, стратегія та тактика.

Статья рассматривает характерные особенности гендерных предубеждений и их место в общей системе предубеждений, а также определенные стратегии и тактики их вербальной реализации в современных англоязычных СМИ.
Ключевые слова: гендерное предубеждение, гендерный дискурс, гендерный стереотип, стратегия и тактика.

The article deals with the characteristic features of gender bias and its role in general bias system and with the particular strategies and tactics of its verbal realization in contemporary British and American mass media.
Key words: gender bias, gender discourse, gender stereotype, tenet, strategy and tactic.

Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження окремих складових упередженого мовлення, що є актуальним для подальшого розвитку функціонально-орієнтованої когнітивної лінгвістики.

Метою дослідження є визначення системи вербальних засобів вираження гендерних упереджень в сучасних англомовних ЗМІ.

Предметом вивчення являються комунікативні стратегії та тактики вираження ґендерних упереджень в сучасних англомовних ЗМІ.

Об'єктом дослідження виступають ґендерні упередження як лінгвістично обумовлене явище, реалізоване у сучасних англомовних ЗМІ.

Матеріалом дослідження слугували статті в сучасних англомовних ЗМІ.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено аналіз системи вербального вираження ґендерних упереджень.

Вивченню проблеми упереджень у лінгвістиці передував цілий ряд соціально-психологічних досліджень цього явища, спричинений розвитком гуманітарних наук про людину у 20 сторіччі. Упередження розглядалось дослідниками як несхвальна соціальна установка по відношенню до якогось явища, яка не є заснованою на критично перевіреному досвіді; воно є стереотипним та емоційно забарвленим,

© Нестеренко О. Є.

однак, воно є стійким та погано піддається змінам під впливом раціональної інформації [1; 6]. Як соціальна установка, що перешкоджає адекватному сприйняттю певної інформації або дії, упередження характеризувалось як явище афективне. При вивченні соціальної установки дуже важливим являється визначенні її структури. Аналізуючи упередження, ми базуємося на традиційному припущенні про наявність його трьох складових, запропонованим М. Смітом [2:111].

Упередження (як установка та стереотип) має триструктурну основу – когнітивну (інформаційну або стереотипну), афективну (емоційно-оцінну) та конативну (компонент поведінки). Когнітивний компонент являє собою знання та поняття про певний об'єкт, афективний – емоційно-оцінне становлення до нього, конативний представляє можливість певної поведінки особистості відносно соціального об'єкта чи явища.

Наприкінці 20 сторіччя упередження стають об'єктом дослідження лінгвістів і розглядаються як організовані певним чином когнітивні структури [7; 8], тобто когнітивний компонент стає основним для їхнього дослідження. Т. ван Дейк, який є одним із провідних дослідників цього явища у лінгвістиці, дає наступне визначення упередження: "Ми розглядаємо упередження як форму або результат сприйняття та аналізу соціальної інформації не лише на рівні особистості, а скоріше як головну властивість членів соціальної спільноти з одного боку та як відношення між цими спільнотами з іншого." [7:3]. Підкреслюючи дискурсно релевантну природу упереджень Т. ван Дейк указує, що їх слід розглядати не тільки як статичні когнітивні структури установок, а також як динамічні процеси, що мають місце при вербальному вираженні інформації такого типу в певних соціальних контекстах. Автор робить висновок, що саме різні форми дискурсу є головною базою його як теоретичних, так і практичних досліджень упереджень [7:5].

Ґендерні упередження займають важливе місце у дослідженні та розвитку лінгвістичної теорії упереджень. Дослідження мови лінгвістами у другій половині XX сторіччя не як відокремленої системи, а як динамічного антропоорієнтованого феномена, сприяло росту міждисциплінарного компоненту в лінгвістичних дослідженнях, в рамках якого сформувалась та успішно розвивається ґендерна лінгвістика. Ґендерний дискурс є невід'ємною частиною глобального культурного дискурсу з усіма його властивостями та характеристиками.

© Нестеренко О. Є.

Одним із головних напрямків дослідження ґендерної лінгвістики є виявлення "асиметрій в системі мови, спрямованих проти жінок. Ці асиметрії отримали назву мовного "сексизму"" [3:29]. Мова іде про патріархальні стереотипи, що нав'язують певну картину світу, у якій жінкам відводиться другорядна роль та приписуються пасивність та безвідповідальність.

Формування гендерних упереджень тісно пов'язане із ґендерною стереотипізацією. За А. В. Кіріліною, ґендерні стереотипи – це культурно і соціально обумовлені погляди і пресуппозиції про якості, атрибути і норми поведінки обох статей та їх відображення у мові [3:75]. Ґендерна стереотипізація фіксується на всіх рівнях мови і носить оцінний характер. І саме на негативних стереотипах, що дуже часто являються спрощеними, схематизованими, чітко емоційно забарвленими, сталими образами чоловіків та жінок, що зазвичай поширюються на усіх представників певної ґендерної спільноти, незалежно від особистих характеристик тих чи інших представників, і базуються ґендерні упередження.

Таким чином, ґендерні упередження – це соціальна установка з негативним та спотвореним змістом, це упереджена точка зору по відношенню до представників іншої статі [4:61; 5:7]. Ми розглядатимемо ґендерні упередження як оцінні, стереотипізовані сполучення, що актуалізуються в процесах комунікації за допомогою мовних засобів.

Для реалізації ґендерних упереджень залучаються певні стратегії та тактики. Одна із таких стратегій є стратегія дискредитації жінок, що передбачає вираження зневажливого ставлення та неповаги до них, їхнє приниження, а іноді навіть і образу. Здійснення даної стратегії вимагає вибору та застосування оцінно-характеризуючих тактик, однією із яких є використання мовних одиниць з негативним оцінним значенням, що мають дерогативну конотацію.

Яскравим прикладом застосування таких одиниць є характеристика ведучим бостонської радіостанції WRKO-AM Білом Куксі кандидата від республіканської партії на посаду державного скарбничого Карін Політо*: "I think she's hot. She's tiny. She is short. She has got a banging little body on her. Facial-wise, I give her about a seven. Body-wise, I give her an eight-and –a –half. I endorse Karyn Polito"* [9:2].

Варто відмітити, що навіть відомі політики, лідери найвпливовіших у своїх країнах політичних партій вдаються до відверто зневажливих і навіть образливих характеристик своїх колег жінок, які є на чолі опозиції. Про це

© Нестеренко О. Є.

свідчить резонансна промова прем'єр-міністру Австралії Джулії Гіллард із критикою лідера опозиції Тоні Ебботта за його сексистські погляди та: *"I was offended too by the sexism, by the misogyny, of the leader of the opposition catcalling across this table: 'If the prime minister wants to, politically speaking, make an honest woman of herself", – something that would never have been said to any man sitting in this chair"* [10, Oct. 12, 2012].

Показовим, на наш погляд, являється той факт, що політичний лідер такого рівня, як Тоні Ебботт просто ігнорує кричущо неповажливі характеристики, з якими звертаються до Джулії Гіллард його виборці*: "The prime minister said she had been offended when Abbott had stood in front of placards at political rallies that described her as a "witch" and another male politician's "bitch"* [10, Oct. 12, 2012].

Наступною тактикою, що використовується для реалізації стратегії дискримінації жінок є тактика порівняння. Дана тактика використовується, зазвичай, для порівняння жінок із чоловіками. Засобами вербальної реалізації даної тактики є, знов таки ж, дерогативні аксіологеми для характеристики жінок, і, навпаки, лексичні одиниці із аудальним або нейтральним оцінним значенням для характеристики чоловіків, а також порівняльні мовні звороти.

Одним із типів дискурсу, де ґендерні упередження являються найбільш поширеними є спортивній дискурс. Журнал "Extra!" представляє порівняльній аналіз спортивних коментарів, як жіночих, так і чоловічих змагань з баскетболу, де жіночі змагання при порівнянні із чоловічими виглядають залежними від їхніх стандартів, при цьому ґендерне упередження реалізується за допомогою лише однієї лексичної одиниці: *"When CBS and ESPN covered the college basketball championships, commentators and graphics referred to the men's events as "The Final Four" and "The NCAA National Championship Game," while viewers were constantly reminded that they were watching the "Women's Final Four" and the "NCAA Women's National Championship Game"* [11], тоді як при описанні чоловічих спортивних змагань вживати слово Men's не важають за потрібне.

Журналісти вищеназваного журналу наводять такі порівняльні характеристики жінок та чоловіків, що займаються спортом: *"The descriptions of athletes in the events studied also varied by gender. Commentators often used words like "big," "strong," "brilliant," "gutsy"* and *"aggressive" to describe men, while tending to save "weary," "fatigued,"*

"frustrated," "panicked," "vulnerable" and "choking" for women" [11]. Отже, в даному випадку для характеристики жінок використовуються лінгвальні одиниці із конотацією слабкості та неспроможності жінок досягти високих результатів, в той час як вербальні одиниці, що характеризують чоловіків, маркують їхню силу та успішність.

Іноді англомовні ЗМІ вдаються до порівнянь жінок-політиків із тваринами. Американський журнал Newsweek опублікував статтю під назвою *"The Bear Truth: Will the "Mama Grizzlies" Really Protect American Kids",* [12, Sep.17, 2010] де на малюнку жінки-політики, що брали участь у передвиборчій компанії, зображені у вигляді ведмедів. Хоча асоціація із ведмедями грізлі і має конотацію захисту та спокою, таке порівняння є недоречним та зневажливим і імпліцитно виражає неповагу до жінок, які беруть участь у передвиборчій кампанії.

Іще однією стратегією реалізації гендерних упереджень є стратегія андроцентричного мовного висвітлення фактів, полій та явищ, тобто мовна фіксація картини світу з чоловічої точки зору та відтворення неповноцінності образу жінки. Дана стратегія, на наш погляд, представлена у сучасних англомовних ЗМІ двома тактиками. Перша тактика полягає у гіперболізації зовнішності та сексуальності жінок. Дана тактика втілюється за допомогою номінації саме тих фактів та явищ, що підкреслюють першочергову значущість даних факторів для жінок.

Ось як журнал Newsweek представляє роботу молодої актриси Хелл Беррі у фільмі "Меч-риба": *"Berry also went topless in this 2001 film, but even when her lady parts were covered, there was little left to the imagination. How did she prepare for the role of a scantily-clad, computer-hacking femme fatale?"* [12, Sep.15, 2012]. Талант актриси, її професійні вміння повністю ігноруються і не сприймаються аудиторією як важливий фактор.

Надмірне зосередження на зовнішності жінок, а не на їх здібностях, талантах та людських якостях і підкреслення її важливості для чоловіків було і залишається однією із найпоширеніших тактик реалізації гендерних упереджень: *"Less is more when it comes to make-up, say men (but would they really like to see us completely bare-faced?)*

- *93 per cent agreed make-up improves a woman's appearance.*
- *Men from north of Britain more likely to prefer women in lots of make-up.*
- *But what men think of as 'natural' actually takes a lot of work, says expert. When it comes to attracting men, less is more where makeup is concerned.*

Almost three-quarters of British men say they prefer women to wear very little make-up – in the style of the Duchess of Cambridge rather than that of former TOWIE star Amy Childs – according to a poll" [13, 20 Sep., 2012].

Другою тактикою втілення вищеназваної стратегії є тактика підкреслення другорядності жінок при здійсненні ними соціальних функцій та сімейних ролей. Здійснюється дана тактика за допомогою використання патріархальних стереотипів, що вказують на залежне положення жінки та здатність виконання нею лише примітивних суспільних функцій та традиційних біологічно детермінованих ролей.

Провідні телеканали демонструють рекламні ролики, у яких політики-чоловіки виконують функції, які згідно із застарілими стереотипами вважаються традиційно жіночими, щоб отримати підтримку виборців-жінок: *"At a breakfast gathering of Massachusetts Democrats at this month's national convention, state party chairman John Walsh joked that Republican Sen. Scott Brown had "spent a couple million dollars folding towels on TV to prove he's an honorary girl" in his race against Elizabeth Warren. The dig referred to a Brown campaign ad, targeting women voters, in which the senator is shown doing laundry"* [12, Sep. 17, 2012].

Навіть британський прем'єр-міністр Девід Камерун, який є досить популярним політиком і якого підтримує більшість британців вдається до таких стереотипів, щоб виправдати звільнення ним із парламенту трьох жінок-міністрів: *"As soon as anyone asked how an ostentatious episode of female demotion squared with woman-pleasing concerns about "scandalous under-representation", the prime minister would speedily resurrect the version of himself as the bemused-yet-thoroughly committed young father whom we first met washing porridge bowls in those two-Conservatives-in-a-kitchen videos, filmed, if memory serves, by fellow housewives' favourite, Steve Hilton"* [10, Sep.9, 2012].

Під час попередньої президентської виборчої кампанії у США молодого політика, кандидата у віце-президенти Сару Пейлін характеризують крізь призму інтерв'ю з її батьками*: "… Viewers see a clip of Palin's mother Sally Heath saying, "I hope the world gets to know the real person, because she is a remarkable girl"* [14, Oct.2, 2008]. Вживання номінативної одиниці із нейтральною конотацією "girl" у даному випадку є прикладом тонкої і ретельно продуманої тактики реалізації гендерних упереджень, оскільки це принижує образ Сари Пейлін, перешкоджає сприйняттю її виборцями як серйозного та відповідального політика,

© Нестеренко О. Є.

імпліцитно вказує на її інфантильність та незрілість для зайняття такої високої посади.

Навіть такі поважні публічні особи, як юрист Джеффрі Роузен вдаються до заяложених стереотипів при характеристиці своїх колег-жінок: *"Her former clerks report that because Sotomayor is divorced and has no children, her clerks become like her extended family--working late with her, visiting her apartment once a month for card games"* [15, May, 14, 2009]. Характеризуючи Соню Сотомайор, яку президент Обама висунув на посаду судді Верховного Суду США, Роузен використовує старий абсурдний стереотип, що лише незаміжнім жінкам та тим, у кого немає дітей вдається бути успішними.

Отже, ґендерні упередження займають окреме місце у системі упереджень і реалізуються за допомогою певних стратегій та тактик у мовній картині світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кон И. С.* Психология предрассудка. О социально- психологических корнях этнических убеждений / Игорь Семенович Кон // Новый мир. – 1966. – № 9. – С. 187–205. 2. *Андреева Г. М.* Психология социального познания / Галина Михайловна Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 288 с. 3. *Кирилина А. В.* Гендер: лингвистические аспекты / Алла Викторовна Кирилина. – М. : Московский институт лингвистики, 1999. – 155 с. 4. *Клецина И. С.* Развитие гендерной компентенции государственных и муниципальных служащих в процессе гендерного образования / Ирина Сергеевна Клецина // Женщина в российском обществе. – № 3 (44). – С. 60–65. 5. *Балгимбаева З. М.* Психология гендерных предубеждений: история, теория и прикладные исследования / Зульфия Ммахмутовна Балгимбаева – Алматы : Алла Прима, 2008. – 160 с. 6. *Allport G.* The Nature of Prejudice / Gordon Allport. – N.Y. : Addison Wesley, 1954. – 537 p. 7. *Dijk T. A. van* Prejudice in Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation / Teun Adrianus van Dijk. – Amsterdam: Benjamins, 1984. – 294 p. 8. *Wodak R.* Discourse and Racism: European Perspectives / Ruth Wodak, Martin Reisigl // Annual Review of Anthropology. – 1999. – Vol. 28. – P. 175–199.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Samborn H. V.* Media Bias Against Women Stuck in Bygone Era / Samborn Hope Viner [Електронний ресурс] // Perspectives. – Vol. 19, № 3. – Winter 2011. – P. 1–4. – Режим доступу до журн. : http://www.americanbar.org/content/dam/aba/hublishing/perspectives_magazine_/2011winter_media_bias.authcheckdam.pdf. 10. *Guardian* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до газ. : http:/www.guardian.co.uk 11. *Duncan M. C.* Gender Bias in Televised Sports / Margaret Carlisle Duncan // Extra! Special Issue on Women. – 1992. – Режим доступу до журн. : http://www. fair.org./index.php7hfge=2495. 12. *Newsweek* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до газ. : http://www.thedailybeast.com/content/newsweek.html. 13. *Daily Mail* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до газ. : http:/www. dailymail.co.uk 14. *Lowen L.* Sarah Palin, 'Girl' Candidate – Restricted Access Feeds Gender Bias in Coverage [Електронний ресурс] / Linda Lowen // About.com Women's Issues. – 7 October 2008. – Режим доступу : http:/www.womenissues.about.com/od/srahpalin/a/SarahPalinGirl.htm. 15. *Rosen J.* The Case Against Sotomayor [Електронний ресурс] / Jeffrey Rosen // The New Republic. – 4 May 2009. – Режим доступу : http://www.tnr.com/article/politics/the-case-against-sotomayor

© Нестеренко О. Є.

ОРЛОВА І. С.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті пропонується розгляд проблем перекладу з точки зору теорії полісистеми, запропонованої І. Івеном-Зогаром та Г. Турі. У межах цієї теорії розглянуто поняття перекладацьких універсалій, а саме нейтралізації та нормалізації в переводе. Ці тенденції простежуються на матеріалі оповідання Х. Л. Борхеса та його українському, англійському та російському перекладах.

Ключові слова: теорія полісистеми, універсалії перекладу, нейтралізація, нормалізація.

В статье предлагается анализ проблем перевода с точки зрения теории полисистемы, предложенной И. Ивеном-Зогаром та Г. Тури. В рамках этой теории рассматривается понятие переводческих универсалий, а именно нейтрализации и нормализации при переводе. Эти тенденции прослеживаются на материале рассказа Х. Л. Борхеса и его украинского, английского и русского переводов.

Ключевые слова: теория полисистемы, универсалии перевода, нейтрализация, нормализация.

This article analyses translation from the point of view of the Polysystem Theory, proposed by I. Even-Zohar and G. Toury. In terms if this theory are treated the universals of translation, such as neutralization and normalization. These tendencies have been observed in the J. L. Borges' story and his Ukrainian, English and Russian translations.

Key words: polysystem theory, universals of translation, neutralization, normalization.

У 70-ті роки із публікацією робіт І. Івена-Зогара *Papers in Historical Poetics (1978)* [1] перекладацькі студії звертаються до аналізу впливу приймаючої культури та започатковується новий напрямок вивчення перекладу, орієнтований на вихідний текст (target oriented studies). Крім того, робота І. Івена-Зогара вводить в обіг поняття *полісистеми* на позначення літературного контексту певної культури і яке виходить з положень російських формалістів та концепції *літературної системи* Ю. М. Тинянова. Згідно І. Івена-Зогаром, полісистемою є гетерогенна, ієрархізована система систем, які взаємодіють між собою, спричинюючи неперервний динамічний процес еволюції в межах полісистеми як цілого [1].

Актуальність пропонованої статті зумовлюється розглядом перекладацьких трансформацій у полісистемі літературної традиції приймаючої мови. **Мета** статті полягає у розгляді перекладацьких універсалій нормалізації та нейтралізації у перекладі та аналізі причин їх застосування.

© Орлова І. С.

Предметом дослідження є перекладацькі трансформації нейтралізації та нормалізації в україномовному, англомовному та російськомовному перекладах творів Х. Л. Борхеса. **Об'єктом** дослідження є оповідання Х. Л. Борхеса "En busca de Averroes" та його український ("У пошуках Аверроеса", переклад В. Й. Шовкуна), англійський ("The Averroës' Search", переклад А. Харлей) та російський переклади ("В поисках Аверроэса", переклад Є. Лисенко).

Дослідження перекладу з огляду на літературну систему певної мови має описовий характер і базуються на аналізі корпусу текстів, оригіналів, перекладів та інших літературних творів, які займають сходе місце у системі мовою оригіналу та мовою перекладу. Предметом дослідження, як правило, є принципи та стратегії перекладу, на основі яких дослідники роблять висновки щодо загальної концепції перекладу, на якій засновуються перекладачі. Перекладацькі студії втрачають прескриптивний та оцінний характер, об'єктом дослідження стає систематичний опис трьох емпіричних феноменів та їх діалектична взаємодія: продукт, процес та функції перекладу [2:10].

Слід за теорією І. Івен-Зогара та Г. Турі, переклад у полісистемі покликаний заповнити прогалини або задовольнити потреби приймаючої культури. Ю. М. Лотман заначає, що у культурі є механізми стабілізації і дестабілізації метаописи культурної норми, які стають основою для створення нових текстів, стимулюють текстопорождення і одночасно накладають заборони на тексти певного виду [3:50]. Теорія полісистеми переосмислює роль і значення перекладеної літератури, доводячи, зокрема, що вона може перебирати на себе різноманітні ролі в цільовій полісистемі. Відтак у світлі цієї теорії перекладений текст розглядається як повноправна даність в літературній систему [4:279]. Незважаючи на те, що переклад передбачає відповідність оригіналові, також неможна уникнути певних поступок приймаючій системі. Такі зміни визнає також Ю. М. Лотман, слід за яким, позакультурні імпульси, потрапляючи на вхід культурної системи, піддаються надалі трансформаціям за законами її мови, породжуючи самозростаючу лавину інформації, тобто динамічний розвиток культури [3:50]. Слід за Л. В. Коломієць, "якщо

© *Орлова І. С.*

контролюючим фактором нової конвенційності перекладного твору є читач, то єдиним критерієм його якості виявляється читацька модель сприйняття" [4:280]. Так, автори перекладацька теорії полісистеми, І. Івен-Зогар та Г. Турі, вводять поняття "прийнятності" ТП. Г. Турі зауважує що, дотримання норм тексту оригіналу (ТО) визначає адекватність перекладу по відношення до оригіналу, в той час коли дотримання норм МП визначає прийнятність тексту [5:98]. Таким чином, автори наголошують на певній розбіжності принципів, які існують у літературному перекладі: переклад має бути адекватним ТО vs. переклад має бути прийнятний у культурі мови перекладу (МП) [5:222].

Г. Турі на основі порівняльного вивчення оригіналів та перекладів виділяє так звані "перекладацькі універсалії", тобто тенденції, загальні для всіх перекладних текстів, незалежно від автора, жанру, мови і часу перекладу [5:336]. М. Бейкер визначає "універсалії" як загальні ознаки, які частіше прослідковуються в перекладених текстах, ніж в оригінальних, і які не є результатом впливу лінгвістичної системи [6:243]. Серед основних універсалій перекладу Г. Турі, М. Бейкер та С. Лавіоса виділяють:

1) "пояснення" (або "уточнення") оригінального тексту ("*explicitation*");

2) "прагнення уникати повторів" ("*avoidance of repetitions*").

3) "нормалізація" ("*normalization*") та "правильність" ("grammaticality"), тобто відмова від яскравих стилістично маркованих слів ("levelling out"),

4) "спрощення" оригінального тексту ("*simplification*") та "нейтралізація" ("neutralization") [6:307].

Основною ж особливістю перекладів, що є, зокрема, наслідком існування вищеперелічених "універсалій", виявляється істотна відмінність перекладних текстів від оригінальних, написаних тією ж мовою. Схожі тенденції підтверджується результатами досліджень із залученням методики корпусної лінгвістики: С. Лавіоса [2] вбачає в перекладних текстах тенденцію до нейтралізації "незвичайних" словосполучень і до меншого лексичному різноманітності; М. Бейкер [6] стверджує, що нейтралізація відбувається не тільки на лексичному рівні, але і на граматичному і зачіпає навіть пунктуацію.

© *Орлова І. С.*

Ґрунтовний аналіз паралельного корпусу німецьких художніх текстів з їх перекладами на англійських мову був проведений Д. Кенні. У своїй роботі "Lexis and Creativity in Translation. A Corpus-based Study" Д. Кенні [7] розглядає переклади з точки зору передачі лексичних особливостей мовної творчості автора. Аналізуючи переклад авторських неологізмів, що базуються на використанні семантичного потенціалу слів, Д. Кенні приходить до висновку, що, хоча нейтралізація і відбувається у досить великій кількості випадків, вона не є невід'ємною характеристикою всіх перекладних текстів. Дані, отримані Д. Кенні у результаті корпусного дослідження оригінальних і перекладних текстів, показали, що нейтралізація у перекладі творчого використання словотворчих моделей відбувається в середньому в 44 % випадків (при цьому прийом компенсації використовується приблизно в 17 % випадків). Що стосується авторських неологізмів, то тут нейтралізація відбувається в два рази рідше – в 22 % випадків, однак жоден з них не компенсується. Тенденція до нейтралізації, на думку Д. Кенні, пов'язана з особливостями країни перекладу, з вимогами видавців та ринку книжкової продукції в цілому. Перекладачі, зацікавлені в комерційному успіху своїх робіт, прагнуть створювати "згладжені" переклади, що легко читаються.

Довгий час, зазначає А. Лефевр [8:75], норми, що впливають на переклад вважалися постійними та незмінними, і спиралися в основному на принцип вірності (або інші схожі концепти); в останні роки дослідження показують, що ці норми встановлюють звичайні люди, які визначають попит на ринку. А. Лефевр пропонує новий термін "заступництво" ("patronage"), яким позначає вплив людей або інституцій на творення літературного процесу: писання, читання та переклад і може буди ідеологічним, економічний та статусним. Зазвичай, "заступник" забезпечує зв'язок між літературною та іншими системами, формуючи у такий спосіб суспільний та культурний простір [9:15–16].

Такої ж думки дотримується Л. Венутті у роботі "*The Translator's Invisibility*" (1995). "Непомітність", яка начебто має бути притаманною всім добрим перекладам, насправді оцінюються за критерієм зв'язності та прийнятності тексту перекладу. Ілюзія прозорості є результатом зв'язного дискурсу та перекладацьких

© *Орлова І. С.*

зусиль досягти легкості читання шляхом пристосування до пануючих норм слововжитку, синтаксису та звичних та чітких значень [10:1].

У межах теорії полісистеми, І. Івен-Зогар та Г. Турі формулюють норми та закони перекладу, які впливають на вибір перекладацької стратегії. Один із законів, який виводить Г. Турі, стверджує, що у перекладі текстові зв'язки у ТО часто змінюються, а іноді й взагалі не беруться до уваги, заради інших засобів, більш притаманних МП [5:337]. Саме цей закон пояснює, за словами Г. Турі, чому у ТП вживається стандартизований варіант мовного узусу, перекладачі не наважуються експериментувати, навіть там, де це було б можливим. Ця норма підтверджується дослідженнями Л. Овераса (1998), які доводять, що у перекладі радше використовуються типові, аніж авторські словосполучення та нейтралізуються метафоричні вирази [11].

Під час аналізу цього оповідання ми зосередилися на дослідженні відтворення авторських нелогічних словосполучень. Основним критерієм відбору є унікальність слововживання, яке перевіряється за базами даних відповідними мовам та у мережі Інтернет. У тексті оповідання "La busca de Averroes" було відібрано 10 нестандартних неологічних виразів та 3 граматично невірних вирази. З наступних прикладів видно, що перекладачі вдаються до прийнятого слововживання в МП, послаблюючи таким чином експресивність мовних засобів ТО. Це стосується вибору епітетів, авторських метафор, неологічних слів та словосполучень, засоби мови, які притаманні стилю Х. Л. Борхеса:

En el fondo de la siesta se enronquecían amorosas palomas □

(укр.) десь у самих надрах полудневої спеки ніжно туркотіли закохані голуби □

(рос.) в недрах сиесты нежно ворковали влюбленные голуби □

(англ.) in the depths of the siesta, loving turtledoves purred throatily, one to another

У цьому прикладі Х. Л. Борхес використовує слово "*enronquecer*", яке за словником DRAE означає 'Poner ronco a alguien' □ 'довести до хріпоти', чим наголошує на тривалості дії. В українському, російському та англійському перекладах вживаються дієслова "*туркотіти*", "*ворковать*" та "*purr*", які є типовим

© Орлова І. С.

дієсловом на позначення звуків, притаманних для голубів. Перекладачі українською та російською мовами додають також лексему ‘ніжно’, яка характерна для розмови закоханих. В англійському ж перекладі бачимо спробу передати також усі семантичні відтінки слова “*se enronquecían*” за допомогою додаткових сем ‘*throatily*’ □ гортанно, ‘*one to another*’ □ один до одного.

Прагнення до нейтралізації авторського слововживання спостерігаємо також в українському та російському перекладах:

algo en la carne de Averroes, cuyos antepasados procedían de los desiertos árabes, agradecía la constancia del agua □

(укр.) Аверроес, чиї предки походили з арабських пустель, усім своїм тілом відчував живодайну присутність води □

(рос.) Аверроэс, чьи предки были уроженцами аравийских пустынь, всей плотью своей ощущал благодарность за присутствие води □

(англ.) something in the flesh of Averroes, whose ancestors had come from the deserts of Arabia, was grateful for the steadfast presence of the water.

Стратегію адаптації перекладу також спостерігаємо у відтворенні авторських метафор. Нові, незвичні, неочікувані метафоричні переноси зазвичай стираються у перекладі:

Vanamente había fatigado las páginas de Alejandro de Afrodisia, vanamente había compulsado las versiones del nestoriano Hunáin ibn-Ishaq y de Abu-Bashar Mata. □

(укр.) І марно гортав Аверроес сторінки трактатів Александра Афродисійського, марно порівнював версії несторіаніна Хунайна ібн Ісхака та Абу Башар Мати □

(рос.) Тщетно листал он страницы Александра Афродисийского, тщетно сличал версии несторинина Хунайна ибн-Исхака и Абу Бишра Матты. □

(англ.) He had pored through the pages of Alexander of Aphrodisias, compared the translations of the Nestorian Hunayn ibn-Ishaq and Abu-Bashãr Mata—and he had found nothing.

Як бачимо, в українському та російському перекладі вживаються вирази “*гортати сторінки*” та “*листать страницы*”, які позбавлені новизни та метафоричності. В англійському

© Орлова І. С.

перекладі автор намагається передати інтенсивність пошуків Аверроеса (у Борхеса "*fatigar*") та використовується дієслово "*pore"* - пильно вдивлятися.

Нейтралізація також прослідковується у заміні авторських метафор ("la muerte tocó a Averroes") на концептуальні, усталені у мові ("страх охопив Аверроеса", "страх прохватил Аверроэса"):

El temor de lo crasamente infinito, del mero espacio, de la mera materia, tocó por un instante a Averroes. □

(укр.) Страх перед грандіозною нескінченністю, перед голим простором і голою матерією на мить охопив Аверроеса. □

(рос.) Страх перед чудовищной бесконечностью, перед голым пространством, перед голой материей на мгновение прохватил Аверроэса. □

(англ.) For one moment the fear of the grossly infinite, of mere space, mere matter, laid its hand on Averroës.

В англійському перекладі спостерігається дослівне відтворення метафори.

Нейтралізація є загальною тенденцією, але все ж таки перекладачі іноді наважуються експериментувати та вдаються до запозичення або калькування оригінального виразу:

Quien recorre los climas y las ciudades —proclamó con unción— ve muchas cosas que son dignas de crédito. □

(укр.) □ *Той, хто буває під різними небесами і в різних місцях,* □ *з велемовною врочистістю почав він,* □ *бачить багато речей, що заслуговують на увагу.* □

(рос.) – Человек, посещающий разные края и города, – вкрадчиво заговорил он, – видит многое, достойное упоминания. □

(англ.) "He who wanders through climes and cities," his unctuous voice began, "sees many things worthy of belief".

В українському та англійському перекладах вживається калькована структура, яка має таке саме неологічне забарвлення, як і вираз в оригіналі, в російському ж перекладі вираз позбавлений стилістичного забарвлення. В англійському перекладі вживається вираз, який не є новим і зустрічається в інших текстах, наприклад у Horatio Alger "Nothing to Do: A Tilt at Our Best Society" (1857).

Авторський оксиморон, який зустрічається в оповіданні, також був відтворених усіма мовами:

De esa estudiosa distracción lo distrajo una suerte de melodía. □

Від цієї вченої розваги його відірвали звуки якоїсь пісеньки. □

От этого ученого развлечения его отвлекли звуки как бы напева. □

He was distracted from that scholarly distraction by a kind of song.

Окрім нейтралізації неологічного вживання слів та авторських метафор, спостерігається також тенденція то граматичної нормалізації. Так, в оригінальному тексті Х. Л. Борхеса зустрічаються конструкції, які не відповідають кодифікованим нормам. Наприклад:

En cambio, nadie no sintió alguna vez que el destino es fuerte. □

(укр.) Натомість немає такої людини, яка бодай би один раз не відчула, що доля могутня . □

(рос.) И напротив, нет такого человека, который бы хоть раз не почувствовал, что судьба могуча .... □

(англ.) On the other hand, every man has surely felt at some moment in his life that destiny is powerful ...

В іспанському варіанті вжито подвійне заперечення, що не відповідає граматичним нормам іспанської мови.

Лаконічні, але не кодифіковані мовні епітети замінюються на нейтральні вирази або передаються описово у перекладі: *escuchada narración* □ *(укр.) звичайна розповідь* □ *(рос.) спокойный рассказ* □ *(англ.) the tale he had been telling.* Подібні трансформації використовуються для відтворення ненормалізованих граматичних конструкцій. У наступному прикладі, Х. Л. Борхес вживає дієслово *saber* як зворотне, хоча таке вживання не зареєстровано словниками (DRAE, Clave). У такий спосіб вираз отримує більше експресивності.

Miró el simétrico jardín; se supo envejecido, inútil, irreal. □

(укр.) Він подивився на симетричний сад і відчув себе старим, нікому не потрібним, нереальним. □

(рос.) Он оглядел симметрично устроенный сад и почувствовал себя постаревшим, бесполезным, нереальным. □

(англ.) He looked at the symmetrical garden; he realized that he was old, useless, unreal.

У перекладах відбувається нормалізації оригінального вживання: *відчув себе старим, почувствовал себя постаревшим, he*

realized that he was old. Бачимо, що англійський перекладач вдається до максимальної експлікації, використовуючи підрядне речення.

Отже, з точки зору теорії полісистеми текст перекладу потрапляє до певного літературного та культурного контексту, нормам якого від має підпорядковуватися. Аналіз трьох перекладів, українського, англійського та російського, підтверджує тенденцію до нейтралізації та нормалізації у тексті перекладу, які обумовлені нормами узусу приймаючої мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Even-Zohar I.* Papers in Historical Poetics / Itamar Even-Zohar // Papers on Poetics and Semiotics 8 / B. Hrushovski, I. Even-Zohar. Tel Aviv : University Publishing Projects, 1978. P. 1□95. 2. *Laviosa S.* Corpus-based Translation Studies. Theory, Findings, Applications / Sara Laviosa. Amsterdam : Editions Rodopi B.V., 2002. 3. *Лотман Ю. М.* Статьи по семиотике и типологии культуры / Юрий Михайлович Лотман Таллин : Александра, 1992. 4. *Коломієць Л. В.* Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця XIX до початку XXI століття (на матеріалі перекладів англомовної поезії та поетичної драми): навчальний посібник / Лада Володимирівна Коломієць. К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2011. 5. *Toury G.* Los estudios descriptivos de traducción y más allá. Metodología de l investigación en estudios de traducción. / Gideon Toury. Madrid : Cátedra, 2004. 6. *Baker M.* Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Mona Baker, Gabriela Saldanha London : Routledge, 2009. 7. *Kenny D.* Lexis and Creativity in Translation. A Corpus-based Study / Dorothy Kenny. Manchester : St. Jerome Publishing, 2001. 8. *Lefevre A*. Composing the other / André Lefevre // Post-Colonial Translation. Theory and Practice / Bassnet S., Trivedi H. New York : Taylor & Francis Group, 1999. P. 75□94. 9. *Lefevre A*. Translation, Rewriting and the Manipulation of the Literary Fame / André Lefevre. London : Routledge, 1992. 10. *Venuti L.* The Translator's Invisibility: A History of Translation. / Lawrence Venuti. London : Routledge, 1995. 11. *Øverås L.* In Search of the Third Code: An Investigation of Norms in Literary Translation / Linn Øverås // Translators' Journal. Montreal: Érudit, 1998. Vol. 43, n° 4. P. 557□570.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Borges J. L.* Aleph / Jorge Luis Borges. Barcelona : Alianza Editorial, 1998. 13. *Борхес Х. Л.* Алеф. Прозові твори / Хорхе Луїс Борхес ; [пер. з ісп. В. Й. Шовкуна]. Харків: Фоліо, 2008. 14. *Borges J. L.*Collected Fictions. Translates by A.Hurley / Jorge Luis Borges. New York : Penguin Group, 1998. 15. *Борхес Х. Л.* Алеф / Хорхе Луис Борхес ; [пер. с исп. Е. Лисенко]. СПб. : Азбука-классика, 2003.

© *Орлова І. С.*

ОХРІМЕНКО В. І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОДАЛЬНОГО ІНКОРПОРОВАНОГО МАРКЕРА *ESATTAMENTE*
(на матеріалі італійської мови)

У статті розглянуто функціональні характеристики модального інкорпорованого маркера *esattamente* в італійській мові, що виражає модальне значення кванторної всезагальності когнітивно-семантичного поля достовірності.
Ключові слова: модальність, модальне значення, модальний інкорпорований маркер, кванторна всезагальність.

В статье рассмотрены функциональные характеристики модального инкорпорированного маркера *esattamente* в итальянском языке, который выражает модальное значение кванторной всеобщности когнитивно-семантического поля достоверности.
Ключевые слова: модальность, модальное значение, модальный инкорпорированный маркер, кванторная всеобщность.

The article focuses on functional characteristics of incorporated modal marker *esattamente* in Italian that expresses modal meaning of modality of quantorial totality being part of cognitive-semantic field of trustworthiness.
Key words: modality, modal meaning, incorporated modal marker, quantorial totality.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного дослідження категорії модальності у сучасній лінгвістиці, що носить поліпарадигмальний характер.

Метою статті є визначення функціональних характеристик висловлень з модальним інкорпорованим маркером *esattamente*, що реалізує модальне значення кванторної всезагальності когнітивно-семантичного поля (КСП) достовірності.

Об'єкт дослідження становить мікротекст функціонування модального інкорпорованого маркера *esattamente.*

Предметом дослідження є дискретизація смислового простору мікротексту функціонування модального інкорпорованого маркера *esattamente*.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі розкриття смислової структури модального засобу в аспекті встановлення взаємозалежності між його семантикою як згорнутою структурою та параметрами мікротексту його функціонування.

© Охріменко В. І.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. У нашій концепції ми визначаємо категорію модальності як чотирирівневе утворення: модальне когнітивно-семантичне поле – модальне значення – модальна одиниця – сукупність її функціонально-семантичних варіантів (ФСВ). На відміну від концепції функціонально-семантичного поля (ФСП) О. В. Бондарка [1], ми постулюємо сполучення модальної одиниці з модальним полем не безпосередньо, а через модальне значення. *Модальне поле* є абстрактною сутністю, в основі якого міститься бінарна опозиція. Її нейтралізація відбувається не відразу, а є процесом, прослідкувати який можна лише у мікротексті функціонування модальної одиниці. *Модальне значення* визначається за сукупністю параметрів, які каузують зняття невизначеності опозиції модального поля. *Модальна одиниця* розглядається в аспекті взаємозалежності її семантики як згорнутої структури та параметрів мікротексту функціонування у приядерній зоні (безпосередня сполучуваність), на ближній периферії (рівень висловлення, до складу якої входить модальна одиниця, або суміжного висловлення), та на периферії (рівень мікротексту). *Функціонально-семантичний варіант* модальної одиниці визначаються після її дослідження у мікротексті і побудови моделей мікротексту (кожній моделі мікротексту відповідає ФСВ). В основі назви моделі мікротексту знаходиться провідна група модусів. У результаті взаємодії епістемічного модусу з перцептивним, емотивним, вольовим, аксіологічним та поділу ментальної діяльності на синтетичну та аналітичну за Л. С. Виготським [2:200], маємо 2 синтетичні моделі (сенсорно-рефлективного синтезу, сенсорно-емотивно-рефлективного синтезу) та 4 аналітичні (рефлективізації перцепції, рефлективізації емотивності, рефлективізації вольовості, рефлективізації аксіологічності). Розгортання інформації у мікротексті за певними векторами (перцептивним, емотивним, епістемічним, вольовим, аксіологічним), характер внутрішньофразової та трансфрастичної зв’язності уможливлює відстеження процесу смислотворення модальної одиниці. На відміну від усіх інших концепцій поля, зокрема концепції ФСП О. В. Бондарка, ми виносимо *принцип ядра та периферії у мікротекст*: ядром є модальна одиниця, приядерну зону складає її безпосередня сполучуваність, ближню периферію – різнорівневі мовні засоби модального висловлення, периферію – мікротекст (зазвичай рівень 3-5 висловлень).

© Охріменко В. І.

У цій статті ми розглядаємо модальний маркер *esattamente*, що належить до КСП достовірності з опозицією "уявлення про дійсність *vs* співвіднесення з дійсністю" і є засобом вираження модального значення кванторної всезагальності.

Кванторна всезагальність є подвійною сутністю, що поєднує ствердження і заперечення. "Заперечна реальність" як ключове питання онтології заперечних висловлень розглядається з погляду дихотомії "наявність відсутності" *vs* "відсутність наявності" [3:25]. Існують пари лексичних одиниць, поєднаних дуальним співвідношенням значень: такі ЛО підлягають як зовнішньому, так і внутрішньому запереченню [4:21; 5:355].

Універсальними когнітивними операціями, властивими логічному мисленню, є ствердження і заперечення: адже навколишня реальність пізнається квантами, суб'єкт пізнання "послідовно сприймає одне і заперечує інше" [6:332]. "Асерція" і "негація" розглядаються як "бінарний концепт": можливим є як розмежування складових концепту, так і коливання між асерцією і негацією (при взаємодії з категорією оцінки); проте навіть у разі власне негації зв'язок з асерцією не втрачається: заперечення здійснюється з опорою на ствердження [7:455]. Категорії 'асерція' і 'негація' взаємодіють з причинністю, яка "вривається" в їхній семантичний простір, утворюючи загальну зону їх взаємодії, через яку розкривається об'єктивно існуюча онтологія між фізичним і ментальним світом" [8:41].

На зіставленні суб'єктом двох сутностей зі встановленням відношень еквівалентності або зіставленні сутності з певним еталоном ґрунтується модальне значення кванторної всезагальності. Засобом вираження цього модального значення є модальний прислівник *esattamente***.** Цей модальний прислівник утворений від *esatto*, основними значеннями якого є: 1) акуратний, ретельний, пунктуальний; 2) точний, правильний; 3) достовірний [9:367]. В італійському тлумачному словнику подаються ті самі значення з акцентом на функціональному аспекті: пунктуальність, точність і т. д. як спосіб поведінки, виконання, відтворення (подій) [10: 748]. Поняття 'точність' визначається у таких основних аспектах: 1) *повної* відповідності дійсності; 2) відповідності нормі, еталону; 3) конкретності, визначеності, межової повноти [11:101].

Esatto походить від лат. *exactus,* прислівника минулого часу дієслова *esigĕre* 'доводити до кінця' [10:748]. За семантикою *esattamente* вказує на

© Охріменко В. І.

позитивну оцінку істинності. Перераховані характеристики *esattamente* свідчать про те, що кореферентна дійсності ситуація, вербалізована у мікротексті його функціонування, має бути пов'язаною з аналізом, а не синтезом. Розглянемо функціонування *esattamente* у складі моделей мікротексту.

1. *Esattamente* у складі моделі рефлективізації емотивності. Кореферентна дійсності має такі параметри: конкретний суб'єкт модальної оцінки; конкретна ситуація крізь призму рефлексії; зв'язок перцепції з рефлексією через емоційність; опора на емпіричні відчуття та вивідні знання. Наведемо приклад.

(1) *Ho sempre lucida nella memoria l'immagine del luogo;* (2) *e quando tornerò m'inginocchierò nel punto preciso dove io solevo, esattamente, meglio che ci fossero rimasti due cavi profondi. E là ritroverò quella parte dell'anima mia a pregare ancora, sotto la volta azzurra constellata che si specchia nel marmo come un cielo notturno in un'acqua tranquilla (D'Annunzio IP, p. 147).* Йдеться про значущі для мовця спогади. Мікротекст можна умовно поділити на рефлективний блок (1) та перцептивно-емотивний блок (2), з'єднані модальним маркером *esattamente*. Рефлективний блок вводить інформацію про наявність у свідомості мовця суб'єктивно значущих спогадів. Епістемічні лексичні одиниці (ЛО) у складі висловлення характеризуються поступовим зростанням конкретності: пам'ять – образ місцевості; при цьому образ у пам'яті постає як точний (*lucida*) та постійно існуючий (*sempre*). Перцептивно-емотивний блок містить висловлення з інформацією про потенційну актуалізацію переживань і характеризується вживанням емотивної і перцептивної семантики.

Параметрами моделі мікротексту є: контамінація епістемічного, емотивного, перцептивного модусів у мікротексті; поділ мікротексту висловленням з *esattamente* на зону генералізації та специфікації; основний спосіб квантування інформації: поєднання рефлективного і перцептивно-емотивного блоків мікротексту; основний зміст *рефлективного блоку мікротексту*: вичленення з потоку свідомості мовця суб'єктивно значущих спогадів (частотність уживання ЛО епістемічної семантики з гіперо-гіпонімічними відношеннями *memoria / ricordo → immagine*); частотність уживання ЛО на позначення точності, відповідності (*lucido, preciso, puntuale*) та ЛО-кванторів всезагальності (*sempre*); ЛО семантики повторюваності (*solere, sempre quando*); основний зміст *перцептивно-емотивного блоку мікротексту*: висловлення на

© Охріменко В. І.

позначення емотивно значущого фрагмента дійсності, "актуалізація переживань"; тенденція до синтаксичної парцеляції *esattamente; esattamente* у ролі маркера: 1) зіставлення перцептивних даних з їх актуалізацією при пригадуванні; 2) зіставлення емоційно значущої інформації з актуалізацією переживань.

2. *Esattamente* у складі моделі рефлективізації волітивності. Кореферентна дійсності ситуація, що вербалізується у мікротексті зазначеної моделі, містить такі параметри: конкретний суб'єкт модальної оцінки; зіставлення N – кількості ситуацій; узагальненість; втрата значимості темпоральності і локативності; опора на вивідні знання; оцінка дій (подій) у зіставленні з загальними нормами. Проілюструємо прикладом.

In ogni caso non ho bisogno che mi dica che non sta bene, lo conosco così tanto! Basta che rientri a casa e so esattamente in che stato è. Se è rosso e gonfio, so che ha bevuto la sera prima, oppure che è ancora sbronzo. Se, invece, ha l'occhio torvo so che non ha bevuto, ma che è arrabbiato, oppure che ha qualcosa da dire e che non lo dirà perché non è nella sua natura! (Chi N8 / 02. 2004, p. 12). В інтерв'ю Гійом, син всесвітньо відомого актора Жерара Депардьє, докоряє своєму батьку за надмірну пристрасть до алкоголю і розповідає, що, повернувшись додому, йому досить одного погляду, аби зрозуміти, у якому стані його батько, і спрогнозувати його поведінку. Висловлення з *esattamente* поділяє мікротекст на зону генералізації (уведення експліцитного висновку) і зону специфікації (розкриття механізму отримання знань). Висловлення специфікаційного блоку містять ряд умовних періодів (*Se*), що вводять інформацію про зовнішній вигляд суб'єкта оцінки, отриману на основі сенсорно-рефлективного синтезу; друга частина умовного періоду вводиться експліцитним епістемічним модусом (*so che)*, що приписує певному вигляду певну поведінку. Пропозиція імплікує узагальненість, ситуативну повторюваність.

Параметрами моделі мікротексту є: поєднання аксіологічних, волітивних, епістемічних, емотивних перцептивних сегментів мікротексту та кореляція зниження питомої ваги вербалізації перцептивності / емотивності зі зростанням абстрагованості; поділ мікротексту висловленням з *esattamente* на зону генералізації і специфікації; структурування смислових зв'язків за логічним принципом (частотні засоби трансфрастичного / внутрішньофразового зв'язку: *comunque, in ogni caso, se* (введення умовного періоду) на позначення механізму

отримання знань при експлікації; вживання експліцитного епістемічного модусу (*sapere che*) на позначення повторюваної інформації, що структурує епістемічну сферу суб'єкта модальної оцінки; ЛО оцінної семантики з усталеною валоритивною складовою); *esattamente* у якості маркера зіставлення прогнозування дій з їх реалізацією.

Отже, у мікротексті вживання *esattamente* відбувається зіставлення двох сутностей, порівняння та фіксування відповідності. Тому *esattamente* функціонує у складі моделей аналізу, а не синтезу. Перцептивний модус як прототипний для синтетичних моделей мікротексту найрідше вербалізується, а за умови вербалізації поглинається епістемічним, вводячи сенсорну інформацію, що виступає підґрунтям для зіставлення, порівняння і логічного висновку. Це пояснює частотність сполучення маркера проблематичної достовірності *sembrare* з ЛО оцінної та епістемічної семантики типу *sembra giusto, corretto, importante* у межах мікротексту з *esattamente*. Нетиповість перцептивного модусу для мікротексту функціонування цього модального маркера пояснює заборону на сполучуваність **sembrare esattamente*.

Оскільки семантичні узгодження полягають у "повторенні певного смислу в значеннях елементів, що комбінуються один з одним" [12:27], розглянемо найчастотнішу сполучуваність модального маркера *esattamente*, що допоможе окреслити його смислову структуру. Частотною є сполучуваність *sapere esattamente che* – 'точно знати, що'. Аналіз ситуацій позамовної дійсності, вербалізованих у мікротексті вживання *esattamente*, засвідчив, що при продукуванні модального висловлення мовець оперує відомою йому інформацією, що може підлягати деталізації: епістемічний стан 'знання' є заданим *a priori*, і ментальний предикат *sapere* може бути віднесеним до приядерної зони *esattamente*. Сполучуваність *sapere esattamente* є тим випадком, коли найвища імовірність прирівнюється до достовірності [13: 263]. Відмітимо і частотність вживання у модальному висловленні з *esattamente* екзистенційного предиката *essere*. Згідно з О.В. Падучевою, квантори існування характеризує "внутрішня позамежовість, відсутність часових обмежувачів на розвиток ситуації" [14: 7].

У результаті аналізу мікротексту було виявлено, що у *приядерній зоні esattamente* функціонують: стверджувальна частка *sí,* ментальний предикат знання *sapere*, дієслова семантики відповідності *corrispondere a*, дейктики *questo, quello*, маркер порівняння *come*, числівники на

позначення точної кількості. Наприклад: *Mi svegliai esattamente quattro ore dopo e mi accorsi che quel sonno mi aveva fatto bene (Moravia RR, p. 179). Non si fa scrupoli e dice esattamente quello che pensa (Verasani, p. 43). Dopo era solo, esattamente come prima (Mazzantini, p. 65).*

На *ближній периферії* вживаються ЛО на позначення точності, відповідності (*lucido, preciso*), темпоральний квантор всезагальності *sempre*, модальне дієслово *solere* на позначення повторюваних дій у минулому. Суміжні висловлення, з'єднані *esattamente,* вступають у смислові відношення комплементарності. Відмітимо вербалізацію у модальному висловленні смислового комплексу 'уявлення, прогнозування – точна реалізація': *svolgersi esattamente come → immaginare, prevedere, calcolare.* Також для приядерної зони характерним є функціонування пар ЛО, що імплікують точність та відповідність зіставлення типу *memoria – luogo, memoria – avvenimento, dire – pensare, promettere – realizzare*. Наприклад: *Non si fa scrupoli e dice esattamente quello che pensa (Verasani, p. 43).*

Для *периферії* характерним є вживання конструкцій, у яких здійснюється розгортання умовних структур (*sapere esattamente → se ... se*). Модальне висловлення з *esattamente* є генералізацією інформації, а проспективні висловлення – специфікацією.

Комбінаторика модального маркера *esattamente* у приядерній зоні дозволяє приписати йому семантичну імпілкатуру 'істинність в аспекті тотожності'. Це пояснює і заборону на сполучуваність **sembra esattamente*, а також відсутність сполучення *esattamente* з перцептивними предикатами.

Висновки. *Esattamente* належить до модального КСП достовірності. Опозицією цього модального поля є "уявлення про дійсність – співвіднесення з дійсністю". Це засіб вираження модального значення *кванторної всезагальності*, в основі якого міститься позитивна оцінка істинності в аспекті відповідності прогнозованого і реального стану справ з опорою на вже відому інформацію. Опозиція модального поля нейтралізується через епістемічний стан знання, причому йдеться саме про визначений епістемічний стан. Основними функціонально-семантичними варіантами *esattamente* є*:* 1) зіставлення перцептивних даних з їх актуалізацією при пригадуванні; 2) зіставлення емоційно значимої інформації з актуалізацією переживань; 3) зіставлення прогнозування дій з їх реалізацією. На основі сукупності ФСВ ми

© Охріменко В. І.

виводимо семантичні імплікатури: [істинність в аспекті тотожності]. Семантичні імплікатури дають уявлення про залежність між семантикою модальної одиниці як згорнутою структурою і різнорівневими мовними засобами, що вживаються у приядерній зоні, на ближній периферії та на периферії мікротексту функціонування модальної одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность: [коллективная монография в 6 т. / отв. ред. Александр Владимирович Бондарко / Беляева Е. И., Корди Н. Н., Цейтлин С. Н. и др.] . – Ленинград : Наука, 1990. 2. *Выготский Л. С.* Психология: [сб. осн. тр.] / Лев Семенович Выготский ; [предисл. Н. Е. Веракса] – [переизд.]. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с. (Серия "Мир психологии"). 3. *Драгалина-Черная Е. Г.* Онтология отрицания: присутствие отсутствия vs. отсутствие присутствия / Е. Г. Драгалина-Черная // Логический анализ языка. Ассерция и негация : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Изд-во "Индрик", 2009. – С. 25–33. 4. *Богуславский И. М.* "Сандхи" в синтаксисе: загадка *уже не* / И. М. Богуславский // Вопросы языкознания / отв. ред. Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Наука, 2002. – № 5. – С. 19–37. 5. *Лингвистический энциклопедический словарь* / [сост. : Н. Д. Арутюнова, В. А. Виноградов, В. Н. Топоров и др. ; гл. ред. В. Н. Ярцева]. – [2-е изд., испр.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с.: ил. 6. *Берестнев Г. И.* И да, и нет: стратегия парадокса / Г. И. Берестнев // Логический анализ языка. Ассерция и негация : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Изд-во "Индрик", 2009. – С. 330–341. 7. *Лазуткина Е. М.* Отрицание в глагольном предложении: при глаголе, в глаголе и во фразеологизированных конструкциях / Е. М. Лазуткина // Логический анализ языка. Ассерция и негация : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Издательство "Индрик", 2009. – С. 443–456. 8. *Малинович М. В.* Ассерция. Негация. Причинность. Взаимодействие категорий / М. В. Малинович, Ю. М. Малинович // Логический анализ языка. Ассерция и негация : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Изд-во "Индрик", 2009. – С. 34–43. 9. *Новый большой* итальянско-русский словарь / [сост. Герман Федорович Зорько]. – [2-е изд.]. – М. : Русский Язык медиа, 2005. – 1230 с. 10. (IDDLI) *Il Dizionario della lingua italiana* / Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. – [2-a ediz.] – Firenze : Le Monnier, 2000–2001. – 2390 p. 11. *Перцов Н. В.* О точности в филологии / Н. В. Перцов // Вопросы языкознания / отв. ред. Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Наука, 2009. – № 3. – С. 100–124. 12. *Апресян Ю. Д.* О семантической мотивированности лексических функций-коллокатов / Юрий Дереникович Апресян // Вопросы языкознания / отв. ред. Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Наука, 2008. – № 5. – С. 3–33. 13. *Гатинская Н. В.* Квантификация в сфере модальных оценок в русском языке / Н. В. Гатинская // Логический анализ языка. Квантификативный аспект : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 2005. 14. *Падучева Е. В.* Лексическая аспектуальность и классификация предикатов по Маслову – Вендлеру / Елена Викторовна Падучева // Вопросы языкознания / отв. ред. Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Наука, 2009. – № 6. – С. 3–20.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *D'Annunzio G.* Il piacere / Gabriele D'Annunzio. – Roma : Biblioteca Economica Newton, 2003. – 268 p. 2. *Mazzantini M.* Non ti muovere / Margaret Mazzantini. – Milano : Mondadori, 2003. – 295 p. 3. *Moravia A.* Racconti romani / Alberto Moravia.– Milano : Bompiani, 1986. – 183 p. 4. *Verasani G.* L'amore è un bar sempre aperto [Risorsa elettronica] : Tratto da: "L'amore è un bar sempre aperto" di Grazia Verasani. – Ravenna : Fernandel Editore, 1999. – Режим доступу : http://www.lieberlieber.it/biblioteca/v/verasani/l_amore_e_un_bar_sempre_aperto/pdf/l_amor_p.pdf 5. *Chi:* settimanale di politica, attualità e cultura / ed. Silvana Giacobini. – N. 38 / 17.09.2003. – 162 p. 6. *Oggi:* settimanale di politica, attualità e cultura / ed. Paolo Occhipinti. –N. 17 / 21.04.2004. – 162 p.

© Охріменко В. І.

ПОПОВА Н. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ ІСПАНЦІВ

У статті визначається статус національно-маркованих концептів на відміну від універсальних та лінгвокультурних концептів, досліджується динаміка розвитку іспанської національної концептосфери у період з XVI до XX століття, визначаються періоди і чинники її розвитку в даному соціальному середовищі.
Ключові слова: національно-маркований концепт, універсальний концепт, лінгвокультурний концепт, концептуальна картина світу, мовна картина світу.

В статье определяется статус национально-маркированного концепта среди универсальных и лингвокультурных концептов, исследуется динамика развития испанской национальной концептосферы в период с XVI до XX столетия, определяются периоды и факторы ее развития в данном социальном контексте.
Ключевые слова: национально-маркированный концепт, универсальный концепт, лингвокультурный концепт, концептуальная картина мира, языковая картина мира.

The article is devoted to the determining of the status of the nationally-marked concepts among universal and lingual-cultural concepts. The dynamics of Spanish national concept sphere development in the period from the XVI^{-th} till XX^{-th} century is investigated. Periods and factors of its development in the investigated society are determined.
Key words: nationally-marked concepts, universal concept, lingual-cultural concept, concept picture of the world, language picture of the world.

Актуальність дослідження зумовлюється поглибленням уваги вчених до прихованих мовних механізмів та їхніх взаємозв'язків з мисленням людини. Вивчення відображення в мові національно-специфічної частки людської свідомості може сприяти точнішому відтворенню мовної та концептуальної картини світу іспанського народу, а вивчення динаміки їхнього розвитку дає можливість комплексного підходу до визначення причин, а отже і внутрішніх механізмів змін.

Метою дослідження є вивчення динаміки розвитку національної концептосфери іспанців, що включає розробку методологічної основи дослідження національно-маркованих концептів та визначення чинників, які суттєво впливають на формування національної свідомості народу та національної мовної картини світу.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні національного компоненту концептосфери народу як специфічної й

© Попова Н. М.

значущої частки свідомості, яка суттєво впливає на внутрішні механізми формування іспанської мовної картини світу та має свої особливості розвитку в кожній історичній епосі.

Об'єктом дослідження є етапи розвитку національної концептосфери іспанців.

Предметом дослідження стала динаміка розвитку національної іспанської концептосфери на різних історичних етапах.

Оскільки вивчення семантики мовних одиниць завдяки семантико-когнітивному аналізу є єдиним можливим шляхом реконструювання концептуальної картини світу певного народу, ми можемо скористатися ідеєю М. М. Бахтіна про те, що динаміка тексту окреслюється через кореляцію інтенції та її втілення [1:307] і спроектувати її на національну концептосферу. Таким чином, ми можемо встановити динамічний характер національної концептосфери через встановлення кореляції між понятійним наповненням кожного значущого концепту та завдяки взаємодії цих концептів між собою вийти на загальні характеристики національної концептосфери іспанського народу.

З. Д. Попова та Й. А. Стернін вважають, що концепти, складові концептосфери, за своїми окремими ознаками вступають у системні відношення схожості, відмінності та ієрархії з іншими концептами [2:19], що підтверджується також теорією О. М. Кагановської про ієрархію текстових концептів [3:5]. Щоб говорити про місце національно-маркованих концептів у концептофері певного народу, потрібно встановити їхнє місце в ієрархії концептів.

Наше завдання ускладнюється відсутністю єдиного погляду та уніфікованої термінології на позначення національно-вагомих складових концептосфери певного народу. Йдеться про універсальні концепти, які набувають певної специфіки у кожному конкретному суспільстві: *libertad, religión, honor, mujer, lengua, toro, patria.* Лінгвокультурні концепти, які є властивими певній культурі, проте, можуть значно відрізнятися у суспільстві, яке складається з кількох етнічних груп, як наприклад, в Іспанії, де етнічні групи – андалузці, баски, галісійці, каталонці, валенсійці – мають власні культурні спадки, властиві лише окремому регіону.

Якщо взяти за критерій класифікації концептів їхню приналежність до певних груп носіїв, то національні або національно-

© Попова Н. М.

марковані концепти є властивими лише одному народу [2:75]. Народ, складаючись з різних етнічних груп, є носієм спільних концептів, які і вирізняють його з решти суспільних угрупувань тієї ж величини.

Таким чином, національно-маркованими концептами є ті центральні одиниці, навколо яких організовуються цілі області національної культури. Вивчивши їхній діахронічний розвиток, ми можемо продемонструвати загальні організаційні принципи, що формують структуру та єдність національно-культурної сфери іспанського народу вцілому і часто можуть пояснити цілий ряд понять, що існують у різноманітних сферах суспільного життя. Адже цінності та установки, що є загальноприйнятими в розмовній практиці іспанців, зумовлюються наповненням національно-маркованих концептів як на сучасному етапі розвитку нації, так і містять у собі попередні, часто збережені лише підсвідомістю носіїв мови, асоціативні та оцінні уявлення [4:397].

Найяскравішою складовою національної концептосфери є безеквівалентні концепти, які можна виявити через безеквівалентні мовні одиниці. Адже безеквівалентні мовні одиниці завжди є показниками певної унікальності, національної своєрідності концепту в свідомості народу: *corrida, flamenco, paella, castellano, café cantante, hidalgo, caballero, infanta, caudillo, autarquía, independentismo.*

Проте, не будь-яка безеквівалентна лексика є іменами національно-маркованих концептів, що складають вісь / ядро національної свідомості, завдяки якій існує національна єдність держави, що плекає свою культуру і самобутність. Якщо встановлення національної специфіки концептів вимагає опису концептів двох культур і співставлення когнітивних ознак цих концептів та їхнього статусу, то безеквівалентні концепти вимагають детального когнітивного, культурологічного та історичного аналізу.

В. В. Красних вводить у лінгвістику поняття “когнітивної бази”, яке визначає як певним чином структуровану сукупність необхідних і обов’язкових знань та національно-детермінованих і мінімізованих уявлень про те чи інше національно-лінгвокультурне суспільство, якими володіють усі носії того чи іншого національно-культурного менталітету [5:61]. Подібні думки знаходимо також у дослідженнях Ю. Є. Прохорова, який говорить, що належність до певної культури визначається наявністю базового стереотипного ядра знань, що

© Попова Н. М.

повторюється в процесах соціалізації індивідів даного суспільства, і досить стереотипного вибору елементів периферії [6:14].

Таким чином, ми можемо визначити національно-марковані концепти як ядро національної концептосфери, що є когнітивною базою народу і виділяється з індивідуальних концептосфер усіх представників даного народу, будучи їхньою частиною. Дослідження цього ядра національної концептосфери та його периферії дозволяє виявити національну специфіку концептуалізації специфічних та подібних явищ свідомістю іспанського народу.

Зважаючи на все вищевикладене, ми можемо зробити висновок про те, що національна іспанська концептосфера складається з лінгвокультурних концептів, до яких належать:

- безеквівалентні концепти, відображені в мові безеквівалентною лексикою;
- лінгвокультурні концепти з яскраво вираженою національною специфікою;
- універсальні концепти, що набули певних специфічних рис у свідомості іспанського народу.

Оскільки концептосфера – це сфера мислення, що складається з мисленнєвих уявлень, схем, понять, фреймів, гештальтів (складних комплексних образів зовнішнього світу), абстрактних понять, які узагальнюють ознаки зовнішнього світу, то вона існує в свідомості автономно, незалежно від мовних засобів її об’єктивізації. Проте значна частина концептосфери народу представлена в семантичному просторі мови народу, який у сучасній лінгвістиці є синонімічним поняттю “мовна картина світу”.

Когнітивна інтерпретація результатів дослідження мовної картини світу на різних етапах розвитку іспанського суспільства, опис національно-семантичного простору в кожному історичному періоді життя народу дозволяє перейти від динаміки розвитку мовної картини світу до динаміки розвитку національної концептосфери.

За гіпотезою Т. Козлової на різних етапах еволюції система активізує різні засоби обробки й передачі тієї інформації, що є адаптивно-значущою. У концептуальній історії взаємодіють стабільність та варіативність. Концептуальна стабільність підтримується жорсткістю структури концептуальної матриці,

© Попова Н. М.

концептуальна ж варіативність – гнучкістю її інтерпретації (наповненням матриці змістовними компонентами) [7:68].

Причинами змін наповнення матриці національно-маркованих концептів змістовними, понятійними, асоціативними та аксіологічними компонентами є зовнішні – історичні, культурні, етичні, психологічні – чинники, а також взаємодія концептів між собою всередині концептосфери, що можна назвати внутрішньо концептуальним чинником її розвитку, змін якісної структури концептів, тобто їхнього об'єму та наповнення.

Тож, прослідкувавши динаміку розвитку мовної картини світу іспанців, ми можемо проаналізувати динаміку розвитку концептосфери цього народу.

Іспанська мова набула статусу національної мови в XVI столітті після закінчення Реконкісти та завдяки об'єднанню усіх земель Піренейського півострова, окрім Португалії, під владою Католицьких королів – подружньої пари Фернандо та Ісабель, які сприяли не лише політичному й економічному розвитку Іспанської монархії, але й підтримували розвиток культури, науки й мистецтва. Надання мові статусу національної було не лише свідченням її розвитку й розповсюдження, але й важливим кроком для об'єднання до того розрізнених територій в єдину державу. Переломним моментом для розвитку іспанської мови як національної став 1942 рік: рік закінчення Реконкісти, рік відкриття Колумбом Америки та рік, коли Антоніо Небриха написав першу іспанську граматику. Особливо важливими для розвитку іспанської концептосфери стали два перших факти, оскільки змінилася політична орієнтація, та відкриття Америки розкрило перед іспанцями цілий невідомий континент, який у майбутньому став батьківщиною для багатьох з них. Останній же факт – поява першої національної граматики серед усіх романських мов – заклав тверду основу для сучасної літературної мови Іспанії, дав можливість зафіксувати в тогочасній мовній картині світу тогочасну концептосферу іспанського народу.

У епоху Відродження іспанська мовна картина світу значно розширилася, про що свідчить входження в мову великої кількості пізніх запозичень з латинської мови, яку вже не використовували – латинізмів (*voces cultas*). Окрім того іспанська мова значно збагатилася за рахунок італійських запозичень, оскільки в епоху Відродження

© Попова Н. М.

італійська мова слугувала зразком для усіх романських народів. Італійські запозичення збагатили сферу мистецтва (*ópera, sonata*), торгівлі та промисловості (*banco, negociante*), військової справи (*batallón, saldado*), мореплавства (*galera, piloto*), суспільного життя (*gaceta, mascarada*) тощо.

У зв'язку з колонізацією Америки спостерігалося широке входження американізмів у іспанську мову, що свідчить про появу нових понять у концептуальній картині світу іспанців: *piragua, maiz, tabaco, cacao, hamaca, quina* тощо.

Завдяки тому, що в XVI – XVII століттях остаточно склалася та граматична структура мови, яка була зафіксованою в граматиці А. Небрихи, національна словесність наприкінці XVI – у першій половині XVII століття досягла свого найвищого розквіту в творах Лопе де Руеди, Мігеля Сервантеса (розквіт іспанського лицарського роману), Лопе де Вега, Луїса Гонгори, Тірсо де Моліна, Хуана Луїса де Аларкона, Франсіско Кеведо й Педро Кальдерона. "Золотий вік" в Іспанії чітко зафіксував тогочасну мовну картину світу в багатьох письмових творах. Це дає нам можливість відтворити концептуальну картину світу тогочасного іспанського суспільства і, відповідно, шляхом порівняння з наступними періодами, стверджувати, що їй властивий динамічний розвиток.

Значна кількість дослідників писала про роль Сервантеса у розвитку національної/літературної іспанської мови. Проте, не менш важливим є той факт, що тогочасні письменники змогли зафіксувати у своїх творах особливості національного світосприйняття та світобачення, які було зафіксовано в тогочасних концептах їхнього народу.

XVIII століття та більша частина XIX століття характеризується глибоким занепадом літератури та наслідуванням французьких, англійських, німецьких тенденцій. Проте занепад літератури зовсім не свідчить про відсутність якісних змін у концептосфері іспанського народу. До неї увійшли нові концепти, що з'явилися в інших країнах та видозмінилися, адаптуючись до національного світосприйняття та реалій іспанського суспільства. Понятійні складові концептів епохи Романтизму свідчать про універсальних характер даних концептів. Проте ціннісна та асоціативна складові концептів отримують специфічно-національні риси під впливом національної

© Попова Н. М.

концептосфери іспанців, доказом чого є твори таких представників Романтизму в Іспанії, як есеїст Мар'яно Хосе де Ларра (1809–1837), поет Густаво Адольфо Бекер (1836–1870), прозаїк Беніто Перес Гальдос (1843–1920), автор багаточисельних історичних романів. Ведучі позиції в літературі XIX століття займає так званий *костумбризм* – зображення побуту та норовів з акцентуванням місцевого колориту. У таких творах автори фіксують індивідуальну концептосферу, яка одночасно є колективною концептосферою (терміни В. В. Красних), оскільки колективне складається з індивідуального, що, у свою чергу, дає можливість зафіксувати зміни у якісному наповненні національно-маркованих концептів. Натуралістичні та реалістичні тенденції яскраво проявляються в творчості романістів Еміліо Пардо Басана (1852–1921) і Вісенте Бласко Ібаньєса (1867–1928).

Оскільки яскраві якісні зміни у національній концептосфері супроводжуються їх фіксуванням у мовній картині світу, можемо стверджувати, що XIX стало саме такою епохою, оскільки "Срібний вік" іспанська література пережила завдяки відродженню національної літератури письменниками "покоління 1898 року", до яких належать Мігель де Унамуно (1864–1936), Рамон дель Вальє Інклан (1869–1936), Піо Бароха (1872–1956), Асорін (1874–1967); драматург Хасінто Бенавенте (1866–1954); поети Антоніо Мачадо (1875–1939) і Хуан Рамон Хіменес (1881–1958). Далі концептуальна картина світу іспанського народу фіксувалася у творах так званого "покоління 1927": Педро Салінаса (1892–1951), Хорхе Гільена (р. 1893), Вісенте Алейксандре (1898–1984), Рафаеля Альберті (р. 1902), Мігеля Ернандеса (1910–1942) і Федеріко Гарсіа Лорки (1898–1936).

Наступним періодом відродження національної літературної традиції стали 50-60ті роки XX століття після тривалої перерви, спричиненої приходом до влади диктатора Франко. Проте в цей період відбувається переоцінка національних цінностей, яка зафіксована в творах Каміло Хосе Сели (1916), Семьї Паскуаля Дуарте (1942), Улея (1943), Анни Марії Матуте (1926), Хуана Гойтісоло (1928), Луїса Гойтісоло (1935), Мігеля Делібеса (1920), драматургів Альфонсо Састре (1926) і Антоніо Буеро Вальєхо (1916), поета Бласа де Отеро (1916–1979) та інших.

© Попова Н. М.

Після зміни політичного устрою – смерті Франко та переходу до демократії – спостерігається значне пожвавлення літературного життя: нова повсякденність та світосприйняття фіксуються у творах таких прозаїків, як Хорхе Семпруна, Карлоса Рохаса, Хуана Марсе, Едуардо Мендоси, поетів Антоніо Колінаса, Франсіско Брінеса, Карлоса Саагуна, Хуліо Ламасареса. Окрім того, ХХ століття як вік технологічного прогресу та глобалізації характеризується появою величезної кількості друкованих, аудіо- та відеоматеріалів, що фіксують зміни у національній мовній картині світу Іспанії, а отже, і в її концептосфері.

Висновки. Таким чином, національна іспанська концептосфера, а отже і якісне та кількісне її наповнення національно-маркованими концептами, з XVI до ХХ століття розвивалася нерівномірно. Значними поштовхами у її розвитку ставали вагомі історичні, соціокультурні та технологічні процеси, що впливали на понятійну, асоціативну та оцінну складова національно-маркованих концептів. Окрім того, чинником розвитку національної концептосфери став взаємовплив концептів один на одного та їхня взаємодія у формуванні нових концептів. **Подальші перспективи дослідження** полягають у вивченні цієї взаємодії для прогнозування подальшого розвитку національної концептосфери іспанців, від якої значною мірою залежить збереження та розквіт їхньої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтин М. М.* Проблема текста / Михаил Михайлович Бахтин // Собр. соч. в 7-и т. – Т. 5. – М. : Русские словари. – 1996. – С. 306–326. 2. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с. 3. *Кагановська О. М.* Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Олена Марківна Кагановська ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 32 с. 4. *Попова Н. М.* Проблема вивчення на різних етапах еволюційного розвитку національно-маркованих концептів / Наталія Миколаївна Попова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Логос, 2012. – Вип. 21. – С. 395–401. 5. *Красных В. В.* “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с. 6. *Прохоров Ю. Е.* Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Юрий Евгеньевич Прохоров. – М. : URSS, 2006. – 224 с. 7. *Козлова Т. О.* Концептуальная матрица: в поисках констант переменных языка и сознания / Тетяна Олегівна Козлова // Нова філологія : зб. наук. праць / відп. ред. Володимир Манакін. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 33. – С. 66–74.

© Попова Н. М.

СИНГАЇВСЬКА Г. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ СЕМАНТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН В ІСПАНОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ

У статті обґрунтовується використання власних назв у публіцистичному дискурсі у функції прецедентних імен, акцентується на тому, що наявність оцінного значення у структурі номена актуалізує прецедентність імені.
Ключові слова: публіцистичний дискурс, прецедентний феномен, прецедентний текст, прецедентне ім'я, фонові знання, лінгвокультурологічний аналіз, вертикальний контекст, національно-прецедентні тексти.

В статье обосновывается использование имён собственных в публицистическом дискурсе в функции прецедентных имён, акцентируется на том, что наличие оценочного значения в структуре номена актуализирует прецедентность имени.
Ключевые слова: публицистический дискурс**,** прецедентный феномен, прецедентный текст, прецедентное имя, фоновые знания, лингвокультурологический анализ, вертикальный контекст, национально-прецедентные тексты.

The article grounds on a usage of proper names in the journalistic discourse as a precedent names, attended that availability in the structure of names some axiological meanings actualizated the name precedenting.
Key words: journalistic discourse, precedent phenomenon, text-precedent, phrase-precedent, cultural meaning, linguistic and cultural analysis, vertical context, national precedent texts.

У сучасній філологічній науці велика увага приділяється вивченню і розробці проблематики, пов'язаної із взаємодією мови та культури; активно досліджуються одиниці, що відображають категорії культури. Не менш актуальною є проблема виявлення національної специфіки таких одиниць.

До одиниць, що відображають категорії культури, відносяться різного роду прецедентні феномени (далі ПФ) – одиниці, які концентрують у собі культурну та історико-літературну пам'ять. Вони є невід'ємною частиною тієї спільноти, в якій діє індивід і яка характеризується певною національною та лінгвокультурною спільністю. ПФ зустрічаються практично у всіх видах писемного тексту, є складовими елементами мовного спілкування.

Інтерес до мовної інтерпретації світу в мисленні і свідомості людини, притаманний сучасній лінгвістиці, багато в чому може бути задоволений при вивченні мови ЗМІ (і газети зокрема), оскільки в

© Сингаївська Г. В.

ньому відбиваються соціальні, політичні, економічні, культурні та інші процеси, що відбуваються в суспільстві, а також зміни, що відбуваються в мові.

Однією з головних функцій преси є функція соціалізації, що полягає у формуванні (або коригуванні) в індивіда системи цінностей, норм і традицій сучасного суспільства.

Використання ПФ є одним із способів реалізації тенденції сучасної преси до інтелектуалізації тексту. Інтелектуалізація газетного тексту шляхом вживання в ньому деяких ПФ ускладнює його зміст і сприйняття, але в підсумку, приклавши деякі інтелектуальні зусилля, читач отримує задоволення від того, що йому стає зрозумілий задум автора. З точки зору ефективності спілкування між журналістом і читачем апеляція до інтелекту є однією з дієво-активних форм діалогу з аудиторією [1:5].

Таким чином, ПФ не тільки зберігають культурно значущу інформацію, накопичену мовним колективом, але і ускладнюють текст, розширюючи його межі і створюючи "вертикальний текст", вплітають текст статті у тканину загальної культури.

Актуальність тематики даного дослідження обумовлена недостатньою вивченістю семантичної структури власних назв, яка дозволяє їм виступати в якості прецедентних феноменів, а також широким використанням цих імен в переносних значеннях, що вимагають адекватного тлумачення.

Метою статті є виявлення семантичних та функціональних особливостей прецедентних імен у іспаномовному газетному дискурсі.

Поставлена мета конкретизована у таких **завданнях**: визначити обсяг і склад прецедентного ономастичного простору іспанського газетного дискурсу; виявити семантичну структуру прецедентних імен в залежності від їх класу; виявити функції прецедентних імен в газетному дискурсі.

Об'єктом дослідження є прецедентні імена різного рівня: універсально-прецедентні, національно-прецедентні, соціумно-прецедентні; **предметом** – їхні семантичні та функціональні характеристики в іспанському газетному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували прецедентні імена, вилучені шляхом суцільної вибірки з текстів таких публіцистичних видань: "El País", "El Mundo","ABC" за 2000–2012 роки.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблема прецедентності і прецедентних текстів вперше була поставлена в роботі Ю. М. Караулова "Російська мова та мовна особистість". У ній автор не тільки ввів у лінгвістичний обіг новий термін, але й визначив ті критерії, за якими різноманітні тексти входять до кола прецедентних. На думку вченого, вони повинні бути: 1) значущими для тієї чи іншої особистості в пізнавальному й емоційному відношенні; 2) мати надособистісний характер, тобто бути добре відомими і широкому оточенню даної особистості, включаючи її попередників та сучасників; і нарешті, 3) такими, звернення до яких неодноразово поновлюється в дискурсі цієї мовної особистості [2:105].

До за значених критеріїв необхідно додати ще один, розроблений А. А. Брудним, який стосується проблеми інтерпретації прецедентних текстів. На думку дослідника, для адекватного розуміння змісту текстів середній читач повинен володіти необхідним набором відомостей про загальний історичний, культурний, літературний фон епохи. Без володіння конкретним "кодом культури", тобто необхідними фоновими знаннями про предмет оповіді, неможливо однозначне сприйняття закладеної в них інформації всіма представниками даної лінгвістичної спільноти [3:165–166]. Таку ж думку висловлює і Г. Г. Слишкін, відзначаючи, що, чим "більша схожість спостерігається в системах смислів, засвоєних окремими членами культурної групи в процесі рецепції та інтерпретації тексту, тим більше обсяг колективного концепту даного тексту і тим менше в ньому індивідуальних відмінностей" [4:29].

Крім терміна "прецедентні тексти", Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко, В. В. Красних, та інші дослідники ввели в наукову практику такі поняття, як "прецедентна ситуація", "прецедентне ім'я", "прецедентне висловлювання", об'єднані терміном "прецедентні феномени" [5; 6]**.** Л. І. Гришаєва пропонує інтерпретувати прецедентні феномени як культурні скрепи, а "сам термін "прецедентний феномен" розглядати в якості родового" [7:25].

У рамках даної роботи ми дотримувалися визначення ПІ, запропонованого Д. Б. Гудковим, згідно з яким прецедентним ім'ям може називатися "індивідуальне ім'я, пов'язане або 1) з широко відомим текстом, що належить, як правило, до числа прецедентних (напр., *Обломов, Тарас Бульба*), або 2) з ситуацією, широко відомою

© *Сингаївська Г. В.*

носіям мови і яка виступає як прецедентна (напр., Іван Сусанін, Колумб), або 3) ім'я-символ, що вказує на деяку еталонну сукупність певних якостей (Моцарт, Ломоносов)" [8:108].

Прецедентні імена та назви представляють собою особливу групу власних назв з широко відомим денотатом, що займає проміжне положення між іменами власними і загальними. За своїми функціонально-семантичними характеристиками вони наближаються до загальних назв, але залишаються в статусі власних назв, оскільки, незважаючи на семантичні перетворення, зберігають зв'язок з носієм імені.

Прецедентні імена втрачають своє основне призначення ідентифікації референта, стають носіями семантики, номінантами визначеного кола якостей, набором певних конотацій та виступають еталонами чи антиеталонами при порівнянні. Прецедентні імена виступають також символами інших прецедентних феноменів: прецедентних висловлювань, текстів, ситуацій.

Відправною точкою для дослідження газетного дискурсу в нашій роботі служить культурно-ситуативне розуміння дискурсу [9] і його визначення як інтегративної сукупності текстів, пов'язаних семантичними (змістовно-тематичними) відносинами і / або об'єднаних в комунікативному та функціонально-цільовому відношенні [10]. Сукупність газетних текстів, за В. Є. Чернявською, правомірно розглядати як газетний дискурс, який є одним з видів дискурсу засобів масової комунікації або масово-інформаційного дискурсу. Як інституціональний дискурс він відображає етичні цінності соціуму. Одним з мовних засобів вираження ціннісних установок суспільства в газетному дискурсі є прецедентні тексти [11:254–255].

Прецедентні імена виконують функцію впливу в сучасному публіцистичному дискурсі, а також посилюють його оцінність, експресивність і загострюють діалогічність. При цьому тексти сучасної преси, що містять ПІ, стають орієнтованими на співтворчість читача – він із пасивного отримувача інформації стає співавтором, оскільки присутність "чужого слова" надає особливої експресивності сучасному дискурсу, створює двоплановість або багатоплановість сприйняття, запрошує адресата до активної взаємодії з автором.

© Сингаївська Г. В.

Прецедентні імена поділяють на соціумно-прецедентні, національно-прецедентні і універсально-прецедентні [12:173–174]. ПІ можуть виконувати номінативну, сюжетно-композиційну та інформативну функції в газетному тексті.

Основною частиною прецедентного ономастикону є прецедентні антропоніми. Переважання антропонімів пояснюється наявністю у них більш широкого спектру семантичних ознак у порівнянні з іншими класами власних назв. Ймовірно, цей факт служить і причиною того, що мікросистема прецедентних антропонімів є найбільш поповнюваною.

До прецедентних антропонімів ми віднесли імена та прізвища відомих історичних особистостей, діячів науки, мистецтва, культури, вживання яких в газетному дискурсі являє собою вторинну номінацію. В залежності від роду занять носія імені в класі прецедентних антропонімів можна умовно виділити три групи: 1) відомі історичні особистості, політики і державні діячі, 2) діячі мистецтва: письменники, поети, музиканти, режисери, актори, співаки, 3) вчені і філософи .

У результаті використання антропонімів у текстах газет багато з них “набувають функціональної якості ключових слів будь-якого переданого повідомлення, що в значній мірі змінює їх онтологічні властивості” [13:92]. Продовжуючи слугувати засобом номінації, “антропоніми в ряді випадків стають своєрідними символами своїх носіїв, володіють багатим і яскравим комплексом відомостей енциклопедичного порядку про іменований об’єкт” [14:117]. Сприйняття читачами будь-якого імені певним чином “вбудовується” в систему ментальних орієнтирів соціуму, що відображають проекцію національно-культурної картини світу у свідомості носіїв мови. Ця система складається з історичних, соціальних, психологічних координат культури будь-якого етносу, які і визначають закономірності переходу деяких з антропонімів до розряду прецедентних імен в кожній конкретній історичній ситуації. Відмінною особливістю їх функціонування є здатність вживатися як “складний знак, що володіє, крім простого набору значень екстралінгвістичного плану, деяким інваріантом сприйняття інформації, яка є сукупністю диференціальних ознак і атрибутів, а також сукупністю значень-смислів” [15:79]. Даний комплекс знань про

референт і буде підставою переходу власного імені (антропоніма) в загальне ім'я і складати його лексичний фон, репрезентативний, майже загальний зміст антропоніма як мотивуючого слова в процесі формування на його базі різних лексичних утворень. Іншими словами, мова друкованих ЗМІ реєструє процес динаміки знаків, коли індивідуалізуючий знак (особисте ім'я або прізвище референта) переходить до розряду характеризуючого, що обов'язково викликає зрушення у семіотичній структурі, лексичній семантиці і граматичній категоріальності власних імен.

Імена з багатим лексико-культурним фоном активно використовуються журналістами в пресі для додання публікаціям емоційного тону, більшої експресії, а також з метою мінімізації вербальних засобів передачі інформації, виходячи з фонових знань своїх читачів, які дозволяють їм осмислити і зіставити нову інформацію з раніше пізнаною, що стоїть за прецедентним ім'ям.

Важливо підкреслити, що при цьому на передній план висувається така властивість прецедентних імен, як здатність висловлювати точку зору суб'єкта оцінки на позначуваний прецедентним ім'ям "культурний предмет", який виступає в якості еталону для цілого класу подібних об'єктів. Іншими словами, прецедентне ім'я виступає як засіб вираження суб'єктивної оцінки, сформованої під впливом цінностей, які панують в даній культурі. Це обумовлено тим, що саме автор оцінного судження вибирає для своїх цілей конкретне прецедентне ім'я з числа можливих засобів вираження ставлення до предметів і явищ дійсності. Таким чином, оцінні судження, які виражаються за допомогою прецедентних імен, відображають особисті погляди і відносини суб'єкта оцінки до об'єкта, що характеризується, на основі сформованих у цій лінгвокультурній спільноті стереотипів і нормативних уявлень про соціум та людину, про її якості і властивості.

Спираючись на вивчений матеріал, серед способів вживання ПІ в газетних текстах можна виділити в першу чергу ПІ як самостійні одиниці номінації, імена-символи. Їх носіями в пресі можуть стати відомі історичні особистості (*Calígula, Nerón, el Cid Campeador*), міфологічні персонажі (*Poulidor, Pigmalion, Hércules*), літературні герої (*Cenicienta, Robinsón, Don Quijote*) та ін.

© Сингаївська Г. В.

Диференційні ознаки прецедентних імен можуть включати характеристику особи за зовнішністю або за рисами характеру. У цьому випадку найчастіше йдеться про процес метафоричного переосмислення прецедентного імені, яке, за образним зауваженням Ю. М. Караулова, "прагне звільнитися від усіх живих рис і ознак особи, до якої належить, переливаючи її в одну гіпертрофовану особливість, яка і стає символом відповідного персонажа" [2:225]:

Gadafi, con su jaima, sus atuendos de pasarela de Dior, sus noctámbulos hábitos, sus plantes según el humor con que se levante y sus ocurrencias sobre la negritud libia es un personaje que bien podría medirse con el ***Calígula*** *de Camus. Nunca aburre. Pero su régimen persigue con tanto celo el tedio universal, que en Trípoli está prohibido disputar un partido de fútbol entre amiguetes para evitar concentraciones o subversivas muestras de expansión* (abc.es-Opinión, 17.12.2007);

En su rostro, en su sonrisa, en el ángulo de su mandíbula, en lo afilado de sus brazos, en la profundidad insondable de sus ojos que eran la firma de la esperanza en un mundo triste, se condensaba, como en la ***Venus de Milo****, como en el Giraldillo, lo máximo a lo que un hombre puede aspirar ("la ninfa que todo hombre sueña conocer alguna vez", Wilder dixit). Más allá de la contemplación de un gesto esbozado por A.H. [Audrey Hepburn] no hay nada. Una hermosura más pura no se concibe en piel mortal* (abc.es-de Sevilla, 01.03.2008);

Hablamos, por supuesto, de Angela Merkel, la tímida física hija de un pastor protestante que en pleno postestalinismo decidió irse a cuidar a sus ovejas en la Alemania comunista, cuando todos huían de allí. La diplomada en física, de aspecto tímido y crecida en el régimen de Honecker. Merkel sigue arrollando y es ya un fenómeno político. Es el primer canciller en la historia de la RFA que sabe que volverá a repetir cargo antes de que se celebren las elecciones. La ***cenicienta*** *eficaz convertida en la mujer más poderosa del mundo* (abc.es-Opinión, 23.09.2009).

У всіх вищенаведених прикладах прецедентний текст вводиться через вказівку на певну релевантну властивість характеру чи поведінки персонажа або його зовнішності. Так, Муаммар Каддафі, лідер Лівії у 1969–2011 роках, один з найбагатших людей усіх часів ототожнюється з іменем римського імператора Калігули, яке буде правомірним розглядати в якості імені-символу, що уособлює крайній ступінь моральної розбещеності і порочності людини. Чарівна

зовнішність зірки Голлівуду Одрі Хепберн: її витончена фігурка, тендітне, але при цьому досить сильне тіло, високі вилиці, великі і яскраві очі, чітко окреслені, великі, такі привабливі в посмішці губи порівнюється зі статуєю Венери Мілоської, яка вважається ідеалом краси жіночого тіла. А перша в історії Німеччини жінка, яка зайняла пост федерального канцлера, одна з найбільш впливових жінок-політиків у світі, Анґела Меркель, порівнюється з Попелюшкою, сходження якої на політичний Олімп було далеко непростим та безхмарним. Цілком зрозуміло, що без відповідних лідерських здібностей цього б досягти не вдалось. Очевидно, що значно сприяли цьому її непохитна воля до перемоги та наполегливість – далеко нежіночі риси, які, мабуть, формувались у її характері у важкі дитячі роки.

Від звичайної номінації героїв даних публікацій засобами апелятівної лексики наведені приклади відрізняє "обов'язкова емоційна навантаженість такого роду відсилань до прецедентних текстів, а отже, наявність у цій номінації додаткового експресивного відтінку" [2:222]. Таке використання автором прецедентних феноменів завжди є інтенціональним, тому що "допомагає створити саме образ, а не словесну конструкцію, і мета цього втілення, в кінцевому підсумку, буде зводитися до того, щоб у свідомості / уяві читача виник схожий образ" [16:54].

Іншим способом вживання ПІ є їх актуалізація одночасно через характеристику і прецедентний текст в широкому тлумаченні даного терміна, який об'єднує як культурні (віртуальні), так і історичні (реальні) прецеденти. Культурні та історичні прецеденти завжди пов'язані з набором певних конотацій, диференційні ознаки яких входять до когнітивної бази або тільки даного етносу, або є універсальними. Тому знання інваріанта будь-якого прецедентного тексту є необхідним і обов'язковим для всіх представників національної лінгвокультурної спільноти, водночас як "безпосереднє знайомство з прецедентним текстом є бажаним, але не обов'язковим" [12:190].

Так, наприклад, ім'я міфоантропоніма [17:16] Пігмаліон, що має широку популярність і різноманітне тлумачення в літературі, в будь-якій публікації робить транспарентним алюзівне відсилання до відомого міфологічного сюжету про майстра, що закохався в творіння

рук своїх. У нашому прикладі з усього лексичного фону даного імені журналістом була активізована лише одна з його ознак або одна з семантичних часток, як їх називали Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров [18:65], а саме – значення "майстер", "учитель" (у нашому випадку – італійський режисер театру та кіно Лукіно Вісконті, який зробив кожну виставу за участі оперної співачки Марії Каллас подією, що перетворила оперу на справжній драматичний театр):

Pigmalion *excepcional, Visconti supo encontrar bajo la piel de Maria Callas a la artista insuperable que el mundo conoció* (abc.es-Opinión, 17.03.2001).

В іншому прикладі журналіст вдається до порівняння Біла Гейтса, засновника корпорації Майкрософт, найбагатшої людини планети за версією журналу Forbes у період з 1996 по 2007 рік, із царем Лідії Крезом, який був володарем незліченних скарбів. Ім'я Креза ще в Стародавній Греції стало синонімічним із великою заможністю:

El Creso *de nuestros días es Bill Gates, el rey de los ordenadores y el dominador de la electrónica* (abc.es-Opinión, 24.06.2001).

У своїй першій книзі, написаній з гумором та іронією, іспанська журналістка Вірджинія Лопес подає широкий спектр шлюбів між іспанськими та португальськими представниками королівських династій, як у випадку португальського короля дона Мануеля I, який одружився з трьома кастильскими принцесами, або трагічну любов португальського короля дона Педру I і чарівної дами Інес де Кастро з Галісії, відомих як португальські Ромео і Джульєтта:

... el trágico amor del monarca portugués D. Pedro I y la dama gallega Inés de Castro, conocidos como el ***Romeo y Julieta*** *ibéricos* (ELMUNDO.es 16.09.2012).

У наступному прикладі йдеться про дауншифтерів – людей, які свідомо відмовляються від солідної посади й високої зарплати на користь домашніх вечорів, роботи-хобі, суботи на дачних грядках або еміграції в Гоа – кожному своє. Таких людей ще називають ескапісти, від англійського escape – "втеча". Лев Толстой, будучи вже живим класиком, залишив сім'ї своє майно, відмовився від прав на інтелектуальну власність і пішов з головою в пошуки істини. Найперший дауншифтер сучасної Росії – мільйонер Герман Стерлігов – після невдачі в передвиборній гонці кинув все і поїхав за 160 кілометрів від столиці, в глушину Можайського району. Тепер

© Сингаївська Г. В.

вирощує овець, корів і птахів. Іноді їздить у Москву – консультує друзів-бізнесменів. Каже, що про переїзд анітрохи не шкодує.

*Como **Lev Tolstoi**, el ex oligarca Guerman Sterligov vive retirado en el campo, donde se ha dejado crecer la barba y el espíritu. Pero a diferencia del sumo novelista, que arreglaba el mundo desde el jardín de su dacha enviando cartas a los diarios y a los zares, Sterligov prefiere estrangular los problemas y las crisis mundiales con sus propias manos* (ELMUNDO.es 20.03.2009).

Прецедентні імена в пресі здатні виступати не тільки в якості символів-характеристик конкретних людей або цілих поколінь. Вони можуть стати метафоричним визначенням народу чи держави, як, наприклад, в наступних випадках, коли з Попелюшкою порівнюються міста Сеута в Африці, столиця Іспанії Мадрид, іспанська провінція Андалусія та країна Греція, яка переживає глибоку фінансову кризу. Імена казкових персонажів викликають у свідомості членів однієї лігвокультурної спільноти стійкі, а значить передбачувані асоціації та уявлення. З цієї причини імена казкових персонажів можуть використовуватися в газетному дискурсі для вираження емоційного ставлення. Використане журналістом ім'я казкового героя допомагає осмислити алюзивний контекст складного життя Попелюшки, повного тяжких випробувань і приниження, і зіставити його з теперішньою ситуацією у названих містах та країнах:

*Ceuta siempre ha sido una **cenicienta** en el largo cuento de **España**. Española y siempre española durante siglos, Ceuta es una ciudad adelantada de **España**, pretendida del moro, rodeada y acosada del moro, **Cenicienta** en la casa de su propia madre* (abc.es-Opinión, 20.08.2004).

*Mientras, Andalucía sigue siendo **la cenicienta** por culpa, posiblemente, de unos ciudadanos demasiado condescendientes con el poder (con cualquier poder) que permiten sin rechistar que nos tomen por el pito de un sereno* (abc.es-Opinión, 11.09.2005).

*Madrid, **Cenicienta** de Zapatero* (abc.es-Opinión, 11.09.2005).

*La **Cenicienta** de la eficacia en la zona euro es Grecia, que ocupa el puesto 83.* (ABCdeSevilla-Economía, 15.02.2011).

Номінативна функція ПІ складається не тільки в називанні окремих конкретних об'єктів і явищ, але і у виділенні цілих фрагментів дійсності та формування понять про них. Стилістичними

© Сингаївська Г. В.

прийомами, які найчастіше використовуються в номінативній функції є порівняння і перифраз, як будь-яке непряме вираження змісту:

El mito de Sísifo *es eterno y puede aplicarse, como castigo, a cualquier orden de la vida. Hace ya muchos años mi generación comenzó a acarrear esa roca de Sísifo a la cumbre de la montaña. Primero con alpargatas, luego con zapatos de Segarra, después con gasógeno, con el biscúter, con la vespa, con el seiscientos.*

Puede que la roca de ***Sísifo*** *en su caída se lleve consigo por delante la democracia, la cultura, la libertad de expresión y todos los sueños de una generación que no ha tenido la culpa de que los políticos, los banqueros y ejecutivos fueran unos tan golfos y otros tan ineptos* (El País, 14.10.2012).

El sistema financiero tiene que afrontar ***los doce trabajos de Hércules****. Sus balances deben relucir como* ***los establos de Augías*** *tras someterse a una limpieza a la que el mítico héroe dedicó sólo un día. Vencer al león de su reestructuración y cazar el suficiente capital a que obligan las nuevas directrices europeas son tareas laboriosas, pero el mayor trabajo de los bancos (ahora las cajas también lo son) será matar la hidra de la desconfianza* (abc.es-Opinión, 30.10.2011).

Факторами, що спонукають автора вдатися до текстів універсально відомих міфологічних сюжетів, є не тільки прагнення викликати естетичні почуття у читацької аудиторії, але й бажання допомогти їй зіставити, оцінити і спрогнозувати ідентичні ситуації в сучасному житті. Клас прецедентних міфонімів включає власні назви, що позначають персонажів давньогрецьких міфів і легенд. Міф, можна сказати, є ідеальним жанром для породження прецедентних феноменів. Сам міф володіє надособистим характером, і ця загальність автоматично переноситься на героїв і їхні вчинки. Значимість міфу для сучасної людини визначається ще й самою його структурою і образністю. У цьому випадку на перший план виходять проблеми прагматичної заданості використання прецедентних феноменів як номінативного засобу, які, безперечно, повинні спиратися на фонові знання аудиторії, що отримує інформацію, на знайомство адресата з вихідним текстом і його здатність розпізнати відсилання до нього.

Прислів'я, приказки, фразеологізми, крилаті фрази і вислови, афоризми також належать до сфери існування прецедентних імен. Іншими словами, вони є прецедентними текстами, в яких за конкретними прецедентними іменами стоять конкретні прецедентні

© Сингаївська Г. В.

ситуації. Це закінчені і самодостатні одиниці, які можуть бути або не бути предикативними. Вони являють собою "складні знаки, сума значень компонентів яких не дорівнює їх змісту, оскільки останній завжди "ширше" простої суми значень" [15:48]. Подібні текстові вкраплення А. Є. Супрун називає текстовими ремінісценціями, визначаючи їх як "усвідомлені або неусвідомлені, точні чи перетворені цитати чи іншого роду відсилання до більш-менш відомих раніше утворених текстів у складі пізнішого тексту" [19:17]. Текстові ремінісценції повинні бути для читача прецедентним текстом і входити до когнітивної бази членів національно-лінгвокультурної спільноти. Тільки за цієї умови вищеназваний засіб передачі думки може бути корисним і сприяти адекватному сприйняттю інформації.

Адекватне сприйняття інформації є суттєвим для її правильної оцінки. Це можливо тільки в тому випадку, якщо комуніканти (в нашому випадку журналіст і читач) володіють приблизно однаковим запасом відомостей про навколишню дійсність. "Знання про країну, її історію, культуру, економіку, спосіб життя населення країни мають вихід в комунікацію. Перш за все, вони забезпечують рецепцію, тобто адекватне (а не буквальне) розуміння зверненого мовлення (в тому числі і письмового" [18:16].

Більшість розглянутих в нашій роботі крилатих висловів, які були виявлені нами в медійних текстах, належать до інтернаціонального шару фразеології, оскільки походять з єдиного джерела і мають відповідність у багатьох європейських мовах. Для іспанської преси найбільш частотними є фразеологізми, звернені до біблійних (el arca de Noé) і історичних сюжетів (la espada de Damocles), а також до античної міфології (el talón de Aquiles, la caja de Pandora):

Si algún día, el Tejo Milenario de Barondillo (Rascafría), que tiene entre 1.500 y 1.700 años de edad, dejara de respirar (por las hojas, claro) y muriera, los madrileños no nos quedaríamos huérfanos de su belleza, de su singularidad.

En El Encín, una enorme finca de Alcalá de Henares, reconocidos investigadores han conseguido clonarlo a través trocitos de sus ramas. Esta particular ***Arca de Noé*** *del mundo vegetal es la cara más visible del Instituto Madrileño de Investigación y Desarrollo Rural, Agrario y Alimentario (IMIDRA), dependiente de la Consejería de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio* (ELMUNDO.es 27.02.2012);

Un virtual desabastecimiento de vino en la Denominación de Origen Protegida Montilla-Moriles es ***la espada de Damocles*** *que este año pende sobre las cabezas de los operadores al haber disminuido de forma notable la producción de uva y, al mismo tiempo, haberse incrementado los precios del vino* (ABC.es Córdoba, 26.10.2012);

El capitán madridista tendrá hoy un duro examen. Jurgen Klopp, el dicharachero técnico del Borussia Dortmund, es rotundo. Reconoce con un escueto "sí" al cuestionarle si el ***talón de Aquiles*** *del Real Madrid son los balones por alto y las acciones a balón parado* (ABC.es Deporte, 24.10.2012);

A finales de los años 90, la llamada paradoja francesa abrió ***la caja de Pandora****. Dos investigadores descubrieron que los franceses tenían una menor mortalidad cardiovascular, a pesar de su dieta alta en grasas, según parecía, a su consumo de vino* (ELMUNDO.es Salud, 14.09.2012).

У першому з наведених прикладів Мадридський інститут досліджень і розвитку сільських районів, сільського господарства і продовольства порівнюється з Ноєвим ковчегом, де зібрані точні копії дерев та рослин, що у випадку будь-яких хвороб і пожеж або знищення їх шкідниками, будуть відновлені, щоб знову населити ліси Мадриду генетично ідентичними рослинами. В іншому прикладі іспанські винороби серйозно стурбовані тим, що значно скоротилося виробництво винограду, в той час як ціни виросли. Це питання залишається відкритим і висить над керівниками провінції як дамоклів меч. Слабкі сторони гри футбольного клубу Реал Мадрид метафорично порівнюються журналістом з ахіллесовою п'ятою. А вираз "відкрити скриньку Пандори" характеризує так званий французький парадокс: незважаючи на високий вміст жирів у харчуванні, французи мають низький рівень серцево-судинних хвороб, завдяки споживанню ними вина.

Особливістю функціонування прецедентних імен є те, що до них відносяться не тільки антропоніми з універсальною, але і з інтралінгвальною конотацією [17:16], вживання останніх є територіально обмеженим рамками національної культури:

Mariano Rajoy se anunciaba en los carteles cuando aún no había tomado la alternativa en las elecciones que le llevaron a la Presidencia del Gobierno, como si fuera ***Juan Belmonte****, al que llamaron* ***El Pasmo de Triana****. Tenía gran entusiasmo por las catástrofes que nos asolaban,*

convencido de que acortaban la distancia que le separaba de La Moncloa. Su llegada supondría la recuperación de la confianza en nuestro país, bajaría la prima de riesgo, vendrían los inversores, cantarían los pajaritos y se disiparían las nubes (El País, 14.05.2012);

No sólo pasará a la historia local como el peor alcalde de la democracia, sino por ser el ***Boabdil*** *del siglo XXI: llorará como un cobarde por lo que no supo defender como alcalde de la ciudad* (abc.es Sevilla, 15.10.2002).

Ні в першому, ні в другому випадку журналісти не дають ніяких пояснювальних коментарів, оскільки в Іспанії будь-який читач знає, що в першому випадку мова йде про Хуана Бельмонте Гарсія, так званого Пасмо де Тріана, іспанського тореадора, найпопулярнішого в історії і, на думку багатьох, засновника сучасної кориди, який сприяв художній революції в мистецтві бою биків; а в другому – про мавританського царя Боабдила, останнього арабського правителя Гранади, поразкою якого закінчилася Реконкіста в кінці п’ятнадцятого століття.

Наступною особливістю функціонування прецедентних імен в текстах газет є використання імен сучасників, широко відомих всій читацькій аудиторії, і які викликають певні асоціативні зв’язки в колективному когнітивному просторі, тобто є “соціумно-прецедентними” [15:96]. До числа оказіональних (темпоральних) ПІ в першу чергу відносяться імена відомих політичних діячів різних країн. Найчастіше саме вони входять до словотворчої парадигми власних назв (антропонімів), значно розширюючи її потенціал.

Крім імен політиків, серед ПІ сучасників також зустрічаються імена громадських діячів, спортсменів, діячів культури і мистецтва, найбільш відомих осіб вищого світу.

Прикладом подібного використання імен сучасників в якості прецедентних імен, що актуалізують у носіїв іспанської мовної свідомості конотації, пов’язані з реальними прецедентними ситуаціями, можуть служити статті, присвячені новинам світського життя. Дані публікації завжди рясніють іменами відомих людей, часто вживаними конотативно.

За кожним з імен (чи йдеться про героя “одного скандалу” або історичну особистість) стоїть сукупність диференційних ознак або

© Сингаївська Г. В.

характеристика, пов'язані з подіями їхнього життя (скандалами, казусними ситуаціями і тому подібним):

Aunque no quiera pensar aún en ello, nuestro ***Cristóbal Colón de las playas de Conil*** *ya se va haciendo la idea de prolongar su estancia en los cuarteles de invierno, como el resto del año, en el que vive de las comisiones de cualquier operación de compraventa. Ojalá esta amenaza no sea más que un mal sueño* (abc.es Sevilla, 28.08.2005).

Оволодіння смислами, які стоять за прецедентними іменами як одиницями мови і культури, має пряме відношення до рівня розуміння відповідного тексту публікації.

Імена реальних і віртуальних персонажів дійсності стають на сторінках газет символами-визначеннями різних явищ і подій життя суспільства в цілому або окремих його громадян, наприклад:

- Форми правління держави: *Wert es un* ***Pepito Grillo*** *con carácter. No crean. Porque en tan solo nueve meses en funciones se ha cepillado la paciencia de tres altos cargos que no le siguen – primero Xavier Gisbert, el director general de Cooperación Territorial; el de Política Universitaria, Federico Morán, y la secretaria general de Universidades, Amparo Camarero— aparte de un director de gabinete, Jorge Sainz, que ha pasado de ser su tenue sombra a sustituir a Camarero para andar más alejado de su intensidad sarcástica. Cuesta trabajar y dialogar con Wert, comentan* (El País, 21.10.2012);

- Явищ політичного і суспільного життя: *Los titulares de estos días hablan de la subida del desempleo a unas tasas descomunales: nos situamos en un 11,3por ciento de la población activa. Con esta guisa, aparecen en escena el señor Fidalgo, así como el señor Méndez, con la cantinela de siempre. El primero, dando por hecho que esto del crecimiento del paro era esperado y que él ya lo había previsto -con una leve sonrisa, ciertamente placentera-, y el otro* ***Cid Campeador*** *de los trabajadores, cargando las tintas contra los empresarios y dando por hecho que están despidiendo a gente aprovechando la coyuntura actual* (El Mundo, 28.05.2012);

La campaña gallega arrancó casi clandestinamente, entre los ecos de la ***Operación Pokémon*** *contra la corrupción lanzada por una juez de Lugo, que salpicó a los tres principales partidos (PP, PSdeG y BNG), aunque en mayor medida a los socialistas* (El País, 21.10.2012);

- Способу життя або дії: *Mientras, el presidente del Gobierno levita por dentro y se muestra* ***Tancredo*** *por fuera. El presidente del Gobierno es como esos maridos inmóviles, impenetrables, de culo berroqueño, que no mueven la ceja ni abren la boca mientras tú te exasperas* (El País, 06.09.2012);

- Стилю в одязі і моді: *Los tonos ocres fueron los elegidos por Carolina de Mónaco, que llegó a la ceremonia, sola, y con un vestido* ***Chanel****, con detalles dorados* (El mundo Sábado, 20.10.2012);

- Явищ життя культури і мистецтва, спорту: *Eterno* ***barón de Munchhausen*** *del cine soviético (1979), Yankovski actuó en más de 70 películas. Nacido en el seno de una familia de la nobleza polaca, la pose aristocrática le salía sola, sin sobreactuación. Apodado* ***el Alain Delon*** *del cine soviético, Yankovski se asomó al otro lado del Telón de Acero aupado por Andrei Tarkovski, que lo dirigió en El espejo y en Nostalgia, rodada en Italia. El mítico director supo aprovechar la maestría del actor para manejar los silencios ante la cámara para su cine simbólico y cadencioso* (ELMUNDO.es Opinión 29.05.2009).

Як видно з прикладів, прецедентні імена функціонують в комунікації не тільки в якості самостійних імен-символів, але і можуть входити до складу різних конструкцій-визначень. Вони оформлюються за допомогою моделі “іменник + прецедентне ім’я”:

Las influencias de la música en el cerebro son conocidas desde hace tiempo y, con acierto, reciben el nombre de ***'efecto Mozart'*** (elmundo.es Opinión 10.05.2009);

Dos estudiantes españoles trabajan desde marzo en el desarrollo de uno de los proyectos más ambiciosos de la Agencia Espacial Europea (ESA, por sus siglas en inglés), ***el sistema Galileo****, el denominado GPS europeo* (El mundo Sábado, 20.10.2012).

Іншою формулою “закодованого” прецедентного тексту, що має частотний узус в публікаціях іспанської преси, є формула “síndrome + власна назва” (*síndrome de* ***Peter Pan***, *el síndrome de* ***Munchhausen*** та ін.) Подібні тексти пов’язані в основному з позначенням популярних медичних термінів для визначення своєрідних психологічних явищ:

Lo que se conoce como *síndrome de* ***Peter Pan*** *está cada vez más extendido en Occidente. Como el héroe de J. M. Barrie, los hombres y mujeres que lo sufren han idealizado la juventud y tienen problemas para afrontar los retos de la madurez, lo que les lleva a vestir y divertirse como*

adolescentes. Estos ***Peterpanes*** *modernos rehúyen las responsabilidades, son altamente inseguros y no toleran las críticas* (El País, 22.02.2009).

У наведеному прикладі йдеться про синдром Пітера Пена – широко популярний в останні роки термін, прийнятий для позначення своєрідного психологічного явища – ненормально тривалого хлоп'яцтва, невміння і небажання хлопчика подорослішати. Своєю появою термін зобов'язаний американському психологу Дену Кейлі, який видав нещодавно однойменну книгу. Синдром названий по імені Пітера Пена – героя казки англійського письменника Джеймса Баррі. "Законсервований" у своєму хлоп'яцтво, він понад усе цінує спонтанні радості життя і категорично опирається прийняттю на себе жодних обов'язків і зобов'язань.

У наступному прикладі пояснюється, що пацієнти із синдромом Мюнхгаузена симулюють хвороби, що дозволяє їм отримати увагу, турботу, симпатію і психологічну підтримку, потреба в яких у них фрустрована:

Un pediatra alertó hace nueve meses de que la madre, que no ha cooperado con los investigadores del caso, podría sufrir ***el síndrome de Munchhausen,*** *que hace que quienes lo padecen causen enfermedades en otras personas para llamar la atención del personal médico y despertar simpatía* ((ELMUNDO.es, 16.07.2009).

Інший приклад ілюструє синдром Діогена – поведінковий розлад, що в цілому вражає літніх людей, які живуть на самоті. Він характеризується загальною особистою та соціальною занедбаністю і добровільною ізоляцією в будинку і наповненні його великою кількістю сміття і побутових відходів:

No hay déspota que se precie y no padezca una versión propia del ***síndrome de Diógenes****, la pasión desmedida por acumular trastos en palacio que hagan de espejito mágico de su grandeza* (ELMUNDO.es, 31.10.2011).

Підводячи підсумок, слід сказати, що феномен прецедентних текстів (у широкому трактуванні даного терміну), йдучи корінням в когнітивну базу того чи іншого етносу, дозволяє окремим антропонімам віднайти багату смислову структуру і внаслідок цього постійно виступати "в якості характеризуючих словесних знаків при вторинній номінації" [20:63]. Таким чином, прецедентні імена

© Сингаївська Г. В.

залучаються до процесу утворення як антропонімічної метафори, так і антропонімічної метонімії.

Висновки дослідження. Найбільш значущими для іспанської культури джерелами прецедентних феноменів (ПФ) є відомі реальні особистості, літературні тексти, номінації реалій прецедентного характеру, історичні ситуації і події. Основна спрямованість текстів преси на інформування та вплив на читача, а також вимушена економія мовних засобів, є причинами переважання на сторінках преси прецедентних імен реальних особистостей. Переважання антропонімів обумовлюється відкритістю даного класу. Цей клас характеризується нестабільністю свого складу. З одного боку, частина імен втрачає прецедентний статус і залишає цей клас, з іншого боку, він постійно поповнюється за рахунок імен з нових фільмів і художніх творів, в той час як класи міфонімів, бібліонімів, імен казкових персонажів являють собою закриті системи. Прецедентні імена є найекономнішим засобом створення "вертикального тексту" в тексті, а апеляція до реально існуючих і тих, що існували, осіб, – ефективним засобом впливу на читача.

Значимість або культурно-історична цінність прецедентних імен (антропонімів) відбивається у закріплених за ними в рамках певної лінгвокультури асоціаціях і ознаках. Актуалізація ознак реалізується в дискурсі за принципом імплікаційних зв'язків – вживання імені викликає у свідомості пов'язані з ним ознаки. Прецедентні імена виявляють в дискурсі характеризуючу функцію, в той час як ідеальним власним назвам властива функція репрезентації. Наявність у прецедентних імен і назв асоціативних ознак обумовлює їх характеризуючу функцію і їх використання як засобів вторинної номінації в газетному дискурсі.

Розглядаючи функції відомих власних назв в дискурсі, ми прийшли до висновку про те, що однією з їх основних функцій є оцінна. Оцінні ознаки прецедентних власних назв утворюють прагматичний компонент значення, який не входить до ядра лексичного значення, а належить до тих конотацій, які з певною ймовірністю пов'язуються зі словом як фонова додаткова інформація про денотат. Периферійність прагматичного компонента обумовлює їх використання в дискурсі в цілях непрямого, прихованого оцінного впливу.

© Сингаївська Г. В.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кройчик Л. Е.* Система журналистских жанров [Электронный ресурс] / Л. Е. Кройчик // Основы творческой деятельности журналиста / ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб. : Знание, СПбИВЭСЭП, 2000. – Режим доступа : http://evartist.narod.ru/text5/58.htm. 2. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с. 3. *Брудный А. А.* Психологическая герменевтика / Арон Абрамович Брудный. – М. : Лабиринт, 2005. – 336 с. 4. *Слышкин Г. Г.* От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Геннадий Геннадьевич Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с. 5. *Гудков Д. Б.* Прецедентное имя и проблемы прецедентности / Дмитрий Борисович Гудков. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1999. – 149 с. 6. *Захаренко И. В.* Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / [И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева] // Язык, сознание, коммуникация. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103. 7. *Гришаева Л. И.* Прецедентные феномены как культурные скрепы (к типологии прецедентных феноменов) / Людмила Ивановна Гришаева // Феномен прецедентности и преемственность культур. – Серия “Монографии”. – Воронеж : ВГУ, 2004. – Вып. 8. – С. 15–45. 8. *Гудков Д. Б.* Теория и практика межкультурной коммуникации / Дмитрий Борисович Гудков. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 288 с. 9. *Арутюнова Н. Д.* Дискурс / Нина Давидовна Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – 1990. – С. 136–137. 10. *Чернявская В. Е.* От анализа текста к анализу дискурса: немецкая школа дискурсивного анализа / Валерия Евгеньевна Чернявская // Филологические науки. – 2003. – Вып. 3. – С. 68–76. 11. *Карасик В. И.* Языковый круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / Владимир Ильич Карасик. – [2-е изд.]. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с. 12. *Красных В. В.* “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с. 13. *Кривенко Б. В.* Язык и массовая коммуникация / Б. В. Кривенко. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1993. – 137 с. 14. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – [2-е изд.]. – М. : URSS, 2007. – 368 с. 15. *Красных В. В.* Этнопсихолингвистика и лингвокультурология : [курс лекций] / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 284 с. 16. *Дымарский М. Я.* Прецедентность и художественность / М. Я. Дымарский // Феномен прецедентности и преемственности культур / [под общ. ред. : Л. И. Гришаевой, М. К. Поповой, В. Т. Титова]. – Воронеж : Воронежск. гос. ун-т, 2004. – С. 51– 62. 17. *Отин Е. С.* Словарь коннотативных собственных имен / Евгений Степанович Отин. – Донецк : ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2004. – 412 с. 18. *Верещагин Е. М.* Язык и культура / Евгений Михайлович Верещагин, Виталий Григорьевич Костомаров. – М. : Индрик, 2005. – 1308 с. 19. *Супрун А. Е.* Текстовые реминисценции как языковое явление / Адам Евгеньевич Супрун // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17–29. 20. *Ермолович Д. И.* Имена собственные на стыке языков и культур / Дмитрий Иванович Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *ELMUNDO*.es [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elmundo.es/. 2. *EL PAÍS* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elpais.com/ 3. *ABC*.es [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.abc.es/.

© *Сингаївська Г. В.*

СИТДИКОВА І. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРСПЕКТИВІЗМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ВІД ФОНОСТИЛІСТИКИ ДО ГРАФОСТИЛІСТИКИ

У статті окреслено завдання і методи графостилістичних досліджень.
Ключові слова: фоностилістика, графостилістика.

В статье очерчены задания и методы графостилистических исследований.
Ключевые слова: фоностилистика, графостилистика.

The article deals with aspects and methods of graphical, stylistic.
Key words: stylistic of phonetic, graphical stylistic.

Актуальність даної статті є обумовленою з одного боку зростаючою роллю друкованої комунікації у сучасному суспільстві, з іншого, відсутністю праць присвячених графостилістичному аналізу таких текстів.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні завдань графостилістики, які заключаються у пошуку закономірного й постійного у відборі графічних одиниць, що вимагає усвідомлення ролі індивідуально-творчого початку, а також, переважно несвідомої природи мовного відбору.

Метою статті є спроба окреслити коло завдань та визначити основні методи графостилістичних досліджень.

Фоностилистика як лінгвістична дисципліна не нова, вона має глибоке коріння й давню історію в мовознавстві, оскільки спрямована на розвязання, можливо, головного завдання теорії мови – розумінню закономірностей зв'язку звуку й значення, принципів їх по'єднання в мовленнєвій діяльності – звуковому вибудовуванню мови як способу надбання змісту й змісту як явищу озвученому. Подібно до одиниць будь-якого іншого рівня мови, одиниці фонетичного рівня можуть розглядатися як предмет відбору й комбінування, а значить – бути об'єктом стилістики, дисципліни, що вивчає принципи, механізми, цілі й результати мовного відбору (те ж саме можна сказати і про одиниці графічного рівня).

Класична фоностилистика, засновником якої по праву вважається Н. С. Трубецькой, обмежила коло своїх завдань вивченням орфоепічних норм і їх порушень, індивідуальних і колективних експресивних особливостей вимови, які, в основному, є фактом усної мовленнєвої культури, квазивербальними, насамперед суб'єктивно-модальними, засобами мовленнєвої поведінки. Одне з найбільш ґрунтовних і

© Ситдикова І. В.

авторитетних досліджень в області вимовно-акустичної фоностилистики належить П. Леону [1; 2], який, розглядаючи звукову складову експресивних, соціальних (функціональних) і індивідуально-психологічних вимовних стилів (styles sonores, або phonostyles), включає у свою книгу й розділ, присвячений фонетичним аспектам мовленнєвої гри, зокрема як факту фоностилистики поетичного тексту.

Звернення до досліджень композиційно-ігрових аспектів фразо- і текстотворення свідчить про те, що звукове мовлення – важливий, але далеко не головний прояв мовленнєвої діяльності як факту культури. Стилістика, з її переважною увагою до соціокультурної обумовленості мовного відбору, до форм реалізації творчих можливостей мовця, до мови як інструменту культури, не може вважати своїм головним предметом особливості індивідуальних або соціальних діалектів, не зафіксованих письмово. Тут виникає безсумнівний парадокс фоностилистики. Ідучи в область фонетики, у сферу вимови, вона автоматично опиняється у володіннях розмовного мовлення і виводить себе за рамки вивчення основних вербальних "конденсаторів" культури – текстів.

"Ядро мови як феномена культури становлять форми, що оптимально по'єднують у собі індивідуально значиме й соціально значиме, функцію стабілізації інструментарію спілкування з функцією реалізації творчого потенціалу мовців. Зрозуміло, що такими формами виявляються насамперед тексти, а серед текстів – твори словесного мистецтва, тобто ті, що втілюють комунікативно-творчий початок у книжно-писемних і усно-фольклорних жанрах. Ці джерела становлять найбільший інтерес і для фоностилистики тексту. Це означає, що, на відміну від "орфоепічної" фоностилистики, зверненої до форм усного, насамперед спонтанного розмовного мовлення, для фоностилистики тексту джерелом матеріалу виступають форми письмової мови" [3].

На нашу думку, надзвичайно цікавим є ґрунтовне дослідження Г. В. Векшина, у якому він намагається обґрунтувати наявність двох різних напрямів досліджень у межах фоностілістики: орфоепічну фоностилістику, що базується на розгляді особливостей усного мовлення й фоностилістику тексту джерелом матеріалу якої стають форми письмового мовлення.

Фоностилистика, орієнтована на розмовне мовлення, неминуче тяжіє до традиції "слухової філології", "фонетики звучання й вимови", до орфоепії. У цім руслі фоностилистика трактується як вчення про змінність звукового мовлення, про варіанти вимови залежно від обставин

© *Ситдикова І. В.*

спілкування й манери вимови його учасників. Вона має багатий досвід і історію. Запропоноване Г. В. Векшиним розуміння фоностилистики не бере під сумнів цінність тієї її частини, яка відає усним мовленням, варіативністю вимовного відтворення мовних одиниць, однак прагне розширити її межі, у цьому випадку залишаючи осторонь питання варіантів вимови, що не має відношення до тексту, і переносить акцент на проблему звукової будови мови як результату свідомої або несвідомої переваги одних форм композиційно-звукової організації тексту над іншими. Об'єктом лінгвістичного спостереження стають ті аспекти звукової будови мови, які здатні об'єктивуватися й закріплюватися у свідомості носіїв мови, будучи свідомо або потенційно доступними для фіксації в письмовій формі, і являють собою інструментарій створення добутків, свідомо розрахованих на "ходіння", включення в культурний обіг, стійке відтворення. У такому розумінні фоностилистика вивчає результати відбору в області звукової організації мови як об'єктивне надбання національної мови й, таким чином, як факт культури [3]. Виходячи зі сказаного вище, фоностилистика письмового мовлення, на відміну від фоностилистики усного мовлення, і з'являється як фоностилистика тексту. Стилістичне значення звукової організації творів книжно-писемної культури й фольклору обумовлене в першу чергу інтенціями й механізмами текстотворення, композиційними функціями звукових форм і сполучень. І якщо стилістичний погляд на мову й текст припускає розгляд будь-якої одиниці, будь-якого засобу під кутом зору його можливої заміни, з урахуванням його варіативної природи, то фоностилистикою вивчаються принципи добору при формуванні конструктивних одиниць тексту залежно від їхньої звукової структури, розглядаються звукові подібності, звукові контрасти, композиційні форми й прийоми звукової побудови тексту як внутрішньо інтегрованого багаторівневого утворення.

Певною мірою до фоностилістики тексту підійшли Нурмухаметов Є. [4], який аналізував тексти літературних творів, алі в записі на грамплатівках, і Вєлика О. В. [5], яка досліджувала просодію тексту на матеріалі сценічного монологу в жанрі побутової драми, порівнюючи її зі спонтанними монологами, що виражають особисте ставлення мовців до описуваних подій і проблем.

Але саме Векшин Г. В. підійшов впритул до необхідності аналізувати не тільки особливості індивідуальних і соціальних діалектів, а й безпосередньо письмові тексти, хоча й залишився в рамках

© *Ситдикова І. В.*

фоностилістики. Неможливість повноцінного аналізу без урахування графічних особливостей призводить до створення таких термінів як звукобуква або графонема. Парадоксальним є й віднесення до фоностилістичних явищ курсивів і спеціального графіко-виразного оформлення тексту. Якщо спиратись на класифікацію подану О. О. Селівановою, можна виокремити фонетико-змістовні, фонетико-графічні, графіко-змістовні, семантико-змістовні та структурно-змістовні фігури [6:107]. Традиційно дослідження фонетико-змістовних та графіко-змістовних фігур проводилися в межах фоностилістики або функціональної стилістики, не стаючи об'єктами досліджень у межах окремих наукових напрямів. І. В. Смущинська розглядає графічні засоби, як елементи передачі суб'єктивної модальності на фонографічному рівні. Вчена зазначає, що до фоностилістичних відносять усі явища звукової організації твору: ритм, риму, асонанс, дисонанс, графони, курсиви, подвоєння морфем, спеціальне графіко-виразне оформлення тексту. Авторка наголошує, що зміна фонетичної форми слова відбувається завдяки метаболізмам-метаплазмам, які власне змінюють звуковий і графічний образ слова (найбільш уживаними є аферезис, апокопа, синкопа, синерезис, протеза епентеза, метатеза, котрі відносяться до риторичних фігур). Графічні засоби, непов'язані зі звуковою формою слова, віднесено нею до параграфемних, першочерговим завданням яких є полегшення розуміння тексту. Дослідниця звертає увагу на "візуалізацію" літери, звукосимволізм, фонетичну орфографію тощо [7:226–232].

Таким чином, у сучасній лінгвістиці графічне оформлення текстів розглядається в якості маргинального доповнення, яке завжди підсилює загальне враження від аналізу. Спостереження щодо графічного оформлення текстів розпорошені по працям з комплексного аналізу текстів, аналізу ідеостилей окремих письменників тощо. Необхідність узагальнити існуючий досвід спонукає нас до пошуку методологічного підґрунтя нової лінгвістичної дисципліни – графостилістики.

Розв'язання завдань графостилістики ми вбачаємо в пошуку закономірного й постійного у відборі графічних одиниць, що вимагає усвідомлення ролі індивідуально-творчого початку, а також переважно несвідомої природи мовного відбору, особливо на нижчих рівнях мови. Графічні засоби мови можуть уважатися в найменшій мірі заданими, "укомплектованими" заздалегідь. Одиниці й прийоми графічної організації тексту відносяться не до рівня мови, але більшою мірою – виступають у

© *Ситдикова І. В.*

якості одиниць і засобів, укорінених у мовленнєвій і мовній здатності людини.

Для фоностилістики однією з головних проблем є вибір *метамови* дослідження, оскільки звукова будова тексту це те, що розпізнається "на слух", і таким чином, тією чи іншою мірою є довільною; те, що виокремлюється у звуковому повторі як значиме для тексту, залежить від умонастрою дослідника, його читацьких смаків і філологічних звичок у набагато більшій мірі, ніж явища, які спостерігаються в сфері організації тексту на більш високих його рівнях. Графостилістика, в свою чергу, має справу з чітким інвентарем.

Інші труднощі – переважно несвідома природа звукової організації, точніше – її статус проміжної ланки між сферами свідомого й підсвідомого. За словами В. М. Жирмунського, звукова організація, має визначальне, "наскрізне значення" для поетичного мовлення, проте, "не може бути зведена до системи, до простої й одноманітної повторності, і далеко не в усіх випадках чітко сприймається свідомістю" [8:252]. Ці нерегулярні, використані епізодично мовленнєві засоби, що модифікуються у своєму застосуванні, не піддаються й жорстокому функціональному визначенню. "Поет схильний усвідомлювати ті вербальні структури й особливо ті правила віршування, які він сприймає як обов'язкові, у той час як факультативні, альтернативні прийоми сутужніше виділити й інтерпретувати" [9:79].

Інша проблема – власне дефіцит "наукової доказовості" в описі явищ фоностилистики. Історія відкриттів Ф. де Соссюра в області анаграм і будови сатурнового вірша, з наступною відмовою дослідника від своїх висновків через їх недостатню доведеність говорить сама за себе. Соссюр "посоромився" своїх анаграм і не опублікував праці чи не тому, що предмет у значній частині виявився за межами наукового обґрунтування, виглядав "анти фонологічним", а то і "анти лінгвістичним". Пошук універсальних, математично передбачуваних моделей звукової побудови тексту й взаємодії в ньому звучання й значення поки не дав істотних результатів. Досвід, накопичений філологією другої половини XX століття у вивченні звукової організації тексту, величезний, однак дотепер він не став основою для узагальнень у рамках окремої філологічної субдисциплины. Одна із причин такого положення – у нерозробленості методик реєстрації й опису об'єктів звукової організації тексту як системи. Обережність дослідника звукових форм тексту, що проявляється в частині

© *Ситдикова І. В.*

узагальнень і висновків, закономірна, оскільки роль наукової інтуїції дотепер виявлялася в цій сфері значно більш вагомою, ніж роль математичних і статистичних методів аналізу, у той час як графічні елементи набагато простіше аналізувати застосовуючи ці методи, що дозволить з науковою об'єктивністю виявити які саме графічні елементи й засоби графічної організації тексту треба насамперед брати до уваги і коли, в якому контексті вважати їх актуалізованими й гідними статистичного аналізу.

Дійсно, повторюваність в області графічних та звукових форм сама по собі неминуча в силу обмеженості знакових засобів. Перед графостилістичними дослідженнями постає завдання відокремити неминуче, а тому ненавмисне, випадкове, від навмисного, що перемагає випадок і перетворює випадкове в необхідне, законне у графічній організації тексту.

Мотивація – це не завжди пряме співвідношення між формою й змістом, між формою й формою, тому для вивчення тексту важливі опосередковані мотиваційні зв'язки графічного оформлення тексту зі словотворчою, морфологічною, ритміко-синтаксичною, актуально-синтаксичною будовою мови.

Метою графостилістичних досліджень є деякі інтенції використання й комбінування графічних одиниць, що модифікуються в мові відповідно до конкретних завдань. Перспектива, послідовність кроків, кропіткий аналіз фактичного матеріалу інколи важливіші за узагальнення і висновки. Спостереження за об'єктом в динаміці його розвитку можливо зможе підвести до відповідей на основні питання графостилістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Leon P.* Essais de phonostylistique / P. Leon. – Montreal : Didier, 1971. – 185 p. 2. *Leon P.* Precis de phonostylistique. Parole et expressivit / P. Leon. – P. : Nathan, 1993. – 335 p. 3. *Векшин Г. В.* Фоностилистика текста: звуковой повтор в перспективе смыслообразования : дис. … доктора филол. наук : 10.02.01 / Г. В. Векшин ; РУДН, – М., 2006 – 507 с. 4. *Нурахметов Е.* Проблемы супрасегментной фоностилистики: на материале французького языка : дис. … доктора филол. наук : 10.02.05 / Ермахан Нурахметов ; МГПУ, – М., 1997. – 235 с. 5. *Великая О. В.* Просодия в стилевой дифференциации языка : [монография] / О. В. Великая. – М. : "Прометей" МПГУ, 2008. – 163 с. 6. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Елена Александровна Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 253 с. 7. *Смущинська І. В.* Субєктивна модальність французької прози / Ірина Вікторівна Смущинська. – К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2001. – 253 с. 8. *Жирмунский В. М.* Общее и германское языкознание / В. М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1976. – 695 с. 9. *Якобсон Р.* Поэзия грамматики и грамматика поэзии / Р. Якобсон // Семиотика: антология. – 2000. – С. 98–120. 10. *Виноградов В. В.* Исследования по русской грамматике : избр. тр. / В. В. Виноградов ; [ред. тома Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1975. – 559 с.

© Ситдикова І. В.

СІТКО А. В.
Національний авіаційний університет

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ІНТЕРОГАТИВІВ ЗАСОБАМИ ЦІЛЬОВОЇ МОВИ

У статті йдеться мова про дослідження перекладу структурної семантики англійських інтерогативних конструкцій.
Ключові слова: інтерогативні конструкції, цільова мова, зіставлювані мови, граматична семантика.

В статье идет речь об исследовании перевода структурной семантики английских интеррогативных конструкций.
Ключевые слова: интеррогативные конструкции, целевой язык, сравниваемые языки, грамматическая семантика.

The article deals with the investigation of English interrogative constructions translation due to their structural semantics.
Key words: interrogative constructions, target language, compared languages, structural semantics.

Актуальність обраної теми зумовлена недостатнім вивченням особливостей українського перекладу питальних конструкцій англомовної художньої літератури. **Мета роботи –** виділити пріоритетну проблематику в дослідженні граматичної семантики інтерогативів. **Об'єктом** дослідження є англомовні інтерогативні конструкції та їхні перекладні українські відповідники. **Предметом** дослідження є особливості стратегії перекладачів у віднайденні способів та прийомів відтворення цих структур в українських перекладах англомовної художньої. **Наукова новизна** полягає в тому, що, інтерогативні конструкції ще не були об'єктом ґрунтовних перекладознавчих досліджень на матеріалі англійської та української мов, хоч окремо у кожній із цих мов вивчалися.

Кожний художній твір, кожний художній напрям, література кожної історичної доби породжує специфічні проблеми для перекладача. Праця сучасного перекладача художньої літератури мусить бути глибоко творчою, такою, що передає не лише основний зміст твору, але й образи, реалії та характерний колорит епохи, яку відображено, адже кожен оригінал за своїм образом (та кожна адресна група за своїм типом і складом) потребує свого, завжди індивідуального підходу. Відповідно, перекладачеві необхідно не лише адекватно відтворити зміст однієї фрази чи абзацу, але й створити художній текст, який був би, за можливості, адекватний оригінальному текстові.

© Сітко А. В.

Проблема відтворення особливостей форми оригіналу здавна привертала увагу перекладознавців, адже "в художній літературі форма як засіб художньої реалізації і носій естетичного навантаження багато в чому формує реакцію читача на текст (те, як сказано, часто домінує над тим, що сказано)" [1:114]. Зокрема, різноманітним лінгвістичним проблемам перекладу присвячено праці Л. Бархударова, С. Баснет-Макгер, І. Василенко, В. Карабана, В. Комісарова, А. Мішустіної, Ю. Найди, Я. Рецкера, А. Федорова, О. Федоренко, С. Швачко, О. Швейцера. Серед українських дослідників І. Франко, а згодом М. Рильський наголошували на необхідності враховувати при перекладі лексичні та граматичні особливості цільової мови і мови-джерела.

Відтворення граматичної форми оригіналу, безперечно, не є метою перекладу. Твердження С. Баснет-Макгер про те, що перекладач передусім повинен визначити функцію відтворюваного явища мови-джерела, а тоді знайти систему цільової мови, яка б адекватно передала цю функцію [2:119], закономірне, адже структурний аналог відтворюваної одиниці в мові перекладу може виступати водночас її семантичним, стилістичним чи прагматичним дивергентом, різною може бути і частотність використання аналізованих одиниць у зіставлюваних мовах. Тому "адекватність перекладу, яка націлена на краще з того, що можливе в певних умовах" [3:35], вимагає від перекладача врахування складного комплексу чинників, від яких залежить вибір граматичного варіанта з числа можливих. Це і вузький та широкий контекст (за А. Федоровим), перший з яких визначає потрібний смисловий відтінок, другий є усією системою відповідного стилю мовлення [4:194], і "фільтри", які визначають вибір відповідної мовної одиниці при перекладі (за О. Швейцером): функціональні характеристики відтворюваного тексту та його жанрово-стилістичні особливості, які обмежують діапазон мовних засобів, що використовуються в тексті перекладу [5:266].

Важливими є і позамовні чинники, породжені внаслідок спрямованості мовлення на комунікативну ситуацію. Також велике значення має чинник часу, стану культури, ступінь розвитку конкретних літератур і мов, рівень їх близькості, зазначає І. Берштейн [6]. Практика перекладу доводить, що, попри численні розбіжності між мовами і культурами, "адекватно передати інформацію, закодовану автором у вихідному тексті, все ж таки можливо" [7:6.]. Серед позамовних чинників перекладознавці приділяють значну увагу оцінній позиції перекладача, яка

© Сітко А. В.

виявляється в бажанні щонайповніше осягнути реальний і потенційний зміст твору. Поняття реального і потенційного у змісті твору пов'язане з поняттями експліцитного та імпліцитного як категоріями граматики. Вагомим для перекладача є те, що "логічне виділення компонента висловлювання здебільшого свідчить про імпліцитність цілого судження" [8:43]. Наголошуючи на тому, що в перекладі не має бути помилок у пристосуванні повідомлення до контексту, Ю. Найда додає, що "важливо також увести до нього певні стилістичні елементи, які б забезпечили відповідний емоційний тон дискурсу. Емоційний тон має точно передавати точку зору автора" [9:133]. Водночас, зазначає А. Десницький, підвищуються вимоги до перекладачів: їхнє завдання не лише правильно добирати слова і складати їх у речення, але й вибудовувати текст так, щоб він був зв'язним та зрозумілим (за винятком тих випадків, коли порушення цих правил є свідомою стратегією автора) [10]. У центрі уваги перекладача – передача ідейного змісту твору зі збереженням форми як засобу вираження цього змісту. Вимоги до перекладача поділяються на дві групи: вимоги, пов'язані з розумінням тексту, що перекладається; вимоги, безпосередньо пов'язані з передачею зрозумілого.

Як відомо, англійська та українська мови є прикладами двох різних типів мов – аналітичної та синтетичної. Показово, що в мовах з аналітичною будовою логіка мислення носія найяскравіше виявляється в зовнішньому оформленні висловлювань, у граматичному навантаженні окремих елементів, що створюють цілісну панораму повідомлення. При цім у синтетичних мовах, навпаки, логіка найчастіше виявляється у внутрішньому зв'язку в слові. Загалом ми можемо, очевидно, виходити з того положення, що в мовах з аналітичним ладом логіка мислення одержує найбільш зрозуміле зовнішнє і розчленоване у своїх елементах граматичне закріплення, у той час як у мовах синтетичних ця логіка діє як внутрішнє відношення в пропозиції, внутрішній зв'язок у слові. Очевидно, що коли ми співвідносимо лад мови з логікою мислення, то підходимо до мовних явищ у їхньому зв'язку й цілісності, інакше кажучи, з позиції синтаксису. Логіка мислення насамперед і найбільш чітко виражається саме в синтаксичному ладі мови. Тож відразу одержує важливе принципове значення той широко відомий факт, що в аналітичних мовах у реченні, здебільшого, прямий і чітко фіксований порядок слів. Порушення прямого порядку слів у розповідному реченні англійської мови виглядає як щось незвичайне, як виразний стилістичний засіб. Тут ми вперше й найбільш

© Сітко А. В.

безпосередньо зіштовхуємося з вираженням логіки мислення у граматичній формі аналітичних мов, оскільки очевидно, що прямий порядок слів у реченні збігається з послідовністю логічних компонентів (суб'єкт – предикат – об'єкт) [11:41]. Відтак, в англійській мові аналітичної будови ми спостерігаємо найбільш повну відповідність логічних компонентів і синтаксичних форм. У мовах синтетичних конкретний смисл слова, логічний наголос переважають над формально синтаксичними моментами, що призводить до набагато більшої зовнішньої свободи синтаксичних конструкцій і до майже повної відсутності формального закріплення місця слова в реченні [12:57]. Саме правило усталеного порядку слів є основою при перекладі з англійської мови на українську.

Процес перекладу полягає в пошуку можливого способу відтворення оригінальної моделі цільовою мовою, тобто з застосуванням інших мовних засобів. У цьому контексті вважаємо доцільним говорити про граматичні проблеми перекладу. Граматичними труднощами перекладу є сукупність морфологічних та синтаксичних явищ вихідної мови, що не мають прямих відповідників у цільовій мові і потребують спеціальних мовних, перекладацьких і фахових навичок перекладача. Вони потрібні для здійснення необхідних перекладацьких трансформацій з метою досягнення адекватності в перекладі. Синтаксис як один із засобів вираження перекладацької інтерпретації оригіналу досліджено мало. Натомість відтворення глибинних синтаксичних зв'язків є обов'язковою передумовою створення адекватного перекладу, без урахування всього спектру істотної для перекладу інформації, яку несе в собі поверхнева структура речення, повноцінний переклад неможливий.

Одним із сучасних питань теорії перекладу є вирішення проблеми перекладної еквівалентності, співвідношення змісту оригіналу і перекладу і мовних засобів, які виражають цей зміст. У рамках цієї проблеми досить цікавим є питання про передачу значень синтаксичних структур, що входять у зміст оригіналу, тобто про типологію перетворень структури речення при перекладі. Вивчення типології синтаксичних перетворень речення при перекладі дозволяє встановити основні тенденції в передачі синтаксичних значень. З одного боку, вважається, що збереження синтаксичних значень саме по собі не є і не може бути завданням перекладача, а з другого боку, відзначається прагнення до збереження інваріанта синтаксичного значення при перекладі [13:3]. Разом з тим аналіз перекладів свідчить як про наявність при перекладі різних типів

синтаксичних перетворень, так і про існування тенденції до синтаксичного паралелізму. Вирішуючи будь-які перекладацькі завдання, що не є конкретно синтаксичними (лексичні, прагматичні та інші), зазначає вчений, перекладач може жертвувати синтаксичним значенням вихідної синтаксичної структури, тобто значенням як глибинної, так і поверхневої структур [13:6].

Правильна побудова фрази дозволяє виділити в думці оригіналу, що перекладається, головне – те, що можна назвати по-різному: "ремою", "центром комунікації", "логічним присудком", "наголошеним елементом" [14]. Поряд з цим вибір правильної структури речення дає можливість також виявити питальні елементи й максимально зберегти власне стиль твору, що перекладається.

З погляду перекладу речення (інтерогативи також) поділяються на такі: 1) що перекладаються дуже близько до тексту; 2) що перекладаються за допомогою зміненого порядку слів; 3) що потребують при перекладі часткової синтаксичної і лексичної зміни; 4) що потребують повної перебудови як синтаксичної, так і лексичної і 5) особливо складні речення [15:51].

1. Речення, які перекладаються майже дослівно, трапляються рідко. Наприклад: *"How much is there?" demanded the robber. "Two hundred zecchins"* [17:96]. – *А скільки тут? – спитав розбійник. – Двісті цехінів* [18:111].

2. Речення, які потребують перестановки відповідних компонентів оригіналу у перекладі, за умови збереження еквівалентних слів. Це речення переважно інформативного характеру, у яких той чи той компонент несе на собі конкретний акцент: *"Did n't he come there yesterday?"* [19:61]. – *Хіба він вчора не приходив туди?* [20:42].

3. Речення, що потребують при перекладі часткових змін у лексиці і синтаксисі. До цієї категорії речень належать головно речення інвертовані (зі зміненим порядком членів). Як відомо, мова виконує дві функції: комунікативну і експресивну. Мовець або повідомляє щось (комунікативна функція), або виражає своє емоційне ставлення щодо того чи того явища (експресивна функція). Метою останньої передусім слугує емфатична інверсія, тобто зміна звичного порядку слів у реченні з метою виділення якого-небудь елемента чи надання всьому сказаному особливої виразності: *"Marry, art thou his grace's messenger, beggar?"* [21:14]. – *Невже ти, нещасне старченя, посланець його величності?* [22:22].

© Сітко А. В.

4. Ідіоматичні речення, тобто речення, у яких сполучення компонентів немотивоване. Тож для адекватного перекладу речення такого типу слід цілком відірватися від його структури і лексичного оформлення, до кінця зрозуміти приховану за ним думку і передати її рідною мовою в найбільш грамотній і близькій до оригіналу формі: *"So she would," said Andi; "but can't ye see through a ladder, ye black nigger?"* [19:73]. *– Воно то так, – сказав Енді. – Та невже ти не бачиш нічого далі свого носа, чорний ти недотепо?"* [20:50].

5. Речення складні у всіх аспектах, тобто довгі, заплутані, перевантажені деталями і підрядними реченнями. При перекладі доводиться перебудовувати їх синтаксис, замінювати цілі вирази або ж розбивати всю фразу на окремі речення тощо [15:57]: *"Then there was the parting from every familiar object, – the place where she had grown up, the trees under which she had played, the groves where she had walked many an evening in happier days, by the side of her young husband, – everything, as it lay in the clear, frosty starlight, seemed to speak reproachfully to her, and ask her whither could she go from home like that?* [19:81]. *– Адже вона розлучалася з усім, що було рідне їй від самого дитинства: з оселею, де вона виросла, з деревами, під якими вона гралася змалечку, з гаєм, де за кращих часів так часто гуляла вечорами зі своїм молодим чоловіком, – і тепер усе те, осяяне ясним холодним світлом зір, немовби дорікало їй і питало, куди ж це вона йде від такої домівки?* [20:56].

Граматичні відповідники між мовами з різними граматичними будовами здебільшого є лише функціональними і залежать від чинників, що можуть постійно змінюватися. Але навіть тоді, коли знайдено оптимальну структуру речення в перекладі з урахуванням усіх чинників, виникає важлива проблема вибору найвдалішого порядку слів у реченні. Під час перекладу українською мовою це найчастіше прагматична або стилістична проблема, що потребує ретельного розгляду як у стилістичному, так і в екстралінгвістичному планах. Функціональний принцип передачі синтаксичних конструкцій у перекладі базується на визначальній ролі функції речення в семантичному, прагматичному та експресивно-стилістичному плані [16:8]. Оскільки, порівняно з лексичними, граматичні одиниці характеризуються вищим рівнем абстракції та регулярною реалізацією в мовленні, можна прогнозувати і регулярність співвідношення граматичних форм мови оригіналу та цільової мови при перекладі. Це дає значний матеріал для узагальнень і дозволяє

© Сітко А. В.

прогнозувати закономірність використання паралельних граматичних форм як взаємних перекладацьких еквівалентів або як трансформаційних варіантів.

Основне завдання художнього твору – не лише донести інформацію до читача, а й певним чином уплинути на нього. Вельми слушною видається думка про те, що цей уплив здійснюється за допомогою різнорівневих мовних засобів, але в межах мовної норми, адже стиль не створює нового в граматиці, а використовує потенційні граматичні форми чи конструкції, рідковживані чи практично не вживані. Дослідники однозначно вказують на значний прагматичний потенціал ПР як англійської, так і української мов, і тому адекватне відтворення речень цього типу в перекладі – необхідна передумова збереження цілої гами конотацій, створюваних ПР першотвору.

Питальне речення, на відміну від розповідних та спонукальних речень, характеризується специфікою актуального членування. Сутність цієї специфіки полягає у відкритому (умовному, незаповненому конкретним змістом) характері реми як комунікативного центру речення. Відкритий характер реми в таких питаннях проявляється в наявності деяких членів альтернативи, що унеможливлюють один одного за змістом. Разом з тим, особиста позиція перекладача під час перекладу та його професійний інтерес до своєї роботи визначаються не семантикою та прагматикою оригіналу, а тим, наскільки успішно перекладачеві вдалось вирішити власне перекладацькі завдання.

Тож завдання, яке стоїть перед перекладачем, Л. С. Бархударов визначає так: “якомога повно передати всі типи мовних значень – референційні, прагматичні і внутрішньолінгвістичні” [15:70]. При перекладі неминучі смислові втрати, тобто значення, виражені в тексті на вихідній мові, у тексті перекладу зберігаються не повністю і передаються лише частково. Найбільше при перекладі зберігаються референційні значення. Меншою мірою піддаються передачі при перекладі значення прагматичні. І, нарешті, внутрішньолінгвістичні значення передаються при перекладі мінімальною мірою [15:70]. Здебільшого, вони зовсім не зберігаються в процесі перекладу, що не важко зрозуміти, адже при перекладі відбувається заміна однієї мови іншою, а кожна мова є особливою системою, елементи якої знаходяться між собою у відношеннях, специфічних саме для цієї мовної системи. Звідси зрозуміло, що перекладачеві насамперед слід передавати референційне значення, потім – прагматичне і взагалі не

© Сітко А. В.

намагатися передати внутрішньолінгвістичне значення. Проте для художньої літератури першочерговими і основними часто є не референційні, а прагматичні значення.

Втім, метою перекладу, є не приганяння тексту під чиєсь сприйняття, а збереження змісту, функцій, стильових, стилістичних, комунікативних і художніх цінностей оригіналу. І якщо ця мета буде досягнута, то й сприйняття перекладу в мовному середовищі перекладу буде відносно рівним сприйняттю оригіналу в мовному середовищі оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Семенец О. Е.* К вопросу о потерях при переводе / О.Е. Семенец, С.С. Сизенко // Теорія і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1981. – Вип. 5. – С. 114–116. 2. *Bassnet-McGuire S.* Translation studies / S. Bassnet-McGuire. – [Revised ed.]. – London and New York : Methuen, 1996. – 168 p. 3. *Швейцер А. Д.* Эквивалентность и адекватность перевода / А. Д. Швейцер // Тетради переводчика. – М. : Междунар. отношения, 1989. – Вып. 23. – С. 31–39. 4. *Федоров А. В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1983. – 181 с. 5. *Швейцер А. Д.* Перевод и лингвистика / А. Д. Швейцер. – М. : Воениздат, 1973. – 280 с. 6. *Бернштейн И.* Концепция с вопросительным знаком [Електронний ресурс] / Инна Берштейн // Трибуна переводчика. – Серия : "Иностранная литература". – 1996. – № 9. – Режим доступу : – http // www. lingvoda.ru / forum / actual thread. aspx? tid=13, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос. 7. *Чала Ю. П.* Відтворення культурно-маркованих знаків вікторіанської доби в українських перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / Юлія Петрівна Чала. – К., 2006. – 16 с. 8. *Старикова Е. Н.* Имплицитная предикативность в современном английском языке / Елена Николаевна Старикова. – К. : Вища школа, 1974. – 142 с. 9. *Nida E. A.* Language Structure and Translation / E. A. Nida. – Stanford Univ. Press, 1975. – 283 p. 10. *Десницкий А.* Библейский перевод как литературный перевод [Електронний ресурс] / А. Десницкий. – Режим доступу : – http://www.desnitskie.nm.ru/Andr_Articl/Andr_Art.htm, 11. *Аракин В. Д.* Сравнительная типология английского и русского языков : [учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. "Иностранный язык"] / Владимир Дмитриевич Аракин: – [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1989. – 254 с. 12. *Жлуктенко Ю. О.* Порівняльна граматика української та англійської мов / Юрій Олексійович Жлуктенко. – К. : Радянська школа, 1960. – 157 с. 13. *Нешумаев И. В.* Типология преобразования структуры предложения при переводе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Переводоведение" / И. В. Нешумаев. – М., 1991. – 22 с. 14. *Черняховская Л. А.* Перевод и смысловая структура / Л. А. Черняховская. – М. : Международные отношения, 1976. – 262 с. 15. *Бархударов Л. С.* Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Леонид Степанович Бархударов. – М. : Советский писатель, 1975. – 238 с. 16. *Кур'янова М. О.* Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / М. О. Кур'янова. – К., 2006. – 17 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. *Scott W.* Ivanhoe / W. Scott. – London : Wordsworth, 2000. – 439 p. 18. *Скотт В.* Айвенго / Скотт В. ; [пер. з англ. Ю. Я. Лісняка та Г. Г. Лозинської]. – К. : Веселка ; Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 435 с. 19. *Beecher Stowe H.* Uncle Tom's Cabin: Книга для чтения на англ. яз. / H. Beecher Stowe – СПб. : КАРО, 2006. – 786 с. 20. *Бічер Стоу Гарієт*. Хижина дядька Тома / Бічер Стоу Гарієт ; [пер. з англ. В. Митрофанова]. – К. : Веселка, 1975. – 407 с. 21. *Mark Twain.* The Prince and the Pauper / Mark Twain. – London : Oxford University Press Inc., 1996. – 345 p. 22. *Марк Твен.* Принц і злидар: Повість / Марк Твен ; [пер. з англ. М. Рябової]. – К. : Котигорошко, 1994. – 160 с.

© Сітко А. В.

СЛАВОВА Л. Л.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНІ МЕТАФОРИ У СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ ПОЛІТИК
(на матеріалі американського та українського політичного дискурсу)

У статті виокремлено основні метафоричні моделі в структурі концептів ПОЛІТИК та POLITICIAN, а також проаналізовані метафори війни та спортивної гри, що об'єднані концептуальним полем змагання.
Ключові слова: концепт, когнітивна метафора, метафорична модель.

В статье выделяются основные метафорические модели в структуре концептов ПОЛИТИК и POLITICIAN, а также проанализированы метафоры войны и спортивной игры, которые объединены концептуальным полем соревнование.
Ключевые слова: концепт, когнитивная метафора, метафорическая модель.

The article considers singling out basic metaphoric models in the structure of the concept POLITICIAN in American and Ukrainian lingocultures, as well as analyses metaphors of war and sports game, which are united by a conceptual field of competition.
Key words: concept, cognitive metaphor, metaphoric models.

Система концептуальних метафор, що функціонують у мові, є узагальненим досвідом взаємодії людини з оточуючим світом [1:9]. Метафоричні моделі конкретної мови в одних своїх аспектах відображають сучасний стан суспільства, національну культуру, і національний менталітет, в інших – типові для "західного" (європейсько-американського) культурного простору, а по-третє – мають загальнолюдський характер [2:182]. Оскільки система метафоричних моделей є важливою частиною національної картини світу, то аналіз метафорики в американському та українському політичному дискурсі має встановити специфічні образи відповідної лінгвокультур, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження. **Мета** статті полягає у визначенні основних метафоричних моделей у структурі концепту ПОЛІТИК та POLITICIAN та аналізі метафори війни та спортивної гри, що об'єднані концептуальним полем змагання. **Об'єктом** дослідження є одиниці вторинної номінації, що виступають вербалізаторами метафоричних моделей. **Предметом** дослідження є особливості функціонування зазначених одиниць на позначення діяльності політичних діячів в американській та українській лінгвокультурах.

© Славова Л. Л.

ПОЛІТИК у складі фрейму ПОЛІТИКА посідає чільне місце суб'єкта, і є ім'ям, яке конденсує в собі фреймові ресурси. Ім'я *політик* згортає у себе структуру усього фрейму, тому до виділених метафоричних моделей ввійшли не лише суб'єктні компоненти, що пояснюється феноменом імені [3], процесом номіналізації та технологіями нейролінгвістичного програмування (НЛП).

Дослідження метафори та опис її моделей у лінгвокогнітивному аспекті є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та українських мовознавців. Про них писали, зокрема Дж. Лакофф, М. Джонсон [4], А. М. Баранов [5], А. П. Чудінов [2], В. Вовк [6], В. Різун [7], І. Філатенко [8], Г. Яворська [9], А. О. Худолій [10], Х. Дацишин [11], Ю. А. Ольховікова [12] та ін.

Термін концептуальна (когнітивна) метафора ввійшов у науковий обіг завдяки роботі Дж. Лакоффа і М. Джонсона [4]. Ці дослідники розрізняють три типи метафор [4]:

- **онтологічну** – метафори сутності та субстанції: *I think everybody knows now we are in the worst financial crisis since the Great Depression.* [20].

- **орієнтаційну**, що надає поняттю просторову орієнтацію (*the top down, the bottom up)*:

And most importantly, I believed that change does not happen from. It happens from the bottom up [21].

Вектори "угору-уперед-праворуч" мають позитивну оцінність, а вектори "униз-назад-ліворуч" – негативну. Це яскраво показують міфологічні словники, словники символів. Серед базових концептуальних метафор слід виділити проаналізовані метафори ПРОСТОРУ, зокрема протиставлення верху та низу, яке є особливо значущим у політичній сфері і реалізується в опозиціях вищості / нижчості у суспільній ієрархії.

- **структурну,** коли одне поняття структурно метафорично упорядковується у термінах іншого, тобто залучає інтеграцію сфери-джерела та сфери-цілі [4:35].

Метафоричність притаманна сприйняттю та опису об'єктивної реальності у мисленні / мові людини. Сутність метафоричності полягає в описі реалії однієї сфери життєдіяльності через номінації інших сфер [4; 14; 15]. Метафори об'єктивують знання, зокрема політиків, про соціально-політичну реальність своєї країни та світу в

цілому в категоріях інших сфер (онтологічної, просторової, структурної).

Як зазначала В. М. Телія [16:26–52], у слові, яке вживано у переносному значенні, завжди залишається пам'ять про його первісне, пряме значення. Зв'язуючим елементом переносного і прямого значення є спільні семи, які слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви. Такий елемент дозволяє вияснити, чому понятійна структура сфери-джерела підходить для позначення елементів іншої концептуальної сфери. Система метафоричних моделей як важлива частина національної мовної картини світу, національної ментальності [2:131] тісно пов'язана з соціально-політичними реаліями. Метафорична модель не як поняттєва сфера-джерело з усіма можливими зв'язками її елементів (А. М. Баранов та Ю. М. Караулов), а як динамічна структура (Л. О. Кудрявцева) розкриває когнітивний механізм утворення метафори, тобто демонструє взаємодію сфери-джерела та сфери-цілі. Концептуальна метафора не тотожна метафоричній моделі. Вона є ментальною операцією, яка породжує нове знання, а метафорична модель лише віддзеркалює цей механізм [8].

Якщо політичні реалії уподібнюються певному артефакту, тоді реалізується артефактна метафорична модель. Якщо людині, соціальному або природному феномену – антропоморфна, соціоморфна і природоморфна. Концептуальна метафора синтезує пізнавальні процеси та мовну компетенцію не тільки окремої особистості, а й усієї лінгвокультурної спільноти. Найбільш актуальні та типові метафоричні моделі подані у таблиці 1 за спадною активністю.

Таблиця 1

США	Україна
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ –ВІЙНА	СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – ВІЙНА
ПОЛІТИКА – СПОРТ	ПОЛІТИКА – ТЕАТР
ДЕРЖАВА - БУДИНОК	ПОЛІТИКА – СПОРТ
ПОЛІТИКА –	ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ

© Славова Л. Л.

ТЕАТР – ПРИРОДНІ ЯВИЩА
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – ПРИРОДА
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – КУЛІНАРІЯ
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ - ХВОРИЙ ОРГАНІЗМ
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ЛЮДСЬКИЙ ОРГАНІЗМ
НАЦІЯ – СІМ'Я
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – СВІТЛО / ТЕМРЯВА
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – КУЛІНАРІЯ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – БУДИНОК,
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ХВОРОБА

Політична дійсність метафорично представляється як змагання, метою якого є перемога. Метафори війни та спортивної гри об'єднані концептуальним полем змагання. Політичні перегони є свого роду змагання. Детально проаналізуємо дві метафоричні моделі, які входять у трійку найактивніших та об'єднуються концептуальним полем змагання. * позначатимемо індекс частотності вживаності вербалізаторів: *1 – від 1-5, *2 – від 6 до 10, *3 – від 11 – 15, *4 – від 16 – 20 і т.д.

Особливого поширення набуває в суспільно-політичній сфері універсальна **метафора ВІЙНИ**.

Спільною семою, що слугує семантичною основою для метафоричного переносу назви, є *fight, armed conflict*. Поняттєва

© Славова Л. Л.

сфера-джерело зазначеної метафоричної моделі перебувають в інтегративному просторі БОРОТЬБА.

Метафорична модель **ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ЦЕ ВІЙНА** в американському політичному дискурсі (нараховує понад 200 метафоричних слововживань) (*war (*5), hero (*4), innocent victims (*4), worship (*3) , Political Battle (*5), Political Struggle (*5), a battalion (*2) of lawyers, a fighter (*25), the head warrior (*3), Republican rivals (*3), defenders (*2), players in this struggle (*1), political battle (*4), political struggle (*3), fight (*5), attack (*4), struggling for (*4), to beat (*3), political brinkmanship (*1), legal skirmishing (*1), clashed (*2), initiated the hostilities (*2))* містить наступні компоненти:

- учасники бойових дій (*a battalion of lawyers, a fighter*, *the hero, the head warrior, innocent victims, Republican rivals, players in this struggle, defenders).*

- бойові дії (*declaring war, advertising war, sink, political battle, political struggle, fight, attack, is involved in two wars, struggling for, to beat, political brinkmanship, legal skirmishing, to take back our country, clashed initiated the hostilities)*.

- місце бойових дій (*political trenches*).

- наслідки бойових дій (*the wounds of war*):

- **зброя** (*full arsenal, action tank, Republican attack machine*):

Структура фрейму боротьба включає такі позиції:

1. Ім’я дії: *Війна.*
2. Актант-суб’єкт: *a battalion of lawyers, a fighter*, *the hero, the head warrior, innocent victims, , players in this struggle, defenders*.
3. Актант-об’єкт: *Republican rivals*.
4. Атрибут актант-суб’єкта: *full arsenal, action tank, Republican attack machine.*
5. Мотив: *victory*.
6. Локатив: *political trenches.*

Метафорична модель СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – ВІЙНА в українському політичному дискурсі включає фрейм БОРОТЬБА, що складається з таких слотів:

1) бойові дії та зброя (*фронт (*3), політичний бій (*4), політична війна (*4), маневри (*5), політична зброя (*3*));

© Славова Л. Л.

2) збройні сили (*бійці (*3), армія (*3), партизани (*1), окупанти (*2), політичний противник (*5)*).

Структура фрейму боротьба включає такі позиції:

1. Ім'я дії: *Війна.*
2. Актант-суб'єкт: *бійці, армія, партизани.*
3. Актант-об'єкт *політичний противник*.
4. Атрибут актанта: *зброя.*
5. Мотив: *перемога*.

Метафорична модель "Суспільно-політичне життя – війна" (модель включає понад 150 метафоричних слововживань) об'єктивована компонентами (*політичний бій, політична війна, фронт, політичний противник, маневри, партизани, окупанти, бійці, армія, політична зброя*) реалізується у сучасному українському політичному дискурсі і явлена такими вербалізаторами:

фронт, політична війна, політичний бій, зброя, маневри **(тематична група бойові дії та зброя**):

Бійці, армія, партизани, окупанти, політичний противник, опонент **(тематична група збройні сили)**:

Фрейм "Збройне протистояння" досліджувався У. Карпенко-Іванова, авторка у ядерній позиції Ім'я дії фрейму "Збройне протистояння" виділяє концепт "Війна", концепти "Бій", "Пир" та специфічні для російської культури "Сражение", "Поединок", "Набег". Периферію цього концепту заповнюють концепти "Молодец", "Брат", "Сын", "Удаль", "Отвага" [17:208].

Група концептуальних метафор моделі **Суспільно-політичне життя – війна** починається з виділення властивостей подібності в гетерогенних об'єктах і фіксує цю подібність у мовній формі тотожності [18:67]. Так, компонентами фрейму ПОЛІТИК є члени партії – це бійці, партія – це національна армія, державні установи правопорядку – окупанти, діяльність партії – маневри, індустрія – політична зброя, представники різних партій – політичні противники. Г. Яворська досліджує фрейм ВІЙНА, у межах якого розглядаються противники [19:100].

Спільною семою, що слугує семантичною основою для метафоричного переносу назви в американському політичному дискурсі, є *fight, armed conflict*, а в українському – *збройна боротьба*. Фрейм БОРОТЬБА в українському політичному дискурсі

включає слоти: 1) бойові дії та зброя (*фронт, політичний бій, політична війна, маневри, політична зброя*); 2) збройні сили (*бійці, армія, партизани, окупанти, політичний противник)*. В американському політичному дискурси: 1) бойові дії, їх місце та наслідки; 2) зброя; 3) збройні сили;

Термінальні позиції у структурі фрейму БОРОТЬБА в американському та українському політичних дискурсах практично співпадають, окрім позиції Локатив, яка відсутня в українській метафоричній моделі. У статистичному відношенні кількість вербалізаторів та індекс частотності їх вживання є більшим в американському політичному дискурсі (приблизно 150 – в українському та 200 – в американському). Щодо аксіологічного компонента у структурі фреймів, то слід зазначити, що він здебільшого характеризується як негативний, що пояснюється агресивним характером військових дій та збройної боротьби.

Наступна сфера-джерело, що слугує підгрунттям метафоричної експансії у політичну дійсність, є спорт. Спільними семами, що слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви, є *competitive physical activity, participants, a set of rules*.

Метафорична модель ПОЛІТИКА – ЦЕ СПОРТ (нараховує понад 100 метафоричних слововживань) включає такі компоненти фрейму:

1) види спорту і спортивні ігри (*game (*3), race (*4), wrestling mogul (*1), political hardball (*2)*);
2) учасники спортивних подій (*political/ regional/ great player (*5), chief rival (*4)*);
3) спосіб ведення гри, правила гри *(presidential contests (*4), bitter round boxes with the gloves off (*1) , playing field (*4), political arena (*3))*;
4) процес і результат спортивних змагань (*lose the race (*3), defeat (*3), fall behind (*3), the contest lurched toward an unpredictable finish (*1))*.

Структура фрейму СПОРТ вкючає наступні термінальні позиції:

1. Ім’я дії (Sport).
2. Актант-суб’єкт (player).
3. Актант-об’єкт (chief rival).

4. Властивості актант-суб'єкта (political, regional, great).
5. Властивості актант-об'єкта (chief).
6. Мотив (to win).

Спортивні ігри відіграють важливу роль в американському суспільстві. Метафорична експансія спортивної лексики у політичну сферу дозволяє сприймати діяльність політиків як спортивне змагання за певними правилами, тобто з дотриманням певних угод. Метафори зі сфери боксу передають жорстокість політичних баталій (*boxes with the gloves off*).

Метафорична модель ПОЛІТИКА – ЦЕ СПОРТ (нараховує 80 метафоричних слововживань) включає такі компоненти фрейму:

1) види спорту і спортивні ігри (*політичний футбол, футбольно-політичні ігри*);
2) учасники спортивних подій (*діючі гравці, політичні гравці*);
3) спосіб ведення гри, правила гри (*усунути з політичного поля, політична метушня під час політичних змагань, правила гри, дебати нижче пояса*, *фінішна позначка*).

Структура фрейму Спорт включає такі позиції:

1. Ім'я дії: *спорт.*
2. Актант-суб'єкт: *учасники спортивних подій.*
3. Мотив: *перемога.*

Спортивна метафора використовується у ЗМІ для визначення правил політичної гри:

- *політичний футбол (*3), футбольно-політичні ігри (*3)*, які формують тематичну групу **види спорту і спортивні ігри**:

- вербалізаторами *діючі гравці, політичні **гравці** (*2),* які формують тематичну групу **учасники спортивних подій**:

- вербалізаторами *боротьба без правил (*2), усунути з політичного поля (*3), політична метушня під час політичних змагань (*3), правила гри (*4), дебати нижче пояса (*3)*, *фінішна позначка (*2)*, *виводити на політичну арену (*3)*, які формують тематичну групу **спосіб ведення гри, правила гри**:

У групі спортивних метафор **ПОЛІТИКА – ЦЕ СПОРТ** правила гри – це спосіб взаємодії між владою та опозицією, дебати нижче пояса – не етикетні теми дискусій, діючі гравці – політики. Таким чином, спільними семами, що слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви Спорт, є *competitive*

physical activity, participants, a set of rules та *правила діяльності людей, фізичні та інтелектуальні здібності* відповідно в американському та українському політичному дискурсі. Індекс частотності вживань вербалізаторів метафоричної моделі 100 в американському та 80 – в українському. Компонентами фрейму СПОРТ в американському політичному дискурсі є 1) види спорту і спортивні ігри; 2) учасники спортивних подій; 3) спосіб ведення гри, правила гри; 4) процес і результат спортивних змагань. І в українському – 1) види спорту і спортивні ігри; 2) учасники спортивних подій; 3) спосіб ведення гри, правила.

Структура фрейму СПОРТ в американському та українському політичному дискурсі відрізняється. Термінальні позиції фрейму SPORT включають: ім'я дії (Спорт), актант-суб'єкт (player), актант-об'єкт (chief rival), властивості актант-суб'єкта (*political, regional, great),* властивості актант-обєкта (*chief)*, мотив (to win); а в українському – ім'я дії: *спорт,* актант-суб'єкт: *учасники спортивних подій,* мотив: *перемога*.

Проаналізовані термінальні позиції базових фреймів виявляють спільні та відмінні компоненти, що пояснюється характером перебігу суспільно-політичних процесів в окремій лінгвокультурі. Аксіологічний компонент зазначених фреймів відображає, зокрема оптимістичне / песимістичне бачення феноменів політичного життя певної країни, як ЗМІ, так і самими політиками. Спільність когнітивно-концептуальних засад у формуванні когнітивної метафори виходить з універсальних когнітивних моделей категоризації та семантизації. Спільність сучасної політичної метафорики зумовлено глобалізаційними тенденціями розвитку та поширенням медійної комунікації. Глобалістичні тенденції сучасної світової політики проявляються у зближення національних картин політичного світу, що відображається і в концептуальних метафорах, вивчення яких дозволило виявити загальні тенденції метафоричної репрезентації політичної реальності. Порівняння метафоричної картини світу, яка представлена в американській та українській культурі, найбільш яскраво виявляються особливості національного сприйняття політичної дійсності. **Перспектива** дослідження вбачається у детальному аналізі кулінарної та театральної метафор у сфері американського та українського політичного дискурсів.

© Славова Л. Л.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баранов А. Н.* Предисловие редактора / А. Н. Баранов // Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон / [пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – С. 7 2. *Чудинов А. П.* Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 256 с. 3. *Лосев А. Ф.* Философия шимени / Алексей Лосев. – М. : Акад. проект, 2009. – 300 с. 4. *Lakoff G.* Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 2003. – 276 p. 5. *Баранов А. Н.* Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика : [учебн. пособие] / А. Н. Баранов. – [2-е изд]. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 592 с. 6. *Вовк В. Н.* Языковая метафора в художественной речи: природа вторичной номинации / В. Н. Вовк. – К. : Наукова думка, 1986. – 142 с. 7. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації / В. В. Різун. – К. : Видав. центр "Просвіта", 2008. – 151 с. 8. *Філатенко І. О.* Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / І. О. Філатенко. – К., 2003. – 20 с. 9. *Яворська Г. М.* Непевний об'єкт бажання: Європа в українському політичному дискурсі : [монографія] / Г. М. Яворська, О. В. Богомолов. – К. : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2010. – 136 с. 10. *Худолій А. О.* Метафора в мові американських публіцистичних текстів/ А. О. Худолій. – Острог : Вид-во "НаУОА", 2005. – 192 с. 11. *Дацишин Х. П.* Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : автореф. дис. на здобуття наук. канд. філол. наук : спец. 10.01.08 "Журналістика" / Х. П. Дацишин. – Л., 2005. – 18 с. 12. *Ольховикова Ю. А.* Метафора ветра в американском политическом дискурсе и ее прагматический потенциал при моделировании политической действительности / Ю. А. Ольховикова // Материалы всеросс. науч. конф. ["Межкультурная коммуникация: современные тенденции и опыт"], (Нижний Тагил, 29–30 марта 2006 г.). – Нижний Тагил, 2006. – С. 91–94. 13. *Lakoff G.* Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf [Електронний ресурс] / G. Lakoff. – Режим доступу : http: /lists.village.virginia.edu /sixties/HTML_docs/Texts /Scholarly /Lakoff_ Gulf_Metaphor_l.html. 14. *Баранов А.* Очерк когнитивной теории метафоры / А. Баранов, Ю. Караулов // Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М. : Институт русского языка АН СССР, 1991. – 193 с. 15. *Чудинов А. П.* Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с. 16. *Телия В. Н.* Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–52. 17. *Карпенко-Иванова У.* Фрейм "вооруженное противостояние" в русской, английской, итальянской культурно-языковой традиции. – К. : Издат. Дом Дмитрия Бураго, 2006. – 232 с. 18. *Опарина Е. О.* Концептуальная метафора / Е. О. Опарина // Метафора в языке и тексте / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – С. 65–67. 19. *Яворська Г. М.* Дискурс та ідентичність / Г. М. Яворська // Ісламська ідентичність в Україні / [Богомолов О. В., Данилов С. І., Семиволос І. М., Яворська Г. М.]. – К. : AMES, 2005. – С. 80–101.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. http://elections.nytimes.com/2008/president/debates/transcripts/second-presidential-debate.html 21. http://abcnews.go.com/Politics/DemocraticDebate/story?id=4670271&page=28

© Славова Л. Л.

СМУЩИНСЬКА І. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КАЛЬКУВАННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено проблемі кальок і калькування у сучасній французькій мові. Особлива увага приділяється різним підходам до їх аналізу та інтерпретації.
Ключові слова: калька, калькування, французька мова.

В статье анализируются проблемы кальки и калькирования в современном французском языке. Особое внимание уделяется разным подходам к их анализу и интерпретации.
Ключевые слова: калька, калькирование, французский язык.

The following article analyses the problems of translation loan word in the modern French. A special attention is devoted to different approaches concerning the analysis and interpretation of the above-mentioned language phenomenon.
Key words: translation loan word, calk, modern French.

Актуальність. Як відомо, лексичний склад будь-якої мови може збагачуватися двома основними шляхами: внутрішнім – через творення нового слова (тобто деривацію) чи нового значення (семантичний розвиток слів), або зовнішнім – через запозичення. Проблема запозичень останнім часом постійно привертає увагу науковців, оскільки процеси взаємовпливу мов, інтерференції, інтернаціоналізації є на часі. При всьому тому, такий специфічний вид запозичень як ***калька***, що є результатом процесу ***калькування*** (хоч не всіма дослідниками калька визнається як підвид запозичення), часто залишається поза увагою науковців. Однак на думку Ш. Баллі [1:71], запозичення є менш поширеними, ніж кальки, отже, цей мовний феномен заслуговує на увагу. Калькування згадується, як правило, у працях з теорії перекладу, можна назвати зокрема: В. В. Алімова [2:21–22], Н. І. Дзенса [3:39–40], М. С. Зарицького [4:36–38] та інших. Однак лексикологи часто її навіть і не помічають, зокрема це стосується французької лексикології. Отже, **об'єктом** нашої статті є калька у французькій мові (як об'єкт калькування, так і результат), а **метою** статті є визначення місця кальок у сучасній французькій мові, її типів, і використання калькування при їх відтворенні іншими мовами. Вирішення цих завдань і складе **наукову новизну** роботи. **Матеріал дослідження** – сучасна французька мова.

Вважається, що до наукового обігу термін "калька" увів Шарль Баллі [1:68–69], який писав про те, що калька і запозичення

© Смущинська І. В.

представляють не лише лінгвістичний, але й суспільний інтерес, оскільки є символами і показниками культурних обмінів між народами, свідченням впливу, який одні культури здійснюють на інші; і власне вони доводять існування так званого "європейського психічного складу".

Одразу визначимося з тим, що ***калькою*** (від франц. *calque* – копія) можна вважати результат буквального перекладу іноземної мовної одиниці. Як правило, йдеться про морфемний переклад складного іноземного слова (***лексичну***, чи ***словотворчу кальку***), тобто коли створюється нове слово наслідуванням іншомовної моделі, однак з використанням власного матеріалу, як-от:

chute d'eau (fr.) – водоспад (укр.), тобто *водо-спад,*

agricultura (лат.) – землеробство (укр.) (agri-cultura / земле-робство),

intramuscularis (лат.) – внутрішньом'язовий (укр.) (intra-muscul-ar-is / внутрішньо-м'яз-ов-ий),

pronomen (лат.) – займенник (укр.), местоимение (рос.),

skyscraper (ang.) – gratte-ciel (fr.), хмарочос (укр.), небоскреб (рос.),

superpower (ang.) – наддержава (укр.),

pour-cent (fr.) – відсоток (укр.),

самокритика (рос.) – autocritique (fr.) тощо.

Чи про запозичення переносного значення іншомовного слова (***семантична калька***), тобто коли під впливом слова іншої мови починає розвиватися полісемія у слова власного. Так, наприклад, під впливом французького слова *raffiné* українське *витончений* отримало переносне значення *"вишуканий"*.

Те ж саме можна сказати про перенос значення пряме/переносне у прикметника *обмежений* (про територію → про людину), що відбулося під впливом французького *borné.*

Французьке дієслово *toucher* з його значеннями *"торкатися", "зачіпати" ("розхвилювати")* спричинило появу переносних значень у відповідних дієслів і дієприкметників у російській та українській мовах (*touchant*).

Те ж саме можна сказати про переносне значення дієслова *saisir.*

У свою чергу французька мова створила певну кількість семантичних кальок під впливом інших мов:

дієслово *réaliser* під впливом англійського *to realize* отримало значення *"comprendre, saisir, se représenter clairement"*,

іменник *séminaire* під впливом німецького *Seminar* отримало значення *“groupe d’étudiants travaillant sous la direction d’un enseignant”,*

culture отримує значення *“civilisation”* від німецького іменника *Kultur,*

créature отримало значення *“personne qui tient sa position d’une autre”* під впливом італійського іменника *creatura,*

nouvelle у значенні *“brève composition littéraire”* йде від італійського *novella,*

іменники *camarade* і *cellule* отримали нові “політичні” значення під впливом відповідних слів російської мови тощо.

Останнім часом спостерігається поява значної кількості семантичних кальок у науковій термінології. Так, англійське *mouse* скалькувалося французькою мовою як *souris* і українською як *миша* щодо назви комп’ютерної миші, у той час як італійська мова, наприклад, пішла шляхом простого запозичення слова *mouse.*

Те ж саме можна сказати і про новий термін *коврик (для компьютерной мыши) – килимок – tapis.*

Чи *icône – комп’ютерна іконка.* Говорять:

“on manipule un souris,

on jette un document dans la corbeille,

on ouvre une nouvelle fenêtre”.

Іноді мають місце певні зсуви чи трансформації типу:

soucoupe – тарілка (НЛО).

Англійське *star* дало українське *зірка (кіно, поп зірка)*, однак французи пішли шляхом прямого запозичення з англійського (*star*), а потім створили своє власне *vedette de l’écran* і навіть похідне *starlette*.

Clou (d’un programme) – гвоздь программы (рос.), однак не *цвях (укр.)*

Отже, як бачимо, коли одна мова використовує калькування, інша йде шляхом простого запозичення, або якимось іншим (наприклад, описовим).

Власне, ці два види кальок, згадані вище, і вважаються її ***основними видами***.

Повертаючись до лексичних кальок, скажемо, що французька мова скалькувала багато складних слів з ***англійської*** чи ***німецької*** мов:

cyberwar (ang.) → guerre d’information (fr.),

© Смущинська І. В.

self-service (ang.) → libre-service (fr.),
free-trade (ang.) → libre-échange (fr.),
loud-speaker (ang.) → haut-parleur (fr.),
Übermensch (all.) → surhomme (fr.),
Bollwerk (all.) → boulevard (fr.),
Quartiermeister (all.) → quartier-maître (fr.),
Kindergarten (all.) → jardin d'enfants (fr.), etc.

Деякі прийшли навіть з російської мови як-от:

sans-parti, vaisseau spatial, autocritique,
пятилетка – plan quinquennal (fr.) – five year plan (ang.),
красноармеец – soldat de l'Armée Rouge.

З іншого боку, французька мова також дала певну кількість кальок цим мовам:

Ecole Militaire (fr.) – Militärschule (all.),
Lieutenant-colonel (fr.) – Oberstleutnant (all.), etc.

При цьому звичний порядок слідування частин слова чи слів часто не відповідає загальноприйнятим нормам французької мови. Так, *le national-socialisme* зберіг німецьку структуру. Однак іноді калькування супроводжується зміною порядку слідування елементів, тобто відбуваються різного роду ***формально-структурні перетворення***, що їх вимагає норма іншої мови:

mass culture (ang.) – culture de masse (fr.),
green revolution (ang.) – la révolution verte (fr.).

Оскільки калькуватися може не лише складне слово, а й вираз чи фразеологізм (хоч іноді розмежування словоскладання і аналітичної деривації є справжньою проблемою як, напр., *водопровід – conduite d'eau, водоріз – taille-mer, водоочистник – épurateur d'eau, chute de neige – снігопад*), тобто коли шляхом буквального перекладу відтворюється словосполучення і зберігається в ньому послідовний порядок слів, доречно говорити про існування ***словосполучувальної*** та ***фразеологічної кальки***. Наприклад:

white-collar (ang.) → col blanc (fr.), білі комірці (укр.),
blue stocking (ang.) → bas-bleu (fr.), синий чулок (рос.),
social life (ang.) → vie sociale (fr.), суспільне життя (укр.),
présence d'esprit (fr.) → присутність духу (укр.).

Можна сказати, що на сьогодні значна частина таких кальок інтернаціоналізувалася і стала надбанням багатьох мов:

© Смущинська І. В.

année académique – від анг. *academic year,*
homme du monde (fr.) – Mann von Welt (all.),
obéissance aveugle – сліпа покора йде від нім. *blinder Gehorsam,*
outlaw (ang.) – hors-la-loi (fr.), поза законом (укр.) тощо.

Багато з них перетворилося на справжні ***кліше***, тому іноді важко визначити їхнє справжнє джерело, напр.:

centre d'intérêt – центр (коло) інтересів,
lune de miel – медовий місяць,
froid de chien – собачий холод,
monte di pietà (it.) – mont de piété,
а також:
prêt-à-porter,
lutte pour la vie,
chasse aux sorcières, etc.

Фразеологічна калька є послівним буквальним перекладом фразеологічних виразів чи коротких фраз по частинах типу:

cela ne laisse rien à désirer – es lässt nichts zu wünschen übrig (all.),
être sur le point de faire quelque chose – auf dem Punkte stehen, etwas zu tun (all.),
Ich liebe das Leben – j'aime la vie, etc.

Додамо, що таке буквальне копіювання ідіоми часто призводить до втрати її ***"внутрішньої форми"*** і до її "непрозорості" у новій мові. Так, наприклад, вираз *бути не у своїй тарілці* йде від французького *ne pas être dans son assiette*, де *assiette* має значення *"тарілка"*, а також застаріле *"position, équilibre"*, в українській мові етимологія є незрозумілою.

Як відомо, багато ***літературних образів*** відтворювалося шляхом збереження "внутрішньої форми":

Cendrillon – Золушка – Попелюшка,
Снігуронька – Blanche-neige, etc.

Такий вид калькування є частотним зокрема при відтворенні ***латинізмів***:

Per aspera ad astra – Через терни (труднощі) до зірок;
O tempora, o mores! (Cicero) – О часи, о звичаї;
Veni, vidi, vici (Caesar) – Прийшов, побачив, переміг;
Fac simile! – Зроби подібне;
Omnia mutantur – Все змінюється.

© Смущинська І. В.

Досить часто певний відомий вираз може використовуватися і як калька і як пряме запозичення. Пригадаємо хоча б відомі французькі вирази як:

chercher la femme,

c'est la vie,

à la guerre comme à la guerre, etc.,

які і перекладаються буквально (типу *"шукай жінку"*), і цитуються без змін як перегринізми.

Калькують переважно образні фразеологізми, фразеологічні порівняння, метафори, метонімії, персоніфікації, гіперболи, прислів'я, приказки, примовки:

qui dit A, dit B,

il y a des tâches sur le soleil,

demander la lune,

mener qn par le nez,

prendre taxi, etc.

На думку Ш. Баллі [1:70], ідіоматичні вирази та звороти, що містять декілька слів, переходять з однієї мови в іншу майже завжди у вигляді кальки. Однак якщо такі вирази містять певні реалії чи архаїзми, то їх скалькувати досить важко.

Якщо "внутрішня форма" інтерпретується невірно, виникає ***хибна калька***: так, російська назва рослини *орлики* є перекладом лат. *aquilegia*, що хибно вважалося як похідне від *aquila ("орел")* [приклад взятий з: 5:211].

Однак сучасний словотвір свідчить про перевагу ***гібридних форм***, коли калькування ***є не повним, а частковим,*** оскільки поєднується з транскрипцією чи транслітерацією, або відбувається одночасна трансформація деяких складових компонентів, тобто калькується лише частина слова чи виразу, як-от:

anticorps (fr.) – антитіло (укр.),

autostrada (it.) – autoroute (fr.), тобто *auto-route, etc.*

Такі форми отримали назву ***напівкальки.***

Калькування чи напівкалькування використовується часто при відтворенні ***географічних назв:***

les Pays-Bas – Нідерланди,

Cape of Good Hope (ang.) – cap de Bonne-Espérance (fr.) – мис Доброї Надії (укр.),

Terre de Feu (fr.) – Feuerland (all.) – Вогняна Земля,
Notre Dame de Paris (fr.) – Собор Паризької богоматері,
place de Grève (fr.) – Гревська площа (укр.).

Відзначимо також існування ***синтаксичних кальок***, коли створюється синтаксична конструкція за моделлю іншої мови, напр.:

*aider **avec** son problème* йде від анг. *to help **with***.

Однак, по-перше, це не є проблемою лексикології, а по-друге, такі кальки вважаються недоліком перекладу, оскільки відтворюють рефлексивні моделі іншої мови.

Наприкінці, підтримаємо думку Ш. Баллі [1:70] про те, що при перекладі калька використовується частіше, ніж запозичення у тих випадках, коли необхідно передати загальні ідеї, абстрактні поняття, почуття тощо. Сучасні дослідники вважають поширення кальок як результат надмірного використання, зловживання запозиченням іноземних слів. До того ж, мови, в яких є схильність до словоскладання (як, наприклад, німецька), як правило, надають перевагу калькуванню, а не простому запозиченню. Що ж до спільних рис і відмінностей, то вони відрізняються швидше за формою.

Перспективи дослідження. Таким чином, зроблений нами невеличкий огляд проблем французького калькування робить лише першу спробу постановки проблеми і розробки таксономії. Очевидним є факт необхідності більш прискіпливого аналізу, чому потрібно присвятити спеціальне монографічне дослідження. Зокрема, перспективою можна вважати розробку моделей, типів, видів, опозицій, критеріїв виділення кальок і калькування. Результати такої праці сприятимуть як глибшому розумінню французької мови, її типології, семантики, лексики, так і перекладацькому чи порівняльному аналізові, зокрема в плані співставлення з українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балли Ш.* Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с франц. ; под ред. Е. Г. Эткинда]. – [3-еизд.]. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 384 с. 2. *Алимов В. В.* Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации / Вячеслав Вячеславович Алимов. – [2-е изд., испр]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 160 с. 3. *Дзенс Н. И.* Теория и практика перевода / [Н. И. Дзенс, И. Р. Перевышина, В. А. Кошкаров]. – СПб. : Антология, 2007. – 560 с. 4. *Зарицький М. С.* Переклад: створення та редагування / М. С. Зарицький. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – 120 с. 5. *Лингвистический* энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

© Смущинська І. В.

СУАРЕС КУАДРОС С. Х.
Гранадський університет (Іспанія)

ЗІСТАВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ: КОРПУС ЗООМОРФІЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІСПАНСЬКІЙ МОВАХ

У статті зіставляються фразеологічні одиниці в українській та іспанській мовах. Розроблено класифікацію зооморфізмів на основі корпусу фразеологізмів в українській та іспанській мовах. Описано метод дослідження фразеологізмів-зооморфізмів і розглянуто методологію побудови і розробки корпусу фразеологізмів-зооморфізмів..
Ключові слова: фразеологічна одиниця, зооморфізм, лексико-семантична група, еквівалент.

В статье сопоставляются фразеологические единицы в украинском и испанском языках. Разработана классификация зооморфизмов на основе корпуса исследованных фразеологизмов в украинских и испанском языках. Описан метод исследования фразеологизмов-зооморфизмов. Рассмотрена методология построения и разработки корпуса фразеологизмов-зооморфизмов.
Ключевые слова: фразеологическая единица, зооморфизм, лексико-семантическая группа, эквивалент.

The article compares phraseological units in the Ukrainian and Spanish languages. The zoomorphism classification based on the phraseological Ukrainian and Spanish lists was made. The method of research of phraseology and methodology of construction and development of phraseology list were considered.
Keywords: phraseological unit, zoomorphism, lexical-semantic group, equivalent.

Фразеологічні дослідження останнього десятиліття демонструють зростаючий інтерес до цієї наукової галузі. Саме такий інтерес став одним з вирішальних факторів, що вплинув на вибір теми цієї статті.

На сьогоднішній день у фразеологічних дослідженнях в основному приділяється увага аналізу одиниць, представлених на декількох мовних рівнях.

У нашій роботі ми спробували описати труднощі, з якими можуть зіштовхнутися перекладач або студент при зустрічі з фразеологічною одиницею (ФО). ФО – це комплексні одиниці, характерні для всіх мов. Мова йде про складні структури без чітких правил щодо їх складу та побудови. Ці структури зароджуються в усному мовленні, де вони і вживаються зазвичай. Вони виникають як відображення звичаїв, вірувань і культури різних народів, зустрічаються на протязі всієї історії, розвиваючись одночасно з самою мовою.

© Суарес Куадрос С. Х.

ФО відображають особливості традицій і навичок, набутих народом протягом його власної історії. Фразеологія передбачає всі аспекти повсякденного життя кожного народу і його існування. Ці риси, що характеризують ФО, перетворюють їх вивчення в щось привабливе з точки зору етимології і культури. Однак з іншого боку, вищевказані одиниці стають великою перешкодою для тих, хто вивчає іноземну мову. Адже ФО зазвичай мають характерні кожному народу значення, відображають бачення світу, властиве цьому народу. Це і представляє особливу складність при їх правильному використанні. З цієї причини можна вважати, що будь-яка людина, що вивчає іноземну мову, досягає високого рівня знання цієї мови, якщо вона правильно застосовує ФО. Складність правильного вживання ФО тим вище, чим далі знаходяться мови і культури одна від одної. У нашій роботі ми вибрали мови, що належать різним лінгвістичним групам, українська та іспанська, які в той же час представляють дві різні культурні реальності. ФО обох мов можуть містити культурні аспекти, історичні конотації або специфічний досвід світосприймання, властиві культурам українського та іспанського народів. Цей фактор, який слід брати до уваги, може перетворитися на додаткову, але не на непереборну складність. Наприклад, український лінгвіст Б. Н. Ажнюк у своєму порівняльному дослідженні ФО вказав, що при порівнянні таких віддалених мов необхідно враховувати переважання відмінностей над подібностями [1:53]. Цей принцип дійсний і в нашій роботі, тому що, незважаючи на те, що українська та іспанська мови входять в індоєвропейську мовну сім'ю, вони все ж таки належать до абсолютно різних мовних гілок: українська – до слов'янської, а іспанська – до романської. Однак, хоча мова йде про різні культури і віддалені мови, ми впевнилися, що також існують і схожі елементи, які співпадають як у формі, так і в значенні.

Тим не менш, слід враховувати той факт, що при порівнянні двох мов з різних груп, типи взаємозв'язків можуть перемішуватися:

а) в окремих аспектах організації формальних ідей; в цьому випадку, головну роль відіграють лексика та семантика;

б) в їх загальних змістах, а саме, в денотативному і в конотативному значеннях.

© Суарес Куадрос С. Х.

Перш ніж перейти до типових прикладів нашого дослідження, хотілося б внести ще одне роз'яснення про характеристики, якими повинна володіти ФО для включення її в наше дослідження і, відповідно, для внесення її до розробленого нами корпусу. На початку нашої роботи ми відзначили, що ФО по своїй суті є складними структурами, які дуже важко визначити.

У нашому дослідженні ми взяли за основу роботу мовознавця В. М. Мокієнко, який вважає, що ФО це відносно фіксована, виразна і відтворюється об'єднанням лексем, що має, як правило, неподільне значення [2:5]. Також ми використовували роботи іспанської вченої Г. Корпас, яка стверджує, що ФО, які є предметом фразеології, – це лексичні одиниці, що за довжиною складаються з двох або більше графічних слів, при нижчій межі, а при верхній межі – становлять складне речення. Вищевказані одиниці характеризуються їхньою частотністю і одночасною появою їхніх складових елементів, їхнім конституюванням, що полягає в семантичному встановленні та спеціалізації, потенційної ідіоматічністю і мінливістю, а також ступенем, в якому виявляються всі аспекти різних типів [3:20].

Проведення глобального фразеологічного дослідження може стати занадто складною роботою, тому ми вирішили заздалегідь визначити межі нашої роботи. Саме з цієї причини ми вибрали певну лексико-семантичну групу (ЛСГ) для проведення порівняльного аналізу в українській та іспанській мовах. Обрана ЛСГ включає назви тварин, оскільки ми вважаємо, що ця лексична група є однією з найбільш характерних для всіх мов і може запропонувати нам безліч варіантів під час порівняння лексики. Ця ЛСГ є однією з найголовніших і найдревніших у всіх мовах і, в той же час, найчастотніша для складання фразеологічних виразів.

Одним з найважливіших фактів, представлених у цій групі, є те, що в більшості випадків ця група складається з різних семантичних рівнів. На першому рівні розташовані прямі значення слів, що позначають самих тварин або зоосемізми. Проте більш цікавим для нашого дослідження є метафоричні значення або зооморфізми, які в більшості випадків виявляються при описі людини.

Ми використовували термін "зооморфізм" [4] як синонім назви тварин, які використовуються в метафоричному значенні для опису характеристик або зовнішності людини.

© Суарес Куадрос С. Х.

1. Розробка корпусу.

Розробка корпусу є головною вимогою для реалізації дослідження такого типу. Корпус розроблений після звірки словників української мови і фразеологічних словників української та іспанської мов. З цих словників, насамперед, ми виробили дослівну вибірку всіх назв тварин, а потім зібрали всі згадані в них ФО. Під час розробки корпусу в силу специфіки отриманих даних ми дійшли висновку, що більш логічно і корисно для дослідження було б розробити два різні корпуси і вивчати б їхні результати паралельно. Для початку, ми розробили корпус назв тварин, які стали предметом нашого дослідження. Для цього ми грунтувалися на працях Н. Ф. Зайченко [5] і використовували словник Х. Касареса. Рішення про прийняття за відправну точку нашої роботи класифікації, запропоновані цими авторами, базується на великій кількості слів, що означають тварин. Однак, це не завадило тому, що в деяких випадках для поповнення нашого дослідження були додані ФО, що згадують інших тварин. Розробка цієї класифікації послужила нам для вивчення головних якостей, що приписуються твариною, коли ми хочемо передати людські якості. Це зробило можливим простежити в якій мірі слово-символ, зооморфізм, впливає на загальне значення ФО.

Другий і головний корпус нашого дослідження складається з ФО, що включають зооморфізми. При розробці цього корпусу ми враховували деякі основні характеристики, за якими ми виключили певні ФО, що не задовольняли всі вимоги:

а) Були відсіяні ті ФО, в яких опускається або додається формуючий елемент первинної ФО. Наприклад, з іспанської ФО *matar dos pájaros de un tiro*, ми виключили варіант, в якому був пропущений один з елементів первинної ФО: *matar pájaros de un tiro*. В іншій були додані нові елементи: *matar dos pájaros blancos de un tiro*. В останньому прикладі, була розглянута можливість того, що іспанський прикметник *blanco* певним чином впливає на значення ФО, однак, у зв’язку з тим, що це не так, ця ФО була виключена з корпусу.

б) Також були відсіяні ті ФО, у яких відбулася перестановка складових елементів. Був виключений фразеологізм *dar liebre por gato*, але залишено первинний вираз *dar gato por liebre*.

© Суарес Куадрос С. Х.

в) Ми намагалися дотримуватися оригінального використання артиклі. Наприклад, ми включили первинний вираз *alborotar el gallinero*, але відсіяли *alborotar un gallinero*.

г) Порядок слів не може зазнавати змін, характерний вільним сполученням слів, складу та аналогічних категорій. Не дозволяється перехід конструкцій в пасивний стан.

д) Обмеження в відмінюванні. В більшості словниках використовується форма інфінітива дієслів. Для розробки цього корпусу ми також дотримувалися цієї форми, оскільки вона полегшує складання самого корпусу. Проте, незважаючи на те, що це не є головною метою нашого дослідження, ми вважаємо, що це явище підлягає вивченню, оскільки воно теж представляє інтерес. Наприклад, під час проведення нашого дослідження ми виявили, що в українських ФО досить часто використовуються дієслівні форми минулого часу третьої особи (однини і множини).

Але, як було зазначено раніше, дієслівні форми ФО не є предметом нашого дослідження. Для нашого корпусу ми використовували лише дієслова в початковій формі.

2. Фразеологічний аналіз.

Порівняння ФО з одним і тим же компонентом – назвою тварини в обох мовах іноді може призвести до різних видів відповідностей.

Виявлення межлінгвістичних еквівалентів, тобто схожих елементів у двох або більше мовах, є однією з найголовніших завдань лінгвістики як науки.

Порівняння декількох граматичних рівнів двох мов може призвести до аналогічних або різних результатів. Проведений на даному етапі аналіз семантичних груп ФО української та іспанської мов зводиться до систематичного порівняння українських та іспанських фразеологізмів. Для цього, ми в основному працювали з двомовними словниками.

Слід зазначити, що порівняння лінгвістичних одиниць двох або більше мов може призвести до зовсім інших результатів, які важливо враховувати, оскільки лінгвістичне тлумачення фразеологічних компонентів може призвести до помилкового тлумачення фразеологізму.

© Суарес Куадрос С. Х.

Лінгвіст Б. Н. Ажнюк, що займався порівнянням англійської та української фразеології в культурно-етнічних рамках, стверджує, що ці висловлювання називають кваліативність судження, пов'язані з повним значенням (лексема – компонент) у формальній лінгвістиці. За словами вченого, при порівнянні таких різних мов як англійська та українська необхідно враховувати, що над подібностями будуть переважати відмінності [1:53].

Для того, щоб встановити ступінь еквівалентності, ми, безсумнівно, враховували те, що українська та іспанська мови – абсолютно різні мови, як за походженням, так і за їх змістом. Крім самих мов, варто враховувати і те, що культури обох народів мають різне сприйняття світу.

А. Д. Райхштейн стверджує, що в двох мовах різного походження рівнозначний інтерлінгвістіческій матеріал ФО може мати однаковий, дещо дивний результат. З цієї причини, межлінгвістичні відносини проявляються тільки як семантичні структури і не перегукуються при безпосередньому порівнянні, але знаходять загальне тільки при віддаленому порівнянні, через призму змісту відповідних труднощів у їх фразеологічному і звичайному використанні [6:16–17].

Цей висновок також можна застосувати до порівняння української та іспанської мов, тому що поряд з повним збігом і з повним розходженням у значеннях можна встановити проміжні кроки. Як українські, так і іспанські ФО слід розділити на три групи: ідентична, не ідентична і проміжна групи. Однак, необхідно проявити особливу увагу, оскільки при порівнянні двох мов різного походження, види зв'язків можуть переплітатися:

а) в окремо взятих аспектах організацій формальних ідей; в цьому випадку, головну роль грає лексика та семантика;

б) в загальних змістах, тобто в денотативному і конотативному значеннях.

2.1. Класифікація дослідження.

Було розроблено багато видів класифікації в різних порівняльних фразеологічних роботах. Однак, ми обрали класифікацію, використану українським науковцем Н. Ф. Зайченко [5], так як на нашу думку, запропонована в її працях класифікація є відповідною для досліджень такого типу.

© Суарес Куадрос С. Х.

З точки зору видової організації ми встановили кілька рівнів еквівалентності за значенням українських та іспанських ФО. Відповідно до цієї класифікації розрізняються наступні види еквівалентів:

а) Еквівалентні фразеологічні одиниці.

б) Аналогічні фразеологічні одиниці.

в) Фразеологічні одиниці без еквівалентів.

Ми вважали за необхідне розділити першу групу на абсолютні і неповні еквіваленти, які слід відрізняти від аналогічних. У неповних еквівалентах, зооморфізм однаковий як в українському, так і в іспанському варіанті, проте в аналогічних – зооморфізм буде відрізнятися.

Перед тим як перейти до самої класифікації, в результаті порівняльного аналізу з'ясувалося, що існують ФО з однаковими компонентами, але з абсолютно різними значеннями. Ми їх назвали псевдоеквівалентамі.

Враховуючи всі аспекти ФО і фразеотематичних груп, ми вирішили встановити наступні види еквівалентності:

2.1.1. Еквівалентні ФО.

2.1.1.1. Абсолютні еквівалентні ФО.

Абсолютні еквівалентні ФО – це одиниці, в яких їх складові граматичні компоненти розташовані в однаковому порядку в обох мовах. Крім цього, вони використовують однаковий зооморфізм і також збігаються в значенні. Ця група ФО не представляє ніяких труднощів, оскільки в даному випадку існує еквівалент в іншій мові, і під час перекладу підстановка ФО не представляє жодних проблем. Зважаючи на те, що це дослідження двох мов різного походження, ця група не є однією з найголовніших. Прикладами цієї групи можуть бути такі ФО:

1) Брати бика за роги / Coger el toro por los cuernos;

2) Вірний як собака / Fiel como un perro.

2.1.1.2. Неповні еквівалентні ФО.

В даному випадку ця група ФО характерна тим, що вона повністю збігаються за значенням, але граматичні елементи ФО представлені по-різному. Слід уточнити, що в цій групі компонент – назва тварин ФО однаковий в обох мовах:

1) Вбити курку, яка несе золоті яйця.

Matar a la gallina que pone los huevos de oro. (Дослівний переклад)

Matar a la gallina de los huevos de oro.

2) Собака на сіні.

Perro sobre el heno. (Дослівний переклад)

El perro del hortelano.

3) Морський вовк.

Lobo marino. (Дослівний переклад)

Ser un lobo de mar.

Для того щоб вказати різницю порядку слів, у вищевказаних прикладах ми поставили на перше місце українську ФО, на друге місце – дослівний переклад, а на третє – іспанський еквівалент. Незважаючи на відмінності, ці ФО мають однакове значення, як було зазначено раніше.

2.1.2. Аналогічні ФО.

Третя група ФО схожа з попередньою, але слід зробити невелике уточнення. Також як і в другій групі, мова йде про ФО, які як в українській, так і в іспанській мовах мають однакове значення, але один із складових елементів відрізняється. У другій групі елемент, що додає силу ФО, тобто зооморфізм, однаковий в обох мовах, що відрізняє її від третьої групи. Тут зооморфізм в українській і в іспанській мові відрізняється. Це явище не впливає на переклад, оскільки одну ФО можна замінити на іншу, причому контекстуальний зміст не змінюється. Але якщо головний елемент ФО впливає на контекст, то слід використовувати примітку перекладача або ж вдатися до пошуку ФО, яка чудово б підійшла для переказу без впливу на контекст. Останній варіант набагато складніше для перекладача.

1) Убити одним пострілом двох зайців.

Matar con un disparo a dos liebres. (Дослівний переклад)

Matar a dos pájaros de un tiro. (Запропонований переклад)

2) Бути білою вороною.

Ser el cuervo blanco. (Дослівний переклад)

Ser la oveja negra. (Запропонований переклад)

Другий приклад ми включили, щоб показати, що в певному контексті треба бути обережним: український варіант має позитивні

конотації для опису людини, тим часом як в іспанському варіанті має негативне значення.

2.1.3. ФО безеквіваленті.

Четверта група без сумнівів є найчисленнішою. Йдеться про групу українських та іспанських ФО без еквівалентів в іншій мові, що підтверджено в працях Б. Н. Ажнюка [1], і про що було зазначено на початку цієї роботи: у мовах різного походження відмінності будуть переважати над подібностями. Переклад ФО цієї групи є більш складним, тому що, якщо вдаватися до дослівному перекладу, то можуть загубитися важливі відтінки загального контексту. З іншого боку, також як і в попередній групі, складно підібрати ФО з тим же значенням, що й у мові оригиналу. Далі наведено приклади цієї групи ФО українською та іспанською мовами.

1) Великий птах.

2) Як корова язиком злизала.

3) Pájaro de cuenta. (Шахрай)

4) Ser dócil (manso) como un cordero. (Лагідний як ягня)

5) Mirar como un cordero degollado. (Дивитися як ягня на вовка)

2.1.4. Псевдоеквівалентні ФО.

Перейдемо, нарешті, до найцікавішої і найменшої групи. У цю групу включені ті ФО, в яких збігаються всі компоненти, навіть компонент – назва тварин, але вони мають різні значення в різних мовах. Незважаючи на те, що ця група невелика, вона добре підходить до визначення, запропонованого А. Д. Райхштейн [6] про псевдоеквіваленті фразеологізи, тому ми вирішили їх включити в окрему групу. Крім того, ці ФО цікаві з точки зору культурного огляду, а також є випробуванням для перекладача, оскільки схожі структури можуть призвести до хибного перекладу.

Іспанська ФО *como una rata de sacristía (як церковна миша)* описує людину, яка проводить багато часу в молитвах у церкві. В українській мові існує фразеологізм *як церковна миша*. Елементи обох ФО майже однакові, але в українській варіанті мова йде про людей, які живуть в злиднях.

Ми знайшли ще один приклад псевдоеквівалентних ФО: *estar como un cerdo (бути як свиня)*. В іспанському варіанті ця ФО може мати два значення. Одне описує зовнішність людини, а друге значення описує ступінь неохайності людини в той чи інший

момент. Друге значення іспанського фразеологізму збігається з українським варіантом. Проте, в українській мові ми не знайшли жодного прикладу, що збігається з описом зовнішності людини. З цієї причини, ми вирішили включити цю ФО в дві групи, одна з яких це група псевдоеквівалентних ФО.

3. Висновки.

1) Назви тварин становлять важливу лексико-семантичну групу як в українській, так і в іспанській мові, і дуже часто зустрічаються в лексиці обох мов. Порівняльний аналіз семантичних результатів дозволив нам підтвердити, що, як і передбачалося в початковій гіпотезі нашого дослідження, відмінності переважають над подібностями.

2) Як в українській, так і в іспанській мові, назви тварин набувають двох або більше значень, одне з них пряме, а інше використовується для опису людини (зооморфізм).

3) Ми змогли встановити, що в обох мовах негативні конотації переважають над позитивними.

4) Для української та іспанської мов характерна загальна фразеологічна деривація. Назви тварин дуже часто і активно беруть участь в складанні ФО. У більшості вивчених зооморфізм і ФО вони виявляють ідентичні конотації, що вказує на великий вплив зооморфізмів на повне значення ФО.

5) У розробленому корпусі, найчастіше зустрічаються українською мовою слова: *собака, муха, птах, вовк і миша*; а іспанською: *perro(собака), mosca (муха), mono (мавпа), gato (кіт) і toro (бик).*

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ажнюк Б. М.* Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / Богдан Миколайович Ажнюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с. 2. *Мокиенко В. М.* Славянская фразеология / Валерий Михайлович Мокиенко. – М. : Высшая школа, 1989. – 288 с. 3. *Corpás Pastor G.* Manual de Fraseología Española / Corpás Pastor Gloria. – Madrid : Gredos, 1996. 4. *Зайченко Н. Ф.* До питання про системні закономірності в лексико-семантичній групі зоосемізмів / Н. Ф. Зайченко // Мовознавство. – 1983. – № 4. – С. 44–48. 5. *Зайченко Н. Ф.* Лексико-семантическая группа “наименования животных” и ее фразеобразовательные возможности в современном русском языке : автореф. дис. на соисканиие учен. степени канд. филол. наук / Н. Ф. Зайченко. – К., 1983. – 23 с. 6. *Райхштейн А. Д.* Сопоставительний анализ немецкой и русской фразеологии / Александр Давидович Райхштейн. – М. : Высшая школа,1980. – 143 с.

© Суарес Куадрос С. Х.

СУДОРЖЕНКО Г. П.
Київський національний лінгвістичний університет

МОРФО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ МАРКУВАННЯ МОДАЛЬНОСТІ УМОВИ-НАСЛІДКУ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу граматичних засобів маркування як реальної, так і нереальної можливості при позначенні комунікативної ситуації умова-наслідок. При виокремленні комунікативних одиниць, які формують функціонально-семантичне поля відношення умови, релевантними характеристиками є експліцитність чи імпліцитність передачі, регулярність, системність і залежність.

Ключові слова: граматичні засоби, комунікативна ситуація умова-наслідок, функціонально-семантичне поле умови, експліцитне вираження, комунікативні одиниці, залежність, модальність.

Статья посвящена анализу грамматических средств маркировки как реальной, так и нереальной возможности в коммуникативной ситуации условие-следствие.. Релевантными характеристиками для выделения коммуникативных единиц, которые формируют функционально-семантические отношение условия, выступает эксплицитность или имплицитность передачи этих отношений, регулярность употребления, системность и зависимость.

Ключевые слова: грамматические средства, коммуникативная ситуация условие-следствие, функціонально-семантическое поле условия, эксплицитное выражение, комммуникативные единицы, зависимость, модальность.

The article deals with the analysis of the grammatical means of marking both real and unreal modality to denote the communicative situation ‘condition-result’. While singling out the communicative units which form functional-semantic fields of condition, the relevant characteristics are explicitness or implicitness of transfer, regularity, consistency and dependence.

Key words: grammatical means, communicative situation condition-result, functional-semantic field of condition, explicit expression, communicative units, dependence, modality.

Систематизація мовних засобів для вираження одного змісту є важливим аспектом лінгвістичного дослідження, що сприяє вирішенню проблеми взаємодії форми та її функціонального змісту, проблеми, яка займає центральне місце в теорії мови, зумовлює **актуальність** даної статті.

З **метою** вивчення граматичних засобів вираження модальності умови **об’єктом** роботи становить система різнооформлених комунікативних одиниць, які формують функціонально-семантичне поле відношення умови в сучасній іспанській мові. **Предметом є** морфо-синтаксичні особливості вираження модальності умови у складнопідрядному реченні.

© Судорженко Г. П.

Сучасна іспанська мова має у своєму арсеналі досить широку систему різнооформлених, але взаємозв'язаних комунікативних одиниць, які формують функціонально-семантичне поле відношення умови. В рамках цього поля виділяється центр і периферія, представлені комунікативними одиницями, які експліцитно чи імпліцитно передають умовно-наслідкові відношення між мовним відтворенням двох різних подій, процесів, тобто між вираженням ситуації-умови і ситуації-наслідком. Критеріями виділення центральних і периферійних позицій нам слугують, по-перше, граматичні та логіко-семантичні характеристики складових умовного речення, які визначають зв'язок між вираженням двох ситуацій як умовно-наслідковий, і по-друге, комунікативні одиниці різних позицій функціонально-семантичного поля умови, які різняться характером співвідношення між структурою загального семантичного інваріанта поля та граматичною структурою конкретного речення.

Гібридні форми дієприкметників і дієприслівників, інфінітиву належать до периферії дієслова [1:442], а конструкції з неособовими формами дієслова, які характеризуються розбіжністю у ступенях смислової і граматичної складності, асиметрією форми і змісту, слід віднести до периферії поля. Зазначимо, що виділеним відрізкам речень: *Si tuviera valor se le declararía* [3:48], *De tener valor se le declararía* денотативно відповідає той самий фрагмент дійсності, який, завдяки умовним відношенням, корелює з іншим фрагментом. У першому разі йдеться про сполучення предикативної одиниці з умовним сполучником *si*, а в другому – про інфінітивний зворот із прийменником *de.* Таким чином, якщо вважати синтаксичний смисл функцією певної синтаксичної форми, то стверджувати про змістовну тотожність між ними немає підстав.

Якщо складнопідрядне речення є первинною і основною формою передачі умовно-наслідкових відношень, то всі інші способи слід віднести до вторинних, неосновних форм передачі цих відношень. У цьому разі ми стикаємося з неспецифічними формами вираження пропозиції: розгорнута пропозиція перетворюється у згорнуту, а предикативна форма переходитьу напівпредикативну чи у приховану форму предикативності. Такий спосіб вираження умовно-наслідкових відношень вже є продуктом глибинних процесів

© Судорженко Г. П.

у мозку людини. Формуючи інформативний зміст, мовець надає мовне оформлення не всім компонентам смислової структури свого висловлення. Таким чином, опускаючи якийсь компонент, мовець слідує одному з принципів прагматики – принципу економії, значимість якого полягає в тому, що уможливлює відновлення невираженого змісту і надає форму згорнутому, або невираженому формально компоненту. Отже, ми виходимо з того, що при виокремленні комунікативних одиниць, які формують функціонально-семантичне поля відношення умови, релевантними характеристиками є експліцитність чи імпліцитність передачі, регулярність. Найбільш типовою формою вираження умовних відношень є умовні речення, які вводяться сполучником *si.* Граматичну форму умовно-наслідкових відношень визначає модальність як семантичний критерій висловлювання. З огляду на свою природу, будь-яка умова базується на гіпотезі. Модальне значення умови позначає ступінь реалізації основного змісту при певній умові. Сутність умовного речення полягає не лише у наявності необхідного зв'язку між умовою та зумовленим, але і в тому, що воно містить уявлення мовця про відношення свого повідомлення до дійсності, тобто показує, чи є цей зв'язок відображенням реально існуючих в об'єктивній дійсності явищ, чи реалізація умови і зумовленого вважається можливою, ймовірною або неможливою. Характер умови та граматичний показник – форма дієслова присудку підрядної і головної частини дозволяють виділити типи умовних речень, в яких поєднуються дієслівні форми різних способів.

В іспанській мові існує чітко визначена система часів і способів, які створюють типову для умовних відношень потенційно допустову модальність. Умовні речення являють собою складну систему вживання часових форм, яка може бути представлена такими схемами:

1. Presente de Indicativo + Presente de Indicativo
Presente de Indicativo + Futuro de Indicativo
Presente de Indicativo + Imperativo

Una vez instalado en el trono, si deseas descansar en mi experiencia, te estaré permitido seguir la vocación que crees tener ...

© Судорженко Г. П.

[4:33]; Реалізація умови й наслідку є можливою у контексті теперішнього і майбутнього часу.

Si el portal tenía foco, como solía ocurrir en las casas elegantes, la hazaña era más meritoria [5:92] – Вживанням Imperfecto de Indicativo мовець повідомляє, що реалізація умови і наслідку мала місце в минулому.

2. ***Si*** *+ Imperfecto de Subjuntivo + Condicional Simple;*

Imperfecto de Subjuntivo + Imperfecto de Subjuntivo.

Реалізація умови і наслідку постає: а) неможливою, але бажаною при цьому мовець вказує на знання ситуації: *a) Claro, si entendieran de lo bueno tendrían los etruscos* [6:93];

б) малоймовірною або можливою в контексті теперішнього чи майбутнього часу: *b*) *“Me gusta”, piensa el viejo, “así lloraría yo si alguna vez llorase”* (ibid., 30).

3. ***Si*** *+ Pluscuamperfecto de Subjuntivo + Condicional Compuesto;*

Pluscuamperfecto de Subjuntivo + Pluscuamperfecto de Subjuntivo (en forma – ra).

¡Un loco, eso es lo que eres! Si yo hubiese ido a verte ya te hubiera convencido. (ibid., 299). Аналітичні форми субхунтиву та кондиціоналу вказують на неможливість реалізації такої умови і наслідку в минулому, оскільки мовець володіє знанням і в дійсності могла реалізуватися протилежна за змістом умова й наслідок.

4. ***Si*** *+ Pluscuamperfecto de Subjuntivo + Condicional Simple*

No quieren oír hablar de ella, pero ¿qué sería de esos desgraciados si los viejos de ahora no hubiesen luchado? (ibid.,105). У цьому контексті ми спостерігається різночасність умови і наслідку. Мовець мислить про умову, яка відноситься до минулого, тоді як наслідок пов’язаний з моментом мовлення. Реалізація такої умови і наслідку неможлива, оскільки такому наслідкові могла б відповідати тільки протилежна за змістом умова.

5. ***Si*** *+ Imperfecto de Subjuntivo + Condicional Compuesto;*

Imperfecto de Subjuntivo + Pluscuamperfecto de Subjuntivo (en forma – ra).

Si el viejo no tuviera ya su plan establecido se hubiera analizado sobre ella (ibid., 209).

Відзначимо також, що тут має місце різночасність умови і наслідку, але з тією різницею, що умова передає ситуацію,

характерну для суб'єкта. У часовому плані умова співвідноситься із моментом мовлення, а наслідок відноситься до минулого часу, і його нереалізація зумовлена характером умови.

Отже, протасис формулює умову як таку, що є можливою, малоймовірною і неможливою для реалізації. Таке розмежування надає можливість вірно підійти до вживання часових форм і способів у разі використання сполучника *si*. У підрядній частині можуть вживатися *субхунтив* й *індикатив*. Але слід зазначити, що після сполучника *si*, який вводить умовні речення, не вживається майбутній час (*el Futuro*), кондиціонал (*el Condicional*), теперішній час умовного способу (*el Presente de Subjuntivo*), закінчений минулий умовного способу (*el Pretérito Perfecto de Subjuntivo*).

Субхунтив вживається в умові, яка є неможливою для здійснення: *Si viviera tu padre, estaría orgulloso por ti* ("Якби зараз жив батько, він би пишався тобою") [7:43]; *Si Napoleon hubiera sido chino, habría tenido un carácter más pacífico* ("Якби Наполеон тоді родився китайцем, мав би характер більш спокійний") (ibid., 95). Можливість реалізації наслідку дорівнює нулю, оскільки йдеться про хибну умову, яка не відповідає, або не відповідала дійсності (*condicional contrafactual)*. Можливу для виконання умову мовець формулює з відтінком сумніву, страху, бажання, прохання: *Si le subiera la fiebre, tendríamos que llamar al médico* ("Якби піднялася температура, ми були б змушені викликати лікаря" – відтінок боязні) [8:77]; *Si hubiera llegado ya, nos recibiría en seguida* ("Якби він вже прибув, то негайно нас зустрів би" – сумніву піддається його приїзд) [9:291].

Індикатив позначає: а) можливу для здійснення умову: *Si no puedes aguantarte, no te asomes*. ("Якщо не можеш стримати себе, не висовуйся") [6:48]; б) у мовленні для досягнення більшої експресивності. Мовець надає умові суб'єктивного відтінку: *Si vuelvo, no me dejan entrar*. *Може повернутися, але не хоче через страх, обман тощо*; в) у граматизованій конструкції *llegar a + Infinitivo*, яка вживається в підрядній частині для позначення умови. Ця конструкція відзначається високою частотністю використання у мовленні. *Si llego a saberlo antes, no voy* – відповідає: *Si lo hubiera sabido antes, no habría (hubiera) ido. Si llego a conocer esa amistad a tiempo, no me hubieran robado en la villa Giulia la plaza que me*

© Судорженко Г. П.

correspondía [6:291].

Зазначимо, що дієслово *llegar* у теперішньому часі дійсного способу (*el Presente de Indicativo*) заміняє використання давноминулого часу умовного способу (*el Pluscuamperfecto de Subjuntivo*). Водночас у головній частині вживається теперішній час (*el Presente de Indicativo*), кондиціонал (*el Condicional*) і давноминулий час (*el Pluscuamperfecto de Subjuntivo*).

Таким чином, вживання часових форм різних способів залежить від ступеня можливості реалізації умови або ступеня вираження проблематичності. Умова мислиться проблематичною не тільки по відношенню до того, що може статися, але й містить "обмірковування" того, що вже трапилося в умовній модальності [2:294]. Індикатив надає умові більшу можливість для реалізації, і навпаки, вживання субхунтиву послаблює її реалізацію або зводить її до нуля. **Перспективою** дослідження у цьому напрямку може бути подальше вивчення варіативних можливостей складного речення з підрядним умови для передачі у мовленні різних відтінків спонукальності таких, як прохання, наказ, попередження тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2008. – 712 с. 2. *Васильева-Шведе О. К.* Теоретическая грамматика испанского языка : Синтаксис предложения : [учебник] / Ольга Константиновна Васильева-Шведе, Георгий Владимирович Степанов. – [2-е изд. испр.]. – Спб. : Изд-во С.–Петербургск. ун-та, 1998. – 320 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. *Cela C. J.* Café de Artistas / Camilo José Cela. – Madrid : Alianza editorial, 1994. – 61 p. 4. *Gala A.* El manuscrito carmesí / Antonio Gala. – Barcelona : Planeta, S. A., 1991. – 611 p. 5. *Azorín. Doña Inés* (historia de amor) / Azorín. – Madrid : Editorial Castalia, 1986. – 238 p. 6. *Sampedro J. L.* La sonrisa estrusca / Luia José Sampedro. – Madrid : Ed. Alpaguara, S. A., 1996. – 347 p. 7. *Jiménez J. R.* Platero y yo / Juan Ramón Jiménez. – Madrid : Espasa-Calpe, S. A., 1989. – 179 p. 8. *Jardiel Poncela E.* Eloísa está debajo de un almendro. Los cinco advertencias de Satanás / Enrique Jardiel Poncela. – Madrid : Espasa-Calpe, S. A., 1986. – 244 p. 9. *Pérez-Reverte A.* El maestro de esgrima / Pérez-Reverte. – Madrid : Santillana, Ed. General S. L., 2003. – 399 p.

© Судорженко Г. П.

ТОЛСТОВА О. Л.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОТИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ ІСПАНСЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

У статті досліджуються фразеологізми іспанського молодіжного сленгу з позицій когнітивної теорії мотивації.
Ключові слова: фразеологізм, сленг, мотивація, когнітивна модель, конвенційні знання, концептуальна метафора, концептуальна метонімія.

В статье исследуются фразеологизмы испанского молодежного сленга на основе когнитивной теории мотивации.
Ключевые слова: фразеологизм, мотивация, когнитивная модель, конвенциональные знания, концептуальная метафора, концептуальная метонимия.

The article deals with the interpretation of Spanish phraseological units, taking into account the cognitive theory of motivation.
Key words: phraseological unit, motivation, cognitive model, conventional knowledge, conceptual metaphor, conceptual metonymy.

Національна мова не є цілісним явищем, окремі форми її існування характеризуються власними специфічними картинами світу, однією з яких виступає іспанський молодіжний сленг. Сленг являє собою соціальну мікросистему, це універсальним феноменом, наявний тією чи іншою мірою в усіх природних мовах світу, що не заперечує його лінгвокультурну зумовленість та функціональну своєрідність. Молодь демонструє особливе вживання іспанської мови, креативніше ніж інші сегменти суспільства, які є досить консервативними щодо мовлення, тому сленг привертає увагу дослідників.

Актуальність дослідження молодіжного сленгу з позицій когнітивної лінгвістики обумовлена, в першу чергу, значимістю цього феномену для іспаномовної картини світу. Досліджуваний соціолект є найбільш розповсюдженим серед субстандартних лексичних систем: ним користується багаточисельний прошарок носіїв мови, крім того, спостерігається тенденція просунення одиниць жаргону від периферії національної мови до центру, отже, це явище впливає на іспанську мову та на іспаномовну картину світу.

Метою статті є проаналізувати фразеологічні одиниці іспанського молодіжного сленгу в лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному аспекті, шляхом виявлення мотиваційних моделей творення сленгових

© Толстова О. Л.

фразеологізмів; виокремити специфічні та універсальні риси цих моделей. Одним із супутних завдань є також виявити семантичні особливості та когнітивні асоціації, наявні у цьому типі соціолекту, і, таким чином, виділити окремі сегменти іспаномовної сленгової картини світу.

Об'єктом дослідження є когнітивна мотивація фразеологізмів іспанського молодіжного жаргону, встановлена на основі шести типів, виділених нами у попередніх роботах [1; 2]: мотивація конвенційними знаннями, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, порівняльна мотивація, культурно-детермінована та псевдомотивація. **Предметом** дослідження є сленгові фразеологізми іспанської мови.

Дослідження здійснено на **матеріалі** лексикографічних джерел [8; 9; 10], фразеологічні одиниці відібрано шляхом суцільної вибірки. Відзначимо специфічність лексикографічних джерел, що обумовлена особливостями предмету дослідження. Це словники, створені студентами та молодими людьми у мережі інтернет, які є неофіційними і неформальними, так само як і досліджуваний феномен. Сленг – мінливе, динамічне явище, поповнення новими лексичними тут відбувається постійно, а деякі одиниці, що з'явилися 10 років тому, зараз вже є застарілими, тому сучасність джерел – досить важливий фактор. Отже, в роботі використано неформальні лексикографічні джерела, що датуються 2007–2012 роками.

Молодіжний сленг має свою специфіку на фонетичному та морфосинтаксичному рівні, проте лексика і фразеологія – рівні, на яких ці особливості виявляються найяскравіше і є значущими. Як і інші соціальні діалекти, він являє собою лексикон, що харчується соками загальнонаціональної мови, паразитує на його фонетичному і граматичному ґрунті.

Варто зазначити, що поняття сленг з часом уточнювалося та зазнавало змін. Єдиного і всеосяжного визначення сленгу немає і дотепер. Спроби розмежувати сленг і загальновживану лексику або сленг і нецензурну мову не дали однозначних результатів. Загалом, межа між живою, розмовною мовою та сленгом була і є дуже рухливою, перехідною. Так само, в іспанській термінології існує декілька квазісинонімічних понять, що не досить чітко розмежовані: *jerga juvenil, lenguaje juvenil, jerga urbana, argot urbano, slang.*

Щодо визначення сленгових фразеологічних одиниць, що виступають предметом дослідження, вони поєднують у собі риси фразеологізмів та сленгу, а саме:

© Толстова О. Л.

– є семантично пов'язаними сполученнями слів, що відтворюються у вигляді усталеної, неподільної, цілісної конструкції;

– творяться у середовищі живої розмовної мови;

– належать до шару нелітературної фразеології;

– носять яскраво виражений емоційно-експресивний оцінний характер;

– характеризують мовлення широких прошарків молоді, часто, як вияв солідарності за віком та групової ідентифікації.

Для визначення мотиваційних моделей фразеологізмів необхідно співвіднести лексичну форму фраземи з її значенням і визначити задіяні при цьому когнітивні механізми. Значення фразеологізмів у багатьох випадках можливо вивести зі значення складових елементів, завдяки тому, що всі ми поділяємо ті самі конвенційні образи. Під **конвенційними знаннями** розуміється фонова інформація, яка розглядається як структура загальноприйнятих знань, що входять у систему досвіду мовної особистості, це також ідеї, що поділяє більшість. У широкому розумінні, конвенційні знання беруть участь у створенні практично будь-якого фразеологізму, зокрема у структурі метафори завжди взаємодіють конвенційні (стабільні) та периферійні (динамічні) компоненти.

У фраземах, вмотивованих лише конвенційними знаннями немає переосмислення, кожна одиниця вживається в прямому значенні, отже, вони характеризуються низьким рівнем ідіоматичності. У молодіжному сленгі спостерігаємо незначний прошарок фразем, вмотивованих лише конвенційними знаннями, наприклад: *ir de fiestuki, ir to yonki.* Значення цих фразеологізмів легко вираховується зі значення складових елементів.

Доволі поширеним типом зв'язків при творенні вторинного значення взагалі, і у молодіжному сленгі зокрема, є міжконцептуальний, що ґрунтується на поєднанні двох концептів або концептосфер, однією з яких виступає власний знак-лексема на позначення фрагмента іншої [3:23]. У традиційній фразеології цей тип розглядається як метафоризація первинного змісту.

Загалом, варто відзначити складність метафоричних моделей сленгової фразеології та різноманітність сфер-мішеней. Усі типи метафоричних переносів – на основі схожості форми, змісту, функцій, якісних характеристик – представлені у сленговій фразеології, тому ми розглянемо лише деякі метафоричні моделі, що є найбільш частотними.

© Толстова О. Л.

У молодіжному слензі знаходимо фраземи, утворені на основі універсальної орієнтаційної метафоричної моделі LO BUENO ES ARRIBA, LO MALO ES ABAJO: *estar de bajón, estar pal arrastre, caerse con todo el equipo; estar colgao.* Низ у цих фраземах асоціюється із депресією, поганим настроєм, втомою, неприємностями; верх – із закоханістю. Приклади підтверджують базовість семантичних просторових протиставлень виділених різними дослідниками [4,5]. Погане, зокрема особисті проблеми та негативні емоції, також метафорично пов'язуються з темними кольорами: *estar en un marrón, tener un cacao, tener cacao mental.*

Інша універсальна іконічна модель, відображена у сленговій фразеології – модель вмістилища. Зокрема, PARTE DEL CUERPO ES CONTENEDOR. Найчастіше як вмістилище сприймається голова (CABEZA ES CONTENEDOR), у сленгових фраземах вона позначається ЛО з семантикою посуду або інших предметів, що можуть виконувати функцію вмістилища (*tarro, olla, coco, caja): no estar bien de la caja, comerse el tarro, comerse el coco, írsele la olla.*

Також як вмістилище сприймається людина, зокрема нетвереза (концептуальна метафора LA PERSONA EBRIA ES UN RECIPIENTE): *ponerse / estar a tope, ponerse / estar sopa, ponerse hasta los ojos / las patas / las orejas, llenar el depósito, cargarse de copas.* В останньому прикладі маємо подвійну мотиваційну базу – метонімія (*copas* – CONTENEDOR POR CONTENIDO) всередині метафори (LA PERSONA EBRIA ES UN RECIPIENTE).

Найпродуктивніші семантичні поля, що утворюють найбільші синонімічні ряди у слензі – це соматизми, фізичні характеристики людини та міжособові стосунки (а саме – інтимні). Остання група є найбільш релевантною для сленгової фразеології, у цьому семантичному полі можемо виділити метафоричну модель SEXO ES UNA ACCIÓN CON MOVIMIENTO. Молодь виявляє ту неабияку фантазію та креативність – досить різноманітні дії, у яких наявна сема руху виступають сферою-мішенню для сфери-джерела "інтимні стосунки, секс": *echar (meter) un clavo, meter la vaina, picar billete, poner una inyección, cepillarse a alguien, meter fichas, entarle a un tío.* Загалом, зважаючи на тематичну та мотиваційну різноманітність, багату синонімію, семантичне поле "інтимні стосунки" у молодіжному слензі потребує, на нашу думку, окремого дослідження.

© Толстова О. Л.

Більшість фразеологізмів ґрунтується на концептуальній метафорі й метонімії, які пов'язують конкретну та абстрактну сфери знань, допомагаючи таким чином мовцю визначити непряме значення фразеологізму. Зв'язок на основі метонімії є внутрішньоконцептуальним, оскільки розвиток значення фразеологізму відбувається в межах однієї концептосфери. Метонімія в когнітивній мовознавчій парадигмі (а також її різновид – синекдоха) уважається концептуальним явищем, пов'язаним із ментальною обробкою, перетворенням і класифікацією певних інформаційних структур на основі суміжності останніх, що здійснюється в межах однієї концептосфери.

У сленговій фразеології поширеною є метонімічна мотиваційна модель PARTE DE LA ACCIÓN POR TODA LA ACCIÓN, яка досить часто використовується на позначення понять, що потребують евфемізації, зокрема, в уже згаданому вище семантичному полі "інтимні стосунки": *subir y bajar pieles (masturbarse el hombre), meter el dedo (masturbarse la mujer), bajo vientre (órganos genitales), llevar al catre, abrirse de piernas (tener relaciones sexuales con una persona).* Ця метонімічна модель наявна також у фраземі *tumbar el esqueleto (ir a la cama),* тут вона поєднуються з іншою метонімією PARTE POR TODO *(esqueleto – persona).*

Також частотною є метонімія REALIZACIÓN DEL ESTADO POR ESTADO, зокрема для опису емоцій (зовнішній прояв емоції замість емоції): *comerse los mocos, alucinar en colores.*

У культурно-детермінованих фразеологізмах мотивація відображає побутово-емпіричний, історичний і духовний досвід мовного колективу, пов'язаний з культурними традиціями, й часто у самому лексичному складі ці одиниці мають вказівку на національну своєрідність.

Міфи, обряди, ритуали належать культурі, вони закріплюються у формах побутової й ритуальної поведінки та в мовних одиницях. Культурно-детермінована мотивація наявна, коли вмотивованість значення фразеологізму не можливо виявити, не звернувшись до екстралінгвістичної культурної інформації, етимологічних даних, міфологем, символів. Наприклад, фразеологізм *poner a huevo,* що означає легко розв'язати складне завдання, пов'язаний з відомою історією про Христофора Колумба: за переказами, коли Колумб розказував про те, як він відкрив Америку, один з присутніх зауважив, що це досить просто. На що Колумб запропонував йому задачу: поставити яйце на стіл вертикально. Коли жоден з присутніх не зумів цього зробити, Колумб, взяв яйце, розбив його з одного

© Толстова О. Л.

кінця та поставив на стіл, показавши, що це насправді було дуже просто. Отже, у фраземі *poner a huevo* поєднується культурно-детермінована мотивація з метафоричною.

Інші приклади сленгових культурно-детермінованих фразем: *hacer el mongólo (hacer el tonto), cuando Franco era cabo (hace mucho)*. Дуже часто цей тип мотивації поєднується з порівняльним.

Порівняльні фраземи характеризують властивості, дії, стани через конкретний образ, співставлення з яким демонструє, яким чином представлена та чи інша якість або дія. У компаративній фраземі наявні два компоненти – те, що порівнюється (об'єкт порівняння), і те з чим порівнюється. Варто зазначити, що об'єкт порівняння може опускатися, якщо сприймається як загальновідомий.

Звороти порівняльного типу створюють свою семантику на підставі певних еталонів. Останніми, як правило, виступають об'єкти, які, з одного боку характеризуються конкретністю, а з іншого, є добре відомими та близькими кожному члену окремого мовного колективу, насамперед, саме за тієї ознакою, еталоном якої вони виступають. Образи-еталони, які вважаються категоріальною ознакою порівняльних фразем, є реаліями, значущою з погляду повсякденно-культурного досвіду. Отже, вибір цих образів залежить від національної психології, специфіки асоціативного мислення, тому в структурі компаративних фразеологізмів яскраво виражена національна мовна картина світу.

Компаративні фразеологічні одиниці виступають як "свого роду шаблони культурно-національного світорозуміння, як надбання групової свідомості" [6:239]. Таким чином, аналізуючи їх, можливо визначити особливості світосприйняття іспанської молоді та значимі для них концепти.

Релевантним для фразеологічних порівнянь є виконання **емоційно-експресивної** й **інтенсифікуючої** функцій, що виявляються значущими для сленгової фразеології, тому порівняльний тип мотивації досить поширений. Зазначимо, що в більшості прикладів цей тип порівнюється з культурно-детермінованою мотивацію.

Зокрема, популярність американської масової культури відображається у фраземах, де еталонами виступають американські актори, співаки, фільми, мультфільми та їх герої: *estar más aburrido que Titanic, estirarse menos que Epi y Blas en una cama de belcro (*персонажі мультсеріалу "Вулиця Сезам") *estar fuerte como Hulk, ser más blanco que Michael Jackson,*

ser más guapo que Brad Pitt, ser mas peligroso que MacGyver en la ferretería, *estar más perdido que Wally. gastar menos que Tarzán en esmokin.*

Інший значимий елемент для іспанської молоді – футбол, що також відображається у компаративних фраземах: *tener mejor delantera que el Real; tener más paciencia que un socio del Atlético; estar más aburrido que un domingo sin fútbol.*

Виділимо також деякі фразера, в яких фігурують специфічні іспанські реалії (у дужках вказано джерело еталону): *ser más basto que un condón de Duralex, ser más tierno que el osito de Mimosín* (рекламні слогани), *tener uno más cuento que Calleja* (видавництво дитячих книжок), *tener uno más años que el Piano del Oasis* (клуб в Сарагосі), *ver menos que Rompetechos (*персонаж іспанських коміксів), *ser más agarrado que un chotis* (танець, типовий для Мадриду).

Загалом, у цьому типі фразем, також відображається креативність, гумор та різноманітність, зокрема, еталонів: видатні особистості (переважно в іронічному контексті): *pintar menos aquí que Loyola de Palacio en un Sex Shop;* реалії сучасного життя: *estar mas soba(d)o que la barandilla del metro; tener menos gracia que un rascacielos;* національності: *gastar menos que un ruso en catecismos; trabajar como un negro/un chino*; топоніми *como de aqui a Buenos Aires; ser mas largo que el Misisipi,* тощо.

Не завжди значення фразеологізму буде концептуально вмотивованим. Псевдомотивація характеризується довільним зв'язком між значенням компонентів і змістом фразеологізму [3:79], що найчастіше може пояснюватися афективністю процесу номінації. Інша можлива причина псевдомотивації – "згасання в свідомості етносу певного сценарію, який був когнітивним підґрунтям фраземи" [3:75], проте у випадку молодіжного сленгу така причина не є релевантною. Унаслідок утрати мотиваційних відношень, виникають фразеологізми, що характеризуються високим ступенем ідіоматичності, оскільки "їхня семантика не виводиться зі значень складників, а інтегрована ними формально" [7:173]. Псевдомотивація спостерігається у сленгових фраземах, які своєю алогічністю покликані створювати комічний ефект: *estar más salido que el pico de una plancha, estar feliz como una perdiz, me toca un pie (no me importa).*

Також в молодіжному слензі існують певні протитипічні кінцівки, що використовуються у фразеологізмах з різним значенням, наприклад, *la hostia: ser más falso que la hostia, ser más feo que la hostia, ser más simple que la hostia.* Таке вживання, безумовно, є псевдомотивованим.

© Толстова О. Л.

Варто розмежувати повну псевдомотивацію і часткову, у якій умотивовані компоненти поєднуються з довільними складниками. Наприклад, часткову псевдомотивацію можемо спостерігати у синонімічних фраземах *cabeza redonda* й *cabeza cuadrada*, що використовуються на позначення тупої, обмеженої людини. Тут, безумовно, присутня концептуальна метонімія ГОЛОВА ЗАМІСТЬ РОЗУМУ (CABEZA POR INTELIGENCIA), проте компоненти *redonda* та *cuadrada* (що є антонімами) не виконують мотивуючої функції і є випадковими, оскільки використовуються виключно для передачі ідеї, що з головою щось не так.

Отже, проаналізувавши корпус сленгових фразеологізмів, можемо зробити висновок, що, хоча молодіжний жаргон виділяється креативністю, іронічністю та гумором, мотиваційні моделі, задіяні при його творенні не є специфічними. Найбільш поширеною є метафорична мотивація та змішана, у якій різні моделі перетинаються та взаємодіють. У той же час, особливостями, що виділяють сленгову фразеологію є залучення сучасних реалій, відносно обмежена кількість семантичних полів, що утворюють розгалужені синонімічні ряди, різноманітність сфер-мішеней.

Перспективним є подальше дослідження сленгової лексики з позицій когнітивної лінгвістики, зокрема, більш детальний аналіз значущих семантичних полів молодіжного сленгу. Також цікавим видається дослідження сленгових паремій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Толстова О. Л.* Лінгвокогнітивні особливості соматичних фразеологізмів іспанської мови дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Ольга Леонідівна Толстова ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 187 с. 2. *Толстова О. Л.* Розвиток лінгвістичної теорії мотивації / Ольга Леонідівна Толстова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 25, ч. 3. – С. 354–360. 3. *Селіванова О. О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / Олена Олександрівна Селіванова. – К.– Черкаси : Брама, 2004. – 276 с. 4. *Lakoff G.* Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Jonson. – Chicago and London : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p. 5. *Ruiz de Mendoza Ibáñez F. J.* Introducción a la teoría cognitiva de la metonimia. – Granada Lingvística, 1999. – 137 p. 6. *Телия В. Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа “языки русской культуры”, 1996. – 285 с. 7. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля–К., 2006. – 716 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Diccionario* de la jerga juvenil. Realizado por los alumnos del IES Sierra de Leyre (Sangüesa, Navarra) [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://lenguetazosliterarios.blogspot.com/2010/11/creacion-de-un-diccionario-colaborativo.html 9. *Diccionario* Temático de la Jerga Juvenil [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://alasakar.wordpress.com/2011/05/23/diccionario-tematico-de-la-jerga-juvenil/ 10. *Diccionario* de la Jerga española para Guiris [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://karakeando.wordpress.com/2007/12/04/diccionario-de-la-jerga-espanola-para-guiris/

© *Толстова О. Л.*

ФІЛОНЕНКО Н. Г.
Київський національний лінгвістичнийуніверситет

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СИНТАКСИЧНОГО КОНЦЕПТУ СТАН У РОМАНІ ЛОРАНА ГОДЕ *“LE SOLEIL DES SCORTA”*

В статті уточнюється термін “синтаксичний концепт” й вивчаються функціонально-когнітивні особливості синтаксичних засобів вираження абстрактного концепту СТАН, аргументується необхідність розгляду різнорівневих синтаксичних категорій у дослідженнях синтаксичних концептів художнього прозового тексту.

Ключові слова: художній текст, дискурс, синтаксичний концепт, речення, синтаксичні одиниці, дієслово, парцеляція.

В статье уточняется термин “синтаксический концепт” и изучаются функционально-когнитивные особенности синтаксических средств выражения абстрактного концепта СОСТОЯНИЕ, аргументируется необходимость рассмотрения синтаксических категорий разных уровней в исследовании синтаксических концептов художественного прозаического текста.

Ключевые слова: художественный текст, дискурс, синтаксический концепт, предложение, синтаксические единицы, глагол, парцелляция.

The article clarifies the term "syntactic concept" and deals with functional-cognitive features of syntactic means of expressing abstract concepts STATE, underlines the necessity for the consideration of multi-level syntactic categories in the study of syntactic concepts of artistic prose text.

Keywords: artistic text, discourse, syntactic concept, sentence, syntactic units, verb, parcelling.

Метою статті є уточнення терміну “синтаксичний концепт” і подальше розкриття особливостей вербалізації синтаксичного концепту СТАН у художньому прозовому тексті твору Л. Годе *“Le soleil des Scorta”*.

Актуальність дослідження визначається розвитком сучасних синтаксичних студій в руслі когнітивно-дискурсивної парадигми. Дані новітніх лінгвістичних розвідок художнього тексту, що ґрунтуються на цій актуальній сьогодні парадигмі, вказують на певну кризу зокрема семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ.

Об’єктом дослідження є синтаксичні одиниці, що вербалізують концепт СТАН, відібрані з твору Л. Годе *“Le soleil des Scorta”*.

Матеріалом дослідження є текст роману сучасного французького письменника Л. Годе *“Le soleil des Scorta”*, що був нагороджений у 2004 році найпрестижнішою щорічною французькою літературною премією Goncourt, за кращий роман французькою мовою.

Предметом дослідження є когнітивні характеристики засобів репрезентації концепту СТАН через синтаксичні одиниці у творі Л.Годе *“Le soleil des Scorta”*.

© Філоненко Н. Г.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше досліджуються когнітивні особливості функціонування синтаксичних одиниць на матеріалі текстів прозових творів сучасного французького письменника. Вперше здійснюється спроба вивчити репрезентацію концепту СТАН через синтаксичні категорії сучасної французької мови.

Одним з компонентів когнітивно-дискурсивної парадигми є когнітивна граматика, яка нині торує новий шлях когнітивно-дискурсивних розвідок. "Граматика спирається на знання світу і, таким чином, всі граматичні конструкції мають когнітивний статус" [1:298], адже всі мовні величини, якими ми оперуємо і в словнику і в граматиці є концептами [2:26]. Граматичні дослідження у сфері когнітивного синтаксису є тим напрямом когнітивної науки, який сьогодні набуває свого розвитку.

Із становленням когнітивної науки удосконалюється й розгалужується школа концептуального аналізу, а фундаментальний термін "концепт" утрачає свої термінологічні межі і стає дедалі неоднозначним. Різноманітні тлумачення поняття "концепт" й зміна наукового вектора у напрямку поліпарадигмального підходу свідчать про критичне осмислення й певну еклектику методологічних платформ сучасної когнітивної науки. Попри значні розбіжності в трактуванні концепту, представники різних лінгвістичних підходів визнають, що "концепт є основною одиницею структурованого знання у свідомості людини" [3:82]. Таке розуміння терміну концепт є достатньо узагальненим, але сама сутність феномену "концепт" не дає можливості звузити поняття.

Розробка концептуального аналізу синтаксичних зв'язків, відносин та одиниць у мові, залежить від розуміння значення, що вкладається у синтаксичну форму, від семантики мовних і мовленнєвих категорій (в тому числі й синтаксичних) базу якої складають концепти як умовні ментальні одиниці, що є елементами концептуальних структур [4:64]. Через граматичні категорії реалізуються найзагальніші й абстрактні концепти найвищого рівня [5:133]. Відтак будь-яка синтаксична категорія може репрезентуватися концептом. Побутує у лінгвістичному колі й думка, що терміни лексичний концепт, фразеологічний концепт, синтаксичний концепт не зовсім коректні. Концепти втілюються у значеннях мовних знаків, вони ще не є знаками і їх не можна класифікувати за типами експонентів мовних знаків [6:19]. Очевидно, у сучасному мовознавстві не існує термінологічної згоди та єдиного розуміння природи концепту.

За визначенням С.Є. Кузьміної синтаксичний концепт це виражена

структурною схемою речення й репрезентована у вигляді типової пропозиції інформація про тип ситуації з яким мислення людини співвідносить фрагмент дійсності, що спостерігається [7:90]. Попри видиму повноту і ґрунтовність формулювання, воно не зовсім точно відповідає потребі визначення терміну, адже залишається неясною когнітивна роль інших синтаксичних категорій, ніж синтаксична одиниця речення. На нашу думку, концепт, у розумінні його як "одиниці структурованого знання" [3:82], може знаходити свою репрезентацію у таких синтаксичних категоріях як синтаксичні зв'язки та синтаксичні відносини. Виникає питання: яка роль синтаксичних зв'язків та відносин у вербалізації концептів? Інші синтаксичні одиниці такі як словосполучення, синтагма також здатні певною мірою упредметнювати синтаксичні концепти. Очевидно, синтаксичний концепт речення може бути як простим, так і складеним, комбінованим синтаксичним концептом, або формувати ієрархію простих концептів, підпорядкованих концептам вищого порядку. Найзручнішою синтаксичною одиницею для концептуального синтаксичного аналізу звичайно є просте речення, оскільки воно, на перший, погляд репрезентує простий концепт.

Пропозиційну форму репрезентації синтаксичного концепту також підтримує Л. О. Фурс: функціонально-когнітивні властивості простого речення втілюються у злитті лінійних змістових структур, що відкриті для спостереження, та глибинних структур, які є результатом взаємодії когнітивних систем людини і семіотичної сутності знака [8:8]. Існує й протилежна думка: "пропозиція – це складна, багаточленна когнітивна ментальна структура й підводити її під поняття концепту не є доцільним" [6:20].

Семіозис речення – процес творення знака, результатом якого є формування простого речення, або висловлювання [9:27]. Як просте речення, так і будь-яка синтаксична одиниця є мовними знаками. Концепти – це когнітивні значення знаків [10:269]. Отже, вважатимемо, що здатністю репрезентувати синтаксичний концепт володіють не тільки прості речення.

Неоднозначна інтерпретація терміну "синтаксичний концепт" передбачає його двоїсту реалізацію:

1. концепти репрезентуються через синтаксичні одиниці, тобто віднаходиться саме синтаксичний експонент певного лексичного концепту;

2. синтаксичні концепти є абстрактними концептами і реалізуються саме через синтаксичні категорії.

© Філоненко Н. Г.

Логічним буде відокремлювати концепти, що досліджуються у межах семантико-когнітивної парадигми від синтаксичних концептів, що є найабстрактнішими, найзагальнішими і які відображаються та реалізуються у синтаксичних категоріях. Саме подібним чином такі концепти як, наприклад, ЛЮДИНА [3:73] або КОХАННЯ [3:52] відрізняються від концептів ПРОЦЕСУАЛЬНІСТЬ, або АКЦІОНАЛЬНІСТЬ [8]. "Концепти, що репрезентуються у реченні можуть бути описані на основі певного набору ментальних примітивів й певного набору принципів комбінування цих примітивів. Разом вони складають граматику синтаксично репрезентованих концептів" [11:9]. Інакше кажучи, синтаксичний концепт є складеним концептом і може вміщувати базові, примітивні концепти, що співзвучні із "семантичними частинами мови", або "семантичними примітивами" [7:88], [11:93–105], [12:242–270]. Таким чином, речення є однією з найголовніших, але не єдиною синтаксичною одиницею, що здатна репрезентувати концепти.

Синтаксичні зв'язки є мовними відбитками зв'язків і відносин між означуваними елементами концептуальної картини світу конкретної людини, а синтаксичні конструкції, разом із формативами, словами, засобами зв'язку є складником картини світу [13:105]). Відтак, синтаксис є одночасно і компонентом картини світу людини, більшою мірою її мовлення, і компонентом мови.

Особлива роль у концептології відводиться антропоцентричному фактору. Оскільки мова є комунікативно мотивованою, то найголовнішим значенням всіх синтаксичних категорій та форм є здатність містити певну інформацію, тобто комунікативність. Головним критерієм визначення комунікативності є не обсяг висловлювання, а його функціональність. На мовленнєвому рівні речення, або навіть цілий текст може складатися із словосполучення, або містити тільки один член речення [14:232]. Іншими словами, невелика за обсягом синтаксична форма може концентрувати в собі високий комунікативний потенціал.

Ф. де Соссюр вважав, що значимість мовної форми покриває поняття як одиниці, так і мовної сутності. Значимість мовної форми, або галузь її застосування, визначається тими обмеженнями, які утворені існуванням інших форм у системі, кожна з яких має власну значимість й тим самим протиставляється будь-якій іншій формі. Реченню, що є однією з основних синтаксичних одиниць, також притаманна своя структурна значимість. Тому, значимість синтаксичної форми виводить дослідження на рівень

© *Філоненко Н. Г.*

дискурсу [15:149]. Якщо вважати написання художнього тексту дискурсивним процесом, то письменник одночасно активує всі необхідні і достатні мовні системно-структурні знання.

Синтаксичні дискурсивні структури, як складники системного знання, мають власну матричну значимість. Явища смислової дивергенції і конвергенції речень як синтаксичних одиниць є ефектом дії синтаксичної матриці дискурсу [16:32].

Поліфонічність авторського мовлення у художньому тексті ускладнює завдання дослідження функцій і значення синтаксичних структур. Роман Л. Годе *"Le soleil des Scorta"* – історія кількох поколінь кримінальної родини зі збіднілого південного італійського регіону. Стиль роману характеризується стислими описами, лаконічно змальованими портретами персонажів, їхніми небагатослівними діалогами й внутрішніми монологами.

Синтаксичний концепт СТАН можна умовно поділити на СТАН істоти й СТАН неістоти (або середовища). Основними лексичними, граматичними й синтаксичними експонентами концепту СТАН у творі Л. Годе *"Le soleil des Scorta"* є:

1. Матричні дієслова avoir, être, які утворюють конструкції на межі морфології та синтаксису [14:184–187] й частіше репрезентують концепт СТАНУ істоти:

Je suis là, mon fils. Je suis là (p. 20), *il n'était déjà plus tout à fait son fils* (p. 43); *qu'il en soit ainsi* (p. 52); *elle avait le visage que Filoména aurait pu avoir* (p. 23).

2. Конструкції Nom(Pronom)+Verbe та Nom1(Pronom)+Verbe +Nom2 із статичними нелімітними дієсловами, та дієсловами існування, місцезнаходження та відношення, вжитих у лінійних часових формах Imparfait, або Présent.

Je ne résiste pas ... Le sang s'échappe (p. 20).

3. Безособові конструкції, що виражають СТАН середовища [14:142];

il faut profiter de la sueur (p. 169), *il n'y a rien à faire d'autre que d'essayer* (p. 169), *il y a le travail des hommes* (p. 161).

4. Деякі іменники, як, наприклад *la vieillesse* (p. 169), або іменникові словосполучення відображають СТАН:

La vue de son oncle dans une telle émotion (p. 170).

5. Синтаксична група копулятивного дієслова з атрибутом.

Elle était toute à la joie d'être étudiante (p. 238). *C'était une belle femme* (p. 244).

Очевидно, що синтаксичні групи копулятивного дієслова з атрібутивною конструкцією онтологічно є ядерними для репрезентації концепту СТАН так само як і мають бути пасивні конструкції завдяки дієслову *être*. Однак, конструкції пасивного стану не характерні для тексту твору Л. Годе *"Le soleil des Scorta"*.

Концентрація форм, які репрезентують концепт СТАН істоти часто відбувається в межах одного речення, наприклад:

Devant les portes des maisons voisines, de petites vieilles, habillées de noir, s'étaient assises sur des chaises branlantes et discutaient à voix basse, commentant la présence incongrue de cet âne, cherchant à mettre un nom sur son possible propriétaire (p. 16).

В останньому наведеному прикладі концепт СТАН реалізується у таких граматичних формах: морфологічна зворотна форма дієслова, підсилена обставиною місця, віддієслівний прикметник та герундій. Отже, для відображення цього концепту найбільше характерні різноманітні дієслівні форми.

Одним з найяскравіших стилістичних прийомів, покликаних реалізовувати концепт СТАН у романі Л. Годе *"Le soleil des Scorta"* є парцеляція, наприклад:

Je passe parmis vous. Lentement (p. 18);

Ils étaient armés de bêches et de pioches. Le visage dur. Serrés les uns contre les autres (p. 20);

Et elle sent cela aussi, notre huile. La sueur de notre peuple. Les mains calleuses de nos femmes ... (p. 162);

Ils se tenaient bien droits devant le bureau du tabac. Avec fierté (p. 248).

Цим прийомом письменник досягає ілюзії статичності, певної фіксованості уваги читача на стані персонажів.

Ж. Дюбуа зазначає, що процес формування художнього тексту передбачає відхилення від мовної норми і ця аномалія стає нормою для письменника [17:50–51]. Свідоме авторське порушення мовної норми формує оригінальність стилю автора. Саме такою ідеостильовою ознакою мовлення Л. Годе є вживання розповідних речень, ініціальним словом яких є присудок в особовій формі (частіше в Imparfait), без підмета:

Fixait toujours l'horison, d'un air maussade, sans accélérer (p. 18).

Restait au lit toute la journée. Jetait des regards apeurés ... (p. 31).

Elia se raidit. Remit en plase son col de chemise. Passa les mains derrière le dos et attendit (p. 244).

Ініціальне вживання дієслова інтенсифікує значення дії. Така своєрідна дієслівна парцеляція, очевидно, є інтерференцією італійської мови (у романі йдеться саме про італійську сім'ю), в якій є можливим уживання подібних розповідних речень без підметів з присудками в особовій формі.

Таким чином, не тільки речення, а й словосполучення та синтаксичні зв'язки, а також синтаксичні авторські аномалії здатні реалізовувати синтаксичні концепти у сучасних художніх прозових текстах.

Перспективи дослідження. Вивчення репрезентації концептів у синтаксичних одиницях текстів художніх творів може дати відповідь на питання глибинної взаємодії синтаксису й семантики у писемному мовленні. Дослідження безпосереднього відображення позамовної дійсності у синтаксичних одиницях розкриває когнітивні механізми процесу художньої творчості, та закони функціонування системи мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф // Язык. Семиотика. Культура. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. 2. *Щерба Л. В.* Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – [2-е изд., стереотип.]– М. : Едиториал УРСС, 2004. – 432 с. 3. *Філологічні науки* : [наук. вісник Волинськ. нац. ун-ту імені Лесі Українки]. – 2012. – № 23 (248). – 223 с. 4. *Концептуальный анализ* языка: современные направления исследования : [сб. науч. трудов] / отв. ред. Елена Самойловна Кубрякова. – М. ; Калуга : Изд-во Эйдос, 2007. – 276 с. 5. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира (Язык. Семиотика. Культура) / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 6. *Сусов А. А.* Размышления о концептах / Антон Александрович Сусов, Иван Павлович Сусов // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2006. – Серія : "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов". – Вип. 49, № 726. – С. 14–20. 7. *Кузьмина С. Е.* Понятие "синтаксический концепт" в лингвистических исследованиях / С. Е. Кузьмина // Вестник Челябинск. гос. ун-та. – Серия : "Филология. Искусствоведение". – 2012. – Вып. 66, № 17 (271) – С. 87–90. 8. *Фурс Л. А.* Синтаксически репрезентируемые концепты: монография / Людмила Алексеевна Фурс. – Изд-во ТГУ, 2004 – 166 с. 9. *В поисках смысла* : [сб. науч. трудов, посвящ. памяти проф. Андрея Александровича Худякова]. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 300 с. 10. *Никитин М. В.* Основания когнитивной семантики : [учебн. пособие] / Михаил Васильевич Никитин. – Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2003. – 277 с. 11. *Семиотика:* Антология / сост. Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург, Деловая книга, 2001. – [2-е изд. испр. и доп.]. – 702 с. 12. *Jackendoff R.* Semantic Structures / Ray Jackendoff. – Massachusetts : The MIT Press, 1991. –322 p. 13. *Серебренников Б. А.* Человеческий фактор в языке. Язык и мышление / Борис Александрович Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 244 с. 14. *Гак В. Г.* Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 839 с. 15. *Соссюр Ф. де.* Труды по языкознанию / Фердинан де Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 695 с. 16. *Борботько В. Г.* Принципы формирования дискурса. От психолингвистики к лингвосинергетике / Владимир Григорьевич Борботько. – [4-е изд.]. – М. : Книжный дом "Либроком", 2011. – 288 с. 17. *Общая риторика /* [Жак Дюбуа, Франсуа Пир, Адлен Тринон и др.] – М. : Прогресс, 1986. – 392 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. *Gaudé L.* Le soleil des Scorta / L. Gaudé. – Actes sud, 2004. – 250 p.

© Філоненко Н. Г.

ЧЕРНИШОВА Ю. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБРАЗНІСТЬ РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ З ПОГЛЯДУ ПЕРЕКЛАДАЧА

У статті на матеріалі сучасних італійських католицьких текстів та їх українських перекладів досліджено особливості та стратегію відтворення релігійних образів: метафор, символів, епітетів. Проаналізовано відмінності у функціонуванні метафори у художньому тексті та релігійної метафори у релігійному тексті.
Ключові слова: релігійний дискурс, переклад релігійних текстів, релігійний образ, релігійна метафора, релігійний символ.

В статье на материале современных итальянских католических текстов и их украинских переводов исследуются особенности и стратегия перевода религиозных образов: метафор, символов, эпитетов. Анализируются различия в функционировании метафоры в художественном тексте и религиозной метафоры в религиозном тексте.
Ключевые слова: религиозный дискурс, перевод религиозных текстов, религиозный образ, религиозная метафора, религиозный символ.

The Article provides research on the peculiarities and on the strategy of translation of religious images: metaphors, symbols, epithets. The research is based on the modern Italian Catholic texts and their Ukrainian translations. The differences of functions of the metaphor in fiction and of the religious metaphor in religious texts are analyzed.
Key words: religious discourse, translation of religious texts, religious image, religious metaphor, religious symbol.

Особливості відтворення в художньому перекладі образності, властивої тексту оригіналу, завжди привертали увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників. Втім, до метафор та символів у релігійному тексті не можна підходити як до образів у художньому тексті, адже релігійні метафори та символи мають інші функції. Релігійні метафори, образи, символи є одним із найбільш уживаних знарядь концептуалізації в релігійному тексті [4:266], і їхнє відтворення має певні особливості, оскільки за своєю суттю вони відрізняються від художніх образів і є не лише виражальними засобами, що виконують естетичну функцію.

Проблема відтворення образності при перекладі сучасних релігійних текстів є малодослідженою темою на сьогоднішній день. На противагу досить детально розробленій теорії біблійного перекладу, у зарубіжному і, особливо, вітчизняному перекладознавстві бракує праць із теорії перекладу сучасних релігійних текстів. Сьогодні спостерігаємо відновлення релігійного життя в Україні та збільшення кількості перекладної літератури

© Чернишова Ю. О.

(в тому числі італійської) на релігійні теми, що зумовлює необхідність та **актуальність** дослідження.

Оскільки сучасні італійські релігійні тексти – це головним чином релігійні тексти, створені в рамках західної католицької традиції (римо-католицької), то в подальшому під назвою *"релігійний текст"* будемо розуміти *сучасний релігійний текст, написаний в рамках католицької конфесії*.

Предметом дослідження є образність релігійного (католицького) дискурсу та пов'язані із нею особливості перекладу. **Об'єктом** дослідження є сучасні італійські релігійні тексти та їхні українські переклади.

Релігійна мова метафорична за своєю сутністю. Перш за все, образною є мова Біблії, навколо якої створена вся християнська література. Особливості біблійної мови характеризують, таким чином, і мову всіх інших християнських текстів.

Тим не менше називати, наприклад, релігійну метафору метафорою можна лише з певними застереженнями. Так, якщо в класичній риториці метафора як троп слугувала для перетворення "простої" мови на "забарвлену", то Біблія не сприймалася Святими Отцями як забарвлена мова. В античній риториці метафора розумілася як перенос слова "з місця, де воно вживається у власному сенсі (in quo proprium est) на місце, для якого або немає слова у власному сенсі, або перенесене слово краще за власне (tralatum proprio melius est)" [5]. Ставлення до Біблії як до священного тексту означає, однак, що в ній всі слова знаходяться на своїх місцях, єдино можливих: "До тексту, в якому всі слова "закріплені" на своїх місцях, риторичне вчення про метафору як перенесене на чуже місце слово не може бути застосоване" [5]. Принцип метафори як переносу елемента зі свого місця на чуже зберігається в патристичній екзегетиці в проекції з рівня слова на рівень речі: світ Біблії – це світ знаків, що означають інші, справжні речі. Отже, в християнській екзегетиці метафора служить меті розуміння та є "переносом речі".

Протиставлення мови слів та мови речей стає однією з основних ідей середньовічної герменевтики: "все творіння – це мова Бога до людства" [5]. "Мова речей", якою розмовляє Бог і Біблія, відрізняється від людської мови більшою багатозначністю: однозначність божественного слова не можна розташувати на жодному рівні, який може бути досягнутий людиною: "метафора … метафорою залишається" [10]. Мова Бога – це мова речей, а слова – це витвір людини. Отже, мова Бога метафорична за своєю суттю.

© *Чернишова Ю. О.*

З другого боку, метафоричною має бути й мова про Бога, оскільки незбагненне можна пояснити тільки за допомогою метафори: “ніяка людська мова не може передати досвід спілкування з Богом. Бог неминуче перебуває по той бік образів та метафор” [6:19]. Неосяжність великої таємниці Бога, його незбагненність вимагала від авторів Біблії використання метафор, завдяки яким вдавалося ніби наблизити Бога до меж людського розуміння.

З точки зору когнітивної теорії метафори, будь-яка метафора існує, перш за все, у вигляді метафоричного концепту в людській свідомості і є засобом пізнання світу, оскільки базується на встановленні асоціативних зв’язків, подібностей та відмінностей між явищами світу і створює на цій основі нові особистісні смисли, які представляють суб’єктивне ставлення індивіда до світу, його бачення, його трактування певного фрагмента дійсності [1:17]. Сфера релігійних смислів вимагає саме такого способу концептуалізації, оскільки описує невидиме, те, що приховане від безпосереднього сприйняття людини та важко піддається опису. Хоча метафора в релігійному тексті спрямована також і на те, щоб викликати у співрозмовника емоційну реакцію, пробудити почуття, головною функцією релігійної метафори слід вважати когнітивну функцію, сутність якої полягає в поясненні явищ невидимого духовного світу, понять високого ступеня абстракції.

Ставлення до образів і метафор у Біблії таке, що, хоча вони й не несуть сили “одкровення”, тим не менш, будучи “постійним підґрунтям Одкровення”, вони є “посередниками Слова Божого і вже тому не можна їх ігнорувати” [6:19].

Щодо символів, то на відміну від метафори, “яку можна переносити в довільну царину зображення, біблійні символи залишаються у постійному зв’язку з Одкровенням” [6:19]. Символ, на думку В. Бачиніна, – це вибраний шлях для здійснення зустрічі з Богом, оскільки символи здатні уводити уяву та думку в таємниці семантичних лабіринтів, в глибини того, що в своїй сутності не може бути осягнено [2].

Релігійні слова-символи (*ніч, хмара, день, пустеля, хрест, кров*) втілюють важливі християнські догмати. Значною мірою біблійні образи та символи є складними для сприйняття та розуміння сучасного читача, оскільки відображають концептуалізацію світу людьми іншого типу мислення. Але, як зазначає Словник Біблійного Богослов’я (СББ), не можна деміфологізувати мову Біблії, щоб пристосувати її зміст до сучасного

© Чернишова Ю. О.

мислення, натомість необхідно відкрити шляхи, які ведуть до осмислення цього змісту [6:18]. Отже, в перекладі мають бути збережені всі релігійні образи, метафори та символи.

Вимога збереження в перекладі релігійних метафор, символів пов'язана також з тим фактом, що релігійні образи, на переконання Ф. Уілрайта, мають архетипову природу, а, отже, несуть одне й те саме дуже схоже значення для більшої частини людства [7:100]. Архетипова природа образів та символів дає можливість трактувати архетипи (за К. Г. Юнгом – структурні елементи людської психіки, що містяться в колективному несвідомому, спільному для всього людства) як одиниці попереднього розуміння, а, отже, збереження всіх архетипових образів перекладачем зближує структури попереднього розуміння автора та читача. В дослідженні Є. М. Щепановської, в якому архетипи розглядаються в якості ключа до вивчення структур попереднього розуміння [9], зазначено, що мова є ненадійною для виявлення істинних структур попереднього розуміння, оскільки мова сама культурно зумовлена. Свого часу, розвиваючи гіпотезу лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, А. Вежбицька також стверджувала, що, використовуючи поняття мови, ми тим самим запозичуємо її світогляд [3:13–15]. Але це не означає всезагальну відносність і не обмежує культуру лише межами своєї мови, оскільки існують загальнолюдські закономірності психіки та мислення. Отже, архетипові смисли допомагають відродити позачасовий смисл того, що відбувається. Їх можна вважати в глибині своїй незмінними, оскільки ми описуємо систему загальнолюдських цінностей, як і загальнолюдську структуру душі.

Загалом при перекладі біблійних метафор, які постійно зустрічаються у сучасних католицьких текстах різних жанрів, не припустимі лексичні трансформації, наприклад, диференціація чи конкретизація, генералізація значень, смисловий розвиток, цілісне перетворення, компенсація, тобто прийоми, які широко вживаються для відтворення метафор у нерелігійних текстах.

Аналіз цієї перекладацької проблеми на матеріалі перекладів сучасних італійських релігійних текстів засвідчує, що у переважній більшості випадків українські перекладачі адекватно відтворюють біблійні метафори:

Dio molte volte ci lascia a patire nella tempesta, al fine di provare la nostra fedeltà [17]– *Бог дуже часто залишає нас посеред бурі, щоб ми виказали Йому свою вірність* [14:42] – в перекладі зберігається метафора

бурі, яка відсилає читача до біблійної розповіді про бурю, під час якої спав Ісус Христос (Мт 8, 23-27).

Для відтворення метафори *"la porta stretta" dell'incarnazione* [20:29] – *"тісні двері" воплочення* [15:31] необхідно помітити апеляцію до біблійної метафори *тісних дверей*: "Силкуйтеся ввійти через *тісні ворота*, багато бо, кажу вам, силкуватимуться ввійти, але не зможуть" (Лк 13, 24), так само, як і для відтворення метафори *омиття ніг*: *per lavare con Lui i piedi ai poveri* [19:133] – *щоб з Ним умивали ноги вбогим* [12:162], яка апелює до біблійної розповіді про те, як Ісус *обмиває ноги апостолам* (Йн 13, 1–26).

Образність, властива біблійній мові, характерна загалом для релігійного дискурсу. Так, надзвичайною образністю відзначаються тексти молитов, оскільки в них за допомогою метафор і символів людина намагається виразити невиразне: *Trinità Santissima, beata e beatificante* [19] – *Пресвята Трійця, преблагословенна і джерело всякого благословення* [12:163], *catena dolce che ci rannodi a Dio, vincolo di amore che ci unisci agli Angeli, torre di salvezza negli assalti dell'inferno, porto sicuro nel comune naufragio* [18] – *солодкий ланцюгу, що ти єднаєш нас з Богом; узи любові, які єднають нас з Ангелами; вежо порятунку від напастей пекла; безпечний порте в морській катастрофі* [13:45]. Відтворюючи ці образи, слід пам'ятати про внутрішню прецедентність релігійного дискурсу і про необхідність використання їхніх стандартних українських відповідників.

При перекладі сучасних італійських релігійних текстів необхідно зважати також на вживання значної кількості *сталих епітетів*. Прикметно, що йдеться про постійні епітети, які виражають доктринальні смисли, оскільки часто є ознакою якостей Бога, Діви Марії, святих, подій духовного життя, і покликані формувати християнський світогляд. Ці вирази мають усталений характер як в італійській, так і в українській мовах, і перекладаються належними відповідниками: *Giudizio* [16] – *Страшний Суд* [11:41], *Stella del mare* [16] – *Зоре дороговказна* (про Діву Марію) [11:50], *nascita eternal* [16] – *предвічне народження* [11:41], *Angeli ribelli* [17] – *Упалі янголи* [14:11] *(*а не *непокірні, строптиві, бунтівні)*.

Релігійна лексика характеризується стандартністю форм, клішированістю виразів. Використання в перекладі стандартних відповідників пов'язане з необхідністю формування спільної когнітивної бази вірних, яку ставить перед собою Церква [8]. Збереження образної інформації – метафор, символів, епітетів, які містяться в релігійному тексті, має надзвичайну важливість з огляду на їхню концептуальну значущість.

Збереження образів, використання стандартних відповідників, дотримання мови Святого Письма, молитов, літургії, віддзеркалює механізм формування єдиної когнітивної бази вірних, яке ставить перед собою Церква, а, отже, мають характер обов'язковості при відтворенні сучасних релігійних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнова Н. Д.* Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова, А. А. Залевская // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32. 2. *Бачинин В. А.* Символ, аллегория, метафора в языках сакральных и художественных текстов [Электронный ресурс] / Владислав Аркадьевич Бачинин // Христианская мысль : социология, политическая теология, культурология. – СПб., 2005. – Т. IV. – Режим доступа : http://www.archipelag.ru/. 3. *Вежбицкая А.* Понимание культур через посредство ключевых слов / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ. А. Д. Шмелёва]. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с. 4.*Вежбицкая А.* Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с. 5. *Махов А. Е.* Демонология святых отцов как метафорическая структура [Электронный ресурс] / Александр Евгеньевич Махов // Научный альманах "Одиссей". – Центр истор. и культ. антропологии Ин-та всеобщей истории РАН. – Режим доступа : http://www.odysseus.msk.ru. 6. *Словник* Біблійного Богослов'я. – Львів : Місіонер. – 1996. – 934 с. 7. *Уилрайт Ф.* Метафора и реальность / Филипп Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 82–109. 8. *Чернишова Ю. О.* Прескриптивні стратегії в перекладі сучасних релігійних текстів (до питання про функції релігійної мови та еквівалентність перекладу) / Юлія Олександрівна Чернишова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К. : Видав. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 23. – С. 396–406. 9. *Щепановская Е. М.* Архетипический подход как средство философского понимания идей и межкультурной коммуникации / Елена Михайловна Щепановская // Центральная Азия и культура мира. – Бишкек, 2008. – № 1–2. – С. 263–273. 10. *Giubertoni A.* Parola e scrittura (nota congiunta in margine) [Електронний ресурс] / A. Giubertoni, V. Mathieu. – Режим доступу : www.ilsegnobz.it/giubileo.htm.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. *Бенедикт XVI.* Спасенні надією : Енцикліка Вселенського Архієрея [Електронний ресурс] / Бенедикт XVI. – Режим доступу : http://www.christusimperat.org/uk/node/14194.
12. *Іван Павло II.* Богопосвячене життя : Апостольське післясинодальне повчання / Іван Павло II ; [пер. о. Порфірія Підручного]. – Львів : Місіонер 1997. – 168 с. 13. *Іван Павло II.* Святий Розарій : Апостольське послання / Іван Павло II. – К. : Кайрос, 2003. – 47 с. 14. *Ліґуорі А.* Молитва – могутній засіб спасіння / св. Альфонс Ліґуорі ; [пер. о. Михайла Щудла]. – Львів : Добра книжка, 2007. – 96 с. 15. *Падовезе Л.* Вступ до патристичного богослов'я / Луїджі Падовезе ; [пер. Галини Теодорович]. – Львів : Свічадо, 2001. – 184 с. 16. *Benedetto XVI.* Spe Salvi : Lettera enciclica del Sommo Pontefice sulla speranza cristiana [Електронний ресурс] / Benedetto XVI. – 2007, 30 novembre. – Режим доступу : http://www.vatican.va/ holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20071130_spe-salvi_it.html 17. *De Liguori A.* Del gran mezzo della preghiera [Електронний ресурс] / Alfonso De Liguori. – Режим доступу : http://www.floscarmeli.org/modules.php?name=News&file =article&sid=49. 18. *Giovanni Paolo II.* Rosarium Virginis Mariae : Esortazione apostolica [Електронний ресурс] / Giovanni Paolo II. – 2002, 16 ottobre. – Режим доступу : http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_20021016_rosarium-virginis-mariae_it.html. 19. *Giovanni Paolo II.* Vita Consecrata : Esortazione apostolica post-sinodale [Електронний ресурс] / Giovanni Paolo II. – [7-a ed.]. – Paoline Editoriale Libri, 2002. – 160 p. – Режим доступу : http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jpii_exh_25031996_vita-consecrata_it.html 20. *Padovese L.* Introduzione alla teologia patristica / Luigi Padovese. – Casale Monferrato : Piemme, 1993. – 238 p.

© *Чернишова Ю. О.*

ЧОРНА Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЦИТАТНЕ МИСЛЕННЯ ЯК КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ В ІСПАНОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ПОСТМОДЕРНУ

Статтю присвячено дослідженню цитати як комунікативної стратегії постмодерного художнього дискурсу. Іспаномовний художній дискурс постмодерну розглядається як відкрита структура, яка включає на рівних правах голос автора, персонажа, читача, тексту, іншого тексту, що дозволяє простежити цитатне мислення на всіх етапах сприйняття художнього тексту. Принципова множинність тлумачень практично реалізує у текстовому просторі комунікативні стратегії цитатного мислення.
Ключові слова: постмодерний художній дискурс, відкритий текст, цитатне мислення, цитата, комунікативна стратегія.

Статья посвящается исследованию цитаты как коммуникативной стратегии постмодерного художественного дискурса. Испаноязычный художественный дискурс постмодерна рассматривается как открытая структура, которая включает в себя на равных правах голос автора, читателя, персонажа, текста, другого текста, что позволяет проследить цитатное мышление на всех этапах восприятия художественного текста. Принципиальная множественность толкований практически реализует в текстовом пространстве коммуникативные стратегии цитатного мышления.
Ключевые слова: постмодерный художественный дискурс, открытый текст, цитатное мышление, цитата, коммуникативная стратегия.

The article focuses on the study of the quotation as the postmodern literary discourse communicative strategies. Spanish postmodern literary discourse is considered as a open structure, which include in itself the voices of writer, lector, hero, text, another text that allows to see the quotation mentality at all stages of the text perception. The basic plurality of interpretation realizes practically the communicative strategies of the quotation mentality in the texts space.
Key words: postmodern literary discourse, open text, quotation mentality, quotation, communicative strategy.

Іспаномовний художній дискурс постмодерну є відображенням засад і поглядів нового стилю, що характеризує особливий спосіб світовідчуття людини зі складним баченням реалій дійсності як хаотичного простору. Постмодерний художній текст має відкриту структуру, що дозволяє розширити уявлення про межі поетичної творчості й уникнути тенденції прагнення до наперед визначеної форми й завершеності. Відкритий твір – це поле можливостей, які може реалізувати читач, а кожне читацьке сприйняття – це водночас інтерпретація і виконання, оскільки в кожному сприйнятті твір набуває нової, несподіваної перспективи. Відкритий текст – це

© Чорна Н. В.

першорядний приклад синтактико-семантико-прагматичного прийому, передбачуваність інтерпретації якого є частиною його генеративного процесу. Лінгвостилістичний аналіз постмодерного художнього дискурсу, вивчення його текстуальних, стилістичних та лексичних аспектів, концептуальної структури та комунікативних стратегій його побудови зумовлює **актуальність** наукової статті.

Аналіз останніх досліджень. Спираючись на лінгвостилістичний аналіз текстового матеріалу сучасними зарубіжними та українськими вченими (Т. Дейк, У. Еко, О. Селіванова, О. Кагановська) та на питання когнітивної лінгвістики (О. Кубрякова), ми дослідили у нашій статті комунікативну стратегію цитатного мислення, яка є характерною для сучасного іспаномовного художнього дискурсу постмодерну.

Метою наукової статті є визначення цитати як основної комунікативної стратегії в іспаномовному художньому дискурсі постмодерну.

Об'єктом дослідження обрані постмодерні новели сучасних латиноамериканських письменників.

Наукова новизна полягає у тому, що ми розглядаємо постмодерний художній текст як відкриту структуру, що дозволяє розширити уявлення про межі поетичної творчості та уникнути тенденції прагнення до наперед визначеної художньої форми й завершеності. Сприйняття постмодерного художнього дискурсу як своєрідного цитатного дискурсу дозволяє визначити цитату не просто як комунікативну стратегію, але й визначити її як базовий фундамент, на якому вибудовуються текстові концепти постмодерного художнього дискурсу. Поліфонічна література, а саме постмодерний художній дискурс, є цілковито діалогічною, оскільки між усіма елементами романної структури існують протиставні діалогічні відношення.

Велика кількість цитат, явних чи прихованих, циркулює в гуманітарних науках. У руках майстра зовсім необґрунтоване колись висловлювання перетворюється в аргумент, у спосіб досягнення мети, переваги в інтелектуальному поєдинку. Як одиниця художнього дискурсу цитата є комунікативною стратегією, яка може бути визначена, на думку О. О. Селіванової, "як складна когнітивна модель (гештальт), тобто узагальнення минулого досвіду, який враховує

© Чорна Н. В.

особисті, локальні, дієві та інші параметри, які створюються у свідомості та пам'яті особливим способом" [1:170].

У часи пізньої античності існував цілий поетичний жанр, який будувався з мозаїки цитат класичних авторів. Цей жанр називався *центоном* (клаптева тканина, ковдра, пошита з різних шматків). М. Л. Гаспаров та Є. Рузіна, дослідники центонів на матеріалі поезії Вергілія, відзначають, що сам жанр свідчить не стільки про літературну спадкоємність, скільки про "глибинний історико-культурний розрив між матеріалом та його центонною обробкою" [2].

Із сучасних авторів справжнім автором "центонів" можна вважати В. Беньяміна, який говорить про текст як колекцією цитат. Для дослідника цитування замінює собою прямий зв'язок з минулим. Передача минулого у теперішнє замінюється цитуванням. Але це цитування, за В. Беньяміном, не виконує концентруючої функції щодо минулого. Мова йде про бажання зруйнувати теперішнє, класичну репрезентацію, яка розгортається у теперішньому часі. Набуваючи форму "фрагментів думки", цитата має подвійну функцію – переривати процес художньої оповіді та одночасно концентрувати те, про що розповідається [3:49–150]. В. Беньямін бачить у сучасному мисленні не тільки зростання "цитованості", але й тенденцію до заміни "культової" цінності художнього твору цінністю "штучною". Цитата у цьому контексті може розумітися як мікрофрагмент тексту, який набуває елементів виставкової, штучної цінності.

Цитата як комунікативна стратегія іспаномовного художнього дискурсу постмодерну зупиняє лінійне розгортання тексту. За визначенням О. О. Селіванової, комунікативна стратегія – це евристичне інтенціональне планування дискурсу для досягнення його учасниками кооперативного результату [1:170]. Результатом комунікативної ситуації може бути як комунікативне співробітництво, так і комунікативний конфлікт. Комунікативний конфлікт – це не збігання комунікативних стратегій учасників дискурсу, результатом чого стає припинення комунікації з можливим пролонгованим розвитком конфлікту (комунікативний конфлікт відрізняється від психологічного, соціального, політичного). Кожне інтертекстуальне відсилання – це місце альтернативи: або продовжити читання, сприймаючи відсилання тільки як фрагмент, який не відрізняється від інших і є інтегральною частиною

© Чорна Н. В.

синтагматики тексту, або повернутися до тексту-джерела, використовуючи своєрідний інтелектуальний анамнез, у якому інтертекстуальне відсилання виступає як парадигматичний елемент, який веде до забутої синтагматиці [4:147–154]. На когнітивно-інтерпретаційному рівні комунікативні стратегії проявляються в орієнтації на взаємний або схожий когнітивний фрагмент тезаурусів адресанта та адресата (ситуативних, енциклопедичних, референтних знань, наукову чи наївну картини світу), на спільність пресупозицій, на здібність адресата декодувати підтекст, глибинний зміст. А. Вежбицька вважає, що комунікативні стратегії обумовлені "картинами світу", цінностями і нормами комунікативної природи етносу, до якого належать комуніканти. У сучасній текстовій комунікації на рівні іспаномовного художнього тексту постмодерну комунікативні стратегії відображаються у вигляді прихованих чи явних цитат, графічних паралінгвістичних засобів, сюжетної динаміки, ліричних чи документальних відступів, деталізації чи навмисного замовчування, вбудованих текстів, прямого звертання до читачів, що має назву текстових аномалій [5].

Текстові аномалії, які виникають в постмодерному художньому дискурсі та блокують його розвиток, змушують до інтертекстуального цитатного сприйняття. Це пов'язане з тим, що будь-який "нормальний" наративний текст має певну внутрішню логіку. Ця логіка мотивує наявність тих чи тих фрагментів усередині тексту. Якщо фрагмент не може отримати достатньо вагомої мотивації, що базується на логіці художньої оповіді, цей фрагмент перетворюється на текстову аномалію, яка для своєї мотивації змушує читача шукати іншої логіки, іншого пояснення, аніж те, яке можна вивести з самого тексту. Пошук такої логіки прямує з тексту до інтертекстуального цитатного простору. Семантичні аномалії у лінеарності тексту примушують читача шукати рішення у нелінеарності. Не маючи мотивації у контексті, читач шукає її поза текстом. Аномальний фрагмент органічно входить у текст лише за умови, що він стає цитатою [6; 7].

Прикладом цитатного мислення, тобто реалізації цитати як комунікативної стратегії побудови постмодерного художнього дискурсу, може слугувати:

1) стилістичний прийом <u>введення іноземної мови без перекладу</u>,

© *Чорна Н. В.*

що розраховано на мовний тезаурус адресата. Наприклад, в оповіданні Х. Л. Борхеса “Tlon, Uqbar, Orbis Tertius”: “Se conjetura que este *brave new world* es obra de una sociedad secreta de astrónomos, de biológos, de ingenieros, de metafísicos, de poetas, de químicos, de algebristas, de moralistas, de pintores, de geómetras ...”; “El hecho de que toda filosofía sea de antemano un juego dialéctico, una *Philosophie des Als Ob*, ha contribuido a multiplicarlas” [8:15]. В повісті А. Б. Касареса “El gran Serafín”: “... de tanto en tanto pone su semillita *pro domo*: sepa usted, favoresco el romántico” [9:203], “*Madame* Mador” [9:202], “... ambos pensionistas interrumpieron la masticación de un caliente *navarrín* con marcado sabor a asufre” [9:198];

2) деталізація – індивідуальні авторські або персонажні пояснення чи роздуми, які часто є вигаданими, не документальними. Наприклад, оповідання Х. Л. Борхеса “Pierre Menard, автор Quijote”: “He dicho que la obra *visible* de Menard es fácilmente enumerable. Examenando con esmero su archivo particular, he verificado que consta de las piezas que siguen:

a) Un soneto simbolista que apareció dos veces (con variaciones) en la revista *La conque* (número de marzo y octubre de 1999).

b) Una monografía sobre la posibilidad de construir un vocabulario poético de conceptos que no fueron sinónimos o perífrasis de los que informa el lenguaje común, “sino objetos ideales creados por una convención y esencialmente destinados a las necesidades poéticas” (Nímes, 1901).

c) Una monografía sobre “ciertas conexiones o afinidades” del pensamiento de Descartes, de Leibniz y de John Wilkins (Nímes, 1903).

d) Una monografía sobre la *Característica universalis* de Leibniz (Nímes, 1904).

e) Un artículo técnico sobre la posibilidad de enriquecer el ajedrez eliminado uno de los peones de torre. Menard propone, recomienda, discute y acaba por rechazar esa innovación.

f) Una monografía sobre el *Ars magna generalis* de Ramón Lull (Nímes, 1906)

g) Una traducción con prólogo y notas del *Libro de la invención liberal y arte del juego del ajedrez* de Ruy López de Segura (París, 1907).

h)..... .

i) Un ciclo de admirables sonetos para la baronesa de Bacourt (1934).

© Чорна Н. В.

j) Una lista manuscrita de versos que deben su eficacia a la puntuación" [8:43].

Під "деталізацією" ми розуміємо перенасичений синтаксис, тобто навмисна деталізація, часті перерахування наукових фактів, точні вказівки часу, які майже не стосуються художнього сюжету. Наприклад, в оповіданні Ґ. Ґ. Маркеса "El último viaje de buque fantasma" герой вказує на те, що подія відбулася у березні, хоча на логіку та смисл сюжету це аж ніяк не впливає. В оповіданні "La increíble y triste historia de la cándida Erendira y su abuela desalmada" детальна вказівка на час виступає як межа між реальним та фантастичним [10];

3) уведення графічних паралінгвістичних засобів. Наприклад, в оповіданні Х. Л. Борхеса "La biblioteca de Babel" автор не тільки вводить іноземну мову, але й графічно виділяє її курсивом: *La Biblioteca es una esfera cuyo centro cabal es cualquier hexágono, cuya circunferencia es inaccesible.* A cada uno de los muros de cada hexágono corresponden cinco anaqueles; "La Biblioteca existe *ab aeterno*"; "*El número de símbolos ortográficos es veinticinco.* Esa comprobación permitió, hace trescientos años, formular una teoría general de la Biblioteca ..."; "la página penúltima dice *Oh tiempo tus pirámides*", "esa justificación es verbal y, *ex hypothesi*, ya figura en la Biblioteca" [8: 47].

Оповідання "El gran Serafín" А.Біой Касареса перенасичене посиланнями на першоджерела, які уводяться письменником за допомогою іншого шрифту. Наприклад:

"Al ver marchitas las flores de los canteros, murmuró:

Parecen las flores de todo jardín." [9:208],

"El viejo, momentáneamente rejuvenecido, tarareó:

– Cuando los santos del cielo vengan marchando ..." [9:193].

4) документальні відступи. Наприклад, оповідання Х. Л. Борхеса "Pierre Menard, autor del Quijote", де письменник наводить цитату та пояснює її читачу: "Es una revelación cojetar el don Quijote de Menard con el de Cervantes. Este, por ejemplo, escribió (Don Quijote, primera parte, noveno capítulo):

(...) la verdad, cuya madre es la historia, émula del tiempo, depósito de las acciones, testigo de lo pasado, ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir.

Redactada en el siglo diecisiete, redactada por el "ingenio lego"

Cervantes, esa enumeración es un mero elogio retórico de la historia. Menard, en cambio, escribe:

(...) la verdad, cuya madre es la historia, émula del tiempo, depósito de las acciones, testigo de lo pasado, ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir" та оповідання "Tlon, Uqbar, Orbis Tertius": "La bibliografía enumerada cuatro volúmenes que no hemos encontrado hasta ahora, aunque el tercero – Silas Haslam: *History of the Land Called Uqbar*, 1874 – figura en los catálogos de librería de Bernard Quaritch. El primero, *Lesbare und lesenswerthe Bemerkungen uber das Land Ukkbar in Klein-Asien*, data de 1641 y es libro de Johannes Valentinus Andrea. El hecho es significativo" [8:17];

5) навмисне замовчування (на рівні синтаксису – це незакінчені речення)**.** Наприклад, оповідання Х. Кортасара "Lejana": "Tan hermoso, éste, porque abre un camino, porque no concluye. Porque la reina y ..."; "Estaré jueves stop espérame puente ..." [11:100]; оповідання "La barca o nueva visita a Venecia": *"Acaso si el Adriano hubiera precedido como Dino, sin el ajo y el sudor. Hábil y bello. Acaso si yo, en vez de dejarla irse al sueño ..."*. Більшість оповідань А.Б. Касареса є відкритими – "El don Supremo", "Ad porcos", "Las caras de verdad", "La tarde de un fauno" [9];

6) пряме звертання до читачів. Наприклад, в оповіданні Х. Л. Борхеса "La biblioteca de Babel": *"Tú, que me lees, ¿estás seguro de entender mi lenguaje?", "El jardín de senderos que se bifurcan", "Ni siquiera usa la palabra que quiere decir tiempo. ¿Cómo se explica usted esa voluntaria omisión?"* [8:86]; оповідання "La forma de la espada" – *"Borges: a usted que es un desconocido, le he hecho esta confesión. No me duele tanto su menosprecio"* [8:137]; оповідання "Historia de la eternidad": *"Presumo que la eterna Leonidad puede ser aprobada por mi lector ..."; "Ignoro si mi lector precisa argumentos para descreer de la doctrina platónica"; "Hemos examinado una eternidad ..."; "Sólo me resta señalar mi teoría personal de la eternidad. Es una pobre eternidad ..."* [8:11]. В оповіданні А. Біой Касареса "Ad porcos": *"Como el protagonista de Estanislao del Campo, si ustedes me recuerdan"* [9:247], *"El lector que haya sobrellevado temporedas en ciudades lejanas habrá descubierto, como yo, que la soledad, con su interminable monólogo interior y el rosario de nimias decisiones – ahora ago esto, ahora aquello – peligrosamente se parece a la locura"* [9:248].

© Чорна Н. В.

Текстова аномалія або цитатний фрагмент, який не вдається впевнено інтегрувати у текст, порушує спокій мімесису. У цьому порушенні починає активно проявлятися семіозис, тобто починає вироблятися новий смисл. Це пов'язано з тим, що цитата порушує зв'язок знака з певним об'єктом реальності (міметичний зв'язок), знак орієнтується не на предмет, а на інший текст. Перехід від мімесису до семіозису виникає у результаті накладання одного кода на інший, від накладання кода на структуру, яка не є його власною. За рахунок залучення читачем інших кодів, інших текстів цитата отримує свою мотивацію і тим самим не тільки втягує у текст інші смисли, але й поновлює порушений мімесис. У цьому сенсі інтертекстуальність цитатного мислення може розумітися не тільки як збагачувач смислу, але й як рятівник порушеної лінеарності [4:374] .

Таким чином, цитатне мислення є базовою комунікативною стратегією побудови постмодерного художнього дискурсу, яка реалізується в тексті як фрагмент тексту, що може руйнувати лінеарний розвиток тексту і може отримувати мотивацію, яка інтегрує цей фрагмент у текст, поза цим текстом.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – К. : Полтава "Довкілля", 2009. – 711 с. 2. *Гаспаров М. Л.* Искусствознание и психология художественного творчесва / М. Л. Гаспаров, Е. Г. Рузина. – М. : Наука, 1988. – 399 с. 3. *Беньямин В.* Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости / В. Беньямин // Киноведческие записки. – 1989. – С. 151–173. 4. *Фундаментальные* направления в современной американской лингвистике. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 454 с. 5. *Вежбицкая А.* Речевые жанры / Анна Вежбицкая // Жанры речи. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1997. – 99 с. 6. *Эко У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко. – ТОО ТК "Петрополис", 1998. – 345 с. 7. *Арутюнова Н. Д.* Диалогическая цитация / Нина Давидовна Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. – С. 50–64.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Borges J. L.* Historia de la eternidad / Jorge Luis Borges. – Madrid : Biblioteca Borges Alianza Editorial, 2004. – 176 p. 9. *Casares A. B.* La invención de Morel / Adolfo Bioy Casares. – Madrid : Trinidad Barrera, 2001. – 341 p. 10. *Marquez G. G.* La increíble y triste historia de la cándida Erendira y su abuela desalmada / Gabriel García Marquez. – Madrid : Edición de trinidad Barrera, 2002. – 43 p. 11. *Cortázar J.* Los relatos, 3 pasajes / Julio Cortázar – Madrid : Alianza Editorial, 2000. – 298 p.

© Чорна Н. В.

ШЕЛЯКІНА А. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОБОЖНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглядаються паремії, фразеологія американського й британського походження, крилаті вирази, що репрезентують побожність американців, визначено їхню роль у формуванні американської мовної картини світу.
Ключові слова: мовна картина світу, концепт, американська культура.

В статье рассматриваются паремии, фразеология британского и американского происхождения, крылатые выражения, которые отражают набожность американцев, обозначена их роль в формировании американской языковой картины мира.
Ключевые слова: языковая картина мира, концепт, американская культура.

The article considers proverbs, phraseology of British and American origin, quotations that represent piety of Americans, analyses their role in the formation of the American language picture of the world.
Key words: language picture of the world, concept, American culture.

Останнім часом дослідження національних особливостей світосприйняття, менталітету, а також етноспецифіки мовної комунікації, що відбивається в мовній картині світу окремої етнічної спільноти, стає все актуальнішим. У сучасній лінгвістиці мовну картину світу розглядають як концептуалізацію світу, вміщену у мові, яка відображає ключові концепти культури. Існуючи у самосвідомості певної мовної спільноти, мовна картина світу передається завдяки засобам мови наступним поколінням через досвід, накопичений цією спільнотою, особливості світогляду, правила поведінки, спосіб життя, і тому її можна вважати загальнокультурним надбанням.

Проблеми етнолінгвістики і лінгвокультурології все більше стають предметом активного дослідження сучасних науковців. Це підтверджується чисельними працями, які віддзеркалюють національні особливості картин світу української, російської, англійської, німецької, китайської та інших мов. Серед них особливо помітні останні публікації К. В. Багратіон-Мухранської [1], Л. В. Базарової [2], В. М. Богуцького [3], А. В. Босої [4], С. М. Завадської [5], М. А. Курушиної [6], К. Г. Мурашевич [7], О. А. Ткаченко [8], О. В. Яшенкової [9] та ін.

© Шелякіна А. В.

Актуальність порушеного питання підтверджує і той факт, що останнім часом у наукових колах все більша увага приділяється особливостям спілкування носіїв англійської мови, які є представниками тієї чи іншої культури, як-от американської або британської. Про це свідчать наукові доробки С. В. Волкової [10], О. В. Городецької [11], В. О. Дорди [12], І. Колесник [13], Є. В. Михайлової [14], Л. П. Науменко [15], О. С. Чернишенко [16] та ін.

Сьогодні не тільки в Україні, а й у всьому світі, є помітною так би мовити, "американізація" різних сфер суспільного життя, яка проявляється в мові, побуті, масовій культурі, дозвіллі і поведінці людей. Загально відомим є той факт, що багатьом американським громадянам притаманні такі якості, як прагматизм, релігійність, працьовитість, патріотизм, законослухняність тощо. Особливостям американської культури і, зокрема, побожності американців як культурному феномену присвячений чималий науковий доробок, втім, значно менше розвідок сфокусовано на мовних засобах її репрезентації – прислів'ях, приказках, крилатих виразах тощо, які є відображенням національного характеру, тобто способу життя, норм поведінки, географічного розташування, історії, традицій тієї чи іншої етнічної спільноти. З'ясувати місце і роль мовних засобів репрезентації побожності американців у формуванні національно-мовної картини світу США є **метою** статті.

Наукова новизна дослідження полягає в спробі виокремити й дослідити фразеологію американського й британського походження, паремії й крилаті вирази, що вживаються американською спільнотою на позначення її побожності, і з'ясувати їхню роль у формуванні національно-мовної картини світу Сполучених Штатів.

Об'єктом дослідження є релігійний аспект американського лінгвокультурного простору. **Предмет** дослідження – мовні засоби репрезентації побожності в американській лінгвокультурі.

Говорячи про релігійність американців як культурний феномен, слід пам'ятати, що першими колоністами вважаються пілігрими – глибоко побожні люди, поселенці Плімутської колонії. Історія цих шукачів релігійної свободи стала центральною темою історії США, а деякі з традицій – невід'ємною частиною американської культури, наприклад, День Подяки (*Thanksgiving Day*). Від самого початку слово

© Шелякіна А. В.

піліґрим мало значення не просто "подорожній, мандрівник", а "божа людина", "мученик за істинну християнську віру". Американці шанують і прославляють своїх пращурів як витривалий та волелюбний народ, який заснував Сполучені Штати, і твердо переконані, що їхня країна знаходиться під господнім заступництвом.

Досліджуючи релігійний чинник у політичному просторі США, О. Романова, зокрема, зауважує на загальновідомій схильності громадян США виявляти свій патріотизм і віру в Бога великою кількістю зовнішньої атрибутики [17]. Так, девіз "В Бога ми віруємо" ("*In God we trust*") друкується на грошових знаках США, більшість американських громадян сприймає свою країну як Божу ("*God's own country*"), а президентські промови традиційно закінчуються словами "Нехай Бог поблагословить Америку" ("*God bless America*"). Крім того, в державних школах кожний навчальний день починається з виголошення учнями присяги вірності американському прапору (*Pledge of Allegiance*). Пройшовши з 1892 р. декілька модифікацій, присяга сьогодні має такі слова: *"I pledge allegiance to the flag of the United States of America, and to the republic for which it stands, one nation* ***under God,*** *indivisible, with liberty and justice for all".* Слова "під Богом" (*under God)* були включені у текст у 1954 р. Тодішній президент США Д. Ейзенхауер на церемонії офіційного підписання нового статуту присяги підтвердив значущість релігійного вірування як важливого складника американської спадщини: „Ми будемо постійно зміцнювати цю духовну зброю, яка завжди буде наймогутнішим ресурсом нашої країни у мирі та у війні" [17:110].

На важливості віри наголошувалося багатьма видатними американцями, серед яких Батьки-засновники (*Founding Fathers*):*"We have staked the future of American civilization upon the capacity of each and all of us to govern ourselves according to the Ten Commandments of God"* (James Madison); *"Of all the dispositions and habits which lead to political prosperity, religion and morality are indispensable"; "True religion affords to government its surest support"; "It is impossible to rightly govern the world without God and the Bible"* (George Washington); *"The Bible is the best of all books, for it is the word of God and teaches us the way to be happy in this world and in the next. Continue therefore to read it and to regulate your life by its precepts"* (John Jay); *"The general principles on which the fathers achieved independence were the general principles of*

Christianity. I will avow that I then believed, and now believe, that those general principles of Christianity are as eternal and immutable as the existence and attributes of God" (John Adams) [18].

З цих висловів випливає, що міцні релігійні підвалини розглядають як важливе підгрунтя для демократичної системи влади в американському суспільстві. Батьки американської Конституції в статті VI Основного закону США визначили відносини між релігією й політикою: "*Не може вимагатися приналежність до котроїсь релігії як умова, щоб обіймати ту чи іншу посаду або виконувати певні громадські обов'язки в Сполучених Штатах*" [19:30]. Крім того, перша поправка до Конституції постулює: "*Конгрес не повинен ухвалювати законів, що запроваджували б будь-яку релігію чи забороняли б вільне відправлення релігійних обрядів*" [19:33]. Сукупність цих положень вважається в США гарантією свободи віросповідання, захистом Церкви від втручання держави в її справи.

Віра в бога, його всемогутність та відданість християнській моралі втілена в крилатих виразах відомих державних діячів минулого: *"A virtuous heretic shall be saved before a wicked Christian"* або *"God heals, and the doctor takes the fee"* (Benjamin Franklin); *"The doctrines of Jesus are simple, and tend to all the happiness of man"* (Thomas Jefferson); *"The Bible is the cornerstone of liberty"* (Thomas Jefferson); *"Religion is the basis and foundation of government"* (James Madison).

Американці бачать Бога як вищу сутність, віддалену від людини, яка спрямовує їх у духовному пошуку, підтримує і надає сили. Таке розуміння Бога відображається в прислів'ях *"The mind of man plans his way, but the Lord directs his steps"; "Trust in the Lord with all your heart, and do not lean on your own understanding"; "In all your ways acknowledge Him, and He will make your paths straight"; "Man proposes, God disposes", "Whom the Lord a hand lends, no one in the way stands" "God makes three requests of his children: Do the best you can, where you are, with what you have, now"* та ін.

Для американців Всевишній є також і "вічним двигуном", рушийною силою, яка спонукає їх до життя: *"Why indeed must God be a noun? Why not a verb – the most active and dynamic of all" (Mary* Daly); *"Here is God's purpose – for God, to me, it seems, is a verb not a noun, proper or improper"* (Richard Buckminster Fuller) [20].

З концептом Бог в американській лінгвокультурі асоціюється цілий спектр людських емоцій, які знайшли відображення в ідіоматичних висловах та метафоричних переносах: страх – *God forbid* або *heaven forbid* (Боронь Боже!); *put the fear of God in(to) someone* (налякати до смерті) ; здивування, розпач – *for God's sake* (заради всього святого); сподівання – *God willing* (на все воля Божа); полегшення, заспокоєння – *thank God* (слава Богу!); незадоволення, обурення, страх – *My God!* (оце так-так!); впевненість – *sure as God made little green apples* (безсумнівно); гордовитість або зухвальство – *play God* (удавати з себе Бога) або *God's gift to smb* (ощасливити когось); вдячність Господу за те, що відвів погані події – *There but for the grace of God*; блаженство, щастя – *to be in or get to heaven* або *to be in seventh heaven* (бути на небесах, бути на сьомому небі) тощо [21–22].

Всемогутність Господа і безсилість людини відображено і в ідіомі *an act of God*, яка означає "стихійне лихо, те, що людина передбачити і змінити не може".

Праведну поведінку описує лексика з метафоричними переносами, як-от *to live sweet* – "жити праведно"; *to come through* – "навернутися до віри"; *A good conscience is a continual Christmas* (B. Franklin) – "Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає" тощо.

Слово *God* в американській лінгвокультурі має низку синонімів, значення яких також демонструє бачення Бога як вищої істоти, як джерела всього живого на Землі: *Creator* (Творець), *Lord* (Господь), *God Almighty* (Боже всемогутній), *Supreme Being* (Всевишній).

Втім, вважаючи себе найпобожнішою нацією у світі, американці були і залишаються дуже прагматичними. Вони поціновують працю, яка є для них засобом отримання матеріальних благ, шляхом до добробуту й успіху. Тому поруч із висловом *God Almighty* у XIX столітті з'являється вислів *the almighty dollar* (всемогутній долар). Прислів'я *"God helps those who help themselves"; "God gives food but does not cook it"; "Put your trust in God, and keep your powder dry",* які мають значення, близьке до "На Бога сподівайся, а сам не дрімай", наголошують на необхідності праці, кмітливості людини, на її вмінні заробити. Отже, в ієрархії цінностей середнього статистичного американця такі поняття, як успіх, гроші та час посідають не менш, а іноді й більш важливе місце, ніж релігія. "*Money makes the world go round*" (Гроші правлять світом) говорять вони.

© Шелякіна А. В.

Релігійні метафоричні образи використовуються також для опису інших різноманітних життєвих ситуацій: ***hell*** *(The last three months have been hell.* – Останні три місяці були справжнім пеклом. *He went through hell during the trial*. – Він пройшов через пекло під час суду. *This firm's gone to hell in a handbasket since the new management took over.* – З того часу, як прийшло нове керівництво, фірма знаходиться у жахливому стані); ***Armageddon*** *(nuclear Armageddon*, *ecological Armageddon)*; ***heaven*** *(He would move heaven and earth to get this position.* – Він докладе всих зусиль, щоб отримати цю посаду*)*; ***devil*** (*Better a devil you know than a hundred strangers*. – Краще зло відоме, ніж невідоме. *He is a naughty little devil.* – Він маленьке вередливе бісеня. *Between the devil and the deep blue sea.* – Між двох вогнів. *Go to the devil!* – Іди до біса! *Devil's advocate* – Адвокат диявола. *Talk of the devil*. – Про вовка промовка) та ін.

Проаналізовані лексеми та фраземи віддзеркалюють специфіку американської картини світу і відіграють важливу роль у формуванні загальномовної картини світу, сприяють кращому розумінню особливостей світогляду американців, їхнього менталітету, внаслідок чого розвивається комунікативна компетенція в актах міжкультурної комунікації через адекватне сприйняття і розуміння мови. Крім того, дослідження релігійного аспекту американського лінгвокультурного простору допомагає зрозуміти не тільки глибинні процеси (суспільно-політичні, економічні, культурні), що відбуваються в американському суспільстві, а й ціннісні орієнтації американців – політичні, світоглядні, моральні переконання та принципи поведінки, які можуть формуватися у будь-якій сфері їхньої життєдіяльності, а також критично сприймати американський спосіб життя та його виховні ідеали.

Як слушно зауважує Л. П. Науменко: "*Можливість адаптації американізмів в українській мові або заміна питомо українською лексикою ще вимагає грунтовного вивчення й аналізу з урахуванням етноспецифіки американської та української мовних картин світу …*" [15:90]. Тому наукові розвідки в цьому напрямі є актуальними і перспективними.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Багратіон-Мухранська К. В.* До використання морально-етичних категорій "добро" та "зло" в українських народних приказках та шотландських баладах / К. В. Багратіон-Мухранська // Studia Linguistica. – 2012. – Вип. 6, ч. 2. – С. 9–11. 2. *Базарова Л. В.* Отличительные особенности концепта

© Шелякіна А. В.

"Бог" в различных религиозных направлениях и их выражение в английских, русских, татарских и турецких фразеологических единицах [Электронний ресурс] / Л. В. Базарова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2010. – № 2. – С. 19–22. – Режим доступа к ст. : www.Gramota.net/articles/issn_1997-2911_2010_2_04.pdf. 3. *Богуцький В. М.* Мовні моделі простору як культурно-національний феномен (на матеріалі української, англійської та іспанської мов) / В. М. Богуцький // Studia Linguistica. – 2012. – Вип. 6, ч. 2. – С. 13–23. 4. *Боса А. В.* Культуроніми в художньому тексті: принципи класифікації (на матеріалі англомовного художнього роману Надіма Аслама "мапи загубоених азкоханих") / А. В. Боса // Studia Linguistica. – 2012. – Вип. 6, ч. 2. – С. 23–31. 5. *Завадська О. В.* Статус поняття "спецслужби" в українській, російській та англійській лінгвокультурах: лексико-семантичний аналіз / О. В. Завадська // Studia Linguistica. – 2012. – Вип. 6, ч. 2. – С. 48–55. 6. *Курушина М. А.* Мовно-культурна специфіка омонімів українських чарівних казок / М. А. Курушина // Studia Linguistica. – 2012. – Вип. 6, ч. 2. – С. 61–68. 7. *Мурашевич К. Г.* Символічність образів природи у китайській класичній пейзажній ліриці / К. Г. Мурашевич // Studia Linguistica. – 2012. – Вип. 6, ч. 2. – С. 68–73. 8. *Ткаченко О. А.* "Вічний сон" як семантична група оніричної лексики в різних лінгвокультурах (на матеріалі української, англійської та латинської мов) / О. А. Ткаченко // Studia Linguistica. – 2012. – Вип. 6, ч. 2. – С. 73–77. 9. *Яшенкова О. В.* Основи теорії мовної комунікації : [навч. посіб.] / О. В. Яшенкова. – К. : Видав. центр "Академія", 2010. – 312 с. 10. *Волкова С. В.* Американський фольклор: культура, мова, концептосфера [Електронний ресурс] / С. В. Волкова . – 2009. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2009fil/6_volkova.php 11. *Городецька О. В.* Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. В. Городецькі ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 21 с. 12. *Дорда В. О.* Мовна картина світу американських студентів [Електронний ресурс] / В. О. Дорда // Наук. вісник Волинськ. держ. ун-ту імені Лесі Українки. – 2010. – № 7. – С. 178–182. – Режим доступу до ст. : www.nbuv.gov.ua/Portal/…7/…/Dorda.pdf 13. *Колесник О. С.* Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. С. Колесник ; Київськ. нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2003. 14. *Михайлова Є. В.* Лінгвокультурологічний підхід у дослідженні англомовних біблійних текстів [Електронний ресурс] / Є. В. Михайлова // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка. – № 28. – С. 152–155. – Режим доступу до ст. : www.researchgate.net/publication/29538678 15. *Науменко Л. П.* Відображення американських бізнесових реалій у мовній картині світу / Л. П. Науменко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2006. – Вип. 20. – С. 85–90. 16. *Чернишенко О. С.* Ключові цінності британської картини світу та їх вербалізація у суспільно-політичному дискурсі [Електронний ресурс] / О. С. Чернишенко // Наукові записки. – 2009. – Серія : "Філологічгі науки". – Вип. 81 (3). – С. 179–188. – Режим доступу до ст. : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_3/statti/39.pdf 17. *Романова О.* Релігійний фактор у політичному просторі США / О. Романова // Політ. Менеджмент. – 2004. – № 5. – С. 107–113.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. *US History* Quotes About the God and the Bible [Electronic Resource]. – Access Path : http://www.usachristianministries.com/us-history-quotes-about-god-and-the-bible/ 19. *About America:* the Constitution of the United States of America with Explanatory Notes. – [S. l.] : US Information Agency, 2004. – 88 p. 20. *Famous* Quotes on Quotations Book [Electronic Resource]. – Access Path : quotationsbook.com/quote/17249/ 21. *Mc Graw-Hill* Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs [Electronic Resource]. – The McGraw-Hill Companies, Inc., 2002. – Access Path : idioms.thefreedictionary.com/ 22. *Oxford Advanced* Learner's Dictionary of Current English / ed. by Sally Wehmeier. – Oxford University Press, 2000. – 1540 p.

© Шелякіна А. В.

ЗМІСТ

Андрійченко Ю. В. Лінгвістичні проблеми естетичного сприйняття тексту художнього твору ……..... 3

Безпаленко А. М. Лінгвістичний гумор у дзеркалі ґештальту ……. 9

Болобан М. А. Українські іменники сфери часу і календаря в історичному й когнітивному висвітленні ……. 16

Верьовкін В. В. Мовне відображення концептуальних уявлень людини про війну в греко-римському, давньослов'янському і давньогерманському культурних просторах ……... 22

Данилич В. С. Мовно-культурний феномен середньовічної Іберо-Романії ……. 33

Єнчева Г. Г. Переклад авіаційних термінологічних абревіатур та акронімів у нормативно-технічній документації ……. 44

Жукова Н. М. Лінгвокультурна спадкоємність та інновації в репрезентації концепту YARN в австралійській англомовній картині світу кінця xviii – середини XIX століть …… 53

Іщенко Н. Г. Семантичні зв'язки в системі однокореневих утворень сучасної німецької мови …… 68

Клименко О. С. Концепція перекладу твору і критика художнього перекладу *(на матеріалі російськомовних перекладів роману А. Камю "Сторонній")* …….. 76

Колесник О. С. Номінації стихій у дзеркалі міфологічного простору ……..... 84

Кондратьєва О. В. Відтворення метафорики романів Д. Брауна в українських перекладах ……. 92

Korbozerova N. M. La situación cultural y lingüístistica de la Península Ibérica en la edad de los metales …….. 100

Кремзикова С. Ю. Видові кореляції вербалізованих ситуацій активної дії у дискурсах старофранцузького періоду ……. 104

Кульчицький В. І. До питання про побудову функціональної моделі словотвору (на матеріалі сучасної німецької мови) ……..... 113

Курченко О. О. Принцип додаткового зусилля у вербальній ввічливості ……... 127

Литвиненко Г С. Система магічного фольклорної свідомості у контексті гармонізації світу ……... 133

Лісняк С. П. Фразеологізми як джерело національно-культурної інформації …… 143

Літинська Н. В. Лексико-семантичні особливості вербалізації концепту MAFIA в італійській лінгвокультурі ……... 148

© Зміст

Лукашенко Н. Г. (Не)ввічливість записаного розмовного інтернет дискурсу на прикладі коментарів з YouTube та блогів щодо політичних особливостей Венесуели …… 156

Мариненко П. І. Мовні моделі початку діалогу в іспанській мові в діахронічному аспекті *(XVI–XVIII століття)* ……. 164

Мегела І. П. Структура оповіді в романі Гессе "Степовий вовк" … 172

Михайленко В. М. Регулятивна функція запитань у текстах інтерв'ю ……... 185

Наваренко І. А. Просодична модель іспанської казки: акустичні характеристики ……... 194

Настенко С. В. Жанрові трансформації іспанської поезії XII – XX століть …….. 204

Нестеренко О. Є. Вербальне вираження ґендерних упереджень у сучасних англомовних ЗМІ ……... 210

Орлова І. С. Нейтралізація у перекладі …….. 217

Охріменко В. І. Функціональні характеристики модального інкорпорованого маркера *esattamente (на матеріалі італійської мови)* ……... 226

Попова Н. М. Динамічні процеси в розвитку національної концептосфери іспанців ……. 234

Сингаївська Г. В. Використання семантичного потенціалу прецедентних імен в іспаномовному газетному тексті ……..... 242

Ситдикова І. В. Перспективізм наукових досліджень: від фоностилістики до графостилістики …… 261

Сітко А. В. Проблема відтворення граматичної семантики інтерогативів засобами цільової мови …….. 267

Славова Л. Л. Когнітивні метафори у структурі концепту політик *(на матеріалі американського та українського політичного дискурсу)* ……... 275

Смущинська І. В. Калькування у французькій мові …… 285

Суарес Куадрос С. Х. Зіставна фразеологія: корпус зооморфізмів в українській та іспанській мовах …… 292

Судорженко Г. П. Морфо-синтаксичні засоби маркування модальності умови-наслідку в іспанській мові …… 302

Толстова О. Л. Мотиваційні моделі фразеології іспанського молодіжного сленгу ……..... 308

Філоненко Н. Г. Засоби вираження синтаксичного концепту СТАН у романі Лорана Годе *"Le soleil des Scorta"* ……. 316

Чернишова Ю. О. Образність релігійного дискурсу з погляду перекладача …… 323

© Зміст

Чорна Н. В. Цитатне мислення як комунікативна стратегія в іспаномовному художньому дискурсі постмодерну …….. 329
Шелякіна А. В. Мовні засоби репрезентації побожності в американській картині світу …….. 337
Зміст ……. 344
Contents ……..... 347

CONTENTS

Andriichenko Y. V. Linguistic problems of aesthetically beautiful perception of text of artistic work …… 3

Bezpalenko A. M. Linguistic humor in the mirror Gestalt …… 9

Boloban M. A. The Ukrainian names of time and calendar terms in historical and cognitive light …… 16

Veryovkin V. V. Linguistic representation of people's concepts of war in greco-roman, old Slavonic and old Germanic cultural area …… 22

Danilich V. S. Linguistic-Cultural Phenomenon of the Middle Age Ibero-Romany …….. 33

Encheva G. G. Translation of aviation terminological abbreviations and akronims in normative and technical documents ……..... 44

Zhukova N. M. Linguistic and cultural succession and innovations in the representation of the concept of YARN in the Australian English world view in the late XVIIIth – middle XIXth centuries ……. 53

Ischenko N. G. Semantic relations of the same stem derivatives in modern German ……... 68

Klymenko O. S. Literary work translation conception and critique of belles-lettres *(on Russian-language translations of the novel "The Strange" by A. Camus)* ……. 76

Kolesnyk O. S. Verbalisation of elements in the light of the mythic space ……... 84

Kondratieva O. V. Conveying of Metaphorics of Dan Brown's literary works in the Ukrainian Translation ……..... 92

Korbozerova N. M. La situación cultural y lingüístistica de la Península Ibérica en la edad de los metales ……..... 100

Kremzykova S. Y. Aspect correlations of the verbalized physical action situations in discourses of the Old French period …… 104

Kulchyzkiy V. I. On the construction of functional models of word formation (on the basis of the modern German language) …….. 113

Kurchenko O. O. Additional effort principle in verbal politeness …… 127

Lytvynenko G. S. The system of magic in folk historic mind in contrast of world harmony ……. 133

Lisnyak S. P. Idiom as a source of national and cultural information …. 143

Litynska N. V. Lexical-semantic features verbalization of the concept in the Italian MAFIA lingvoculture ……..... 148

Lukashenko N. G. (Im)politeness in written oral Internet discourse on the bases of comments in YouTube and blogs about the political situation of Venezuela ……..... 156

Marynenko P. I. Language models at the beginning of dialog in Spanishindiachronic aspect *(XVI–XVIII centuries)* …….. 164